

MARMATIA

20
ARHEOLOGIE - ISTORIE
2024

BAIA MARE

ARCHAEOLOGY & HISTORY

**MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI
ARHEOLOGIE MARAMUREȘ**

MARMATIA

20

**Baia Mare
2024**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor șef
Dan POP, secretar de redacție

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Dr. Nona PALINCAȘ, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Dr. Ionuț Virgil COSTEA, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

MARMATIA - publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Lucrările și corespondența vor fi trimise la adresa:
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
cod: 430406; jud. Maramureș
Telefon: 0040-262-211924; Fax: 0040-262-211927
e-mail: maramuresmuzeu@gmail.com
www.maramuresmuzeu.ro

Răspunderea pentru conținutul științific al lucrărilor și calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor

Tehnoredactarea: Tünde PÉCSI

Coperta: Emanuel LUCA, Zamfir ȘOMCUTEAN

Pe coperta I: *Brățară de bronz din depozitul de bronzuri de la Vadu Izei (colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș).*

Editor: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
© Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș 2024

ISSN - 1582-9979

CUPRINS - CONTENTS - SOMMAIRE – INHALT

ARHEOLOGIE

Mihai ROTEA, Angelo BULBOACĂ, Dinu BERETEU, Mircea RĂCHITĂ, Mircea ȘUȘMAN, Simona LAIU, Alexandru CRUCERU	Cronica descoperirilor arheologice din satul Răchițele, comuna Mărgău, județul Cluj / The Chronicle of Archaeological Discoveries in the Village of Răchițele, Mărgău Commune, Cluj County Non-intrusive archaeological research along the Baia Mare beltway	5
Mihai ROTEA, Angelo BULBOACĂ	Cuvânt introductiv pentru debutul seriei „note”. Artefacte preistorice deocamdată nelocalizate în depozitele Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei provenind de la Boinești – Belovar (Note. Nr. 1) / Introduction to the inaugural „Note” series. Prehistoric artifacts from Boinești – Belovar unlocated in the storages of the National Museum of Transylvanian History Collection (Notes. No. 1)	23
Melania POHAIDAC	Dealul Brânduș și depozitul de brățări de la Vadu Izei / The Brânduș Hill and the bracelets hoard from Vadu Izei	29
Ioan STANCIU Daniel V. SANA	O structură interesantă într-o așezare de la răscrucea dintre secolele VI/VII p. Chr. – aria Someșului Inferior, partea de nord-vest a României / An intriguing structure at the turn of the 7th century AD on the Lower Someș in northwestern Romania	41
Sebastian BELBE	Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Biserica Reformată din Berchez din anul 2018 / Preliminary report on the 2018 archaeological research from the Reformed Church in Berchez	67

ISTORIE

Dumitru NOANE	Bisericile române surori în fruntea luptei pentru emancipare a românilor din Bihor și părțile vestice / Romanian sister churches at the forefront of the fight for the emancipation of Romanians in Bihor and the western parts	79
Lucia POP	„Timpul” Revoluției Franceze. Un ceasornic republican în colecțiile muzeului băimărean/ Time of the French Revolution. A Republican Timepiece in the Baia Mare Museum collections	101
Petre DIN	Raul Dona, memorialist al Primului Război Mondial / Raul Dona as a memorist of the First World War	109
Ioan BOTIȘ	Lumea internațională în ziarul Pentru Socialism. De la revoluția din Ungaria la instaurarea comunismului în Cuba (1956-1959) II / The International World in the Newspaper Pentru Socialism. From the Hungarian Revolution to the Establishment of Communism in Cuba (1956-1959) II	121

ANTROPOLOGIE

- Monica Leontina
GHIMAN** Mitologie minieră. Vâlve și pitici / Mining mythology. 147
Female magical beings and dwarves

VARIA

- Miorița ȘTEF** Mineritul în Maramureș - Bibliografie selectivă / Mining in 153
Maramureș county: Selective bibliography

RECENZII, PREZENTĂRI DE CĂRȚI

- Ionuț CIORBA** Cosmin Ionuț Patca, Așezările de pe Valea Bistrei de 165
la primele atestări documentare până la instaurarea
administrației românești (secolele XIII-XX). Studiu
monografic, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea,
2022

- Prescurtări bibliografice / Bibliographische Abkürzungen / Bibliographical abbreviations* 167

Cronica descoperirilor arheologice din satul Răchițele, comuna Mărgău, județul Cluj

MIHAI ROTEA, ANGELO BULBOACĂ, DINU BERETEU, MIRCEA RĂCHITĂ,
MIRCEA ȘUȘMAN, SIMONA LAIU, ALEXANDRU CRUCERU

Cuvinte cheie: *Bronz timpuriu I, cultura Coțofeni, topoare-ciocan din granit, topor tip calapod din gresie fină silicioasă*
Keywords: *Early Bronze Age I, Coțofeni group, perforated axe hammers made of granite, shoe-last type axe*

Munții adesea oferă resurse unice, care nu se regăsesc în zonele joase, și, totodată, au servit drept refugiu natural datorită reliefului greu accesibil și condițiilor de viață mai puțin prielnice pentru noii veniți. În aceste locuri izolate și greu de atins, comunitățile locale au reușit să-și continue existența, să-și păstreze identitatea culturală pentru perioade lungi de timp și să-și protejeze resursele. Acești oameni au lăsat urme arheologice importante, care pot oferi informații prețioase despre modul lor de viață, despre tehnicile de adaptare la mediu și despre interacțiunile cu alte populații. Deși multe dintre așezările montane nu sunt la fel de spectaculoase sau bogate arheologic precum marile centre din câmpiile întinse de-a lungul râurilor, ele au o valoare inestimabilă pentru înțelegerea istoriei îndelungate a acestor locuri.

În toamna anului 2024, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei a demarat o cercetare arheologică în zona satului Răchițele, comuna Mărgău, județul Cluj (Pl. I), având ca scop aducerea la lumină a unor noi capitole din istoria acestei regiuni fascinante și asigurarea cunoașterii și conservării patrimoniului cultural al Munților Apuseni. Atenția noastră s-a îndreptat către trei areale distincte.

Răchițele – La Cărbunaru

În anul 1970, Teodor Rășinar, săpând fundația unui grajd, a descoperit, la adâncimea de -1,20 m, mai multe fragmente ceramice, oase de animale și un topor-ciocan din granit¹. La scurtă vreme, descoperirile au fost comunicate în literatura de specialitate, însă doar toporul-ciocan a fost ilustrat.² Locul descoperirii acestor artefacte a fost denumit *Vatra Satului*³ (cu referire la vechea vatră a satului), însă, mai precis, se află pe *Dealul Rășinarilor*, în locul cunoscut de localnici sub numele de *La Cărbunaru* (Pl. II). Informațiile oferite cu amabilitate de Adrian Rășinar, fiul lui Teodor Rășinar, împreună cu cercetările noastre de suprafață, ne-au ajutat să identificăm cu exactitate locul descoperirilor, inclusiv amplasamentul fostului grajd (cu dimensiunile de 13 x 8 m), care în prezent se află în ruină și constă din grămezi de piatră, pământ și lemn, unele dintre acestea alunecate pe pantă, iar altele rămase pe terasa inițială a construcției, precum zidul de piatră dinspre nord-vest (Pl. III/1).

Toporul-ciocan, conform autorilor, este realizat din granit de culoare cenușiu-verzuie (Pl. III/4). Are o lungime de 20,5 cm, lățimea tăișului de 3,7 cm, grosimea de 6,3 cm și un diametru al găurii de înmănușare de 2,2 cm⁴. Este demn de remarcat faptul că pe corpul toporului se distinge o primă încercare de perforare, abandonată în favoarea uneia plasate mai aproape de ceafa lui.

În scopul detectării altor posibile vestigii arheologice, au fost realizate două unități de cercetare. Secțiunea notată S I (3x1 m) și caseta C I (2x1 m) au fost excavate în forma literei L, la 1 m în spatele zidului nord-vestic al fostului grajd, la circa 20 m de intrarea în casa de la numărul 270. Ele au relevat o secvență stratigrafică cu o adâncime maximă de -1,75 m. Sedimentul analizat, situat sub un strat vegetal subțire de culoare maronie, este compact și intact, fără urme de activitate antropică. Acesta este alcătuit din straturi suprapuse de sol luto-nisipos, cu un conținut predominant de micașturi și, mult mai rar, de calcar, prezentând o variație cromatică în nuanțe de cafeniu și maroniu (Pl. III/1-3).

Mihai Blăjan și Tiberiu Cerghi au datat artefactele descoperite în perioada de tranziție de

¹ Blăjan, Cerghi 1977, p.145-146; Blăjan, Tatai-Baltă 1978, p.34.

² Blăjan, Cerghi 1977, p.145-146. Blăjan, Tatai-Baltă 1978, p.34. Din nefericire, nu se specifică muzeul în care au fost transferate artefactele; cel mai probabil, acestea au fost predate Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (MNIT). Cu toate acestea, nu le-am identificat în colecția preistorică a MNIT, ceea ce sugerează fie că au rămas neinventariate, fie că au fost transferate către un alt muzeu.

³ RepArhCluj 1992, p.325.

⁴ Blăjan, Cerghi 1977, p. 145.

la eneolitic la epoca bronzului⁵, o datare reluată și în Repertoriul Arheologic al județului Cluj⁶. Regretatul cercetător Petre I. Roman a utilizat acest cadru temporal pentru a încadra cronologic cultura Coțofeni⁷, autorii menționați sugerând astfel o posibilă atribuire a artefactelor acestei culturi. Totodată, cultura Coțofeni este binecunoscută pentru răspândirea sa în zonele montane, iar toporul descoperit prezintă numeroase analogii în acest context cultural-arheologic⁸. Printre exemplele similare se numără cele întregi sau fragmentare descoperite la Bretea-Mureșană⁹, Căpud¹⁰ și Șincai¹¹. Nici abandonarea unei prime încercări de perforare și alegerea unui alt loc pe piesă nu este străină culturii menționate, fiind cunoscute în acest sens exemplarele de la Căpud sau Călnic¹². La fel și utilizarea granitului pentru confecționarea topoarelor (de exemplu: Cetea¹³ ori Ighiel¹⁴). Prin urmare, este foarte probabil ca artefactele să aparțină acestei culturi.

În fine, să notăm faptul că sondajul arheologic, inclusiv observațiile noastre de la fața locului, arată că descoperirile publicate nu provin dintr-o așezare extinsă, ci, cu un grad ridicat de certitudine, reprezintă un complex arheologic izolat, posibil o colibă de păstori, care a fost distrus complet de construirea grajdului, în anul 1970.

Răchițele – Valea Stanciului

Un alt topor-ciocan din granit cenușiu-verzui a fost aflat, de asemenea, în mod întâmplător, de către Mircea Șușman, în albia pârâului *Valea Stanciului*, în dreptul casei părinților săi de la nr. 243 (Pl. IV).

Toporul-ciocan (Pl. V) are o lungime de 25,4 cm, cu un diametru al găurii de înmănușare de 2,7 cm și o grosime maximă a corpului, în dreptul cefei, de 5 cm. Tăișul, cu o lungime de 5 cm, se remarcă prin forma sa curbată și ușor știrbită în zona centrală, sugerând o utilizare intensă a artefactului. De asemenea, ceafa lui poartă semne clare ale unei întrebuințări repetate. Corpul bine șlefuit al toporului prezintă o incizie adâncă, de aproximativ 7 cm, alături de alte incizii mai mici. Dacă striățiile fine din apropierea lamei toporului ori de pe corpul acestuia ar putea fi interpretate ca rezultat al folosirii lui în activități specifice, inclusiv spărtura uneia dintre muchii, cea de pe corpul acestuia pare să fi fost utilizată pentru ascuțirea unor unelte din os și/sau metal. Să notăm și poziționarea găurii de prindere a cozii aproape de ceafă, un aspect care deplasează greutatea toporului către partea frontală (lama). Această caracteristică amplifică forța loviturii, optimizând tăierea și despicarea (funcțiile sale prioritare), în detrimentul capacității de sfărâmare și strivire.

Pe malul pârâului, în locul unde a fost descoperit toporul, nu am identificat urme arheologice. Dacă această ipoteză se confirmă, ar putea sugera fie că toporul a fost adus de apă dintr-o zonă locuită situată în amonte, pe care nu am reușit să o localizăm, fie că a fost depus intenționat ca ofrandă în perimetrul în care a fost descoperit. Totuși, este important de subliniat că foarte aproape de cursul apei există un drum asfaltat, cu marginea dinspre pârâu betonată, ceea ce limitează semnificativ accesul la stratul de pământ cu posibil potențial arheologic. Totodată, este posibil ca acest strat să fi fost dislocat în mare măsură în timpul lucrărilor de construcție a drumului.

Deși acest topor-ciocan nu a putut fi contextualizat arheologic de noi, este rezonabil să presupunem că, la fel ca prima descoperire discutată, ar putea aparține tot culturii Coțofeni, din prima fază a bronzului timpuriu. Presupunerea noastră se bazează pe similitudinile tipologice ale celor două artefacte și pe proveniența comună a materiei prime din care sunt confecționate (sursa trebuie să fie în apropierea localității Răchițele, urmând a fi identificată de colega Luminița Săsăran). La analogiile deja amintite pentru acest tip de unelte-arme din cadrul culturii menționate putem adăuga și exemplarele descoperite la Boarta¹⁵.

⁵ Blăjan, Cerghi 1977, p.145; Blăjan, Tatai-Baltă 1978, p.34.

⁶ RepArhCluj 1992, p.325.

⁷ Roman 1976, p.77.

⁸ Roman 1976, p.17.

⁹ Rotea *et alii* 2016.

¹⁰ Ciugudean 2000, p.31, pl. 121/3.

¹¹ Lazăr 1977, pl. XIII/4-5; Lazăr 1978, p.54; Lazăr 1980, p.21-22; Ciugudean 2000, p.31, pl. 124/3-4.

¹² Ciugudean 2000, p.31, pl. 121/9, 122/4.

¹³ Berciu, Berciu 1946, p.32, fig. 21/29.

¹⁴ Berciu, Berciu 1946, p.45, fig. 34/36; RepArhAlba 1995, p.109.

¹⁵ Dumitrașcu, Togan 1971, p.427, pl. V/27-29; Lazăr 1979, 30; Lazăr 1980, p.22.

Răchițele – Abriul lui Rol

La sfârșitul anilor '70, Roland Tămaș și Angelo Bulboacă au descoperit, la hotarul dintre comunele Mărgău și Săcuieu, o cavitate obturată pe care au decolmatat-o parțial. În cadrul proiectului nostru, în urma unui sondaj arheologic efectuat în ceea ce noi am numit *Abriul lui Rol*, am reușit să obținem câteva date valoroase despre acest adăpost sub stâncă.

Abriul lui Rol este o cavitate formată prin eroziunea apei într-un perete de calcar, situată în zona denumită *Valea Seacă* (Pl. VI/1), la aproximativ 12 m deasupra talvegului hidrografic și la 10 m sub platoul superior. Intrarea în abri, orientată spre sud-vest, are o înălțime de aproape 4 m și o lățime maximă de peste 5 m, extinzându-se pe mai mult de 10 m în peretele stâncos (Pl. VI/2; VII). În fața intrării, pe o distanță de câțiva metri, blocuri mari de calcar prăbușite formează o mică platformă, care apoi coboară abrupt până la nivelul actual al pârâului, întregul spațiu fiind mărginit de o pădure de molid.

Secțiunea notată S I (3x1 m) și caseta C I (1x1 m), excavate în partea anterioară a abriului, au relevat o secvență stratigrafică cu o adâncime maximă de -0,95 m, fără a atinge substratul de rocă (Pl. VIII/1-2). Sedimentul cercetat din *Abriul lui Rol* poate fi împărțit în două straturi principale: unul inferior și unul superior (Pl. VIII/1; IX/1). Depozitul inferior este compact și intact, format din straturi suprapuse de sol nisipos, ce conține în mare parte pietriș și mai rar bolovani de calcar, cu o variație coloristică, de jos în sus, de la cafeniu-cenușiu la maroniu (Pl. VIII/1; IX/1). Partea superioară a acestui depozit este sigilată de două straturi cimentate de calcit, cu grosimi variabile. În partea inferioară a depozitului a fost descoperit un fragment de epifiză de peroneu, iar o primă analiză, realizată de colega Diana Bindea, sugerează prezența ursului de peșteră (*Ursus spelaeus*), o probă din acest os urmează să fie datată pentru a obține informații suplimentare despre perioada de formare a depozitului. De asemenea, colegii de la Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Știința și Ingineria Mediului, profesorii Alida Gabor și Sabin Bădărău, urmează să eșantioneze și să dateze prin termoluminescență depozitul respectiv.

Depozitul superior este neconsolidat și constă în umplutura unei gropi săpată la intrarea în peșteră (practic, prin taluzare, a fost creată o mică terasă ce oferă o suprafață nivelată și stabilă), în depozitul inferior fosilizat (Pl. VIII/1; IX/1). Acest depozit este compus din straturi depuse treptat în perioade recente, evidențiindu-se două niveluri distincte. Nivelul de la bază reprezintă un amestec stratigrafic ce include material provenit din stratul inferior fosilizat, combinat cu sedimente aduse de torenții de pe platoul superior, inclusiv pământ, cantități mari de nisipuri (de la grosiere la fine), amestecate în proporții variabile cu pietriș grosier sau bolovani mari și chiar nămol. Cromatic, acest strat variază între nuanțe de cafeniu și roșiatic. Nivelul de deasupra este compus din nisip, pământ și nămol, are o culoare mai închisă și conține obiecte metalice din fier provenite de pe terasa de deasupra peșterii, rezultate în urma construirii unui drum forestier la începutul anilor '70 (Pl. VIII/1; IX/1). La baza acestui nivel a fost identificată o vatră (Pl. IX/2), datând, pe baza unui fragment de sticlă, din a doua jumătate a secolului XX, cu o poziție stratigrafică anterioară anilor '70. Vatra, parțial descoperită (lungime de 1,40 m, lățime de 1,20 m, grosime de 0,40 m), ocupă capătul secțiunii S I și întreaga casetă C I, fiind alcătuită din lespezi de calcar arse, pământ ars, cărbune, cenușă și resturi de lemn parțial ars.

Este important de menționat că pe ambii pereți laterali ai abriului, foarte aproape de intrare, au fost gravate câte o pereche de cruci de tip latin (cu brațul vertical mai lung), care ar putea fi contemporane cu vatra de foc cercetată. Pe peretele din stânga, prima cruce este înscrisă într-un cerc, iar a doua este simplă (Pl. X/4-6); pe peretele din dreapta, una dintre cruci este de tip troiță, iar cealaltă simplă (Pl. X/1-3). Dimensiunile lor nu depășesc 20 cm, iar realizarea acestora s-a făcut prin dăltuire și abraziune.

Concluzii

Deși satul Răchițele este o localitate montană cu terenuri greu accesibile, acesta oferă totuși informații valoroase despre modul de viață și adaptarea oamenilor încă din preistorie, cel mai probabil din perioada bronzului timpuriu (cultura Coțofeni), când se observă o creștere semnificativă a prezenței uneltelor/armelor din piatră, asociată cu formele de dezvoltare socio-economică specifice acestei etape din evoluția spațiului transilvănean. Descoperirile arheologice din zonă, precum fragmentele ceramice și cele două topoare-ciocan din granit, atestă existența unor activități pastorale, posibil asociate și cu producerea acestor arme-unelte, atât în zonele înalte, la peste 1000 de

metri pe *Dealul Rășinarilor*, cât și în cele mai joase, de-a lungul pâraului *Valea Stanciului*. Este evident că bogatele resurse naturale din zonă au favorizat creșterea animalelor, precum și activitățile legate de prelucrarea pietrei. În egală măsură, **topoarele-ciocan descoperite** sugerează un mod de viață adaptat mediului montan, unde **unelte-arme robuste și ascuțite** erau esențiale pentru activități precum vânătoarea, prelucrarea lemnului sau păstoritul. Totodată, descoperirea unui topor în albia pâraului *Valea Stanciului* sugerează fie o depunere intenționată ca ofrandă, fie un transport accidental al acestuia **dintr-o așezare situată în amonte**, purtat de apă în aval.

În ceea ce privește adăpostul rupestru, numit de noi *Abriul lui Rol*, trebuie menționat că există două situații arheologice distincte. Pe de o parte, un strat fosilizat, a cărui vechime urmează să o determinăm prin analize suplimentare (^{14}C și termoluminescență), iar pe de altă parte, un complex din a doua jumătate a secolului XX. Nu știm încă dacă acesta din urmă marchează și momentul săpării micii platforme de la intrarea în adăpostul sub stâncă pe care se află; acest aspect va trebui clarificat în viitor prin adâncirea săpăturii până la patul de stâncă, ceea ce ar putea oferi date mult mai precise despre originea și funcția platformei pe care a fost amplasată vatra. În ceea ce privește vechimea stratului fosilizat, un prim reper cronologic *ante quem* îl reprezintă extincția ursului de peșteră, care a început sau chiar s-a încheiat în urmă cu aproximativ 24.000 de ani BP.¹⁶ Crucile de tip latin, incizate pe pereții abriului, adaugă o dimensiune simbolică și culturală descoperirilor, mărturisind semnificația sacră a locului de-a lungul vremii. Vechimea acestora urmează să fie stabilită printr-o analiză traseologică complexă, completată de corelarea cu descoperirile actuale și/sau viitoare din acest adăpost sub stâncă.

Mulțumiri:

Domnului inginer Mircea Bulboacă, fondator al companiei CONA, pentru sponsorizarea cercetărilor; domnului primar Sorin Suciș pentru sprijinul acordat cercetărilor noastre; domnului director Alin Moș, pentru aprobarea investigațiilor într-o arie naturală protejată; domnului Adrian Neag, pentru permisiunea de a desfășura cercetări pe proprietatea sa și domnului Adrian Rășinar, pentru informațiile prețioase referitoare la descoperirile pe care tatăl său le-a făcut pe *Dealul Rășinarilor*.

P.S. La sfârșitul investigațiilor noastre, am luat cunoștință de descoperirea unui alt artefact preistoric: un fragment dintr-un topor din piatră șlefuită (gresie fină silicioasă, neagră), de tip calapod. Acesta a fost aflat întâmplător în satul Ciuleni, din cadrul aceleiași comune, Mărgău, iar locul descoperirii urmează a fi investigat. Artefactul (Pl. XI) are următoarele dimensiuni: lungime păstrată de 10,2 cm, grosime maximă de 2,5 cm și lățimea tăișului de 3,6 cm. Tăișul și corpul toporului prezintă urme evidente de folosire. Astfel de topoare sunt caracteristice neoliticului și eneoliticului, având numeroase analogii în culturile specifice acestor epoci¹⁷.

¹⁶ Quilès et alii 2006; Pacher, Stuart 2009; Stiller et alii 2010; Baca et alii 2016.

¹⁷ De exemplu: Comșa 1972, p.253-254; Paul 1992, p.41; Maxim 1999, p.54-55; Dunca 2019, p.19-20.

Bibliografie

- Baca et alii 2016 M. Baca, D. Popović, K. Stefaniak, A. Marciszak, M. Urbanowski, A. Nadachowski, P. Mackiewicz, *Retreat and extinction of the Late Pleistocene cave bear (Ursus spelaeus sensu lato)*, The Science of Nature 103, 2016, p.1-17.
- Berciu, Berciu 1946 D. Berciu, I. Berciu, *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba*, în *Apulum* II, 1946, p.1-80.
- Blăjan, Cerghi 1977 M. Blăjan, T. Cerghi, *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca și Răchitele (jud. Cluj) (Partea I-a)*, Sargetia XIII, 1977, p.131-147.
- Blăjan, Tatai-Baltă 1978 M. Blăjan, C. Tatai-Baltă, *Descoperiri din epoca neolitică și perioada de tranziție spre epoca bronzului în județele Sibiu, Alba și Cluj*, *Apulum* XVI, 1978, p.9-38.
- Ciugudean 2000 H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: Cultura Coțofeni*, Timișoara, 2000.
- Comșa 1972 E. Comșa, *Date despre uneltele de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului de pe teritoriul României (Istoricul problemei, tipuri-funcționalitate)*, SCIV 23, 2, 1972, p.245-262.
- Dumitrașcu, Togan 1971 S. Dumitrașcu, G. Togan, *Săpăturile arheologice de la Boarta – „Cetățuie” (jud. Sibiu)*, ActaMN VIII, 1971, p.423-437.
- Dunca 2019 M. Dunca, *Piese de prestigiu din piatră șlefuită din neoliticul și eneoliticul timpuriu în nord-vestul României*, ActaMP XLI, 2019, p.17-27.
- Lazăr 1977 V. Lazăr, *Așezarea Coțofeni de la Șincai (jud. Mureș)*, Marisia VII, 1977, p.17-56.
- Lazăr 1978 V. Lazăr, *Așezarea Coțofeni de la Șincai (jud. Mureș) (II)*, Marisia VIII, 1978, p.35-56.
- Lazăr 1979 V. Lazăr, *Așezări de înălțime cu terase Coțofeni în Transilvania*, Marisia IX, 1979, p.27-38.
- Lazăr 1980 V. Lazăr, *Așezări de înălțime cu terase Coțofeni în Transilvania (III) A. Considerații cu privire la aceste așezări și inventarul lor*, Marisia X, 1980, p.11-30.
- Maxim 1999 Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania, Cluj-Napoca*, 1999.
- Pacher, Stuart 2009 M. Pacher, A. J. Stuart, *Extinction chronology and paleobiology of the cave bear (Ursus spelaeus)*, Boreas 38, 2, 2009, p.189-206.
- Quilès et alii 2006 J. Quilès, C. Petrea, O. Moldovan, J. Zilhao, R. Rodrigo, H. Rougier, S. Constantin, Ș. Milota, M. Gherase, L. Sarcină, E. Trinkaus, *Cave bears (Ursus spelaeus) from the Peștera cu Oase (Banat, Romania): Paleobiology and taphonomy*, Comptes Rendus Palevol 5, 2006, p.927-934.
- Paul 1992 I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
- Roman 1976 P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Rotea et alii 2016 M. Rotea, N. Har, L. Săsăran, M. Bodea, *Stone artifacts from the Coțofeni settlement in Bretea Mureșană. Geo-archaeological analyses*, ActaMN 53/I, 2016, p.61-72.
- RepArhAlba 1995 V. Moga, H. Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995.
- RepArhCluj 1992 I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992.
- Stiller et alii 2010 M. Stiller, G. Baryshnikov, H. Bocherens, A. Grandal-d'Anglade, B. Hilpert, S. C. Münzel, R. Pinhasi, G. Rabeder, W. Rosendahl, E. Trinkaus, M. Hofreiter, M. Knapp, *Withering Away – 25,000 Years of Genetic Decline Preceded Cave Bear Extinction*, Molecular Biology and Evolution, 27/5, 2010, p.975-978.

The Chronicle of Archaeological Discoveries in the Village of Răchițele, Mărgău Commune, Cluj County

(Abstract)

The authors present a chronicle of the archaeological discoveries in the village of Răchițele (Mărgău commune, Cluj County), including the results of their own investigations from the autumn of 2024. The discoveries published in the 1970s from the „La Cărbunaru” place, along with a new find from „Valea Stanciului”, have brought to light two perforated granite axe hammers. These are the only known prehistoric artifacts from this locality to date. In both cases, the items could not be precisely contextualized and most likely belong to the Coțofeni culture from the Early Bronze Age I. Additionally, the results of an archaeological survey conducted at what the authors have called „Abriul lui RoI” (RoI’s Abri) are presented, highlighting a fossilized layer over 24,000 years old, as well as a feature dating to the mid-20th century. Finally, the discovery of a fragmentary shoe-last type axe in the village of Ciuleni (Mărgău commune) is also mentioned.

Mihai ROTEA

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
nicolaiemihairotea@gmail.com

Angelo BULBOACĂ

Universitatea de Medicină și Farmacie - Iuliu Hațieganu
angelo.bulboaca@yahoo.com

Dinu BERETEU

dinu_bereteu@yahoo.com

Mircea RĂCHITĂ

rachita_mircea@yahoo.com

Mircea ȘUȘMAN

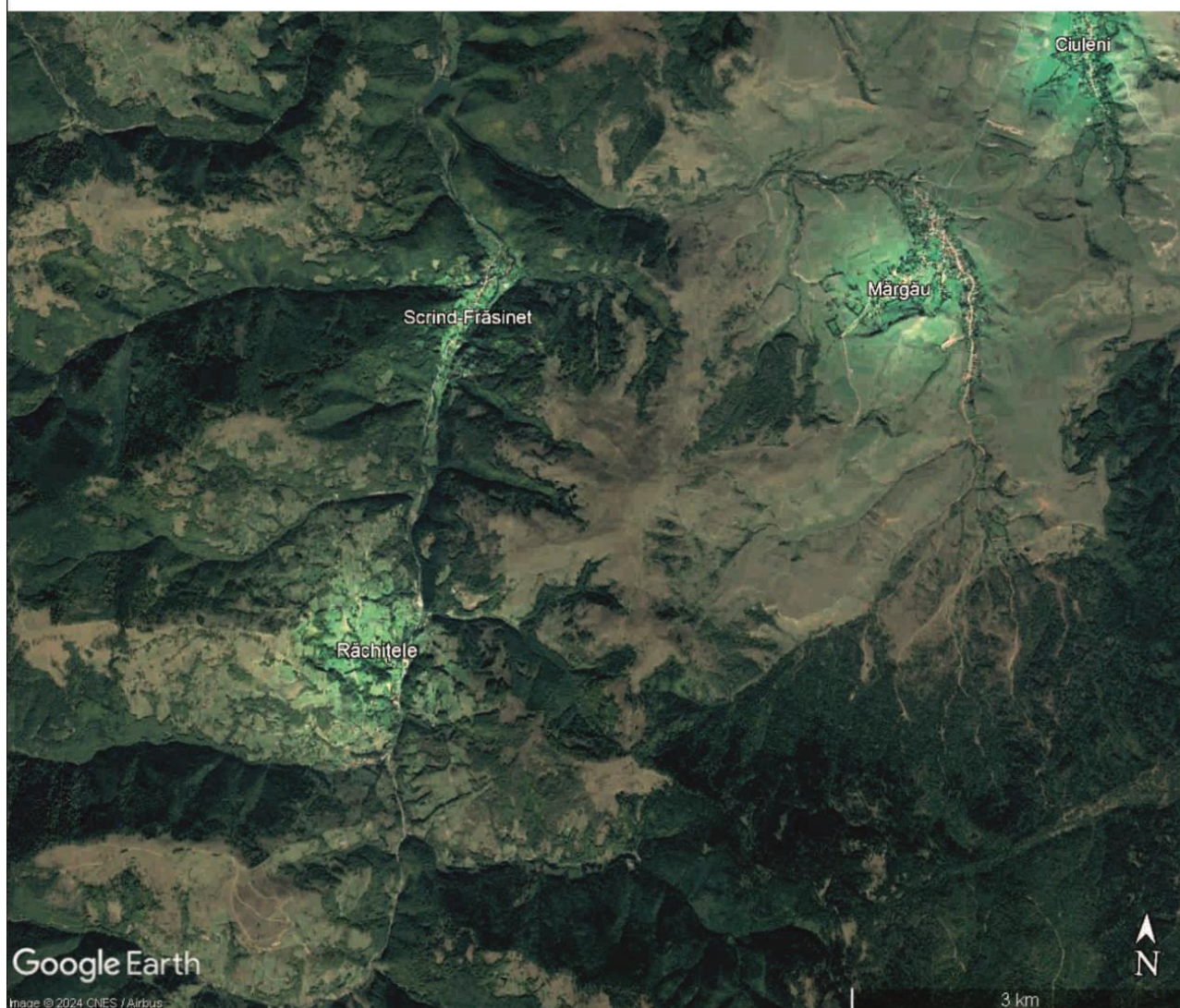
larixrachitele@gmail.com

Simona LAIU

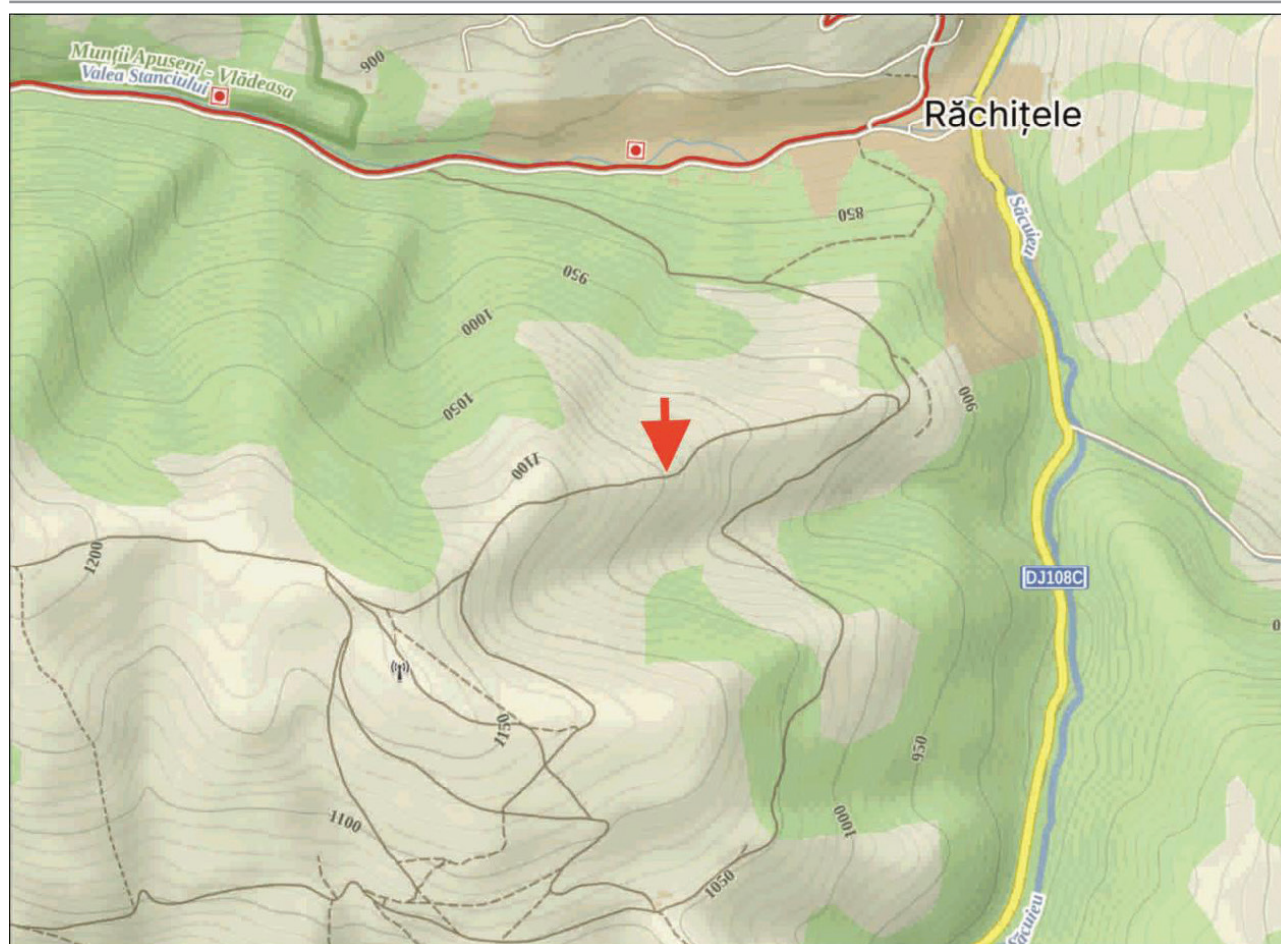
Asociația Clubul de Speologie Politehnica Cluj
laiu.simona@gmail.com

Alexandru CRUCERU

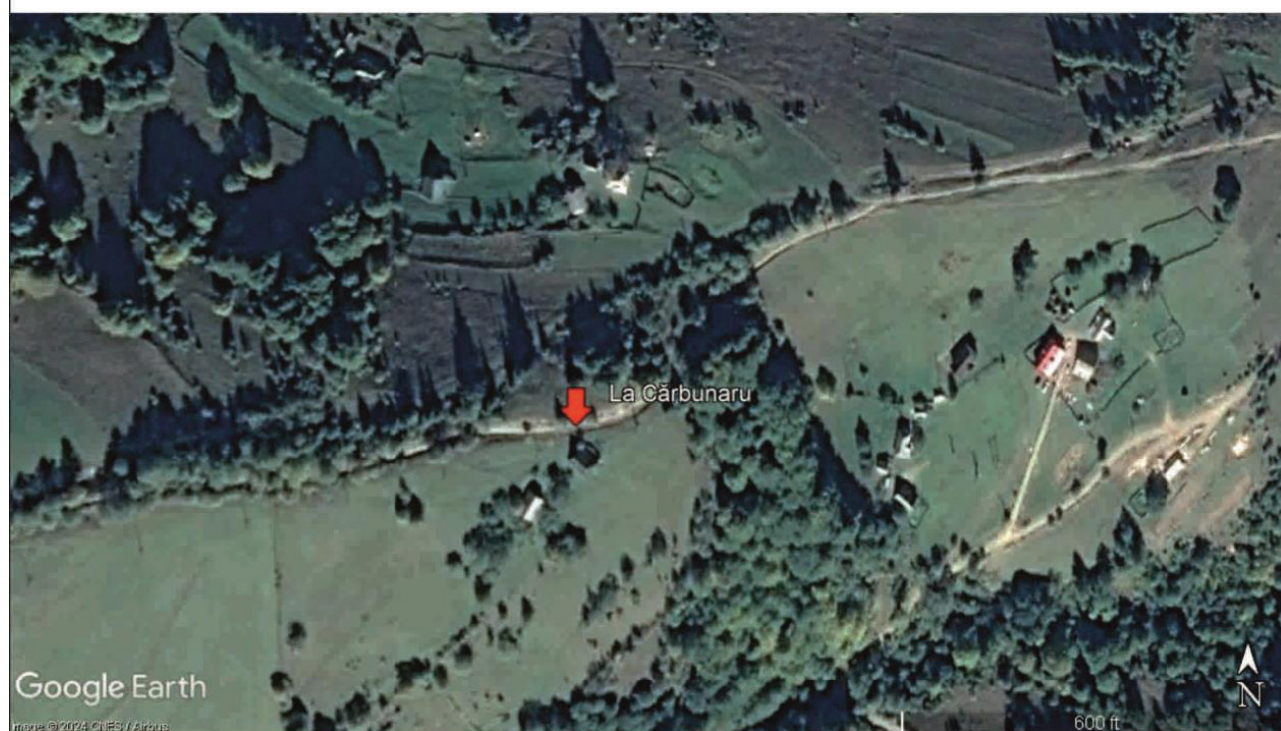
Asociația Clubul de Speologie Politehnica Cluj
alexcruceru27@gmail.com

Pl. I. Harta comunei Mărgău.
Pl. I. Map of Mărgău Commune.

1.

2.

Pl. II. Răchițele - La Cărbunaru.
Pl. II. Răchițele - La Cărbunaru.

Pl. III. Răchițele – *La Cărbunaru*. 1-3. Sondaj arheologic; 4. Topor-ciocan din granit (după Blăjan, Cerghi 1977).

Pl. III. Răchițele – *La Cărbunaru*. 1-3. Archaeological survey; 4. Granite axe-hammer (after Blăjan, Cerghi 1977).

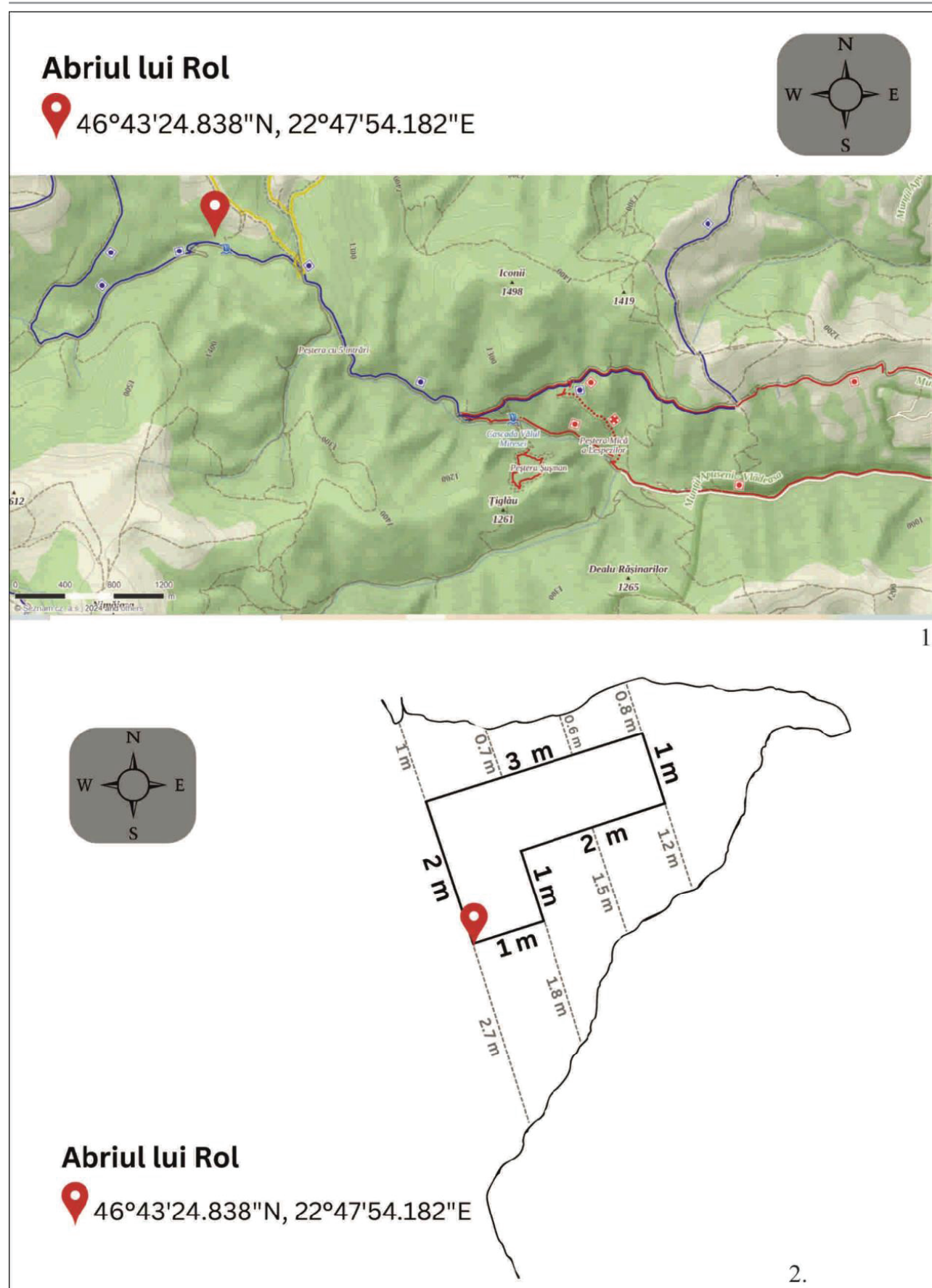

Pl. IV. Rachițele – Valea Stanciului. Locul descoperirii toporului.
Pl. IV. Răchițele – Valea Stanciului. Discovery place of the axe.

Pl. V. Răchițele – Valea Stanciului. Topor-ciocan din granit.

Pl. V. Răchițele – Valea Stanciului. Granite axe-hammer.

Pl. VI. Răchițele - Valea Seacă. 1-2. Abriul lui Rol. Localizarea topografică și planul adăpostului.
Pl. VI. Răchițele - Valea Seacă. 1-2. Abriul lui Rol. Topographic location and abri plan.

1.

2.

Pl. VII. 1-2. *Abriul lui Rol*. Aspecte din timpul cercetărilor.
Pl. VII. 1-2. *Abriul lui Rol*. Images during the investigations.

1.

2.

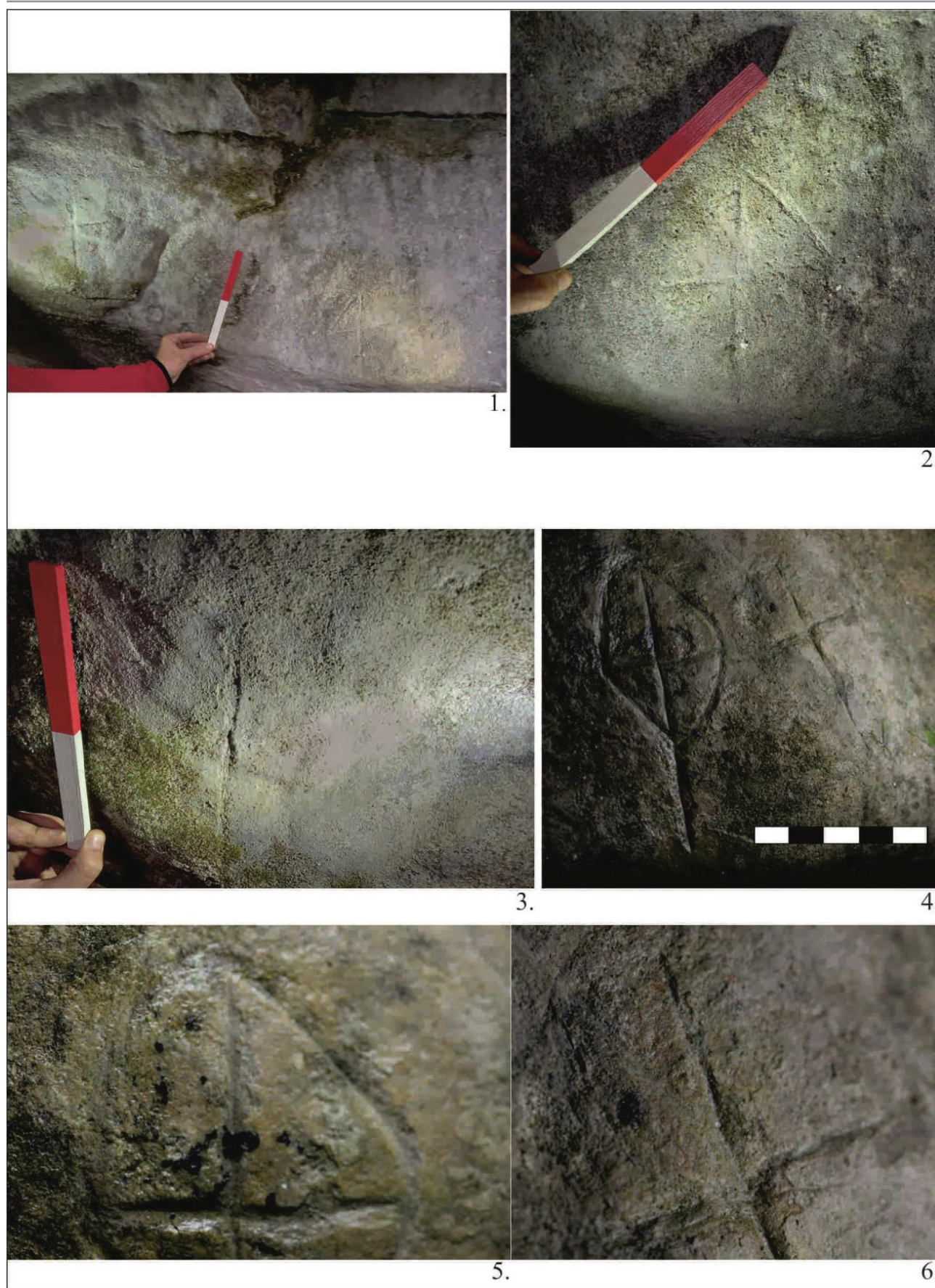
Pl. VIII. 1-2. *Abriul lui Rol*. Imagini ale sondajului arheologic.

Pl. VIII. 1-2. *Abriul lui Rol*. Images of the archaeological survey

Pl. IX. Abriul lui Rol. 1. Desenul profilului sud-estic al S I; 2. Vatra.

Pl. IX. Abriul lui Rol. 1. Drawing of the southeastern profile of Trench I; 2. Hearth.

Pl. X. - *Abriul lui Rol*. 1-3. Reprezentările cruciforme de pe peretele stâng al abriului; 4-6. Reprezentările cruciforme de pe peretele drept al abriului.

Pl. X. *Abriul lui Rol*. 1-3. Cross-shaped representations on the left wall of the abri; 4-6. Cross-shaped representations on the right wall of the abri.

Pl. XI. Ciuleni - *Valea Ciulenilor*. Topor-calapod din gresie fină.
Pl.XI. Ciuleni - *Valea Ciulenilor*. Fine sandstone shoe-last axe.

Cuvânt introductiv pentru debutul seriei „note”

MIHAI ROTEA

De-a lungul unei perioade îndelungate de timp, am avut privilegiul de a intra în contact cu numeroase descoperiri complexe și artefacte izolate de valoare arheologică variată. În multe cazuri, nu mi-a fost posibil să le aduc la cunoștința publicului și a specialiștilor, cu atât mai puțin să le explorez în detaliu. Aceste descoperiri provin atât din propriile mele investigații, cât și din cercetările colegilor mei, care mi le-au încredințat spre publicare. Scopul meu este să transform, în vremea ce vine, cât mai multe dintre acestea în subiectul unor note, nu în vederea unei tratate exhaustive, la care, totuși, sper să ajung, ci pentru a le introduce în circuitul științific înainte ca circumstanțele în care au fost descoperite să se estompeze într-un fel sau altul, sau ca absența lor din peisajul arheologic să afecteze interpretările actuale ori viitoare.

În același timp, am simțit adesea nevoia de a aduce completări și corecturi la propriile mele articole, precum și la cele ale colegilor mei. Aceste ajustări, nuanțări și actualizări nu necesită o tratare detaliată sau exhaustivă, sau nu am văzut rostul unei discuții mai ample. Cu toate acestea, am dorit ca informațiile noi să beneficieze de o vizibilitate mai mare decât ar oferi notele de subsol.

Prin munca mea, am avut ocazia să contribui la numeroase realizări notabile; totuși, această călătorie a cuprins și momente în care căile păreau mai puțin clare, iar întrebările au rămas fără răspuns. Prin urmare, mă angajez să împărtășesc chiar și aceste aspecte ale experienței mele.

Toate aceste gânduri m-au motivat să inițiez o serie de scurte intervenții pe care le-am numit „note”, având scopul de a propune completări, îndreptări, clarificări și actualizări care să contribuie la o înțelegere mai precisă a unor descoperiri și informații existente. Fiecare contribuție va fi asociată cu un titlu și un subiect specific și va putea fi identificată prin intermediul unui număr distinct în seria de note (de exemplu: Note. Nr. 1). Acestea vor fi publicate fie în limba română, fie într-o limbă internațională, asigurându-le astfel accesibilitate și relevanță la nivel global.

Mihai ROTEA

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
nicolaiemihairotea@gmail.com

Artefacte preistorice deocamdată nelocalizate în depozitele Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei provenind de la Boinești – Belovar (Note. Nr. 1)

Cuvinte cheie: Epoca bronzului, cultura Suci de Sus, vârf de lance, fragmente ceramice

Keywords: Bronze Age, Suci de Sus culture, bronze spearhead, pottery fragments

Cuvânt înainte

Prietenia, chiar dacă este relativ recentă (uneori o relație nouă nu începe de la zero, ci aproape instantaneu parcurge treaptă după treaptă pentru a deveni la fel de profundă precum cele mai vechi), te îndeamnă să explorezi, alături de alte experiențe comune unice, noi idei și oportunități, inclusiv în domeniul căruia i-ai dedicat atât de mult timp, respectiv arheologia. Rândurile acestea, primele din seria „notelor”, sunt în întregime datorate coautorului acestei intervenții: prof. dr. Angelo Bulboacă.

În anul 1979, Angelo Bulboacă a descoperit accidental în situl de la Boinești – Belovar (Bélavára)¹ (comuna Bixad, județul Satu-Mare) (Pl. I) câteva artefacte preistorice. Printre acestea se aflau un vârf de lance de bronz și fragmente ceramice, dintre care unele bogat decorate (cel mai probabil decor excizat). În scurt timp, aceste piese au fost donate Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, personal directorul muzeului de atunci, profesorul Hadrian Daicoviciu.

Pentru atribuirea culturală și cronologică a conținutului acestei donații, trebuie să aruncăm o scurtă privire asupra rezultatelor cercetărilor de la Boinești – Belovar. Acest sit preistoric fortificat

¹ Mulțumim colegului Liviu Marta de la muzeul din Satu-Mare pentru identificarea sitului, plecând de la diapozitivul realizat de Angelo Bulboacă.

este menționat în literatura de specialitate pentru prima oară în anul 1892, în urma săpăturilor arheologice conduse de J. Mihálik². V. Pârvan a caracterizat această așezare drept „cetate dacă”³. Tiberiu Bader reia, în anul 1970, cercetarea sistematică a sitului pe care îl atribuie culturii Suci de Sus din epoca bronzului⁴. Din punct de vedere cronologic, finalul așezării fortificate de la Boinești, precum și cel al sitului de la Culciu Mic⁵, marcat de apariția decorului excizat, a fost încadrat în sub-faza Suci de Sus IIa⁶. Piese de bronz atribuite fazei Suci de Sus IIa intră în componența depozitelor de tip Koszider⁷, inclusiv dalta de bronz cu gaură de înmănușare longitudinală descoperită în situl analizat⁸.

Prin urmare, cu multă certitudine, putem aprecia că artefactele donate Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei pot fi atribuite epocii bronzului, culturii Suci de Sus, iar vârful de lance orizontului de depozite de tip Koszider, unde acesta are analogii în descoperirile de la Medieșul Aurit – Potău, Ciumești sau Otomani – *Cetatea de Pământ*⁹. Din nefericire, cu toate încercările noastre repetate de a identifica aceste artefacte în colecția preistorică a MNIT, plecând de la denumirea localității, nu am obținut un rezultat pozitiv. Însă, semnalarea acestei donații se poate dovedi utilă pentru a facilita identificarea lor în viitor.

² Mihálik 1892, p.316-320.

³ Pârvan 1926, p.300-301, 755.

⁴ Bader 1978, p.121.

⁵ Bader 1978, p.124; Marta 2009, p.96-97.

⁶ Bader 1978, p.75; Kacsó 1995, p.96; Marta 2009, p.96-97.

⁷ Bader 1978, p.75; Pop 2005, p.61-62; Kacsó 1995, p.97; Marta 2009, p.97.

⁸ Bader 1978, p. 87, 121, pl. LXXXVIII/35.

⁹ Bader 1978, p.96; Găvan 2015, p.112-113.

Bibliografie

- Bader 1978 T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București 1978.
- Găvan 2015 A. Găvan, *Metals and Metalworking in the Bronze Age. Tell Settlements from the Carpathian Basin*, Cluj-Napoca 2015.
- Kacsó 1995 C. Kacsó, *Date noi cu privire la prima fază a culturii Suciu de Sus*, *Apulum*, XXXII, 1995, p.83-99.
- Marta 2009 L. Marta, *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Csengersima*, Satu Mare 2009.
- Mihálik 1892 J. Mihálik, *A bujánházai «Bélavára» nevű őskori erőd*, *ArchÉrt* XII, 1892, p.316-320.
- Pârvan 1926 V. Pârvan, *Getica. O Protoistorie a Daciei*, Editura Cultura Națională, București 1926.
- Pop 2005 D. Pop, *Câteva considerații privind stadiul cercetării culturii Suciu de Sus și a grupului Lăpuș*, *StComSatu Mare* XXII/1, 2005, p.61-92.

Introduction to the inaugural „Note” series

(Abstract)

Over an extended period, I have had the privilege of coming into contact with numerous discoveries and artifacts of varied archaeological value. In many cases, it has not been possible for me to bring them to the attention of the public and specialists, let alone explore them in detail. These artifacts stem from both my own investigations and the research of my colleagues, who have entrusted them to me for publication. My goal is to transform as many of these into the subject of brief interventions, not with the intent of exhaustive treatment, which I hope to achieve in the future, but rather to introduce them into the scientific discourse before the circumstances in which they were discovered fade away, or their absence from the archaeological landscape affects current or future interpretations.

Simultaneously, I have often felt the need to make additions and corrections to my own articles, as well as those of my colleagues. These adjustments, nuances, and updates do not require detailed or exhaustive treatment, or I have not seen the purpose of a more extensive discussion. Nevertheless, I wanted the new information to receive a greater visibility than footnotes would provide.

Through my work, I've had the opportunity to contribute to numerous notable achievements; however, this journey has also encompassed moments when paths seemed less clear, and questions remained unanswered. Therefore, I am committed to sharing even these aspects of my experience.

All these thoughts have motivated me to initiate a series of short interventions that I have named „notes,” with the aim of proposing additions, corrections, clarifications, and updates contributing to a more precise understanding of existing discoveries and information. Each contribution will be associated with a specific title and subject and can be identified by a distinct number in the series of notes (e.g., Notes. No. 1). These will be published either in Romanian or in an international language, ensuring accessibility and relevance on a global level.

Mihai ROTEA

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

nicolaiemihairotea@gmail.com

Prehistoric artifacts from Boinești – Belovar unlocated in the storages of the National Museum of Transylvanian History Collection (Notes. No. 1)

(Abstract)

The authors highlight the presence of a donation of artifacts (a bronze spearhead and several ceramic fragments), from the year 1979, originating from the Suci de Sus culture site at Boinești – Belovar/Bélavára (Bixad commune, Satu Mare County). Unfortunately, these artifacts, which were discovered accidentally, have not yet been found in the prehistoric storage of the National History Museum of Transylvanian.

Mihai ROTEA

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

nicolaiemihairotea@gmail.com

Angelo BULBOACĂ

Universitatea de Medicină și Farmacie - Iuliu Hațieganu

angelo.bulboaca@yahoo.com

Pl.I: Situl culturii Suciu de Sus de la Boinești – *Belovar* (foto Angelo Bulboacă)

Pl.I: The Suciu de Sus culture archaeological site from Boinești – *Belovar* (photo Angelo Bulboacă)

Dealul Brânduș și depozitul de brățări de la Vadu Izei

MELANIA POHAIDAC

Cuvinte cheie: Dealul Brânduș, epoca bronzului, Vadu Izei, depozit de brățări

Keywords: Brânduș Hill, Bronze Age, Vadu Izei, Bracelets Hoard

Depozitul de brățări de bronz de la Vadu Izei (**fig.1**), cum este cunoscut în literatura de specialitate, a fost descoperit în anul 1968 în punctul *La Căitar*, la o adâncime de 50 de cm, între roci de andezit¹ (azi Cartierul Șugău, Sighetu Marmăției). Acesta are în componență 12 piese, 11 se păstrează la Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmăției (nr. de inventar: 4759 – 4769) iar o piesă la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie din Baia Mare (nr. de inventar 271)².

Brățările au intrat în colecția de arheologie a Muzeului Maramureșan în anul 1976, fiind donate de către Francisc Nistor, în timp ce brățara din cadrul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie a fost donată „prin intermediul lui V. Apan”³. Artefactele au fost descrise pentru prima oară de către Francisc Nistor și Alexandru Vulpe într-un articol publicat în anul 1970⁴.

Cele 12 brățări sunt *din bară masivă cu secțiune circulară îngroșată la mijloc*⁵. Diametrul pieselor se situează între 7,4 cm și 8 cm iar greutatea între 54 g și 107,2 g⁶, toate sunt decorate. Cu toate că incizia transversală (crestătura) este principalul decor, pentru șase dintre piese fiind și unicul (**fig.2**)⁷, apar și alte elemente decorative cum ar fi în cazul piesei cu numărul de inventar 4763, unde inciziile transversale sunt tăiate de altele perpendiculare cu acestea, dar nu sunt pe întreaga suprafață a brățării ci sunt despărțite de părți a piesei nedecorate (**fig.3**) sau în cazul altor trei piese⁸ unde inciziile transversale sunt întrerupte de incizii oblice încadrate într-un triunghi (**fig.4**). Celălalte două brățări au decor asemănător, decor ce constă din grupări de incizii transversale separate de incizii oblice încadrate în două șiruri de triunghiuri puse bază în bază ce se termină punctat (**fig.5**)⁹. Trebuie, totuși, specificat că piesele nu sunt identice, ele diferă atât ca aspect cât și ca decor. Piesa cu numărul de inventar 4764 nu are capete, iar decorul, realizat prin incizii fine fiind șters, ceea ce dă senzația că aspectul piesei este dat de uzură sau, de ce nu, că piesa este neterminată (**fig.6**). Piesa cu numărul de inventar 4759 are decorul realizat prin incizii adânci asemenea celorlalte piese din depozit, doar că decorul se aseamănă cu piesa 4764, cu excepția faptului că baza triunghiurilor este separată de o panglică, la rândul ei decorată cu puncte (**fig.7**).

Din punct de vedere cronologic tipul principal de decor, crestătura, nu are o datare foarte clară¹⁰, dar brățările decorate în acest fel apar în număr foarte mare încadrate în seria tipologică (Uriu-Opaly)¹¹ (Maramureș, Transilvania, Ungaria de nord-est, Ucraina Subcarpatică).

Decorul brățării cu numărul de inventar 4763 își găsește analogii la Moisei¹² și Dragomirești (Maramureș)¹³, dar și la Uriu sau Agrieș (Bistrița Năsăud)¹⁴ aparținând aceleiași serii tipologice. Analogia de la Uioara de Sus (Alba) este datată în Ha A1¹⁵.

Cele trei brățări, unde prin hașurare se formează triunghiuri, au analogii la Alțina, județul Sibiu, depozit ce face parte din seria Cincu – Suseni¹⁶, serie tipologică ce este mai târzie (Ha. A 1200 –

¹ Nistor, Vulpe 1970, p.623; Petrescu Dâmbovița, 1977, p. 72; Kacsó, 1995, p.18; Kacsó, 2004, p.206; Kacsó, 2015, p.580.

² Kacsó 1992, p. 33.

³ Kacsó 2015, p.580.

⁴ Nistor, Vulpe 1970, p.623 – 624.

⁵ Nistor, Vulpe 1970, p.623.

⁶ Piesa cu nr. de inventar 271 a fost fotografiată, cântărită și măsurată cu acordul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie din Baia Mare în colecția căruia se află.

⁷ Este vorba de piesele cu numărul de inventar: 271 (foto stânga), 4769, 4768, 4767, 4766, 4765 (foto dreapta).

⁸ Număr de inventar: 4762, 4761, 4760.

⁹ Număr de inventar 4764, 4759.

¹⁰ Bejinariu 2018, p.29.

¹¹ Bejinariu 2018, p.29.

¹² Kacsó 2015, p.263.

¹³ Kacsó 2011, p.242.

¹⁴ Petrescu-Dâmbovița 1998, p.56.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Petrescu-Dâmbovița 1977, p.80 – 81, 227.

1100 a. Chr.) decât Uriu-Opaly (Bz. D 1300 – 1200 a. Chr.)¹⁷; dar și în Transcarpatia la: Selko, Obava, Podmonastyr, Dibrova, Belki, Cinadievo, Volovec¹⁸ care sunt datate la finalul seriei tipologice Kriva, adică la finalul Bz. D¹⁹, dar acest tip de decor apare și mai târziu la Orosievo, Zmeevka, Suskovo (Ha. A 2)²⁰ (1100 – 1060).

În cazul brățărilor cu numărul de inventar 4759 și 4764 am reușit să găesc o singură analogie cu brățara decorată din depozitul de la Dobrocina (Sălaj)²¹, doar că decorul este puțin diferit iar capetele brățării sunt depărtate. Depozitul de care aparține această brățară face parte din seria Uriu-Opaly după Mircea Petrescu Dâmbovița²² sau din seria Cincu – Suseni după Mircea Rusu²³.

Această brățară din depozitul de la Dobrocina este de tipul cu secțiune rotundă și cu capetele rotunjite, tip ce se încadrează în Ha A1²⁴.

Câteva probleme legate de descoperirea depozitului.

Punctul de descoperire al depozitului este Căitar după cum o arată atât articolul din 1970²⁵, cât și registrul de inventar de la Baia Mare în care scrie ca loc de descoperire a piesei cu nr. de inventar 271 ca fiind Șugău, Căitar²⁶.

Cei care au descoperit depozitul erau săpători la o carieră de piatră de pe coasta dealului Brânduș²⁷, carieră unde se pare că a fost descoperit, în anul 1966, un tezaur monetar de argint cu monede emise între 1492 - 1611²⁸.

Căutând în teren locul descoperirii, am ajuns în Căitar, unde cu ajutorul unei fotografii din fototeca Muzeului Maramureșan (Fig.8), aceeași cu cea din articolul publicat în 1970, am reușit împreună cu colegul meu, Petru Sângeorzan²⁹, să identific șirul de munți din fundalul fotografiei (Fig. 9) și chiar am găsit o zonă cu pietre mari de andezit unde ar fi fost posibil ca, în urmă cu aproape 60 de ani să fi fost o carieră, pentru că altfel ce să caute acei muncitori la doi kilometri distanță de locul de unde își câștigau pâinea. Cu toate că imaginea nu era exactă am pus-o pe considerentul faptului că terenul, datorită vegetației, s-a schimbat pe parcursul anilor, vegetația nepermițând vizibilitatea completă.

Pentru a avea o distanță cât mai exactă față de cariera de piatră de pe Dealul Brânduș, am mers acolo pentru a verifica acest lucru în teren.

Conul de deal unde se află cariera de piatră de pe Dealul Brânduș este numit de către localnici Cocul lui Sava, după numele fostului proprietar. Studiind zona și realizând câteva fotografii am putut mai apoi să leg informațiile și să îmi dau seama că de fapt ne aflam la locul descoperirii depozitului, doar că nu am reușit să ajungem în punctul din care a fost realizată fotografia (Fig. 10). Astfel că, la două zile depărtare ne-am reîntors pe teren și am căutat exact locul de unde a fost realizată fotografia. Nu doar că am găsit acel loc, dar a rămas vizibil inclusiv locul săpăturii unde a fost găsit depozitul³⁰ (Fig. 11).

Locul descoperirii este situat pe panta vestică a Dealului Brânduș/Cocul lui Sava.

Cu toate că în literatură apare ca punct de descoperire al depozitului toponimul *La Căitar* sau câteodată apare notat greșit că pe Dealul Brânduș ar exista un loc numit *La Căitar* și că acolo s-ar fi descoperit depozitul³¹, ori că Dealul Brânduș s-ar afla într-un areal numit *La Căitar*³², totuși depozitul de brățări nu are nici o legătură cu punctul *La Căitar*. Greșeala pare să apară și să se perpetueze încă

¹⁷ Gogâltan 2019, p.47.

¹⁸ Kobal 2000, Taf. 13, 21, 31, 32, 35, 42.

¹⁹ Kobal 2000, p.15, 18, 54.

²⁰ Kobal, 2000, p.15, 54, Tafel 73, 79, 89.

²¹ Petrescu-Dâmbovița 1977, p.190; Flontaș 2018, p.114.

²² Petrescu-Dâmbovița 1977, p.190.

²³ Rusu 1963, p.207.

²⁴ Petrescu-Dâmbovița, 1998, p.71.

²⁵ Nistor, Vulpe 1970, p.623.

²⁶ Consultare Registrul de Inventar, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie, Baia Mare, nr. inventar 271, în data de 09.10.2024.

²⁷ Nistor, Vulpe 1970, p.623.

²⁸ Chirilă, Socolan 1971, p.21 - 37; Kacsó 2011, p.561-562.

²⁹ Fotograf Muzeul Maramureșan, Sighetu Marmăției.

³⁰ Ieșirea pe teren a avut loc în data de 25. 09. 2024, respectiv 27. 09. 2024.

³¹ Kacsó 2015, p.580.

³² Petrescu-Dâmbovița 1977, p.72.

de la publicarea sa din anul 1970, când este numit ca loc de descoperire punctul *La Căitar*³³. Legătura dintre *Dealul Brânduș* și descoperirea depozitului pare să fie doar faptul că cei care au dat de depozit sunt pietrari de meserie iar în perioada în care au descoperit depozitul „săpau la o carieră de piatră pe coasta dealului Brânduș”³⁴.

Tot din prima publicare a depozitului se cunoaște faptul că brățărilor au fost recuperate de către Francisc Nistor în primăvara (probabil) anului următor, după ce acestea au fost deja repartizate fiecăruia dintre descoperitori³⁵, în articol este trecut anul 1968, probabil greșeală de tipar căci din moment ce depozitul a fost descoperit în vara aceluiași an, piesele trebuie să fi fost recuperate în primăvara următoare. Fotografiile par să confirme acest lucru, fiind vizibile pâlcuri de zăpadă³⁶. Din cele 12 piese câte au fost confirmate de către descoperitori, Francisc Nistor a recuperat 11, cea de a doisprezecea fiind donată de Vasile Apan Muzeului din Baia Mare, în același an, 1969³⁷.

Un depozit cu o poveste și componență asemănătoare este cel de la Klyaceanovo, Transcarpatia³⁸. Depozitul este alcătuit din 20 de piese: 14 brățări din care două au fost pierdute de către descoperitor și 6 brățări/verigi de picior³⁹. Brățărilor sunt din bară masivă cu secțiune circulară îngroșată la mijloc și un diametru general de 7,5 cm, fiind decorate cu creștături, dar și cu incizii dipuse oblic alternate cu creștături⁴⁰. Artefactele au fost descoperite unele peste altele, la adâncimea de 60 de cm, pe *Dealul Oubuch*, de către un viticultor în anul 1923⁴¹.

Concluzii

Între locul numit *Căitar* și *Dealul Brânduș* sunt aproximativ doi kilometri, în ambele locuri pot fi observate roci de andezit. Când privești dintr-un anumit punct se aseamănă chiar și peisajul. Dar dacă privești teritoriul în asamblul său atunci se poate observa un peisaj deluros și unul montan. Din *Căitar* pot fi observate dealurile line, iar departe înspre nord, sunt vizibile înălțimile⁴², în timp ce de pe *Dealul Brânduș* sau *Cocul lui Sava*, cum este numit locul descoperirii de către localnici, se vede *Valea Bârlanului* afluent al *Șugăului* și, de jur împrejur înălțimi, chiar stâncărie, iar dacă urci pe platou poți să vezi *Valea Izei* cu unul din afluenții săi importanți, *Valea Porcului*.

Numirea punctului de descoperire *La Căitar* se poate să aibă legătură cu o locație greșită dată de descoperitori sau cu verificarea punctului pe hărți mai vechi, cum, spre exemplu, sunt *planurile directe de tragere* din timpul Primului Război Mondial (Fig. 12) unde *Valea Șugăului* este numită *Valea Căitar*, denumirea fiind trecută deasupra râului (P. Căitar)⁴³. Pe de altă parte, pe hărțile topografice (Fig 13) austriece (1910) se arată clar că toponimul *La Căitar* (*Kajtar*) este la sud (partea dreaptă) de râu⁴⁴.

Având în vedere faptul că a trecut o vreme de la descoperire până la recuperare, pot să spun că sunt șanse ca numărul artefactelor încadrate în depozit să fi fost mai mare decât numărul cunoscut 12, mai ales că inițial au fost recuperate doar 11 brățări iar mai apoi depozitul a fost completat cu cea de a doisprezecea piesă donată Muzeului din Baia Mare, de către o terță persoană, persoană ce nu e clar dacă e unul dintre descoperitori.

Cât privește datarea depozitului de brățări, este destul de clar că acesta, așa cum au spus și alții înainte, aparține fazei finale a epocii bronzului, dar având în vedere că decorul principal al brățărilor, creștătura, nu are prea mare importanță în ceea ce privește datarea, tind totuși să cred că depozitul aparține într-adevăr perioadei cronologice 1300 a. Chr. – 1200 a. Chr., dar merge din punct cronologic și mai târziu, după cum arată analogiile celorlalte tipuri de decor și anume, până înspre 1100 a. Chr., deci, fiind probabil, o cumulare în timp a obiectelor.

³³ Nistor, Vulpe 1970, p.623.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ A se vedea fig. 8.

³⁷ Consultare Registru de Inventar, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie, Baia Mare, nr. inventar 271, în data de 09.10.2024.

³⁸ Bidzilya 1966, p.211.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Bidzilya 1966, p.212.

⁴¹ Bidzilya 1966, p.211.

⁴² A se vedea Fig. 9.

⁴³ Deschis prin: <https://geo-spatial.org/harti/#/viewer/openlayers/10> în data de 26. 09.2024.

⁴⁴ *Ibidem*.

Bibliografie

- Bejinariu 2018 I. Bejinariu, *Depozite de bronzuri din Sălaj*, Cluj-Napoca, 2018.
- Bidzilya 1966 V. I. Bidzilya, *Un tezaur de brățări de bronz din Transcarpatia*, *Arheologia XX*, Kiev, 1966, p. 211 – 213 (în ucraineană: В. І. Бідзіля, *Скарб бронзових браслетів із Закарпаття*, *Археологія*, 1966, вип. XX, p.211-213).
- Chirilă, Socolan, 1971 E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș*, Baia Mare, 1971.
- Flontaș 2018 A. Flontaș, *Jewelry depositions from the end of the 2nd millennium BC from the Romanian Carpathian Basin*, în: Louis D. Nebelsick, Joanna Wawrzeniuk, Katarzyna Zeman-Wisniewska (Eds.), *Sacred space: contributions to the archaeology of belief*, *Archaeologica Hereditas*, 13, Warsaw, 2018, fig. 2, p.113 – 134.
- Gavronovic 2020 M. Gavronovic, *Late Bronze Age Geometric Decoration in the Western Balkans – Style and Status*, în: Joseph Maran, Radu Bajenaru, Sorin-Cristian Ailincăi, Anca-Diana Popescu, Svend I. Hansen (Eds.), *Objects, Ideas and Travelers. Contacts between the Balkans, the Aegean and Western Anatolia during the Bronze and Early Iron Age. Volume to the memory of Alexandru Vulpe. Proceedings of the Conference in Tulcea, 10-13 November, 2017*, Bonn, 2020, p.431 – 446.
- Gogâltan 2019 F. Gogâltan, *Despre cronologia absolută a bronzului târziu în estul Bazinului Carpatic*, *Tyragetia, Serie nouă*, 2019, nr. 1(28), p.45-70.
- Kacsó 1995 C. Kacsó C., *Al patrilea depozit de bronzuri de la Sighetu Marmăției*, *RevBistriței IX*, 1995, p.5-48.
- Kacsó 2015 C. Kacsó, *Bronzefunde vom Typ Uriu – Ópály in der Maramuresch (Rumänien)*. *Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*, în: Szathmári Ildikó (Hrsg.), *An der Grenze der Bronze – und Eisenzeit*, Budapest, 2015, p.253-272.
- Kacsó 1992 C. Kacsó C., *Comori preistorice din Țara Maramureșului*, Baia Mare, 1992.
- Kacsó 2011 C. Kacsó, *Depozitul de bronzuri de la Dragomireși*, *Acta Musei Maramorosiensis VIII*, 2011, p.235– 242.
- Kacsó 2004 C. Kacsó, *Mărturii Arheologice*, Baia Mare, 2004.
- Kacsó 2011 C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. 1, Baia Mare, 2011.
- Kacsó 2015 C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. 1, ediția a II-a, Baia Mare, 2015.
- Kobal' 2000 J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.
- Nistor, Vulpe, 1970 Fr. Nistor, Al. Vulpe, *Depozitul de Brățări de bronz de la Vadul-Izei*, *SCIV* 21, 4, 1970, p.623-631.
- Petrescu-Dâmbovița 1977 M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Petrescu-Dâmbovița 1998 M. Petrescu-Dâmbovița, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF X, 4, Stuttgart, 1998.
- Rusu 1963 M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, *Dacia N.S.* VII, 177-210.
- ***, <https://geo-spatial.org/harti/#/viewer/openlayers/10> în data de 26.09.2024

The Brânduș Hill and the bracelets hoard from Vadu Izei

(Abstract)

Brânduș Hill is the place where, in 1966, a monetary treasury was discovered. Two years later the same people found a Bronze Bracelets Hoard in the place named *La Căitari*. What needs to be mentioned is the fact that the discoverers of the treasury and the hoard, were stonemasons, diggers on a stone quarry on the Brânduș hill. So, what were they doing 2 km away? What are the conditions of the bracelets hoard discovery?

drd. Melania POHAIDAC

Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației
pohaidacmelania@gmail.com

Fig. 1 Depozitul de brățări, Vadu Izei

Fig. 2 Brățări decorate cu creștături, Vadu Izei

Fig. 3 Piesa cu nr. de inventar 4763

Fig. 4 Piese cu
nr. de inventar: 4760, 4761, 4762

Fig. 5 Piesa cu nr. de inventar: 4759, 4764

Fig. 6 Piesa cu nr. de inventar 4764

Fig. 7 Detaliu decor piesa cu nr. de inventar 4759

Fig. 8 Locul descoperirii depozitului de brățări, fototeca Muzeului Maramureșan

Fig. 9 Căitar, Șugău, Sighetu Marmăției

Fig. 10 Dealul Brânduş, Şugău

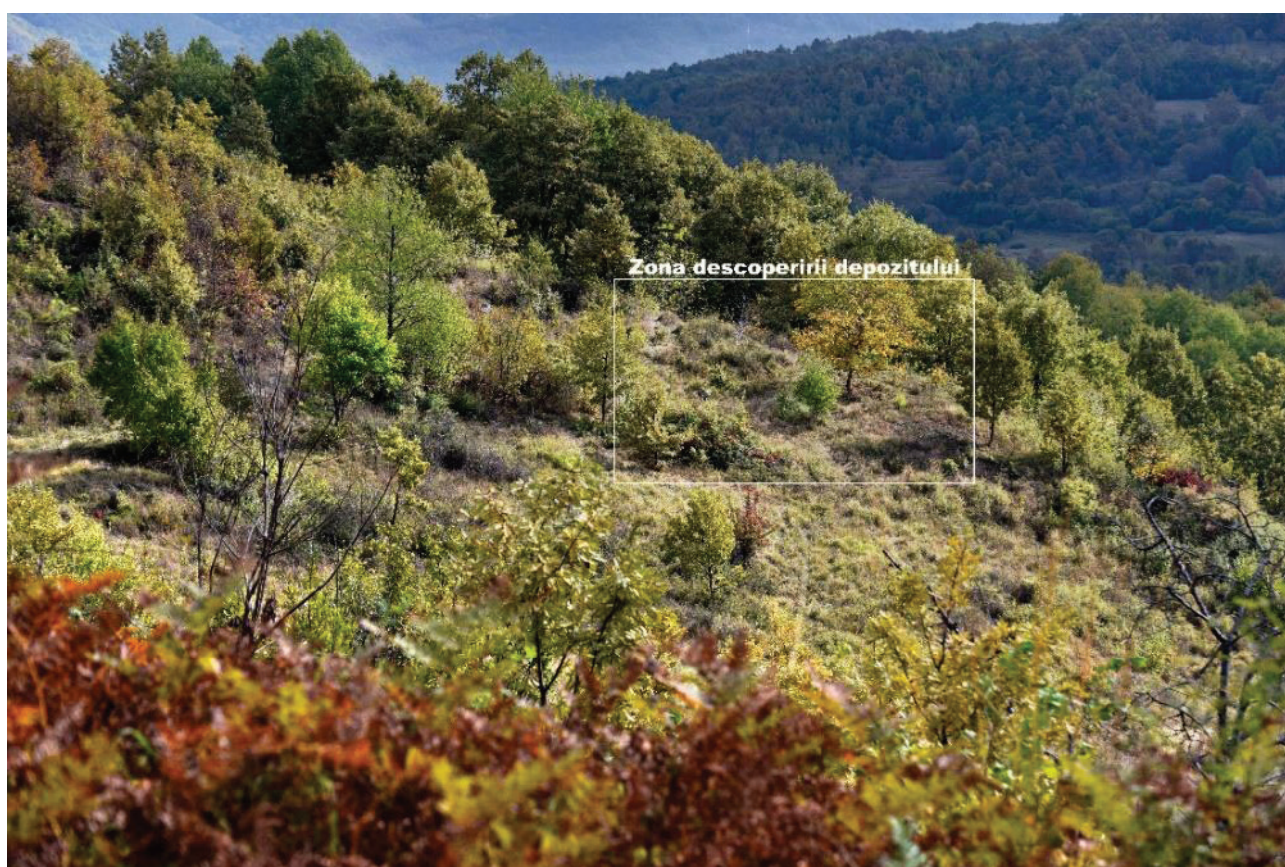

Fig. 11 Locul descoperirii depozitului de brăţări

Fig. 13 Căitarul și vecinătățile pe hărțile topografice austriece

O structură interesantă într-o așezare de la răscrucea dintre secolele VI/VII p. Chr. – aria Someșului Inferior, partea de nord-vest a României

IOAN STANCIU,
DANIEL V. SANA

Cuvinte cheie: răscrucea dintre sec. VI/VII p.Chr., locuință adâncită, schimbări în timp, examinare preliminară.
Key words: the turn of the 7th century AD, pit dwelling, changes over time, preliminary examination.

Astăzi la periferia sud-vestică a orașului Satu Mare (jud. Satu Mare), străbătut de râul Someș, așezarea este situată pe un loc ceva mai înălțat în raport cu fostul teren mlăștinos din jur, în punctul denumit de localnici 'Râtu Mare', cu o altitudine medie în jurul a 122 m. Imaginea de ansamblu este aceea a unei 'insule' ușor reliefate, străbătută de pârâul 'Balkany', care asemenea altor mici fire de apă, cu cursuri mai mult sau mai puțin regulate, parcurgea în trecut microzona, provocând și excesul de umezeală. De o parte și de alta a unui meandru pe care acest pârâu îl formează a fost planificată așezarea care poate fi datată în intervalul marcat de a doua jumătate a secolului al VI-lea și prima jumătate a veacului următor. Doar câteva fragmente ceramice încadrabile epocii bronzului indică existența în vecinătate a unei locuiri din acea vreme. Puține structuri, de presupus cu rol economic prioritar ori exclusiv, au fost folosite în secolele II-IV p.Chr. De asemenea, alte câteva complexuri arheologice, și acestea un fel de anexe gospodărești, pot fi date cu ajutorul olăriei specifice pe parcursul secolului al VIII-lea, posibil mai timpurii, cu eventuală trimitere în direcția celei de-a doua jumătăți a secolului al VII-lea. Acesta este un aspect care implică chiar întrebarea despre o eventuală legătură directă cu locuirea precedentă, pe o durată care și în relație cu aria nord-vestică a României ar putea fi înțeleasă ca relativă etapă de început a perioadei medievale timpurii. Așa cum situația de la fața locului a fost documentată, așezările din perioada romană și cea care a urmat locuirii din secolele VI-VII au fost surprinse doar prin segmente marginale, ceea ce înseamnă că punctul de greutate al acestor locuiri se afla undeva în imediata apropiere.

Situl a fost inițial identificat pe traseul șoselei (astăzi deja în folosință), care asigură ocolirea municipiului Satu Mare în acea zonă, urmând apoi cercetarea de teren preventivă din vara anului 2018¹. Suma rezultatelor obținute se află încă în curs de prelucrare. În total, au fost identificate, cercetate și documentate 173 structuri arheologice, dintre care – fie ea o estimare ajustabilă în continuare – 77 sunt de pus pe seama 'orizontului slav timpuriu' (așa-numitul orizont local 'Lazuri-Pișcolt'); cele mai numeroase sunt locuințele propriu-zise, parțial adâncite în sol, mai puține fiind structurile, adâncite de asemenea, cărora trebuie să le fi revenit în principal un rol economic. Distribuția acestor structuri în cuprinsul suprafeței cercetate susține precizarea că așezarea din acea vreme a fost aproape integral investigată. Șase dintre complexurile arheologice pot fi date în perioada romană, iar alte 13 au aparținut locuirii care a urmat celei din secolele VI-VII. Restul structurilor precizate, în general gropi de stâlpi și alte gropi de dimensiuni mai mici (una dintre acestea aparținând perioadei moderne) sunt mai greu de datat, datorită mai ales lipsei inventarelor ori care conțineau prea puține fragmente ceramice și mărunte, mai greu de evaluat în privința datării lor.

¹ Informațiile pe care le-am folosit, text și partea de ilustrație (aceasta prelucrată grafic), provin din raportul oficial semnat de dr. Liviu Marta, cel care a fost și coordonatorul acestei cercetări arheologice preventive și căruia îi datorăm mulțumiri pentru posibilitatea accesului la întregul dosar (Marta 2018). Instituție organizatoare Muzeul Județean Satu Mare, iar investitorul a fost Itinera SpA Tortona – sucursala Cluj-Napoca. Din colectiv au făcut parte Molnar Zsolt, Hágó Attila, Kádas Zoltán, Ghenadie Sirbu, Livia Sirbu, Daniel Tentiş, Orsolya Gyurka, dar și mai mulți studenți. Daniel V. Sana a fost constant prezent pe parcursul cercetării de teren, iar Ioan Stanciu doar pe durata a trei săptămâni din vara anului 2018. De remarcat, pe ductul aceleiași șosele și la mică distanță față de situl 5, a fost identificată o altă așezare de acest fel (situl 7). În privința celei din urmă, pentru posibilitatea de a examina inventarul (de asemenea exclusiv olărie lucrată cu mâna), adresăm mulțumiri d-lui dr. Robert Gindele, arheolog la același Muzeu din Satu Mare și coordonatorul săpăturii din acel loc.

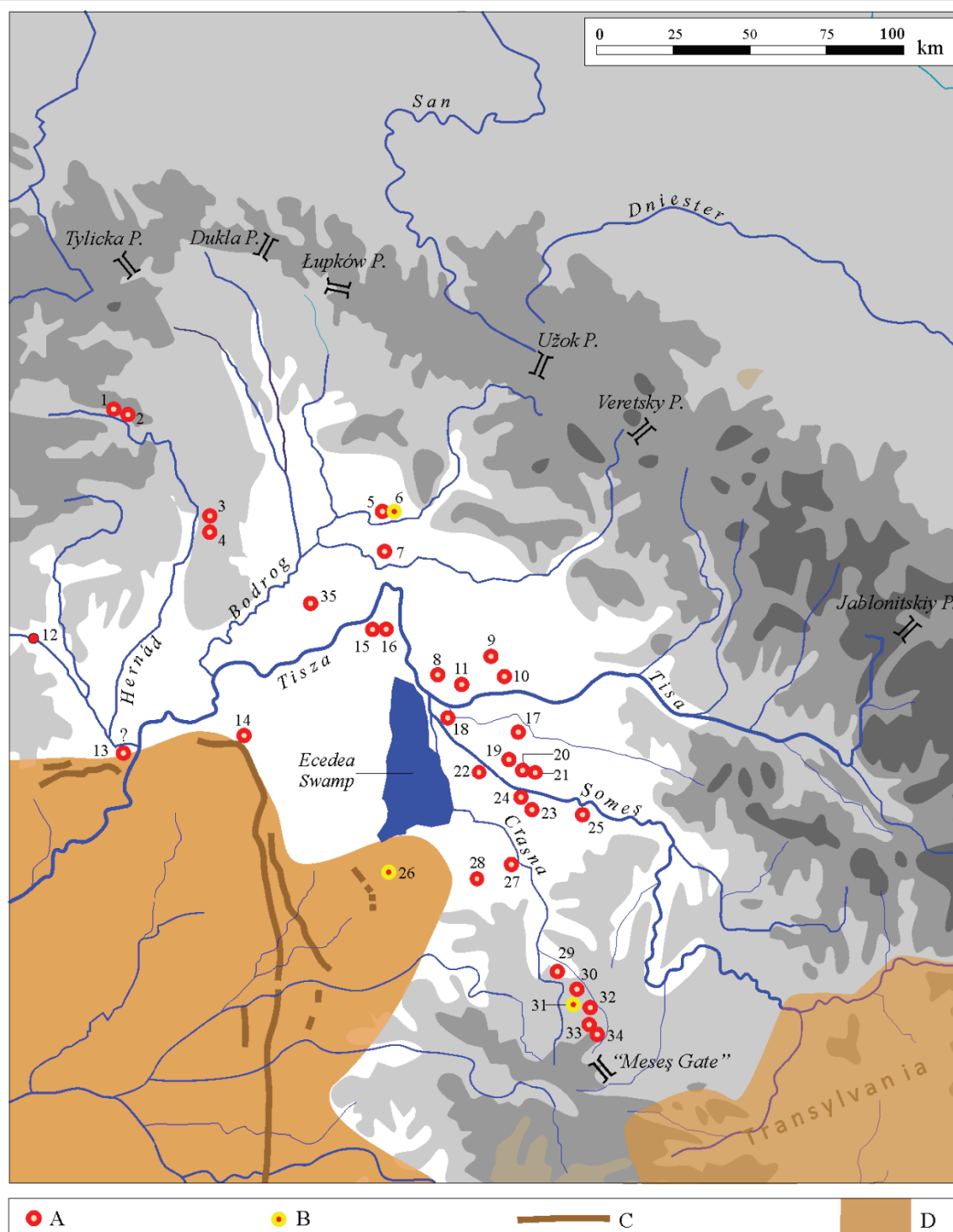

Fig.1

Autorii contribuției de față și-au propus doar examinarea preliminară a unei structuri mai interesante, documentată într-o așezare al cărei punct de greutate este de plasat în intervalul corespunzător celei de-a doua jumătăți a secolului al VI-lea și primei jumătăți a secolului al VII-lea. Este vorba despre structura/complexul arheologic 041, inițial o locuință parțial adâncită în sol, cu imaginea obișnuită unor astfel de construcții din acea vreme. Ca studiu de caz, mai curioasă este reamenajarea acesteia în timp, după ce a fost afectată de un presupus incendiu fie, fie acesta parțial, refolosită apoi, posibil cu un dublu scop, adică locuință de asemenea (poate că nu neapărat doar în sezonul rece), dar și ca spațiu destinat uneia sau unor activități economice, acestea mai greu de indicat în termeni siguri.

La fel ca alte așezări din acea vreme, cele mai multe dintre ele cu existență pe durată nu prea lungă, și cea care ne interesează trebuie să fi înregistrat în timp anumite transformări interne, cu

unele locuințe și anexe care au fost dezafectate la un moment dat, altele refăcute și refolosite ori la care s-a renunțat, dar și alte noi construcții sau amenajări intervenite în timp, desigur că în funcție de nevoile unei comunități oarecare și evoluția acesteia. Dinspre arheologie, posibilitatea precizării unor astfel de schimbări interne rămâne adeseori dificilă, cu atât mai mult cu scopul determinării unor intervale de timp în sensul cronologiei absolute. Mai ales că, în relație cu specificul perioadei, de cele mai multe ori la îndemână sunt doar resturi ale vaselor de lut folosite, doar uneori și posibilitatea de a fi precizate relații de superpoziție între unele dintre structuri. În orice caz, așezarea din care complexul 041 a făcut parte ilustrează pentru întreaga arie a bazinului superior al Tisei un orizont uniform prin totalitatea manifestărilor, nu în ultimul rând precizabil datorită asocierii dintre așezări și practica funerară a incinerării defuncțiilor. În ceea ce privește partea de nord-vest a României, ca unitate geografică în mod natural legată de întreaga arie a bazinului superior al Tisei și cu punct de sprijin pe segmentul inferior al Someșului, cu mai multă vreme în urmă a fost propus un orizont local/regional ('Lazuri-Pișcolt', cu trimitere la locații, așezare mai reprezentativă, respectiv necropolă), cu propunerea de a fi datat începând cu treimea mijlocie a secolului al VI-lea p.Chr. și până în jurul mijlocului secolului al VII-lea (Fig. 1)². Nu este susținută acum o examinare a olăriei (și a inventarului în general) recoltate din complexul 041, aproape în totalitate provenită din etapa finală a duratei pe parcursul căreia construcția a fost folosită. Ca urmare, trecând peste o necesară analiză detaliată, sugerăm în privința olăriei raportarea sa la o presupusă fază IIa sau IIb, adică secolul al VI-lea târziu și prima jumătate a secolului al VII-lea, așa cum s-a propus pentru amintitul orizont precizat în partea de nord-vest a României³.

Complexul/structura 041 – descriere și alte precizări (Fig. 2)

În timp a suportat modificări, de presupus că și în legătură cu funcțiile îndeplinite. Fără a ține cont de o intrigantă extensie ceva mai târzie a segmentului vestic, dimensiuni sale măsoară pe axe 4.45×4.56 m (laturile: $4.38 \times 4.12 \times 4.24 \times 4.24$ m). Suprafață la bază este ușor peste 20 m². Axa ceva mai scurtă este orientată dinspre S-E spre N-V. Adâncime maximă (ușor variabilă) de la nivelul identificării în jurul a 0.90 m și poate fi estimată o adâncime de aproximativ 1.30-1.40 m de la nivelul la care se pășea în așezare (ca. 0.30-0.40 m de la suprafața actuală). Pe podeaua inițială au fost identificate 14 gropi de stâlpi (*a-o*), dintre care cele marcate cu literele *a-f* indică stâlpi în legătură cu structura inițială de bază, iar gropile *h* și *k* sugerează o consolidare a celor doi stâlpi care de la bun început au fost planificați pentru a susține coama acoperișului, adică pe aceia corespunzători gropilor *b* și *e*. Cele mai multe dintre aceste gropi au formă ovală ori cvasi-circulară, cu diametre în jurul 0.30-0.35 m și adâncimi până la maximum 0.30 m (groapa *a*). Mai puține, unele dintre ele erau de formă oval-alungită la orizontală, aproape rectangulară, dar cu dimensiuni foarte apropiate de cele înainte menționate; eventual, cele precizate la urmă ar putea indica stâlpi realizați din trunchiuri despicate. Cum deja s-a precizat, toate aceste gropi au fost identificate la nivelul unei podele inițiale, așadar nu a fost posibilă o eventuală relaționare cronologică între ele cu ajutorul stratigrafiei verticale prin umplutura complexului; de aceea gropile *i*, *j* și *l-o* au fost marcate cu o culoare de nuanță mai deschisă, deoarece este de presupus că acestora le-a revenit o funcție corespunzătoare unor stâlpi secundari, poate că după durata oarecare pe care structura inițială a funcționat. Structura inițială, cu partea adâncită de formă ușor trapezoidală, este clar delimitabilă la orizontală prin stâlpii din fiecare colț (gropile *a*, *c*, *d* și *f*), de asemenea cu ajutorul celor două, simetrice, de pe mijlocul laturilor dinspre nord și sud (*b* și *e*) – o imagine obișnuită pentru locuințele din acea perioadă, cele din urmă, poate înlocuite la un moment dat, eventual consolidate cu cele desemnate prin literele *h* și *k*.

Groapa *a*, corespunzătoare stâlpului din colțul nord-vestic, era umplută cu resturi serioase de lemn carbonizat, multă cenușă (inclusiv 'bucăți' mari, solidificate în timp) și mai ales cu foarte multă argilă arsă. Fără îndoială, avem de-a face cu imaginea bazei unui stâlp de lemn care a ars la fața locului, mult înclinat, aproape prăbușit (Pl. I/1.5). De asemenea, și gropile *f* din colțul sud-vestic și *h* (dublură la stâlpul *b* de pe mijlocul laturii nordice – Pl. I/6) aveau la orizontală și verticală un aspect asemănător celei precedente, la fel ca groapa *j* din apropierea nord-estică a gropii corespunzătoare stâlpului *f*. Totodată, gropile *k*, *l*, *n* și *o* conțineau în umplutură relativ multe resturi mai mărunte de cărbune și mai puține de pământ ars. De remarcat, pe întreaga sa suprafață podeaua era impregnată cu fragmente mici de cărbune și pământ ars. Așadar, sunt de indicii de luat în seamă

² Stanciu 2011, p.110-318. O examinare sintetică ceva mai nouă la Stanciu 2013, p.327-338.

³ Stanciu 2011, p.282-296.

pentru a presupune un incendiu care într-o măsură sau alta a afectat structura de lemn a locuinței inițiale. Aspectul umpluturii L care a suprapus podeaua nu susține indicii serioase în sensul acestei explicații, dar putem avea în vedere intenția de a fi așternut peste podeaua existentă de la bun început a unui strat de pământ mai curat și compact, tocmai cu scopul asigurării stabilității unui nou nivel de călcare în interior.

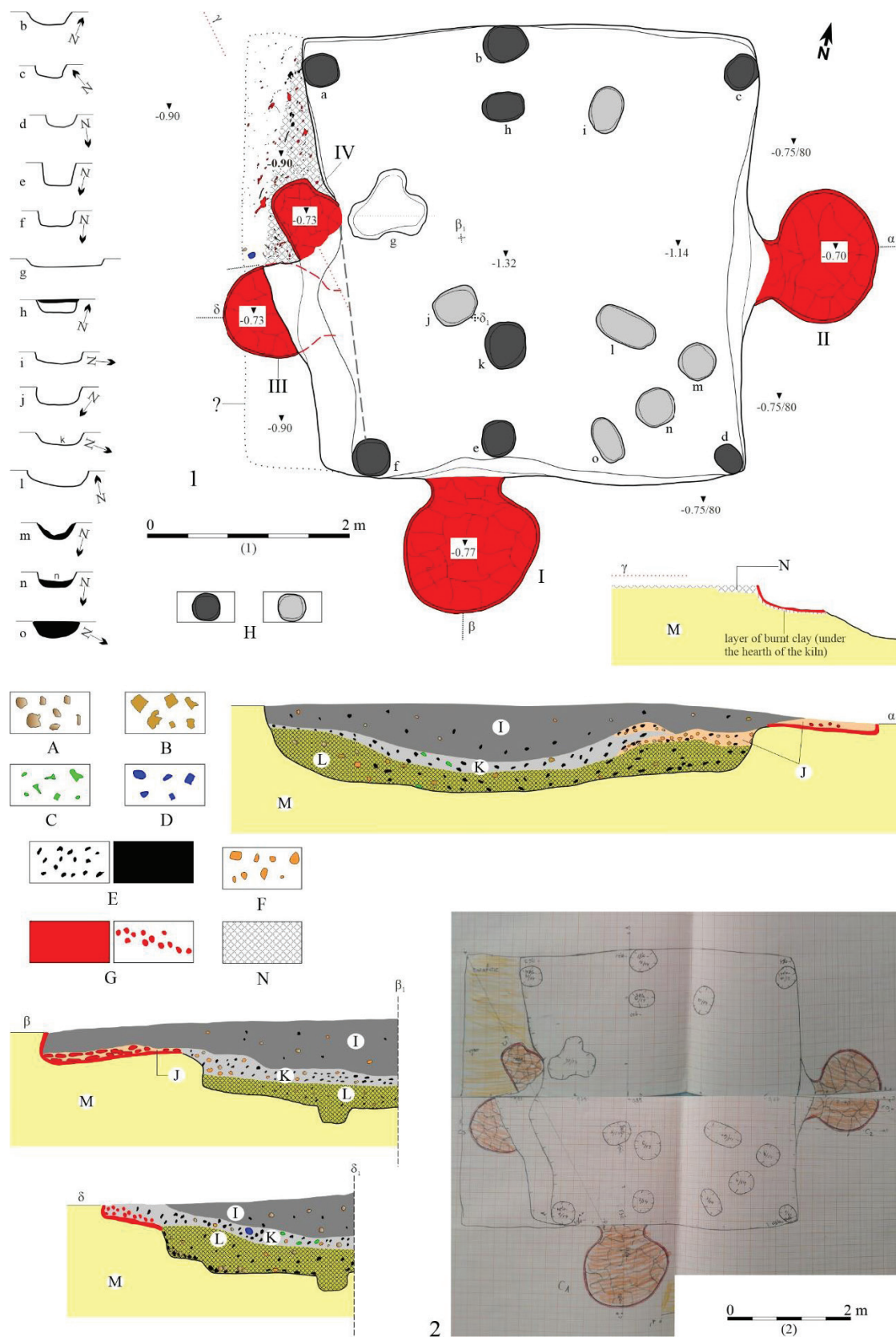

Fig 2

Descrierea umpluturii părții adâncite a construcției, stratigrafie. Este de înțeles că deasupra podelei inițiale a fost așternut, apoi probabil cu intenție tasat, un strat de pământ de culoare galbenă-cenușie (L), în esență argilă, în mod neregulat amestecată cu mici lentile și bulgări de pământ cenușiu, de asemenea cu multe resturi mărunte de cărbune și pământ ars. Grosimea medie a acestei umpluturi în porțiunea centrală a părții adâncite a construcției de la bun început folosite este în jurul a 0.20 m, dar spre margini și mai ales spre cea vestică se ridică până la 0.50-0.60 m. Aceasta a fost suprapusă de stratul K, mai subțire (între 0.10-0.20 m grosime), alcătuit din sol cenușiu, amestecat cu multe resturi de lipitură/chirpici ars și multe bucăți de lemn carbonizat, mărunte mai ales, și în care a fost găsită marea majoritate a materialului din inventar, adică fragment din vase de lut lucrate cu mâna, alături de așa-numitele 'pânișoare' și vălătuci din lut ars. De precizat, partea decisivă a acestor materiale a fost recoltată din umplutura cuptorului IV (atâta cât acesta s-a păstrat la verticală), dar mai ales din fața sa, în imediată apropiere. Corespunzător stratului K și în parțială suprapunere, în fața cuptorului II era prezentă o lentilă mai subțire (J), cu aspect identic umpluturii din interiorul apropiatei instalații pentru foc, adică argilă galbenă, vag amestecată cu pământ cenușiu și mai ales cu resturi de lipitură arsă provenite din cuptor, fragmente de vălătuci și 'pânișoare', resturi de lemn carbonizat și cenușă. Așadar, aspectul semnalat mai sigur indică folosirea cuptorului II, a acestuia cel puțin, în relație cu aceeași etapă pe care stratul K o precizează. Mai sus, până la adâncimea la care partea adâncită a întregii structuri a fost identificată, se afla pământ de culoare cenușie-închisă, aproape neagră în stare proaspătă și care conținea mai ales resturi de cărbune, mai puține fragmente de vălătuci, 'pânișoare' și fragmente ceramice (stratul/nivelul I). Fără a specula, conform documentării situației de la fața locului, este greu de răspuns întrebării dacă această umplutură s-a format în timp ori cu acest pământ a fost premeditat acoperită la final urma adâncită a unei foste construcții, ceea ce pare a fi mai probabil.

Ori dacă a existat vreo tentativă de utilizare într-un fel sau altul a ceea ce rămăsese dintr-o structură folosită și modificată în timp, în această eventualitate mai sigur pe durată scurtă.

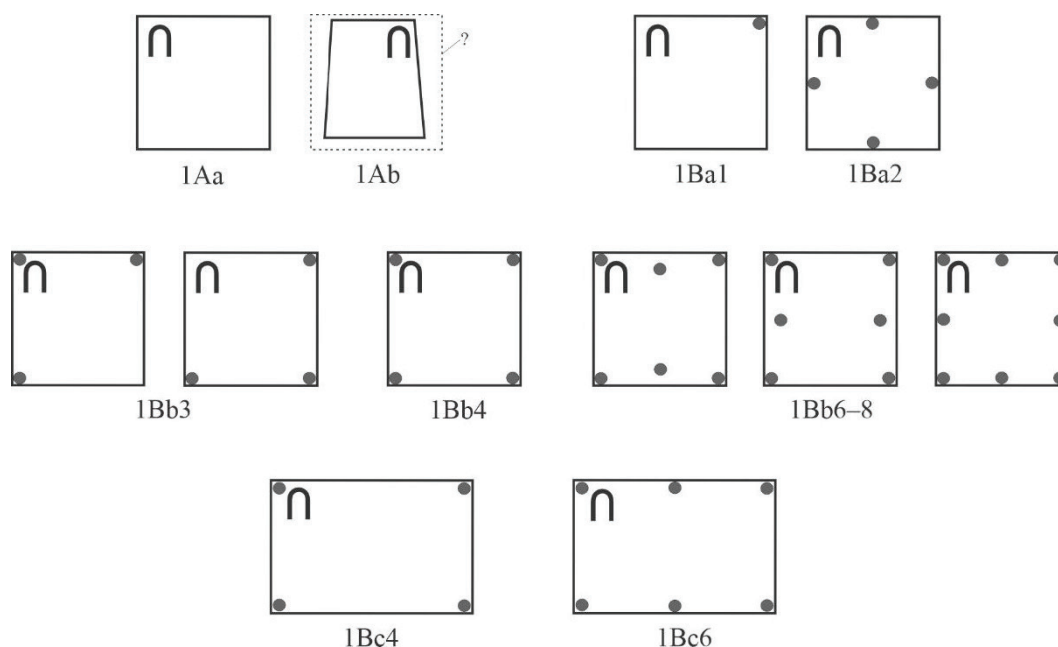

Fig.3

Instalații pentru foc. Patru cuptoare (I-IV), neclar dacă măcar unele dintre ele au fost la modul strict în același timp folosite. I) Cuptor scobit în pereții dinspre sud, aproape de colțul sud-vestic, așadar din exterior nu putea încălzi spațiul protejat de pereți – Fig. 5). Formă relativ ovală la orizontală, vatra măsoară pe axe 1.34×1.14 m, în secțiune de forma unei semisfere ușor aplatizate, cu înălțimea maximă a boltei de estimat în jurul a 0.50 m sau ușor peste această valoare. Folosit din interiorul încăperii printr-un canal scurt (0.35-0.40 m lungime) și lățime în jurul a 0.70 m, aceasta destul de mare în raport cu imaginea unor astfel de instalații, aspect care, eventual, ar putea sugera o funcție specifică. Ca de obicei, locul pe care focul a ars, pereții și bolta, de asemenea canalul de alimentare, au fost acoperite cu un strat de lutuială puternic arsă în timpul folosirii repetate a instalației (grosime

în jurul a 4 cm). Spre bază cel puțin, era umplut cu bucăți de lipitură arsă căzută din pereți și boltă. II) De asemenea un cuptor exterior, cu aproximație amenajat spre mijlocul laturii dinspre est. Față de cel înainte descris, doar suprafața bazei era ușor mai restrânsă, baza (vatra) măsurând pe axe 1.33×0.98 m. III) Instalație de același fel, dar plasată pe latura vestică, mai apropiată de același colț sud-vestic al construcției. În mod evident, acest cuptor a fost dezafectat la un moment dat, ca urmare a unei ușoare extinderi spre vest a jumătății sudice a peretelui părții adâncite a construcției, păstrată fiind aproximativ jumătate din segmentul inferior al acestuia (de estimat, formă aproape circulară, cu diametrul vetrei în jurul a 0.95 m). Cuptorul IV are în toate privințele aspectul obișnuit instalațiilor pentru foc interioare (de forma literei 'U' la orizontală și verticală), scobite într-un bloc de lut (Fig. 4)⁴. Derutantă este orientarea sa piezișă, cu axa lungă, respectiv partea frontală, în direcția aceluiași colț sud-vestic al încăperii. Poate că un mic segment din partea sa din față nu s-a păstrat, altfel măsoară pe axe 0.70×0.56 m, cu pereții păstrați pe o înălțime maximă de 0.25 m; ca urmare a folosirii repetate, sub lipitura vetrei argila era arsă pe o adâncime de 3-4 cm. Lateral față de gura de alimentare a acestui cuptor se afla și o groapă (g), superficial adâncită de la nivelul podelei, cu maximum 10 cm, de formă neregulată la orizontală și măsurând pe axe 0.77×0.64 m. Umplută fiind cu multă cenușă și resturi de cărbune, este de înțeles că a fost folosită pentru depozitarea pe durată scurtă a resturilor evacuate, dar nu neapărat din cuptorul apropiat. Dacă ținem cont de faptul că gropile *a* și *f*, respectiv stâlpii de colț corespunzători care marcau peretele vestic al construcției, atunci indiferent de etapa în care acest cuptor a funcționat, el nu ar putea fi identificat ca o instalație pentru foc interioară, deoarece ar fi fost poziționat în exteriorul peretelui, folosit fiind din încăperea, dar nu cu rostul de a încălzi interiorul. În afara formei la orizontală și verticală, în sensul că funcția lui a fost totuși aceea a unui cuptor interior intervine observația înregistrată în cursul cercetării, anume aceea că la sud și nord de această instalație pentru foc a fost utilizată și suprafața exterioară din imediata apropiere cu peretele vestic al construcției inițiale. Pe 'blocul de lut' în care acest nou cuptor a fost amenajat a fost remarcat un strat subțire de pământ cenușiu intens amestecat cu argilă galbenă și relativ multe resturi de cărbune, fragmente de vălătuci și 'pânișoare' din lut ars, de asemenea cu mult mai puține fragmente ceramice. De asemenea, importantă este următoarea precizare: cuptoarele III și IV se ating prin părțile frontale, de aceea este de exclus posibilitate ca cele două instalații pentru foc să fi fost folosite în același timp. La un moment dat jumătatea sudică a peretelui vestic (partea adâncită a construcției) a fost ușor extinsă spre vest, cuptorul III fiind dezafectat, lângă fosta instalație fiind amenajat cuptorul IV, în mod premeditat și cu insistență acesta orientat spre treimea sud-vestică a interiorului construcției, un aspect care rămâne curios.

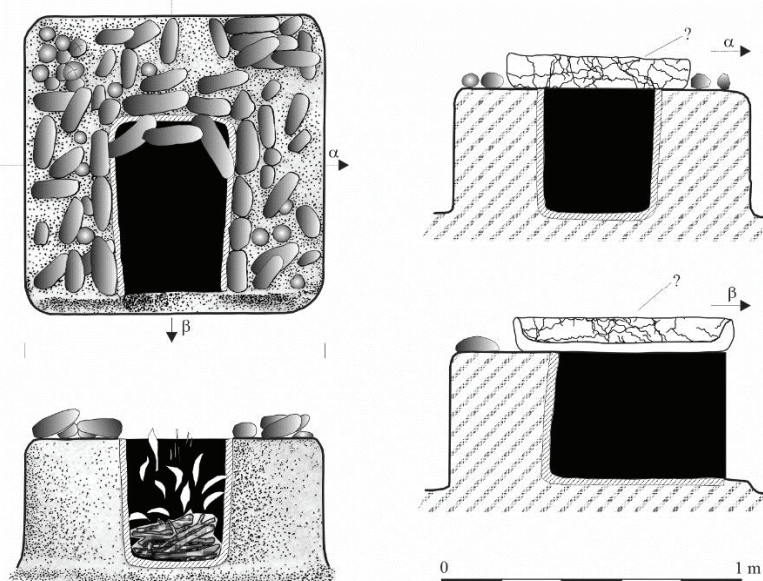

Fig.4

Inventarul. În colțul sud-estic, la 0.50 m adâncime de la nivelul identificării complexului (stratul L, de la baza părții adâncite a structurii, la interferență cu stratul K de deasupra) a fost găsită o mică verigă cu capetele petrecute, confecționată din sârmă de bronz, cu utilitate discutabilă, dar

⁴ Varianta 2A la Stanciu 2011, p.138-141, 139 Fig. 42/2A.

puțin probabil să fi fost un cercel (1.40×1.21 cm); secțiune de formă circulară, cu grosimea de 0.19 cm. Asemenea unui pandantiv, peste un segment al verigii este îndoită o plăcuță foarte subțire, de asemenea confecționată din tablă de bronz, păstrată fiind doar o porțiune mică, astfel că forma sa inițială nu poate fi recunoscută (Pl. II/1). Din partea superioară a umpluturii (stratul I) provine lama unui mic cuțit de fier, lipsindu-i vârful și o porțiune din pedunculul pe care era fixat mânerul; lungimea păstrată de 6.57 cm (Pl. II/6). În același colț sud-estic, dar fără a fi fost precizată adâncimea, a fost găsită o bucată mică dintr-o, mai probabil, lupă de fier, deoarece are o greutate destul de mare în raport cu mărimea, adică 33 g (Pl. II/7). Cute integral păstrată (lungime de 21.10 cm), confecționată din gresie fină, de culoare cenușie, găsită în fața cuptorului III, respectiv același strat K. Intens folosită, atrage atenția prin forma care asigură o priză perfectă în timpul folosirii, cu partea activă (plană) orientată în jos (Pl. II/9). Un fragment dintr-o astfel de ustensilă (de asemenea gresie fină), dar cu urme evidente ale contactului cu focul (colț sud-estic, stratul L – Pl. II/8). O fusaiolă din lut ars provine din treimea nord-vestică a complexului, găsită fiind în partea superioară a stratului L (pastă compactă, în conținut cu cioburi mărunț pisate, aspect semifin, suprafața insistent netezită, aproape lucioasă, indiciu despre folosirea sa repetată, cu diametrul de 3.77 cm și grosimea de 1.47 cm – Pl. II/5). Conform situației obișnuite, partea decisivă a inventarului revine olăriei, fără excepție fragmente din vase lucrate cu mâna, oale în primul rând (Pls. III – V/1-17). Atrage atenția jumătatea superioară a unei oale, pe linia umărului cu prezența unei impresiuni dreptunghiulare, comparabilă ce cele lăsate de decorul ștampilat (0.9×0.64 cm), cu urmele destul de vagi ale unui ornament interior (Pl. III/11a). În privința inventarului, trebuie remarcată poziționarea sa la recoltare, adică în proporție decisivă a fost găsit în cuptorul IV și stratul K (în fața cuptorului desemnat înainte, așadar de presupus că în relație cu acesta), nivel de la care, mai sigur, cuptoarele I, II și IV au fost folosite (Fig. 2). Măcar o estimare preliminară, în afara fragmentelor de vase care nu au aparținut părților superioare (cu marginea/buza păstrată sau a fundurilor), dintre cele 53 exemplare ilustrate 24 dintre ele (ușor peste 45%) provin din același cuptor IV ori au fost găsite la adâncimea corespunzătoare (stratul K), în fața acestei instalații. În rest, rareori din nivelul identificat la baza umpluturii părții adâncite a locuinței de la început, dimpotrivă, mai multe fragmente ceramice sau de 'pânișoare' și vălătuci provin din partea superioară a umpluturii (stratul I). Dacă adăugăm exemplarele întregi sau reconstituibile din acele 'pânișoare' sau vălătuci din lut ars (atât de obișnuite multora dintre locuințelor din acea perioadă), atunci 45 dintre cele 46 exemplare ilustrate provin din cuptorul IV, din vecinătatea sa frontală și din stratul K (Pls. VI-IX/1-8).

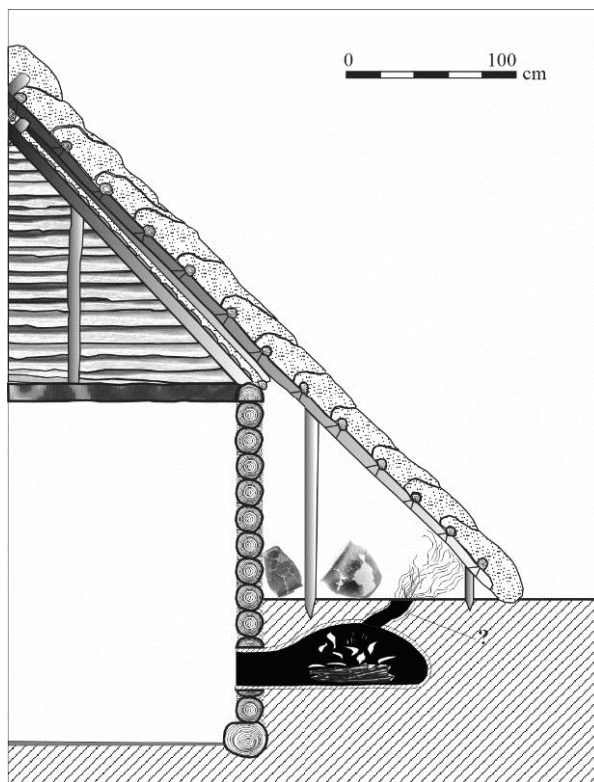

Fig.5

Propunere pentru reconstituirea evoluției în timp a complexului (structurii) 041

Probabil cu unele reparații intervenite de-a lungul vremii, astfel de construcții, locuințe în primul rând, puteau funcționa pe o durată nu prea lungă, de presupus în jurul 20-30 de ani, intervenind și influența exercitată de clima specifică unei zone sau microzone oarecare⁵.

Etapa 1) Inițial, mai sigur o locuință parțial adâncită în sol și cu planul de formă ușor trapezoidală, cu paralele în construcții de acest fel cunoscute inclusiv din partea de nord-vest a României: stâlp în fiecare dintre colțuri și alți doi dispuși simetric pe mijlocul a două laturi opuse, cei din urmă mențiți a susține coama acoperișului (Fig. 3)⁶. După cum sunt poziționate, gropile *h* și *l* par să indice stâlpi auxiliari celor doi de pe mijlocul laturilor dinspre nord-vest și sud-est (*b* și *e*), cu sugestie în direcția intenției de a fi consolidat sprijinul pentru aceeași grindă a acoperișului, poate că devenit nesigur la un moment dat. Dar o astfel de locuință ar fi trebuit să fie încălzită din interior cu ajutorul unui cuptor, adică – conform unei practici atât de obișnuite locuințelor din aria Someșului inferior – un cuptor cu cavitatea scobită într-un bloc de lut rămas nesăpat în interiorul părții adâncite a construcției (Fig. 4). Amplasarea acestuia rămâne nesigură, deoarece este de presupus că acel 'bloc de lut' (cu cuptorul propriu-zis) a fost deteriorat în urma incendiului care a distrus partea de lemn a construcției, de aceea a fost necesară înlăturarea lui. La celelalte locuințe din așezare aceste cuptoare erau poziționate în unul dintre colțurile dinspre nord (mai expuse intemperiilor), la fel ca în învecinată așezare de la Lazuri-Lubi tag, de pe celălalt mal al Someșului⁷. De aceea nu este exclus ca groapa *g* (în care erau depozitate pe durată scurtă resturi evacuate din cuptor) să se fi aflat de fapt în fața celui cuptor, poziționat în colțul nord-vestic, între stâlpii *a* și *b*. Rămâne de explicat prezența și distribuția la orizontală a celorlalte șase gropi de stâlpi (*i, j, l-o*), patru dintre ele oarecum grupate în colțul sud-estic și de asemenea identificate la nivelul unei podele inițiale. Urmele stâlpilor din cele patru colțuri indică un incendiu, care trebuie să fi mistuit cel puțin o parte din structura de lemn a construcției, după care deasupra podelei a fost așternut și tasat acel strat de argilă (*L*), în mod neregulat amestecată cu mici lentile și bulgări de pământ cenușiu, de asemenea cu multe resturi de cărbune și pământ ars, probabil și acestea rămășițe ale focului care a afectat locuința.

Etapa 2) Segmentul adâncit al locuinței, cu aceeași formă la orizontală, a fost refolosit, iar linia superioară a umpluturii *L* indică un nou nivel de călcare în interior, respectiv o mai curioasă podea albiată și mai adâncită în porțiunea centrală a noii structuri, un aspect neobișnuit locuințelor propriu-zise din acea perioadă. Stratul *K*, corespunzător acestui nivel, poate fi explicat în relație directă cu toate cele patru cuptoare. Dar nu este sigur că acestea au funcționat în același timp, mai ales că la un moment dat cuptorul *III* a fost dezafectat⁸. La orizontală, reconstituirea formei integrale a cuptorului *III* indică cât se poate de clar poziționarea sa în peretele locuinței inițiale (cel sud-vestic, între stâlpii de colț *a* și *f*) și care nu fusese afectat în jumătatea sa sudică de o extindere ulterior intervenită. Oricum, în afara acestei observații sigure, este de presupus că în această etapă au fost în uz cuptoarele *I, II* și *III*, chiar dacă nu cu funcționare strict concomitentă. Dar rămâne problematic aspectul unei noi construcții ori 'amenajări', care a refolosit partea adâncită a unei locuințe inițial planificate. Dacă partea de lemn a acelei locuințe a fost în mod grav afectată de un incendiu, cu indicii de luat în seamă în sensul acestei explicații, ar însemna că partea sa de bază (lemn), menită a susține pereții și acoperișul, nu mai putea fi folosită, așa cum în termeni sugestivi indică unii dintre stâlpii arși, cu urme păstrate la fața locului. Desigur, la o adâncime mai apropiată de cea a nivelului de călcare din așezare ar fi putut exista eventuale indicii despre concepția și realizarea noii construcții, dar urmele întregului complex au fost înregistrate la o adâncime semnificativ mai mare

⁵ Astfel de estimări: Krüger 1967, p.112; Poleska, Bober, Krapiec 1998, p.54-55; Šalkovský 2001, p.121.

⁶ Varianta 1Bb6/8 la Stanciu 2011, cu șase sau opt stâlpi. În relație cu teritoriul nord-vestic al României cele mai multe locuințe de acest fel sunt cunoscute din apropiata așezare de la Lazuri-Lubi tag, de pe malul opus al Someșului. În privința secolului al VI-lea și a primei jumătăți a secolului al VII-lea, astfel de locuințe apar cu precădere în mediul slavilor din est/ nord-est, cu prezență mai rarefiată în aria Dunării mijlocii (Stanciu 2011, p.119 Fig. 22, p.124-126, cu trimiteri la bibliografie).

⁷ În funcție și de specificul diverselor microzone, dar cu diferențe relativ minore, este o practică obișnuită acestor așezări din partea nord-vestică a României și nu numai (Stanciu 2011, p.133-135).

⁸ Cuptoarele de acest fel, scobite în pereții segmentului adâncit al locuinței, nu puteau fi prea rezistente în timp, datorită presiunii exercitate de pământul de deasupra, de aceea destul de frecvent asociere în cazul aceluiași structuri a mai multor astfel de instalații nu înseamnă neapărat că au fost concomitent folosite. Ele erau utilizate din interiorul încăperii, așadar nu puteau încălzi în sezonul rece. Rostul lor principal era coacerea pâinii sau/și a lipiilor, dar și prepararea termică a altor alimente. Cu precădere în cazul unor astfel de cuptoare, dar situate în aer liber și scobite în peretele unei gropi protejate de un acoperiș ușor, este presupusă și mai rar dovedită utilizarea lor în legătură cu unele activități metalurgice sau chiar arderea vaselor de lut, a celor lucrate cu mâna mai ales. Un comentariu în sensul acestor explicații la Stanciu 2011, p.143-145.

(între 0.75–0.90 m), astfel că lipsesc date mai sigure care să susțină o explicație sau alta. Deoarece a fost păstrat și refolosit planul regulat al unei construcții inițiale, o explicație rezonabilă ar trebui să se refere la posibilitatea unei părți de suprastructură cu pereți construiți din bârne drepte (întregi sau despicate) îmbinate la colțuri, situate în exteriorul părții adâncite, dar ale căror urme / amprente nu puteau fi documentate la adâncimea la care complexul 041 a fost precizat. Nu lipsite de importanță sunt bucățile de chirpici ars, cu amprente de nuiele și crengi (diametre între ca. 3-8 cm – Pl. IX/9–11, există și alte exemple), marea majoritate recoltate din stratul K, mai puține din umplutura de deasupra (I), deoarece acestea pot sprijini o sugestie, anume aceea că pereții construcției din etapa 2 au fost realizați din nuiele și crengi împletite, acoperite cu un strat de lutuală, desigur fiind necesari și stâlpi ca sprijin la verticală, nu în ultimul rând pentru susținerea acoperișului. Rămâne în cazul acestei explicații întrebarea de ce lipitura acestor pereți a fost arsă, mai la îndemână fiind trimiterea la consecințele unui alt incendiu, ca împrejurare nu puțin obișnuită în acea vreme.

Etapa 3) O nouă transformare a intervenit odată cu realizarea cuptorului IV, poate chiar acesta a fost motivul pentru care treimea sud-vestică a părții adâncite a construcției a fost ușor extinsă, cuptorul III fiind dezafectat. Cuptorul IV, poziționat și el aproape pe mijlocul laturii dinspre sud-vest, cu aspectul unei obișnuite instalații pentru foc interioare (de regulă acestea cu rostul principal de a încălzi⁹), nu putea funcționa în același timp cu cuptorul III, deoarece la cel din urmă (aflat și el în relație cu același strat K), s-a renunțat, fiind efectiv tăiat de o mică extensie a peretelui sud-vestic. Chiar dacă această împrejurare nu ar fi intervenit, ar fi fost imposibil ca cele două instalații să funcționeze simultan, deoarece părțile lor frontale aproape că se intersectează. Că în privința cuptorului IV avem de-a face cu o instalație interioară (protejată de pereți și un acoperiș) amenajată într-o 'banchetă de lut', se pronunță prezența pe aceasta a resturilor de cărbune, mici bucăți de pământ ars, dar și a fragmentelor în general mărunte de vălătuci și pâinișoare din lut ars, chiar a unor mici fragmente din vase de lut lucrate cu mâna, în contextul unui strat subțire, pătruns în sterilul arheologic de dedesubt. Astfel de resturi, semnificativ mai puține, se aflau și un pic mai departe în exteriorul colțului nord-vestic, pe o distanță între 0.20-0.60 m, impresia fiind aceea a urmei unui fost perete, indiferent de modul în care acesta a fost realizat (Fig. 2/1 – planul și secțiunea γ). Eventual, aceste informații mai sigure ar putea indica o extindere parțială a construcției doar prin colțul dinspre nord-vest. În privința explicației pentru lărgirea ușoară a părții adâncite a construcției din această etapă și doar în jumătatea sudică a laturii sud-vestice mai sigură este trimitere la intenția realizării cuptorului IV, scobit într-o 'banchetă' de lut, aceasta obținută prin modificarea ductului peretelui și, cum deja s-a precizat, sigur inclusă spațiului interior.

În loc de concluzii, posibile explicații în legătură cu funcționalitatea schimbată în timp a complexului (structurii) 041

Nu este de necontrazis trimiterea la o locuință inițială, dotată cu unul, două sau trei cuptoare exterioare (scobite în pereți), în același timp folosite ori succesiv, pe măsura deteriorării unora dintre ele. Dar, după cunoștințele de până acum, în primul rând raportate la așezările și locuințele cunoscute din aria Someșului inferior în primul rând, dar nu numai, astfel de locuințe erau prevăzute cu un cuptor interior, acestuia revenindu-i rostul principal de a încălzi încăperea pe durata sezonului rece, tocmai într-o perioadă când, începând cu partea de mijloc a secolului al VI-lea, clima s-a răcit brusc¹⁰. În celelalte locuințe din așezare fără excepție există cuptoare interioare, scobite într-un bloc de lut cruțat, inclusiv câteva poziționate spre mijlocul uneia dintre laturi, așa cum ar fi putut fi cazul complexului 041. Dar acesta este situat în exteriorul părții adâncite a structurii inițiale, respectiv partea sa adâncită și nici o eventuală relație stratigrafică cu secvența de început a funcționării construcției nu este plauzibilă. De aceea groapa g, folosită pentru evacuarea periodică a resturilor din cuptor, asemenea altor situații de multe ori documentate trebuie să fi fost mai precis poziționată în fața unei instalații pentru foc interioare¹¹. De aceea în cazul nostru ar putea indica prezența unui cuptor în colțul nord-vestic, între stâlpii a și b ai peretelui din această direcție, înlăturată după ce locuința ars. Probabil ca dovadă a unei reparații premeditate, în stratul de umplutură așternut deasupra fostei podele au fost găsite foarte puține fragmente de vase și mai ales mărunte, din pereții unor oale lucrate cu mâna.

⁹ Cuptoare scobite într-un bloc de lut, varianta 2A la Stanciu 2011 (p.138, 140–141, 139 Fig. 42, varianta 2A).

¹⁰ Despre cuptoare, precedentele unor astfel de instalații pentru foc, rolul unor tradiții culturale și adaptare la schimbările mediului înconjurător, cu trimiteri la bibliografie, a se vedea Stanciu 2023, mai ales p.55–61.

¹¹ Stanciu 2011, p.162–163, cu Fig. 48.

În schimb, majoritatea covârșitoare a resturilor de olărie, dar și 'pâinișoare' sau vălătuci, au fost recoltate din cuptorul IV, din fața acestuia și nivelul corespunzător (K). Aceasta este componența obișnuită a inventarului locuințelor din acea vreme, așa cum aspectul acestei instalații pentru foc este comun multora dintre cuptoarele interioare. Mai puțin obișnuită este orientarea sa piezișă, cu gura de alimentare spre colțul sud-vestic, respectiv cuptorul I și nu spre mijlocul încăperii care ar fi trebuit să fi fost încălzită. Rămâne dificil răspunsul la întrebarea dacă pe durata funcționării cuptorului IV celelalte două (I și II) au fost și ele folosite, concomitent ori pe rând, din nou un aspect obișnuit locuințelor de atunci. Din păcate, alte componente ale inventarului nu pot sprijini vreo explicație, cu trimitere mai ales la bucata de zgură de fier sau chiar dintr-o lupă, deoarece aceasta provine din stratul L, aflat la baza umpluturii. Ca urmare, ar fi neîntemeiată speculația despre posibilitatea unei activități metalurgice susținute la fața locului. Bolta ceva mai înaltă a cuptorului I (dar reconstituită, cu estimarea a cel mult 0.50/0.60 m înălțime), de asemenea gura sa de alimentare mai largă (în jurul a 0.70 m) în raport cu obișnuitele cuptoare de acest fel, ar putea măcar în parte susține explicația unui cuptor în care erau arse vase de lut lucrate cu mâna, dar în lipsa altor dovezi de la fața locului¹².

În raport cu perioada în discuție, sunt cunoscute chiar din nord-vestul României foste locuințe adâncite care au fost refolosite prin amenajarea în pereții lor a unor cuptoare, indiferent de funcția revenită acestora, în primul rând pentru coacerea lipiilor sau a pâinii și prepararea termică a alimentelor în general¹³. Acesta putea să fi fost și rostul principal al construcției reamenajate în etapa a doua. În continuare (etapa a treia), dar din nou pe terenul supozițiilor, se pare că acea ușoară extindere a părții adâncite a construcției inițiale, doar pe jumătatea peretelui dinspre sud-vest, a fost însoțită de o prelungire a colțului nord-vestic, asemenea unei anexe care asigura includerea și protecția cuptorului IV și care cu siguranță putea și să încălzească interiorul, eventual revenindu-i și altă funcție.

În cele din urmă, pe măsura stării în care urmele complexului 041 s-au păstrat după lunga perioadă trecută de atunci, explicațiile susținute rămân sub semnul întrebării. Dar transformarea în timp și chiar pe o durată mai scurtă a unei locuințe parțial adâncite în sol, asemenea aceloră din perioada corespunzătoare, nu ilustrează neapărat un fenomen curios, ci mai degrabă adaptarea pragmatică a vechilor comunități la prioritățile subzistenței, nu în ultimul rând refolosirea, reamenajarea într-un fel sau altul a unor structuri care nu mai puteau fi utilizate conform destinației inițiale. În cazul de față am putea să ne gândim și la perseverența în scopul revenirii la o locuință propriu-zisă.

¹² Ca instalații poziționate în afara locuințelor, astfel de cuptoare, scobite în perele unei gropi din care erau folosite și protejate printr-un acoperiș ușor, puteau să fi fost uneori utilizate pentru arderea vaselor de lut (cu trimiteri la bibliografie, Stanciu 2011, p.164-165.

¹³ Stanciu 2011, p.144.

Bibliografie

- Krüger 1967 B. Krüger, *Dessau-Mosigkau. Ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbgebiet*. Deutsche Akad. der Wiss. Berlin. Schr. der Sektion für Vor- und Frögesch. 22, Berlin, 1967.
- Marta 2018 L. Marta, *Raport de cercetare arheologică preventivă pentru obiectivul Varianta de ocolire a mun. Satu Mare, Situl Arheologic Nr. 5, km. 7+130 - +520 mun. Satu Mare, jud. Satu Mare*, 2018 (raport oficial, manuscris).
- Pleinerová 1986 I. Pleinerová, *Březno: experiments with building Old Slavic houses and living in them*, *Památky archeologické* 77, 1986, p.104–176.
- Poleska, Bober, Krapiec 1998 P. Poleska, J. Bober, M. Krapiec, *Das erste dendrochronologisch datierte frühslawische Grubenhaus aus Polen*, *Archaeoslavica* 3, 1998, p.33–69.
- Stanciu 2011 I. Stanciu, *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V – sec. VII timpuriu)*. PAT 4, Cluj-Napoca, 2011.
- Stanciu 2013 I. Stanciu, *The Problem of the Earliest Slavs in Intra Carpathian Romania (Transylvania and the North-West Vicinity)*, *Slovenská Archeológia* 61/2, 2013, p.323–370.
- Stanciu 2023 I. Stanciu, *The Northeastern Periphery of the Carpathian Basin (Upper Tisza Area) Towards the Beginning of the Early Medieval Period. Ovens Inside Dwellings - Local Traditions, (Ethno-) Demographic Change, or Adaptations to a Cooling Climate?* In: Fl. Mărginean, S. Romat, D. Băcuet-Crișan, K. László, I. Stanciu (eds.), *The Power of Fire in the Middle Ages (7th - 14th Centuries). Proceedings of the International Conference „The Power of Fire in the Middle Ages (7th - 14th Centuries), Székeshérvár, 14th -16th October 2022”*. Orbis Mediaevalis IV, Cluj-Napoca – Budapest, 2023, p.9–78.
- Šalkovský 2001 P. Šalkovský, *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 6, Nitra, 2001.

Lista Ilustrațiilor

Fig. 1. Aria Tisei Superioare, situri în relație cu orizontul slav timpuriu (în jurul mijlocului secolului al VI-lea și din prima jumătate a secolului al VII-lea). A – Așezare. B – Morminte plane de incinerare. C – Așa-numitele 'valuri sarmatice'. D – Teritoriul inclus Regatului Gepid, iar în perioada imediat următoare Khaganatului Avar. Pentru trimitere la bibliografie a se vedea Stanciu 2023, 66–78.

1: Spišský Štvrtok–Pod Šibeničnou horou (SK, okres Spišská Nová Ves: Kučerová, Soják, Kušnierová, and Fecko 2012, 19–22). 2: Iliašovce–Za hostincom (SK, okres Spišská Nová Ves: Kučerová, Soják, Kušnierová, and Fecko 2012, 22–23). 3: Nižná Myšľa–Alamenev (SK, okr. Košice-okolie: Fusek, Olexa, and Zábojník 2010). 4: Ždaňa–Vyšné pole (okr. Košice-okolie: Fusek, Olexa, and Zábojník 2010, 338 Fig. 1, 350–351, 352 Fig. 16, 355). 5, 6: Uzhhorod–Halaho (UA, Zakarpats'ka oblast': Penyak 1980, 31 no. 6, 33; Penyak S.I. and Penyak P.S. 2013, 204–205 no. 3). 7: Galoch (UA, Zakarpats'ka oblast': Penyak 1988, 174–178). 8: Didovo III (UA, Zakarpats'ka oblast': Cherkun 1994–1995). 9: Ivanivka/Yanoshi-Odehashov (UA, Zakarpats'ka oblast': Kotighoroshko 1987, 350; Kotighoroshko 2008, 328 Fig. 70/5; Fusek, Olexa, and Zábojník 2010, 352 Fig. 16, 353). 10: Berehovo (UA, Zakarpats'ka oblast': Penyak 1980, 178–181). 11: Beregdároc–Zsid (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Pintye 2010; Stanciu 2011, 395 Fig. 175/4). 12: Sároszentpéter–Vasúti őrház (HU, Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Samu 2012, 88–94, 103–111, 223–240, 223–240, 261–264 pls. XVIII–XXI, 266–279 pls. 1–14, 297–299 pls. 32–34; Samu 2017, 165–66 pl. 1–2, 167 pl. 3/4–6, 169 pl. 5, 171 pl. 7). 13: Oszlár (?) (HU, Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Fusek, Olexa, and Zábojník 2010, 352 fig. 16 and note 15). 14: Hajdúnánás–Veres-tenger-járás (HU, Hajdu-Bihar megye: Fodor 2012). 15: Kisvárdá–TV–Torony (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Istvánovits 2001; Samu 2012, 113–116, 135–136, 202–222, 287–290 pls. 22–25, 301–302 pls. 36–37; Samu 2017, 158 fig. 2, 167 pl. 3/1–3, 170 pl. 6). 16: Kisvárdá–Aldi (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Samu 2012, 66–86, 111–112, 170–222, 244–251 pls. I–VIII, 253–260 pls. X–XVII, 281–290 pls. 16–25, 300 pl. 35, 303 pl. 38, 306 pl. 41). 17: Garbolc (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Samu 2012, 114–1117, 137–138, 241–242, 291–296 pls. 26–31). 18: Tákos (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Samu 2012, 117–118, 150–151). 19: Peleşu Mare–Liget/Grădina lui Ilarion (RO, județul Satu Mare : Stanciu 2011, 358–59 no. 28; Stanciu 2018, 127–128). 20: Lazuri–Lubi-tag (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 331–57 no. 26). 21: Lazuri–Râțul lui Béla/Nagy Béla rét (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 357–58 no. 27). 22: Csenger–Sanykertből (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Fábian, Pintye 2008, 3; Stanciu 2011, 467, Appendix 13/2, no. 57). 23: Satu Mare–Bypass road/Site 5 (RO, județul Satu Mare: preventive archaeological research 2018, results to be processed). 24: Satu Mare–Bypass road/Site 7 (RO, județul Satu Mare: preventive archaeological research 2018, results to be processed). 25: Culciu Mare–Zöldmező (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 330 no. 18). 26: Pişcolt–Homokos domb/Nisipărie (RO, județul Satu Mare: Némethi 1983, 139–140 no. 4, fig. 8/5–6.9–12, fig. 10/3–4.6.6–7; Stanciu 2011, 359–360 no. 29). 27: Acâș–Râțul lui Vereș (RO, județul Satu Mare: Romat 2021–2022, 325 pl. 3 and mention in Stanciu 2011, 320 no. 1). 28: Tășnad–Sere (RO, județul Satu Mare: Stanciu, Virag 2013). 29: Badon–Doaște (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 320–322 no. 3; Stanciu, Băcuet–Crișan 2018). 30: Zalău–Dromet SA 1/ISCIP 1 (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 388–389 no. 49). 31: Zalău–Dromet SA 2/ISCIP 2 (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 389–393 no. 50). 32: Zalău–Mihai Viteazul Blvd. 104–106 (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 370–388 no. 47). 33: Zalău–Farkasdomb/Dealul lupului (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 393–395 no. 51). 34: Zalău–Valea Mății/Tăneiul lui Winkler (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 387–388 no. 48). 35: Pácín–Szenna-domb (HU, Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Pintér-Nagy, Wolf 2017; Pintér-Nagy 2018).

Fig. 2. Complexul 041, situl nr. 5 (2 – desenul original). A – Fragmente din vase de lut. B – Vălătuci și 'pâinișoare' din lut ars (majoritar fragmente). C – Oase de animale (unele arse). D – Bucăți de piatră. E – Resturi de lemn carbonizat, adeseori amestecate cu cenușă. F – Bucăți de pământ ars, dificil de deosebit între acestea și fragmentele de vălătuci ori 'pâinișoarele' din lut ars. G – Baza cuptoarelor și pereții lor, aceștia păstrați pe înălțime redusă, de asemenea bucăți din bolta și pereți, ajunse pe vatră. H – Gropi de stâlpi. I – Sol mai afânat, de culoare cenușie-închisă, aproape neagră în stare proaspătă, conținea mai ales resturi de cărbune, mai puține fragmente de vălătuci, 'pâinișoare' și fragmente ceramice. J – Argilă galbenă, vag amestecată cu pământ cenușiu și mai ales resturi de lipitură arsă provenite din cuptor, fragmente de vălătuci și 'pâinișoare', resturi de lemn carbonizat și cenușă (aproape în totalitate resturi provenite din cuptorul corespunzător). K – Sol cenușiu, amestecat cu cantități variabile de lipitură/chirpici ars și resturi de lemn carbonizat. L – Pământ de culoare galben-cenușie, în esență argilă, în mod neregulat amestecat cu mici lentile și bulgări de pământ cenușiu, de

asemenea cu multe resturi de cărbune și pământ ars. M – Argilă galbenă (sterilul arheologic). N – Strat subțiere (maximum 10 cm grosime) prezent peste 'blocul de lut' (sterilul arheologic) în care cuptorul IV a fost amenajat și care conținea fragmente mai mărunte de vălătuci și 'pâinișoare', de asemenea resturi mărunte de pământ ars, cărbune și mai puține urme de cenușă.

Fig. 3. O tipologie a locuințelor medievale timpurii, parțial adâncite și cu plan regulat, după Šalkovský 2001. Versiune prelucrată pentru orizontul Lazuri-Pișcolt, sursa: Stanciu 2011.

Fig. 4. Cuptor interior scobit într-un bloc de lut cruțat, exemplul locuinței 11 din așezarea de la Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare. Deasupra blocului de lut mereu sunt găsiți vălătuci și așa-numitele 'pâinișoare' din lut ars, mai rar resturi care indică prezența unui fel de platou de lut cu dimensiuni mai mari, de obicei cu formă rectangulară. Sursa: Stanciu 2011.

Fig. 5. Cuptor de lut scobit în peretele unei locuințe parțial adâncite în sol. Propunere de reconstituire a secțiunii locuinței după Pleinerová 1986, cu ușoară prelucrare grafică. Sursa: Stanciu 2011.

Pl. I. Complexul 041. Groapa de stâlp *a*, secțiune vest-est (1, 5). Imagine de ansamblu (2) și la delimitarea la orizontală a complexului (4). Cuptoarele III și IV (3). Groapa de stâlp *h* (6). A – Lut galben ars într-o măsură sau alta, conține și bulgări mai mari sau mai mici, compacți și puternic arși. B – Cenușă solidificată. C – Pământ de culoare cenușie-gălbui, impregnat cu cenușă și resturi de lemn carbonizat. D – Lemn carbonizat, bucăți mai consistente și mai ales resturi mărunte.

Pl. II. Complexul 041. 1 – Verigă de bronz cu resturile unui pandantiv (?) confecționat din tablă de bronz (colț SE, stratul *K*, interferență cu stratul *L*). 2–4 – 'Pâinișoare' din lut ars (2–3, treimea nord-vestică, stratul *I*, 4 din cuptorul IV). 5 – Fusaiolă din lut ars (treimea nord-vestică, partea superioară a stratului *L*). 6 – Lamă de cuțit, fier (partea superioară a umpluturii *I*). 7 – Fragment dintr-o lupă de fier, eventual zgură cu concentrație mare de metal (colț sud-estic, fără precizarea adâncimii). 8–9 – Cute confecționate din gresie fină (8 – colț sud-estic, stratul *L*, 9 – cuptorul III, stratul *K*).

Pl. III. Complexul 041, olărie lucrată cu mâna. În cuptorul IV, deasupra vetrei (1–5). Fragmente găsite în cuptorul IV (deasupra vetrei) și în fața sa, stratul *K* (9, 11–12, 15). Fragmente recoltate din fața cuptorului IV, stratul *K* (6–8, 10, 13–14). 11a – Mărime aleatorie.

Pl. IV. Complexul 041, olărie lucrată cu mâna. În fața cuptorului IV, stratul *K* (1–6). În fața cuptorului III, la adâncime relativ corespunzătoare vetrei acestuia (7). Majoritatea fragmentelor provin din jumătatea vestică a complexului, respectiv stratul *I* (8–21).

Pl. V. Complexul 041, olărie lucrată cu mâna, fragmente provenite din apropierea cuptoarelor, majoritatea din stratul *I*, mai puține din stratul *K* (1–17). 18 – Obiect din lut ars găsit în fața cuptorului IV (stratul *K*). 18 – Obiect din lut ars, formă circulară, asemănător unui 'capac', modelare neglijentă, cu pastă și ardere identice vălătucilor, găsit în fața cuptorului IV, respectiv stratul *K*.

Pl. VI. Complexul 041, 'pâinișoare' din lut ars. Din cuptorul IV sau imediata apropiere, pe 'blocul de lut' (1–2, 6, 8–10, 14–15), în fața acestuia, stratul *K* (majoritatea exemplarelor) sau la interferență cu stratul *L* (3–5, 7, 12), colț sud-estic, partea superioară a stratului *L* (11). În fața cuptorului III, stratul *K* (13).

Pl. VII. Complexul 041, 'pâinișoare' din lut ars. Din cuptorul IV (1, 10), în fața acestuia, stratul *K* (2–9). Porțiunea nord-estică a structurii, stratul *K* (11).

Pl. VIII. Complexul 041, 'pâinișoare' (1–8) și vălătuci din lut ars (9–12). Din cuptorul IV (8), în fața acestuia, stratul *K* (1–2, 10–12), porțiunea sud-vestică a structurii, stratul *K* (3–5), din segmentul sud-estic, stratul *I*, la interferență cu stratul *K* (7), fără context înregistrat (6, 9).

Pl. IX. Complexul 041. Fragmente de vălătuci (1–8) și bucăți de 'chirpici' ars, adeseori cu amprente de nuiete sau crengi (9–11). Din fața cuptorului IV, stratul *K*.

Illustration List

Fig. 1. Sites that can relate to the presence of Early Slavs in the area of the Upper Tisza (about the middle third of the 6th century – the first half of the 7th century). A – Settlements. B – Flat cremation burials. C – The so-called ‘Sarmatian walls’. For references to the bibliography, see Stanciu 2023, 66–78. D – The territory included in the Gepid Kingdom, and in the next period in the Avar Khaganate. For references to the bibliography, see Stanciu 2023, 66–78. 1: Spišský Štvrtok-Pod Šibeničnou horou (SK, okres Spišská Nová Ves: Kučerová, Soják, Kušnierová, and Fecko 2012, 19–22). 2: Ilišovce-Za hostincom (SK, okres Spišská Nová Ves: Kučerová, Soják, Kušnierová, and Fecko 2012, 22–23). 3: Nižná Myšľa-Alamenev (SK, okr. Košice-okolie: Fusek, Olexa, and Zábojník 2010). 4: Ždaňa-Vyšné pole (okr. Košice-okolie: Fusek, Olexa, and Zábojník 2010, 338 Fig. 1, 350–351, 352 Fig. 16, 355). 5, 6: Uzhhorod-Halaho (UA, Zakarpats’ka oblast’: Penyak 1980, 31 no. 6, 33; Penyak S.I. and Penyak P.S. 2013, 204–205 no. 3). 7: Galoch (UA, Zakarpats’ka oblast’: Penyak 1988, 174–178). 8: Didovo III (UA, Zakarpats’ka oblast’: Cherkun 1994–1995). 9: Ivanivka/Yanoshi-Odehashov (UA, Zakarpats’ka oblast’: Kotighoroshko 1987, 350; Kotighoroshko 2008, 328 Fig. 70/5; Fusek, Olexa, and Zábojník 2010, 352 Fig. 16, 353). 10: Berehovo (UA, Zakarpats’ka oblast’: Penyak 1980, 178–181). 11: Beregdároc-Zsid (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Pintye 2010; Stanciu 2011, 395 Fig. 175/4). 12: Sájószentpeter-Vasúti őrház (HU, Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Samu 2012, 88–94, 103–111, 223–240, 223–240, 261–264 pls. XVIII–XXI, 266–279 pls. 1–14, 297–299 pls. 32–34; Samu 2017, 165–66 pl. 1–2, 167 pl. 3/4–6, 169 pl. 5, 171 pl. 7). 13: Oszlár (?) (HU, Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Fusek, Olexa, and Zábojník 2010, 352 fig. 16 and note 15). 14: Hajdúnánás-Veres-tenger-járás (HU, Hajdu-Bihar megye: Fodor 2012). 15: Kisvárda-TV-Torony (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Istvánovits 2001; Samu 2012, 113–116, 135–136, 202–222, 287–290 pls. 22–25, 301–302 pls. 36–37; Samu 2017, 158 fig. 2, 167 pl. 3/1–3, 170 pl. 6). 16: Kisvárda-Aldi (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Samu 2012, 66–86, 111–112, 170–222, 244–251 pls. I–VIII, 253–260 pls. X–XVII, 281–290 pls. 16–25, 300 pl. 35, 303 pl. 38, 306 pl. 41). 17: Garbolc (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Samu 2012, 114–1117, 137–138, 241–242, 291–296 pls. 26–31). 18: Tákos (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Samu 2012, 117–118, 150–151). 19: Peleşu Mare-Liget/Grădina lui Ilarion (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 358–59 no. 28; Stanciu 2018, 127–128). 20: Lazuri-Lubi-tag (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 331–57 no. 26). 21: Lazuri-Râtul lui Béla/Nagy Béla rét (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 357–58 no. 27). 22: Csenger-Sanykertből (HU, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Fábian, Pintye 2008, 3; Stanciu 2011, 467, Appendix 13/2, no. 57). 23: Satu Mare-Bypass road/Site 5 (RO, județul Satu Mare: preventive archaeological research 2018, results to be processed). 24: Satu Mare-Bypass road/Site 7 (RO, județul Satu Mare: preventive archaeological research 2018, results to be processed). 25: Culciu Mare-Zöldmező (RO, județul Satu Mare: Stanciu 2011, 330 no. 18). 26: Pişcolt-Homokos domb/Nisipărie (RO, județul Satu Mare: Némethi 1983, 139–140 no. 4, fig. 8/5–6.9–12, fig. 10/3–4.6.6–7; Stanciu 2011, 359–360 no. 29). 27: Acâș-Râtul lui Vereș (RO, județul Satu Mare: Romat 2021–2022, 325 pl. 3 and mention in Stanciu 2011, 320 no. 1). 28: Tășnad-Sere (RO, județul Satu Mare: Stanciu, Virag 2013). 29: Badon-Doaște (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 320–322 no. 3; Stanciu, Băcuet-Crișan 2018). 30: Zalău-Dromet SA 1/ISCIP 1 (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 388–389 no. 49). 31: Zalău-Dromet SA 2/ISCIP 2 (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 389–393 no. 50). 32: Zalău-Mihai Viteazul Blvd. 104–106 (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 370–388 no. 47). 33: Zalău-Farkasdomb/Dealul lupului (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 393–395 no. 51). 34: Zalău-Valea Mății/Tăneiu lui Winkler (RO, județul Sălaj: Stanciu 2011, 387–388 no. 48). 35: Pácín- Szenna-domb (HU, Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Pintér-Nagy, Wolf 2017; Pintér-Nagy 2018).

Fig. 2. Feature 041, site no. 5 (2 – original drawing). A – Fragments of handmade clay pots. B – ‘Clay rolls’ and ‘bread cakes’ made of burnt clay (mostly fragments). C – Animal bones (some burnt). D – Pieces of stone. E – Remains of charred wood, often mixed with ash. F – Pieces of burnt earth, difficult to distinguish between these and ‘clay rolls’ or ‘bread cakes’. G – The base of the ovens and their walls, these preserved at a reduced height, also pieces of the vault and walls, reached the hearth. H – Pillar pits. I – Loose soil, dark gray in color, almost black when fresh, contained mainly charcoal remains, fewer fragments of ‘clay rolls’ and ‘bread cakes’ and pottery fragments. J – Yellow clay, loosely mixed with gray earth and especially burnt clay daub residues from the kiln, fragments of ‘clay rolls’ and ‘bread cakes’, charred wood residues and ash (almost entirely residues from the corresponding kiln). K – Gray soil, mixed with variable amounts of burnt clay daub and charred wood residues. L – Gray-yellow earth, essentially clay, irregularly mixed with small lenses and lumps

of gray earth, also with many charcoal and burnt earth residues. M – Yellow clay (archaeologically sterile soil). N – Thinner layer (maximum 10 cm thick) present over the 'clay block' (archaeologically sterile soil) in which kiln IV was arranged and which contained smaller fragments of 'clay rolls' and 'bread cakes', as well as small remains of burnt earth, charcoal and fewer traces of ash.

Fig. 3. A typology of partially sunken and with a regular plan early medieval dwellings, after Šalkovský 2001. Adjusted version for Lazuri-Pișcolt horizon. Source: Stanciu 2011.

Fig. 4. Internal oven hollowed out in a spare clay block, the example of dwelling 11 from the settlement at Lazuri-Lubi tag, Satu Mare county. 'Clay rolls' and the so-called 'bread cakes' made of burnt clay are always found above the clay block, more rarely remains indicating the presence of a kind of larger clay plate, usually rectangular in shape. Source: Stanciu 2011.

Fig. 5. Clay oven carved in the dwelling's wall reconstruction proposal (section through the dwelling after Pleinerová 1986, with graphic processing). Source: Stanciu 2011.

Pl. I. Feature 041. Overview (2, 4). Posthole *a*, west-east section (1, 5). Ovens III and IV (3). Posthole *h* (6). A – Yellow clay burnt to one degree or another, also containing larger or smaller lumps, compact and strongly burnt. B – Solidified ash. C – Yellowish-gray soil, impregnated with ash and charred wood debris. D – Charred wood, larger pieces and especially small debris.

Pl. II. Feature 041. 1 – Bronze hoop with the rest of a bronze sheet pendant (southeast corner, layer K, interference with layer L). 2–4 – Fired clay 'breadcakes' (2–3, northwest corner, layer I, 4 from oven IV). 5 – Fired clay spindle-whorl (northwest corner, upper part of layer L). 6 – Knife blade, iron (top of filling I). 7 – Fragment of an iron bloom, possibly slag with a high metal concentration (southeast corner, depth not specified). 8–9 – Whetstones made of fine sandstone (8 – southeast corner, layer L, 9 – kiln III, layer K).

Pl. III. Feature 041, handmade pottery. From oven IV, above the fire place (1–5). Sherds found in oven IV (above the fire place) and in front of it, layer K (9, 11–12, 15). Fragments found in the front of oven IV, layer K (6–8, 10, 13–14). 11a – Random size.

Pl. IV. Feature 041, handmade pottery. In front of oven IV, layer K (1–6) and in front of oven III, at a depth relatively corresponding to its fire place (7). Most of the fragments come from the western half of the feature, namely layer I (8–21).

Pl. V. Feature 041, hand-made pottery, fragments from near the ovens, mostly from layer I, fewer from layer K (1–17). 18 – Fired clay item, circular shape, resembling a 'lid', careless modeling, with fabric and firing identical to those fired clay "rolls", found in front of oven IV, respectively layer K.

Pl. VI. Feature 041, The so-called 'breadcakes' made of burnt clay. From oven IV or its immediate vicinity, on the 'clay block' (1–2, 6, 8–10, 14–15), in front of it, layer K (most items) or at the interference with layer L (3–5, 7, 12), southeast corner, upper part of layer L (11). In front of oven III, layer K (13).

Pl. VII. Feature 041, burnt clay 'breadcakes'. From oven IV (1, 10), in front of it, layer K (2–9). North-eastern area of feature, layer K (11).

Pl. VIII. Feature 041, burnt clay 'breadcakes' (1–8) and clay rolls (9–12). From oven IV (8), in front of it, layer K (1–2, 10–12), southwestern area, layer K (3–5), southeastern area, layer I, at the interference with layer K (7), without recorded context (6, 9).

Pl. IX. Feature 041. Fragments of clay rolls (1–8) and pieces of daub/fired clay, often with impressions of twigs or branches (9–11). In front of oven IV, layer K.

An intriguing structure at the turn of the 7th century AD on the Lower Someș in northwestern Romania

(Abstract)

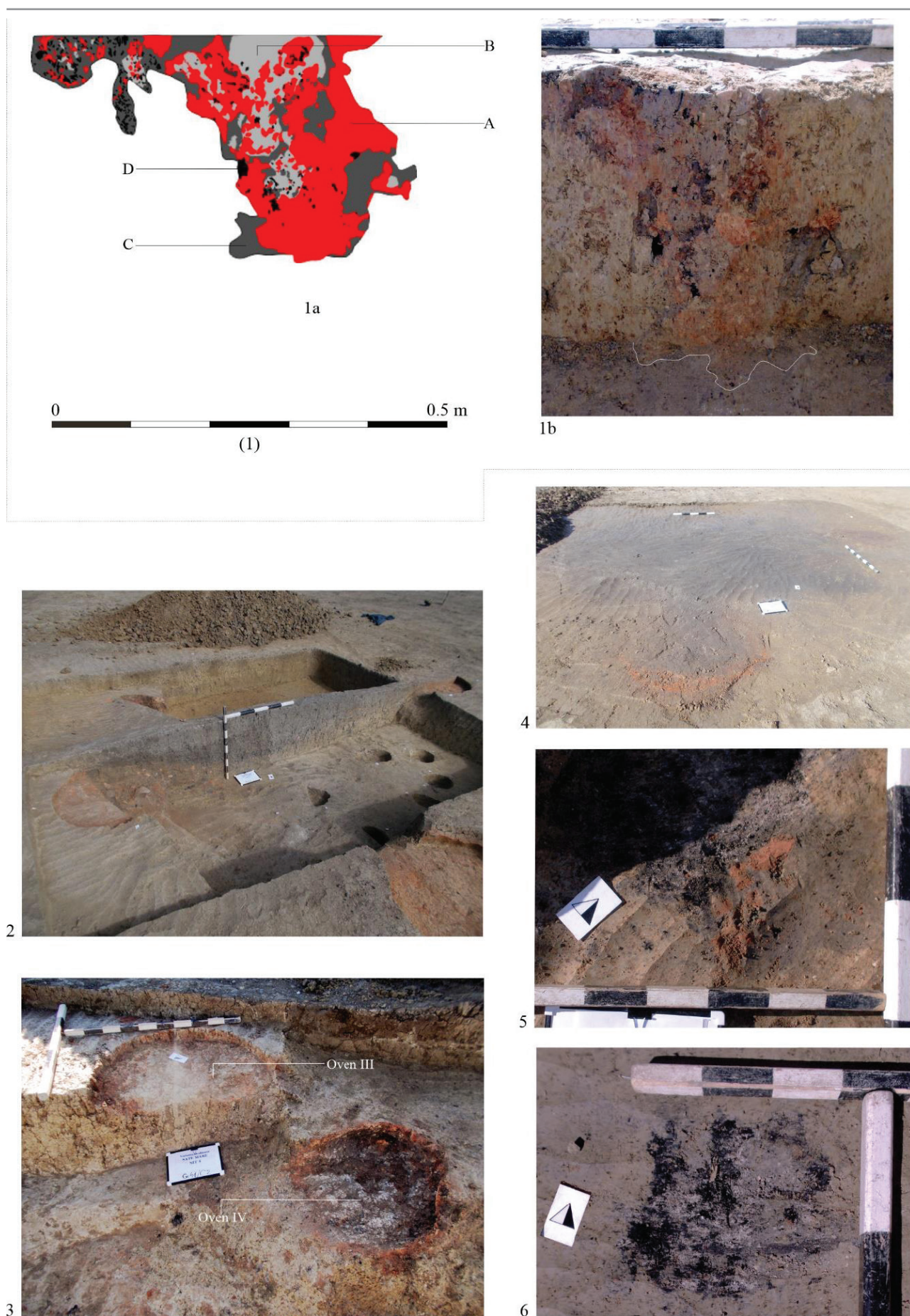
The structure described here was discovered during a 2018 preventative excavation at the southwestern outskirts of the city of Satu Mare (Satu Mare county), in an area historically characterized by the marshy terrain typical of the inferior segment of the Someș river (which also traverses the north-eastern corner of Hungary before flows into the Tisa). This preliminary analysis examines an intriguing archaeological complex (feature 041) and invites scholarly discussion. The dwelling, devastated by an intense fire, was subsequently converted into a lighter mixed-use structure that was inhabited, but was primarily used for economic activity. All evidence, not least the site's inventory, featuring exclusively handmade pottery, places this settlement within a horizon representing the Earliest Slavs presence at the northeastern periphery of the Carpathian Basin, both in the Lower Someș area and throughout the Upper Tisa area.

Ioan STANCIU

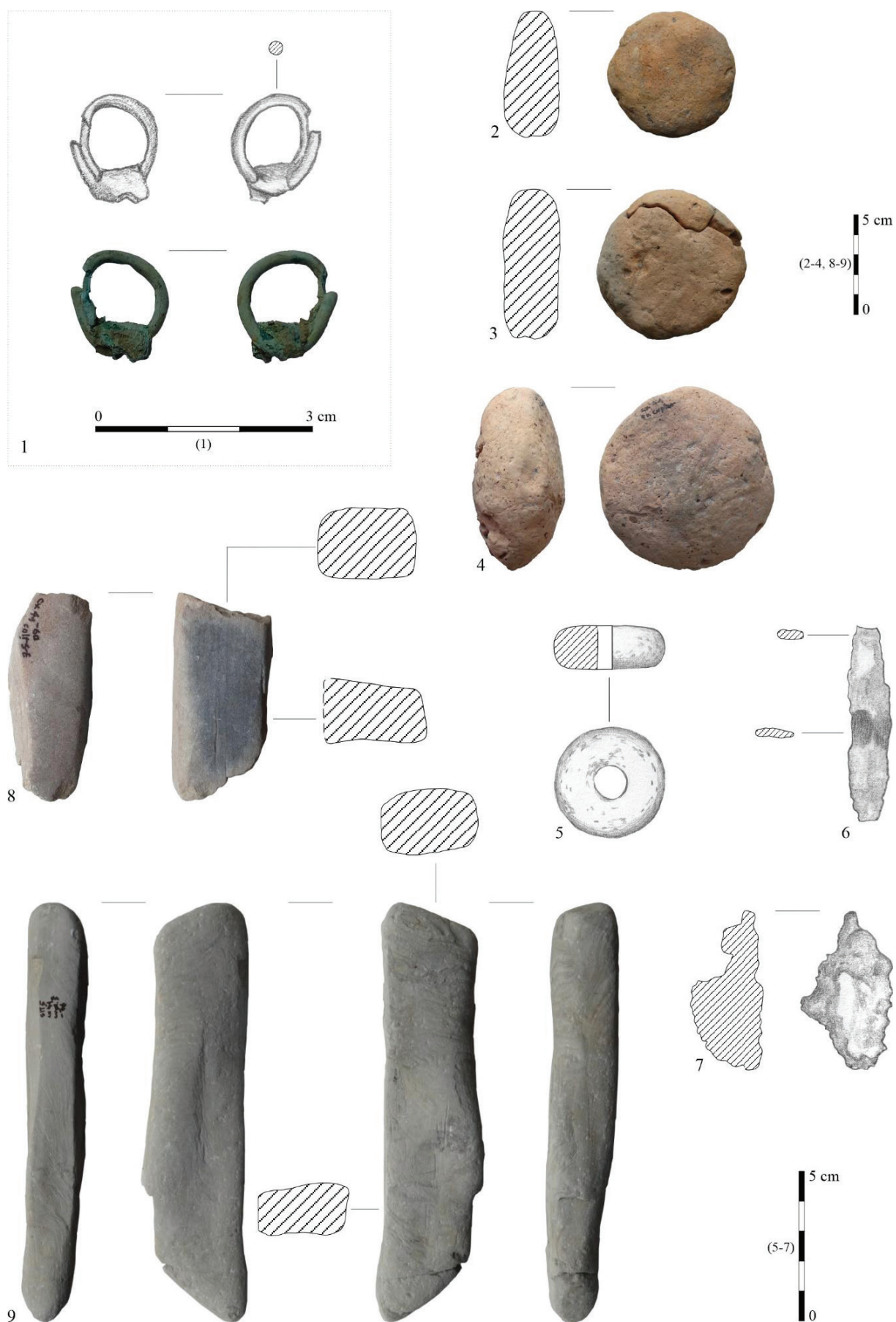
Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Filiala Cluj a Academiei Române
Cluj-Napoca
ioan.stanciu@acad-cj.ro

Daniel V. SANA

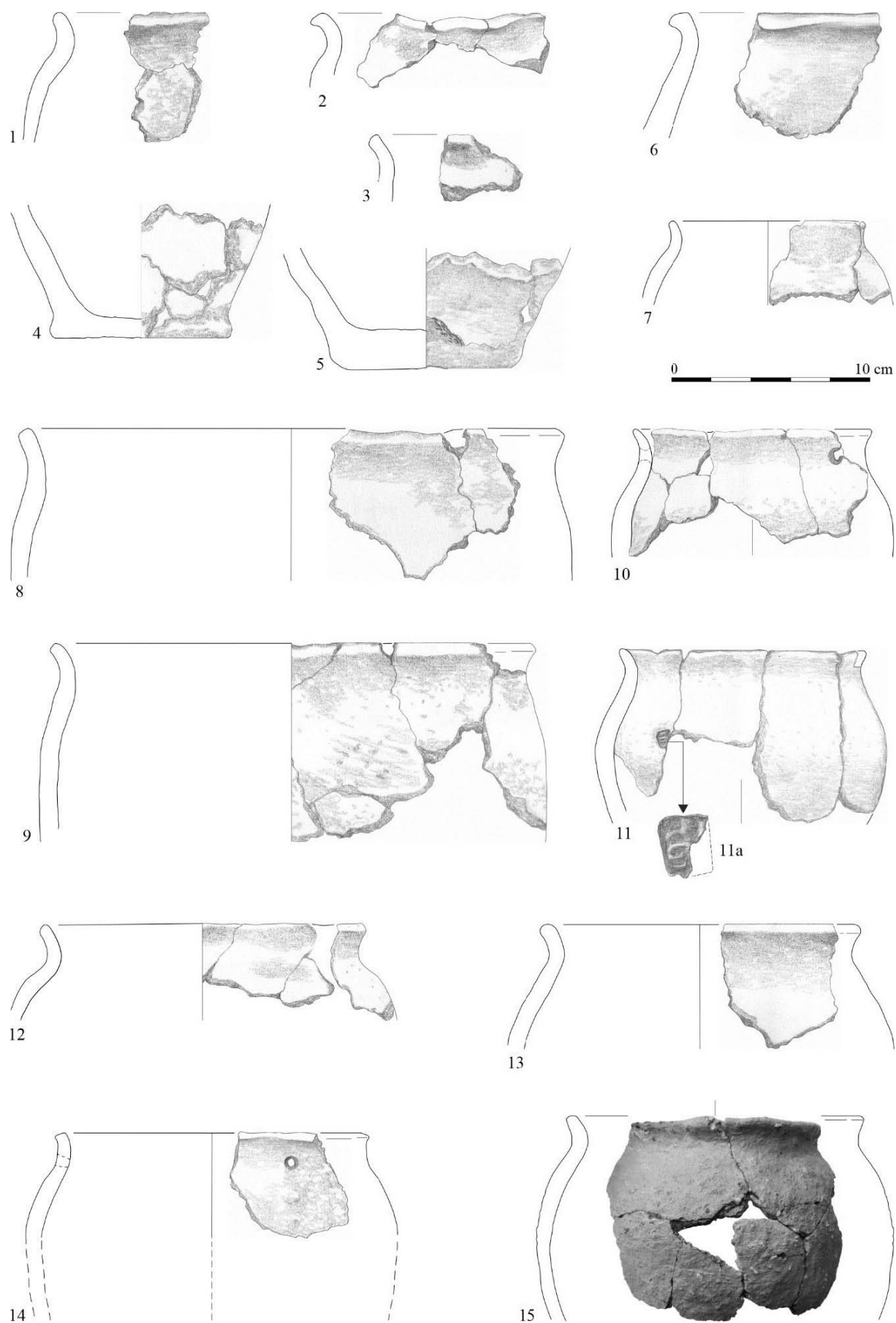
Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Sibiu
Sibiu
danvsana_2004@yahoo.com

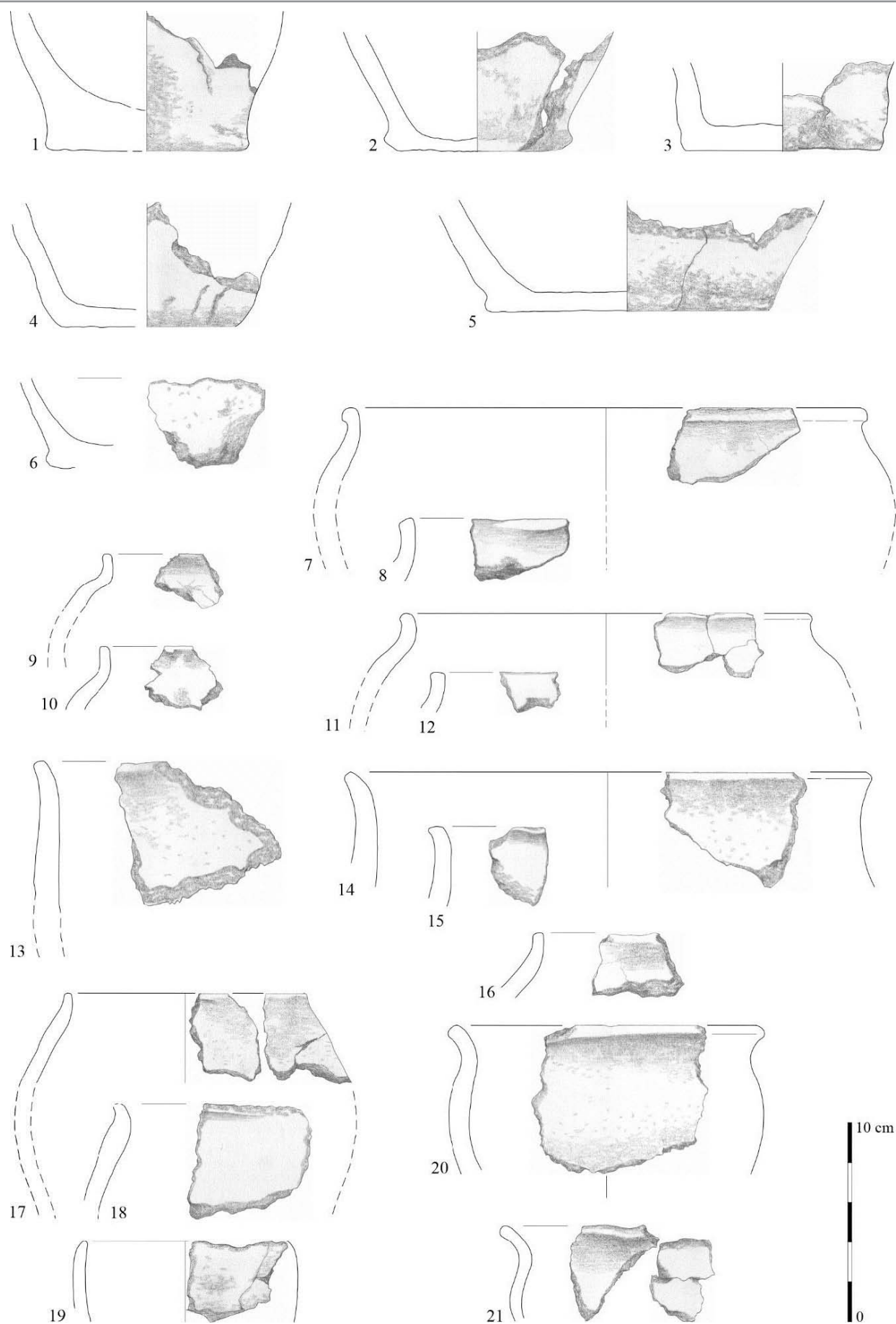
Pl.I

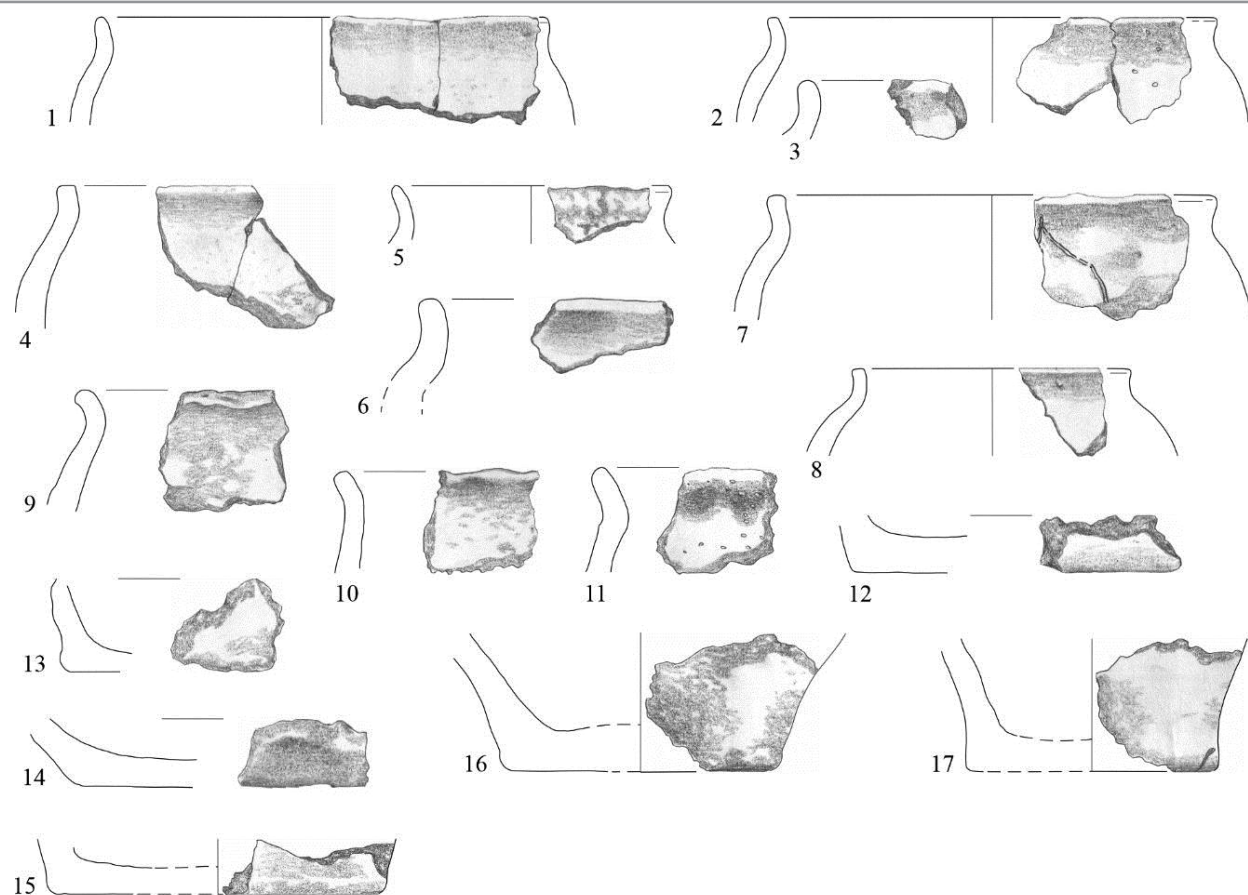

Pl.II

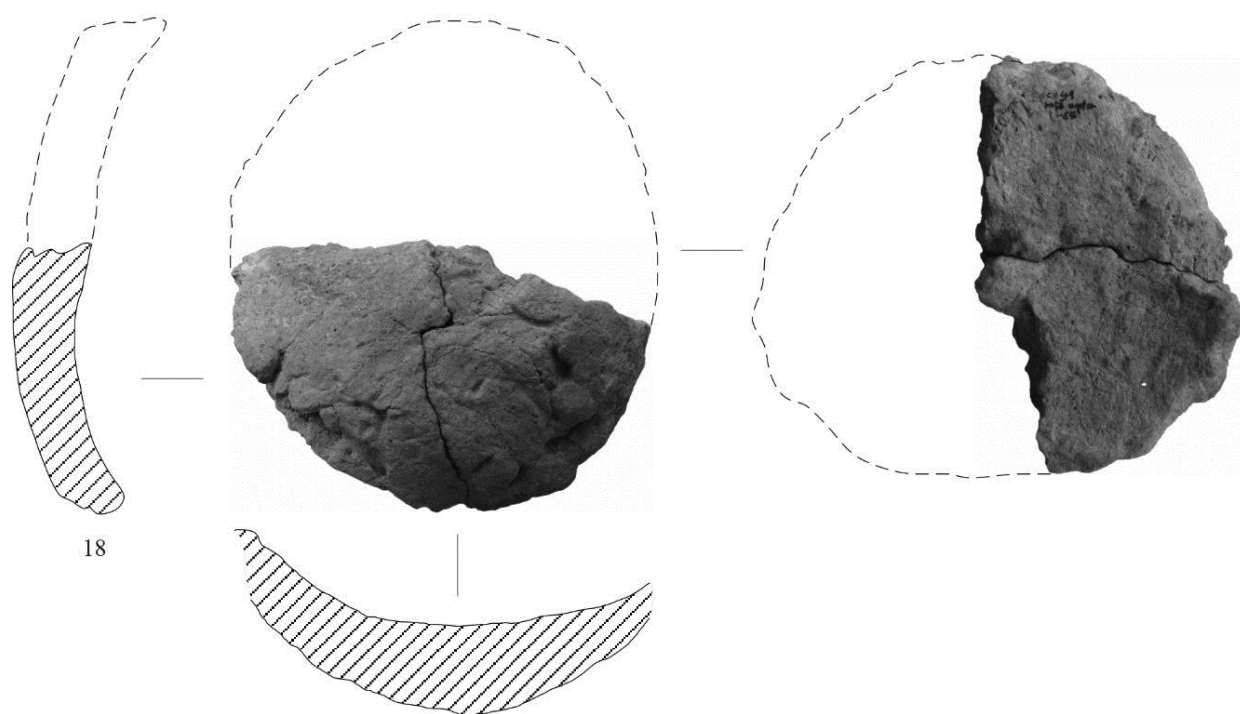

Pl.III

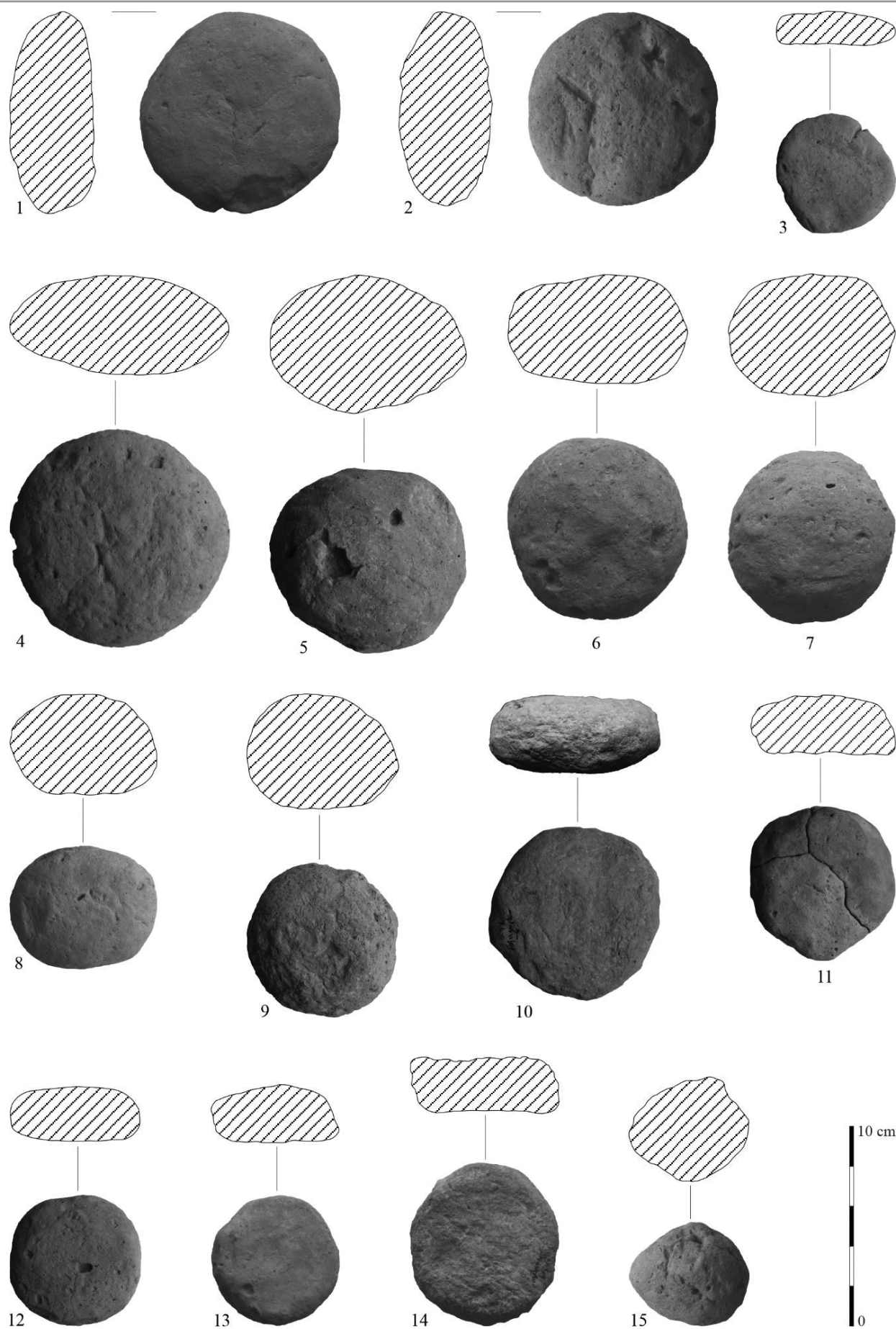

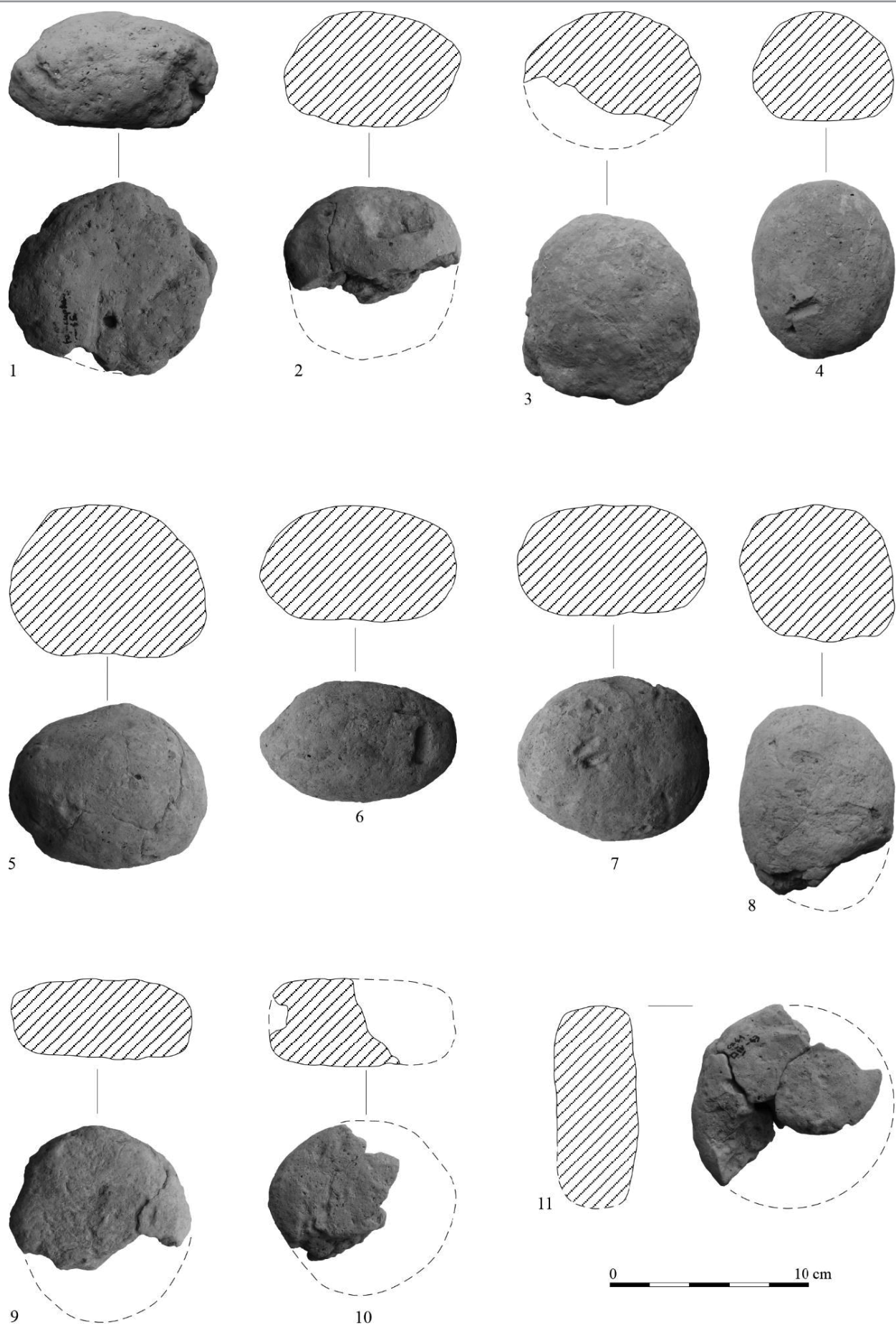
0 10 cm

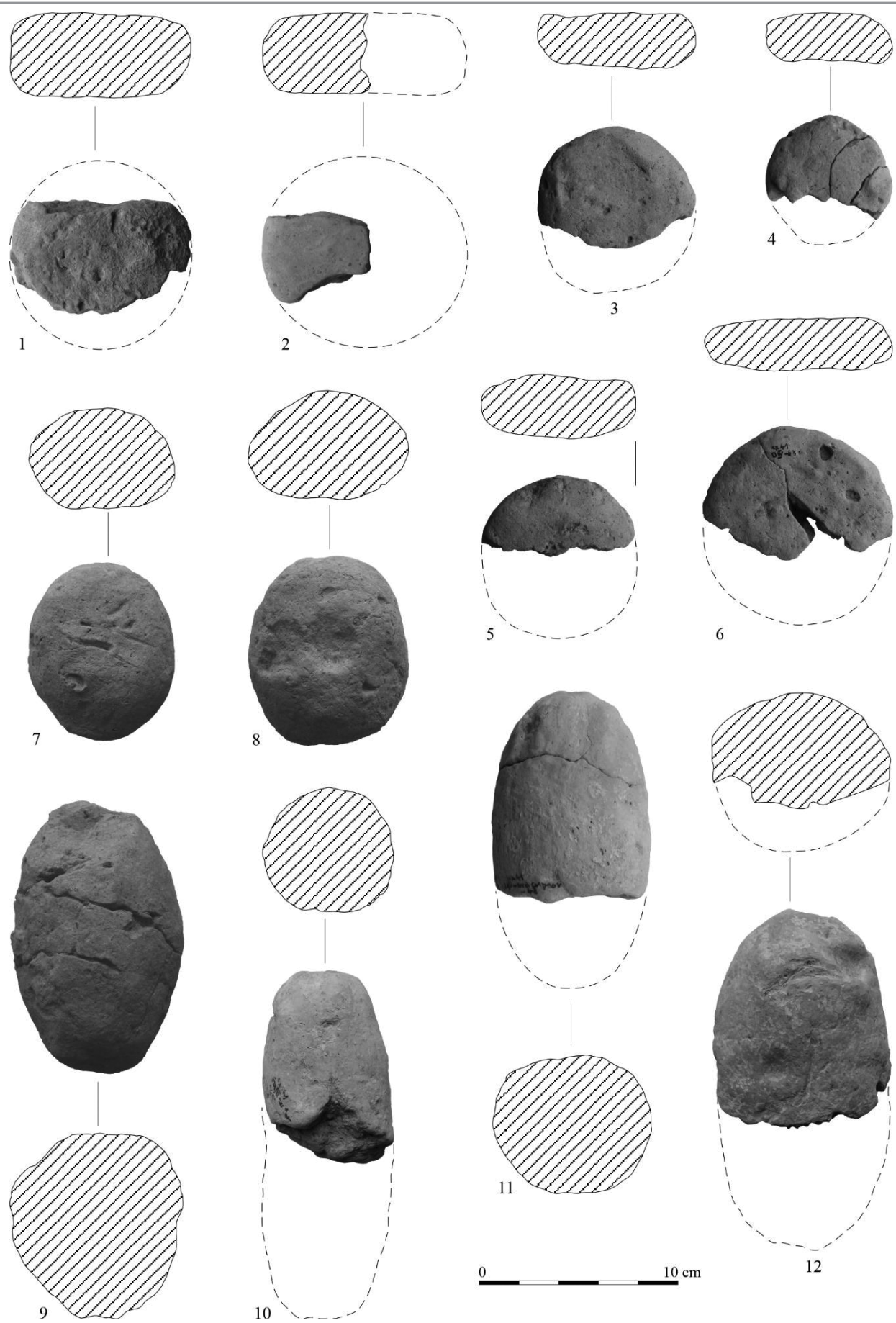
Pl.V

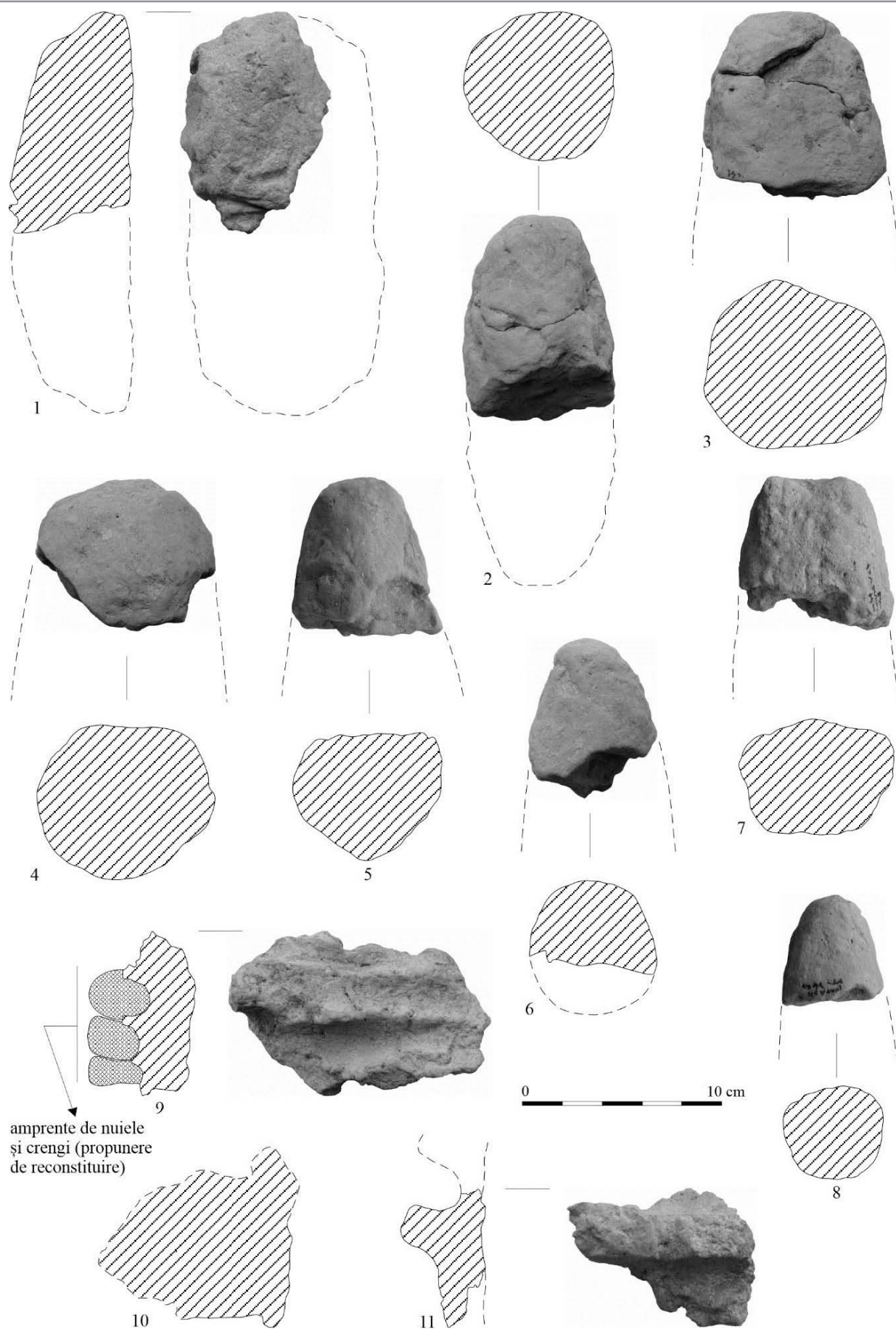
PL.VI

PL.VII

PL.VIII

Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Biserica Reformată din Berchez din anul 2018

SEBASTIAN BELBE

Cuvinte cheie: Țara Chioarului, Berchez, Biserica reformată, faza gotică, evul mediu.

Key words: Chioar region, Berchez, Reformed Church, Gothic period, Middle Ages.

Introducere

Cercetările monumentelor medievale din zona Chioarului poate fi considerată ca neglijată în comparație cu celelalte părți al județului Maramureș. O parte semnificativă a culturii materiale medievale cunoscută din zonă provine din cercetările arheologice de la Cetatea Chioarului. Totodată merită să fie menționate și tezaurile monetare perioadei medievale târzii și premoderne. În anul 2018 a avut loc o cercetare arheologică preliminară a Bisericii Reformate din localitatea Berchez¹. Scopul acestei studii este prezentarea și interpretarea rezultatelor obținute în urma săpăturilor arheologice. Secțiunile deschise au avut ca scop principal cercetarea interiorului și exteriorului navei în zonele unde urmau să se execute lucrări care afectau solul în timpul renovărilor. Din rezultatele obținute, în primul rând, dorim să atragem atenția asupra structurilor zidite identificate, deoarece fundațiile găsite pe latura nordică, nord-vestică și sudică a navei ne oferă dovezi clare privind lucrările de renovare și reconstruire a bisericii. În al doilea rând, consider importantă publicarea articolului de față deoarece cred că poate contribui la o mai bună cunoaștere a repertoriului monumentelor medievale din zona Chioarului.

În urma cercetărilor din anul 2018 am reușit să deschidem în nava bisericii patru (4) secțiuni arheologice, dintre care două cu dimensiunile de 1.5x2 m, respectiv alte două cu dimensiunile de 1.5x4 m. În exteriorul bisericii, pe latura nordică, a fost necesar să deschidem o secțiune de a lungul navei pe o lungime de 14.5x1 m, iar o altă secțiune a fost deschisă în colțul sud-estic al navei având dimensiunile de 2x1m (**Fig.1**). Mai jos prezentăm pe scurt rezultatele obținute și observațiile făcute din timpul cercetărilor arheologice.

Localizarea sitului

Localitatea Berchez (magh.: Magyarberkesz², Sáros-Magyar-Berkesz³) din punct de vedere geografic este situată în zona cunoscută și sub denumirea de Țara Chioarului⁴ (magh.: Kővárvidék, Districtus Kőváriensis⁵). Satul se află la nord-est de localitatea Șomcuta Mare și la sud-vest de comuna Remetea Chioarului. Aceste repere în mare parte o încadrează între Valea Someșului și Valea Lăpușului⁶. Relieful localității este caracterizat de o zonă deluroasă cu o altitudine care variază între 203 și 319 m, singurul pârâu al localității este Berchezoaia (magh.: Berkeszpatak) care intră pe teritoriul localității dinspre sud, apoi pe latura estică a satului își schimbă cursul spre nord vest după care, la sud de localitatea Finteușu Mare, se varsă în pârâul Bârsău⁷. Obiectivul cercetărilor noastre este situat în centrul localității, la sud de drumul județean 182B.

Descrierea morfologică a clădirii

Clădirea bisericii este orientată clasic pe direcția est-vest, urmărind tradițiile arhitecturii ecleziastice medievale și este amplasată în centrul localității pe un platou mai înalt, dominând locul în peisajul natural. Biserica este compusă din cor, navă și un turn pe latura vestică. Planimetria turnului este patrulateră având o dimensiune de 4,20x4,25 m fiind adosat fațadei vestice a navei. Turnul este realizat pe trei nivele, fundația acestuia a fost realizată din piatră, iar elevația etajelor este zidită din cărămidă și în câteva locuri piatră. Colțurile vestice ale turnului sunt armate cu doi

¹ Mulțumesc colegului Dan Pop pentru accesul la documentația și materialul arheologic.

² Vende 1908, p.110-111. Această nume al localității s-a oficializat în anul 1908. (vezi: Kővárvidék, 1908. 02-23- 8 szám.)

³ Palmer 1894, p.257; Várady 2004, p.503.

⁴ Pentru mai multe amănunte privind cadrul geografic al zonei vezi: Posea 1962; Kacsó 2015, p.75-87.

⁵ Bánki 2007, p.11-12.

⁶ Gerando 1875, p.365.

⁷ Gerando 1975, p.366.

contraforți care sunt încoronați de fiale care se ridică aproximativ în fața primului etaj. Portalul vestic este realizat cu terminație semicirculară⁸.

Nava bisericii este realizată în plan dreptunghiular, dimensiunea exterioară a acesteia este de 14,45x10,25 m. Aceasta are câte trei ferestre cu terminații în segment de arc pe ambele laturi. Accesul în nava bisericii se realizează pe latura sudică, în axul central al acesteia. Corul bisericii are o lungime de cca. 9,4 m și lățime de 7,75 m, latura estică a corului se termină cu cinci laturi ale unui octogon. Colțurile și laturile acestora sunt flancate de contraforți (**Fig.1**). Corul are două ferestre cu terminații în segment de arc care se deschid pe latura sud-estică și sudică. Nava și corul sunt tăvănuite în același stil drept, iar spațiile sunt despărțite printr-un arc triumfal realizat în formă semicirculară⁹. În corul bisericii un element cu potențial de datare ar fi sedila realizată în stil gotic, care după forme și dimensiuni, în opinia istoricilor de artă poate fi datat în a doua jumătate a secolului al XV-lea sau chiar la început de sec. XVI¹⁰. Merită în situația de față să fie menționate cele două blazoane de pe sedila pomenită. Pe cel din partea stângă cercetătorii l-au identificat ca fiind stema familiei Drágffy, iar pe cel din partea dreaptă este stema Regatului Ungar¹¹. În corul bisericii, s-au păstrat mai multe urme de picturi murale dintre care se remarcă o inscripție în care este menționat anul 1514.

Cadrul istoric

Istoricul Mária Szentgyörgyi, în prefața cărții sale *Kővár vidékének társadalma (Societatea Țării Chioarului)*, ne atrage atenția că zona studiată, din păcate, nu este bogată privind sursele scrise din perioada Evului Mediu¹². Din nefericire, acest fenomen l-am întâmpinat și în timp ce am cercetat cadrul istoric al localității Berchez. Analizând istoriografia zonei, am putut constata că istoria localității este într-o legătură strânsă cu istoria cetății Chioarului¹³. Localitatea este menționată prima dată în sursele scrise abia la mijlocul secolului al XIV-lea, când acest domeniu a ajuns în posesia lui Jarai György (*Georgio filio, Jacobi de Jara*)¹⁴. Următoarea mărturie despre existența localității o putem identifica în sursele scrise de la începutul secolului al XV-lea, când localitatea intră, cu o parte din domeniului cetății Chioar¹⁵, în posesia familiei Drágffy¹⁶. Din acest act reiese că domeniul Chioarului rămâne în posesia familiei până în mijlocul secolului al XVI-lea. În urbariile din anul 1566, putem identifica o serie de date importante, care se referă la ocupațiile localnicilor, modul de impozitare, de asemenea putem afla chiar că în această perioadă exista un punct pentru colectarea taxelor, care este gestionat de către ofițerul districtului¹⁷. Un alt eveniment important din viața localității îl putem identifica atunci când Regele Ioan Szapolyai donează dreptul ținerii unui târg în localitate. Acest privilegiu a fost întărit de mai multe ori, până când acest drept revine Bisericii¹⁸. Despre o perioadă înfloritoare a comunității, ne stau mărturie chiar vestigiile arheologice descoperite. În anul 1958, în satul Berchez a fost identificat un tezaur monetar compus din 95 de monede de argint¹⁹. Acest lucru ar putea să fie un indiciu că satul este situat pe un drum principal ce leagă orașul Baia Mare de Șomcuta Mare. Existența acestui drum important poate fi dovedită prin prezența tezaurilor monetare semnalate în satele din zona drumului pomenit: Coaș²⁰, Poșta²¹, Chechiș²², Coruia²³. Domeniul Chioarului, situat pe granița Transilvaniei cu Ungaria, în perioada epoci premoderne și

⁸ Kacsó 2015, p.456.

⁹ Pentru mai multe amănunte privind descrierea tehnică a clădirii vezi: Emődi, Lángi 2015, p.4-5.

¹⁰ Emődi, Lángi 2015, p.16.

¹¹ Emődi, Lángi 2015, p.8.

¹² Szentgyörgyi 1972, p.9-10.

¹³ Palmer 1894, p.258-259; Vende 1908, p.110; Várady 2004, p.503; Dávid 2020, p.245-246

¹⁴ A. V. p.278.

¹⁵ Horváth 2012, p.168-169. Domeniul Chioarului în sine ajunge în posesia familiei în anul 1378.

¹⁶ C. Tóth: Lelesz, p.136. „villis Neekfalva, Berkez cum tributo”. Amintim că Cetatea Chioarului care ajunge în posesia familiei Drágffy în anul 1392 ca donație a regelui Sigismund către Balk și Drag. (Réthy-Pokoly 1901, p.84; Palmer 1894, p.253.)

¹⁷ HU MNL OL E156 -a. Fasc. 101. – No. 045. Online: [https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc101_no045/?document=1&pg=1&bbox=-720%2C-2147%2C2899%2C-86]

¹⁸ Palmer 1894, p.258; Vende 1908, p.111; Várady 2004, p.504.

¹⁹ Chirilă, Socolan 1971, p.9-13. Monedele identificate au fost emise în Transilvania, Polonia, Lituania, și Swindnica, iar cronologia pieselor se încadrează între secolele XV-XVII. Din acest punct de vedere cred că merită să fie menționate și celelalte tezaure monetare din zona.

²⁰ Kacsó 2015, p.497. Tezaur monetar compus din 19 piese datate între 1677-1706.

²¹ Kacsó 2015, p.461. Tezaur monetar datat între sec XVI-XVII.

²² Kacsó 2015, p.351. Tezaur cu o datare de la sfârșitul secolului al XVI-lea și sec. al XVII-lea.

²³ Kacsó 2015, p.498-499. Autorul semnalează un tezaur monetar din perioada lui Fr. Rákóczi al II-lea.

moderne suferă o serie de devastări ale trupelor transilvănene și ale habsburgilor²⁴. Documentele și privilegiile deținute de localitate, chiar și din arhiva districtului, au fost incendiate în conacul lui Katona Mihai în anul 1848²⁵.

În istoriografia cunoscută avem doar foarte puține date cu referire la clădirea bisericii medievale²⁶. Surse din perioada Evului Mediu nu au fost identificate. Ca și referință indirectă putem avea în vedere sinodul de la Carei din anul 1595 care menționează preotul localității²⁷. Pare totuși că localitatea se află printre acele puține localități care au date referitoare la preoții care serveau în localitate deja din secolul al XVII-lea²⁸. Din sursele istorice aflăm că biserica a trecut printr-o serie de modificări deja la sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea²⁹. Este interesant că Palmer Kálmán și Varady József, menționează faptul că nava bisericii a fost adosată de *biserica veche* și că aceasta a fost finalizată în anul 1824³⁰. Chiar Palmer Kálmán, descrie în anul 1894, că biserica a fost ridicată în stil gotic, cu ferestrele arcuite, iar tavanul bisericii a fost boltit³¹. Înainte de construirea turnului actual, pe latura nord-estică a țințirului (cimitirului) a existat o clopotniță din lemn, care a fost demolată după construirea turnului în anul 1872³². Cei care s-au ocupat de istoria bisericii amintesc în repetate rânduri că, atât în interiorul bisericii, cât și în exterior au fost amenajate mai multe cripte³³. În procesele verbale prezbiteriale de la începutul secolului al XX-lea sunt pomenite câteva date importante ce merită amintite. Aflăm din acestea că, în data de 3 iunie 1923, biserica se află într-o stare precară, menționându-se crăpăturile periculoase ale zidurilor care au fost verificate de arhitectul Péchy László. Opinia arhitectului a fost că aceste fisuri din zidurile pereților sunt prezente din cauza umidității din sol³⁴. Chiar dacă în anul 1923 au fost realizate lucrări de reabilitare, în anul 1934 este din nou semnalată problema crăpăturilor periculoase observate în zidurile bisericii³⁵.

În ceea ce privește istoricul cercetărilor o sursă importantă este lucrarea scrisă de părintele Faragó András, preot al localității între 1923-1963³⁶. Din descrierile lui Faragó putem identifica informații care prezintă circumstanțele renovărilor din anul 1936, mai mult autorul a menționat că în timpul lucrărilor a fost descoperit un mormânt al unei fete, inventarul funerar fiind compus din două inele de aur și mai multe mărgelile dispuse în zona gâtului. Din păcate nu este precizat în care parte a bisericii a fost descoperit acest mormânt³⁷. Tot din aceeași sursă putem afla date despre o ușă zidită în stil gotic pe latura nordică vis-à-vis de casa parohială. Din mărturisirile preotului pare că o parte a acestui ancadrament a fost îndepărtat, iar o altă parte a rămas înzidită. Din păcate nu avem precizat locul exact al dispunerii acestei uși³⁸.

Cercetările arheologice din anul 2018

Obiectivul campaniei a fost cercetarea preventivă a locurilor unde urmau să fie demarate intervenții în sol. Totodată, ne-am concentrat pe analizarea fundațiilor, anomaliilor din stratul de fundare, îmbinări, succesiuni de faze și, nu în ultimul rând, interpretarea stratigrafiei generale a monumentului și identificarea elementelor de cronologie. La începutul lucrărilor am deschis patru secțiuni pe latura vestică a navei unde urmau să fie montate structurile metalice pentru susținerea galeriei. În exteriorul bisericii au fost deschise alte două secțiuni cu scopul verificării fundațiilor.

²⁴ Várady 2004, p.504.

²⁵ Palmer 1894, p.258-259; Faragó 1966, p.2.

²⁶ Vende Aladár menționează că actuala biserică reformată a localității a fost construită înainte de Reformă (Vende 1908, p.111.). Totodată și Dávid Lajos susține această afirmație (Dávid 2020, p.245). Palmer Kálmán ne oferă câteva date mai concrete referitoare la istoria bisericii, cum ar fi renovările din anul 1696, 1701 și cel din anul 1824 (Palmer 1894, p.259).

²⁷ Dáné, Szabadi 2022, p.44. „...abdicato suo legitimo pastore in Berkesz se cum sua affini pertinaciter copulari sustinuit.”

²⁸ Várady 2004, p.503-504.

²⁹ Palmer 1894, p.259.

³⁰ Várady 2004, p.504; Palmer 1894, p.259. Faragó 1966.

³¹ Palmer 1894, p.259.

³² Emödi, Lángi 2015, p.13.

³³ Várady 2004, p.504, Faragó 1966, p.3-4.

³⁴ Eparhia Reformată din Berchez, *Procese verbale prezbiteriale ale Bisericii Reformate din Berchez*. Vezi procesul din data de 3 iunie 1923.

³⁵ Eparhia Reformată din Berchez, *Procese verbale prezbiteriale ale Bisericii Reformate din Berchez*. Vezi procesul din data 21 ianuarie 1921.

³⁶ Várady 2004, p.505.

³⁷ Faragó 1966, p.3.

³⁸ Faragó 1966, p.4.

Așadar, în cele ce urmează prezentăm rezultatele și observațiile făcute în timpul cercetărilor arheologice preventive.

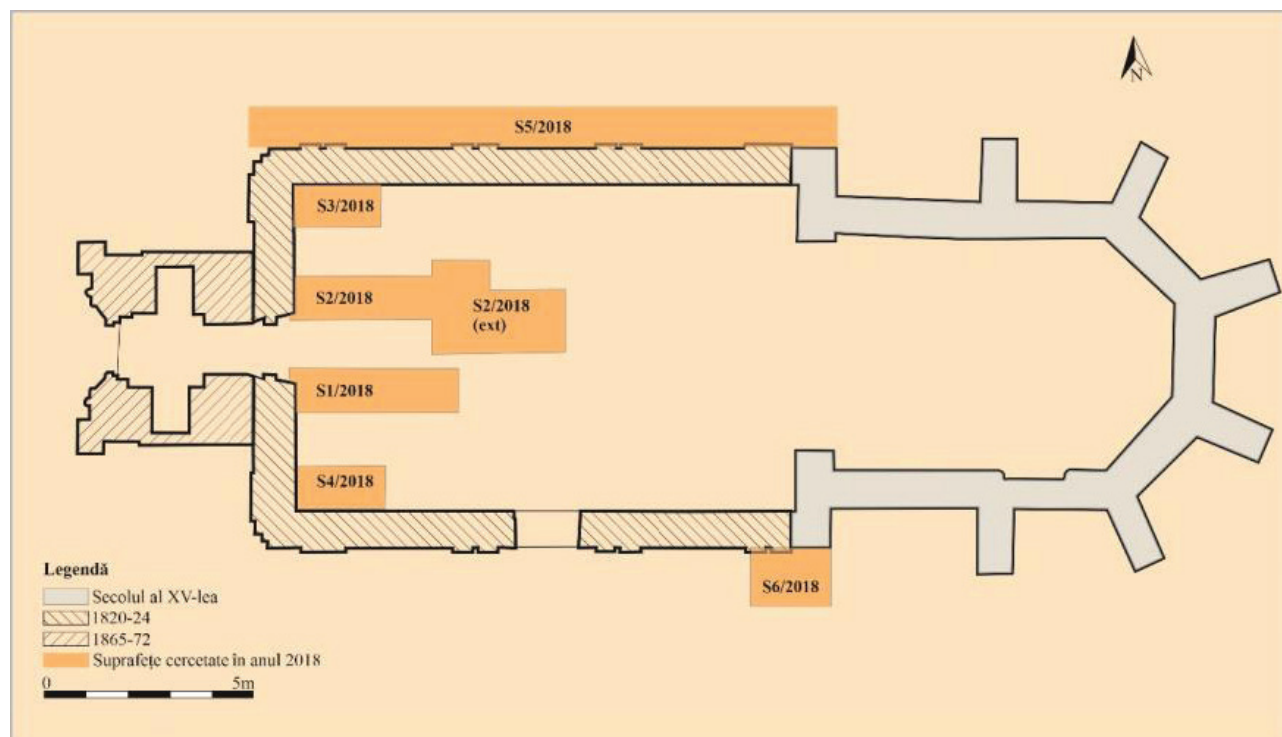

Fig. 1. Secțiunile arheologice cercetate în anul 2018.

Fig.1. Archaeological sections investigated in 2018.

Interiorul bisericii

Secțiunile din interiorul bisericii au fost amplasate pe latura vestică a navei. Deoarece aceste secțiuni (S1/2018, S2/2018, S3/2018, S4/2018) au fost amplasate în aceeași parte a bisericii considerăm necesară prezentarea rezultatelor și a observațiilor făcute în timpul cercetărilor în ansamblu. Adâncimile au fost măsurate de la pragul bisericii de la intrarea vestică, fiind stabilit ca și cotă 0 în timpul cercetărilor. Așadar adâncimile măsurate sunt raportate la acest punct fix.

Structuri zidite

În cazul fiecărei secțiuni deschise în interiorul bisericii am avut posibilitatea să verificăm fundația vestică a navei pe care am marcat-o ca **Z1**. Aceasta este realizată din piatră naturală, neprelucrată și din piatră de rău legată cu mortar de culoare gri spre gălbui. În cazul secțiunii S3/2018 am verificat fundația nordică a navei denumită **Z3**, concomitent, în această secțiune am reușit să identificăm cota de fundare a zidului Z1, care se află la -2,35 m (**Pl.I/1**). Materialul și tehnica zidăriei este identică cu ceea ce am prezentat în cazul fundației vestice. În urma cercetărilor arheologice s-a dovedit că cele două fundații, și anume cea vestică (Z1) și cea nordică (Z3) sunt țesute ceea ce ne indică că acestea au fost realizate în aceeași perioadă. În secțiunea S4/2018 a fost documentată fundația sudică a navei (**Z2**) și relația acesteia față de fundația de pe latura vestică (Z1). Tehnica de zidărie și a materialului este identică, iar cele două fundații sunt țesute. În timpul cercetărilor în cazul secțiunii S2/2018, în colțul sud-estic al secțiunii, am surprins un fragment de fundație (**Z10**). Pentru determinarea funcției acestuia am decis să extindem secțiunea spre est. În urma extinderii s-a conturat o fundație (Z10) cu o dimensiune de 182x132 cm. Decroșul fundației l-am putut identifica la cota de -0,63 m, iar talpa fundației la cota de -1,06 m, orientarea fundației este de est-vest (**Pl.II/4**). Structura zidăriei nu este identică cu cele descrise în cazul navei. Această fundație este zidită din mortar de culoare gri deschis spre alb, conține piatră spartă, iar în colțul vestic am identificat o piatră profilată de formă dreptunghiulară.

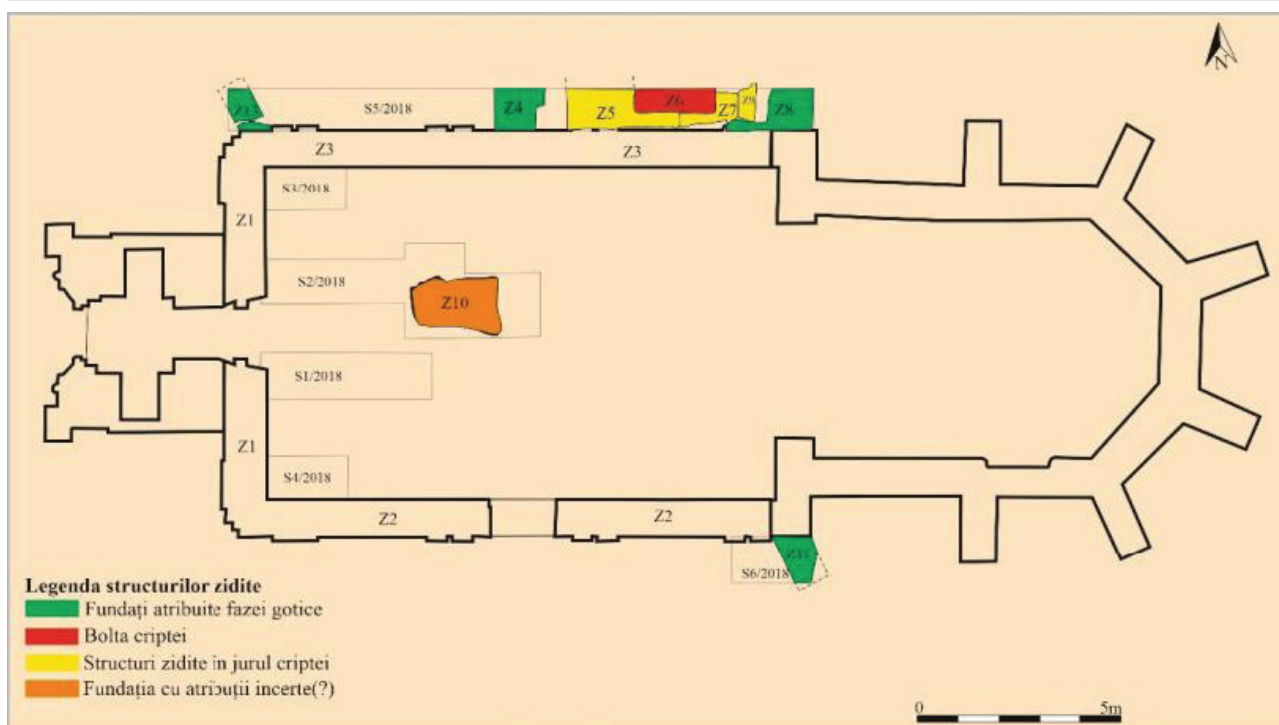

Fig.2. Structurile zidite identificate în timpul cercetărilor

Fig.2. Wall structures identified during the surveys

Stratigrafia

Stratigrafia zonei cercetate în mare parte este uniformă, intervențiile de pe parcursul secolelor au putut fi vizibile prin mai multe nivele de umpluturi. În timpul cercetărilor pe lângă aliniamentul zidurilor am identificat o groapă care poate fi atribuită unei intervenții de cămășuire a fundațiilor. Putem remarca că în fiecare secțiune surprinsă acest șanț este săpat oblic spre fundație. Adâncimea acestei gropi de intervenții variază între adâncimea de -0,60 m și 1,60 m, față de cota 0 (**Pl.II/1, Fig.3. stratul 9**). În urma cercetărilor din interiorul bisericii am reușit să identificăm mai multe nivele de călcare, cum ar fi stratul de pământ maroniu acoperit cu un nivel subțire de arsură la adâncimea de -0,62 m față de cota 0 (**Fig.3 stratul 5**). Un alt nivel de călcare s-a identificat prin prezența unui strat de lut galben bățorit prezent în fiecare secțiune cercetată din interiorul bisericii, adâncimea variază între -0,34 m și -0,42 m față de cota 0 (**Fig.3. stratul 2**). Ultimul nivel de călcare a fost identificat în secțiunea S2/2018. Podeaua realizată din gresie de culoare albă a apărut între adâncimea de -0,29 m și -0,34 m față de cota 0 (**Pl.I/3**). Straturile de sub adâncimea de -0,60 m față de cota 0 sunt deranjate de gropile mormintelor din perioada medievală târzie și perioada modernă. Straturile de înmormântări sunt caracterizate prin pământ negru afânat ușor, pigmentat cu cărămidă și mortar. Sub acest nivel apare un alt nivel alcătuit din pământ negru compact până la adâncimea de -1,82 m față de cota 0. Sterilul arheologic apare sub acest nivel.

Mormintele

În interiorul bisericii au fost identificate și documentate două morminte de înhumare în secțiunile S1/2018 și S2/2018. În secțiunea S2/2018, la cota de -1,80 m, s-a conturat un mormânt (M1) (**Pl.II/6**), orientat aproximativ vest-est, groapa sepulcrală avea forma dreptunghiulară cu colțurile ușor rotunjite. Defunctul a fost așezat în decubit dorsal cu brațele trase în zona bazinului. Ca inventar am surprins urma sicriului de lemn și mai multe aplici din bronz în formă de stea înșiruite pe urmele de scândură deteriorate (**Pl.II/5**). Pe lângă aplici s-au păstrat și câteva cuie de sicriu realizate din fier. Al doilea mormânt (M2) l-am identificat în secțiunea S1/2018, la adâncimea de -1,75 m față de cota 0. Mormântul a fost orientat est-vest, groapa mormântului avea formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Inventarul funerar este asemănător cu cel prezentate în cazul M1, urmele de sicriu de lemn conțineau aplici de bronz în formă de stea, iar în preajma defunctului, la marginea sicriului am identificat mai multe cuie de fier.

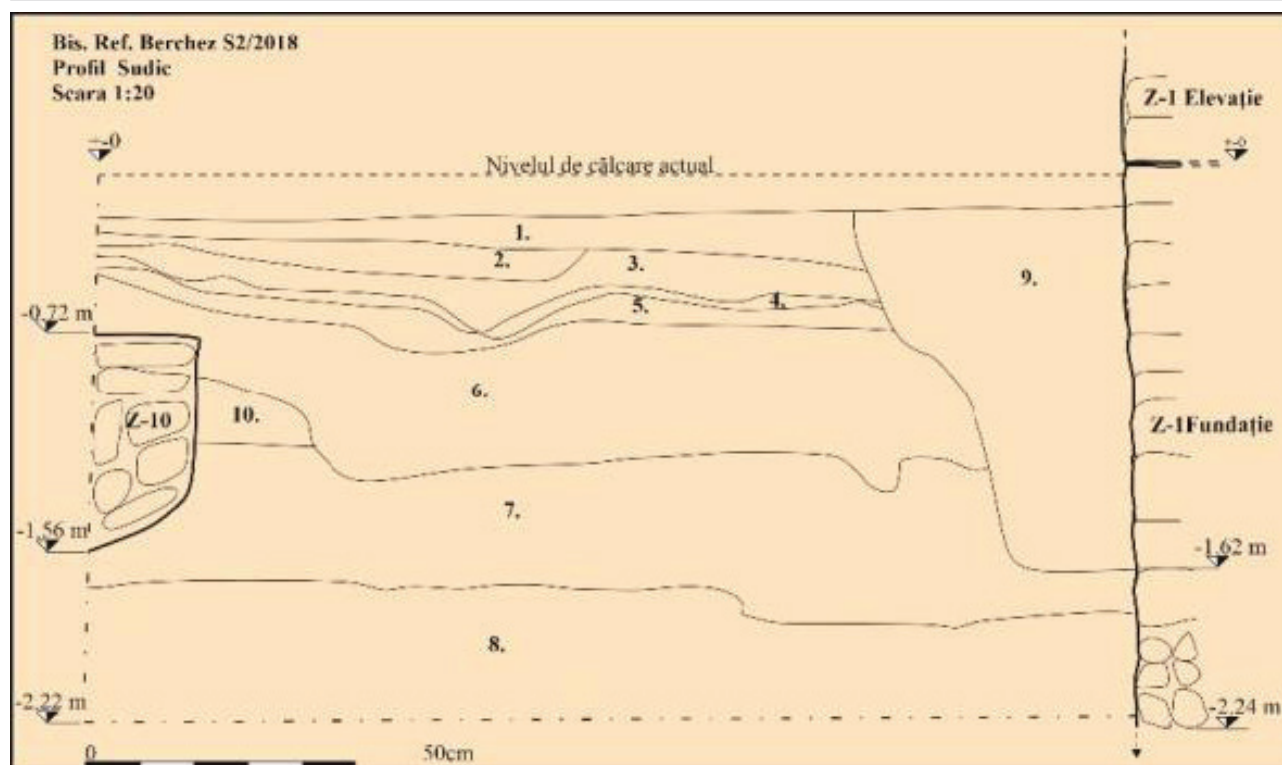

Fig.3. Biserica Reformată Berchez S2/2018 Profilul Sudic

Exteriorul bisericii

Așa cum am precizat mai sus, în exteriorul bisericii au fost deschise două sondaje. Secțiunea S5/2018 pe latura nordică a navei, pe toată lungimea acesteia având dimensiunea de 14,5x1m, iar secțiunea S6/2018 în colțul sud estic al navei având dimensiunea de 2x1m.

Remarcăm că cele mai multe structuri zidite au fost descoperite în secțiunea S5/2018. Astfel, structura fundației (Z3) este uniformă cu cele prezentate și în interiorul bisericii, totuși în cazul elevației putem identifica mai multe urme de renovării chiar și reconstruirii pe latura vestică al secțiunii. Elevația zidului nordic în exteriorului bisericii este realizată din blocuri de piatră naturală de culoare albă. Pe latura estică a secțiunii am identificat o fundație (Z8) realizată din piatră naturală de diferite dimensiuni, la o adâncime relativ mică de cca -0,13 m față de nivelul de călcare actual. Umărul acestei fundații se află la adâncimea de -0,34 m. Fundația pomenită este ținută de fundația navei (Z3), ceea ce ne indică că acestea au fost zidite în același timp, totodată am surprins o porțiune din decroș (PI.I/2) de-a lungul navei (Fig.2/Z8). Deoarece cercetarea a fost efectuată pe o suprafață destul de îngustă nu putem atribui o funcție clară pentru fundația prezentată, totuși orientarea (nord-sud) și locul unde este situată poate fi interpretată fie că este fundația vestică a sacristiei, fie fundația unui contrafort. La cca. 40 cm spre vest de fundația (Z8) am identificat alte fundații realizate din piatră naturală de diferite dimensiuni (Z9-Z7-Z6-Z5) (PI.I/2), iar în centrul acestora am surprins o parte a unei bolți realizată din cărămizi (Z6). Foarte probabil această structură este o parte dintr-o criptă de familie sau una dintre criptele familiale din zona bisericii amintite mai sus.

Aproximativ pe axa mediană a navei la cca 72 cm spre vest de fundația (Z5) am identificat o altă structură zidită din piatră naturală foarte asemănătoare cu fundația navei (Z4) (PI.I/4), orientată nord-sud. Această fundație este ținută de fundația navei (Z3). Privind această poziție presupunem că structura identificată ar putea fi fundația unui contrafort. Pe latura vestică a secțiunii în colțul navei, la nivelul fundațiilor, am reușit să identificăm o altă structură zidită, parțial dezafectată realizată din gresie (Z13). Orientarea fundației, sud-est – nord-vest, sugerează că structura identificată este fundația contrafortului bisericii medievale care odată cu refacerea bisericii, probabil în sec. XVII, a fost dezafectat. În urma cercetărilor arheologice s-a dovedit că această porțiune a fundației navei a trecut prin lucrări de refacere (PI.I/5).

Stratigrafia zonei este una simplă, pe lângă ziduri, am înregistrat o umplutură de pământ mai negricioasă afânată ce conține multe fragmente osteologice în poziție secundară. Pe o porțiune, lângă

fundăția navei, a fost depus un strat de lut galben bătut, sub care s-a conturat nivelul de umplutură pomenit mai devreme. În această secțiune a bisericii am identificat doar un singur mormânt *in situ* la adâncimea de -1,62 m. Este vorba de un mormânt de copil orientat vest-est, în acest caz nu am putut identifica forma gropii de înmormântare. Defunctul a fost așezat în decubit dorsal cu brațele așezate în zona bazinului, în umplutura gropii fiind găsite doar câteva cuie de la sicriu, fără inventar funerar.

Ultima secțiune arheologică (S6/2018) a fost deschisă și cercetată în exteriorul bisericii, în colțul sud-estic al navei, cu dimensiunile de 2x1 m. În această suprafață am reușit să identificăm fundăția contrafortului medieval (**Z11**), orientată sud-est – nord-vest. Aceasta a fost realizată din piatră naturală și este ținută de zidul navei (**PI.I/6**). Cota de fundare a navei (**Z2**) se află la adâncimea de -1,70 m, față de cota 0, iar cota de fundare a contrafortului la adâncimea de -1,75 de m (**PI.II/3**). Stratigrafia zonei este alcătuită dintr-un strat de humus, un strat de pietriș, posibil nivel de călcare sub care au fost identificate doar umpluturi de morminte, sterilul arheologic apare la adâncimea de -1,55 m față de cota 0.

Concluzii

Cercetările arheologice din anul 2018 a adus o serie de informații noi cu privire la biserica Reformată din Berchez dar, în același timp, a deschis și o serie de întrebări ale căror răspunsuri le vom afla doar dacă cercetările vor fi extinse pe suprafețe mai mari. Pe lângă informațiile istorice adunate și observațiile făcute în timpul investigațiilor arheologice, în momentul de față putem remarca următoarele: gropile de intervenții din interiorul bisericii pot fi atribuite probabil renovărilor din secolul al XVIII-lea, deoarece în cadrul renovărilor de la începutul secolului al XX-lea acestea sunt deja sunt semnalate în exteriorul bisericii. Fundațiile contraforturilor dezafecțate (**Z4**, **Z11**, **Z13**) ne indică în mod clar că refacerea navei a urmărit planimetria navei din perioada gotică. Privind cripta menționată mai sus, preotul Faragó, în lucrarea dedicată istoriei localității, a precizat că în anul 1936 a intrat în ea și afirmă că aparține familiei nobiliare Katona³⁹.

Deoarece până în momentul de față avem doar foarte puține mărturii arheologice medievale din Țara Chioarului⁴⁰, cred că acest articol contribuie la o mai bună cunoaștere a repertoriul monumentelor medievale din zonă. În ceea ce privește planimetria bisericii putem remarca că sanctuarul cu terminația poligonală, flancat de contraforturi nu o este o formă neobișnuită în nord-vestul Transilvaniei. În momentul de față, din păcate, este greu să confirmăm datarea corectă a bisericii deoarece în timpul cercetărilor nu am reușit să identificăm elemente care să ne permită acest lucru. Prezența blazonului familiei nobiliare de pe sedila din corul bisericii ne indică ca ctitori ai acestei bisericii pe familia Drágffy. Având în vedere că domeniul Chioarului intră în posesia familiei deja la sfârșitul secolului al XIV-lea această atribuire poate fi luat în considerare, aceasta fiind una dintre cele mai bogate familii din Regatul Ungariei, stăpânind și domeniul Chioarului.

Cercetând anul care apare pe pictura murală din corul bisericii putem concluziona că, în prima parte a secolului al XVI-lea, domeniul a fost în posesia lui Ioan Drágffy, fiul lui Bartolomeu Drágffy, voievodul Transilvaniei⁴¹. Ioan a fost prezent ca purtător de steag în bătălia de la Mohács în 1526, iar înainte de confruntarea tragică în care și-a pierdut viața, acesta și-a scris testamentul în care a decis ca domeniul Chioarului să fie moștenit de fiul său Andrei⁴². Din păcate, în acest caz, nu sunt menționate localități sau alte bunuri ale domeniului, așadar doar putem presupune că biserica localității avea o legătură strânsă cu familia nobiliară pomenită. Pe viitor, din punctul nostru de vedere, ar fi importantă extinderea cercetărilor pe o suprafață mai mare pentru o bună interpretare a elementelor zidite și analizarea anomaliilor din elevația bisericii identificate în timpul cercetărilor din anul 2018.

³⁹ Faragó 1966, p.4-5.

⁴⁰ Vezi rezultatele cercetărilor de la Cetatea Chioarului: Iosipescu et alii 1979, p.338-340; Iosipescu et alii 1983, p.474-483; Mișca 2020, p.35-46; precum și alte cercetări din zonă: Ardeleanu et alii 2019, p.5-12; Kacsó 2015, p.458.

⁴¹ Horváth 2012, p.180-209.

⁴² Mednyánszky 1918, p.28.

Bibliografie

- Ardeleanu et alii M. Ardeleanu, D. Conțiu, D. Pop, *Cercetările din anul 2019 de la Sălănița – Custura Cetățele*, VatChio 13, XIV, Copalnic Mănăstur, 2019, p. 5-12.
- Bánki 2007 Bánki M. E., *Nemesi közbirtokosságok a Kővár-vidéken. Vallomásos összeírás 1803-ból*, MonMuz 1, Kecskemét 2007.
- Chirilă, Socolan 1971 E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș*. Baia Mare, 1971.
- David 2020 David L., *Nagybánya és környéke*, Bányavidékek kalauz 10-11, Nagybánya, 2020.
- Emődi, Sági 2015 Emődi T., Lángi J., *Bisrica reformată din berchez, jud. Maramureș. Studiu de istoria artei. Cercetare de parament și pictură murală*. Oradea, 2004-2015.
- Faragó 1966 Faragó A., *A Magyarberkeszi Református Egyházközség története, ms.*, 1966. (Originalul se află la arhiva Parohiei Reformate din Berchez)
- Horváth 2012 Horváth R., *A békési Drágfiak és a királyi udvar kapcsolat Hunyadiak korában*. în: Hegyi G./W. Kovács A. (Eds.) *Szilágyság és a Wesselényi család (14-17. század)*, Kolozsvár, 2012, p.167-212.
- Iosipescu et alii, 1979 S. Iosipescu, V. Ursu, T. Ursu, *Raport Preliminar de Cercetare Arheologică la Cetatea Chioar*, MatCerArh XIII. 1979, p.338-340.
- Iosipescu et alii 1983 S. Iosipescu, V. Ursu, T. Ursu, *Cercetările arheologice la Cetatea de piatră (Chioar)*, Materiale XV, 1983, p.474-483.
- Kacsó 2015 C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al Județului Maramureș*. Vol I. ediția a II-a, revăzută și adăugită. Baia Mare, 2015.
- Mednyánszky 1818 Bárá Mednyánszky, *Drágffy Jánosnak 11526. esztendőben mohácsi táborból költ utolsó rendelkezése*. TudGyűjt 8, 1818, p.24-32.
- Mišca 2020 S. Mișca, *Tipuri de cahlă medievale descoperite în timpul cercetărilor arheologice din Cetatea de Piatră – Cetatea Chioarului / Types of Medieval Stove Tiles Discovered During the Archaeological Digs at Chioar Fortress*. în: M. Câmpăanu (ed.) *StudComȘt I*, 2020, p.35-46.
- Palmer 1894 Palmer K., *Nagybánya és környéke*. Nagybánya, 1894.
- Posea 1962 G. Posea, *Țara Lăpușului*. București, 1962.
- Réthy-Pokoly 1901 Réthy L., Pokoly J., *Szolnok-Doboka vármegye Monographiája*. I. A vármegye általános leírása, múltja és megalakulásának ismertetése. Ds, 1901.
- Szentgyörgyi 1972 Szentgyörgyi M., *Kővár vidékének társadalma*. Budapest, 1972.
- Várady 2004 Várady J., *Királyhágómellék református templomai I. A Nagybányai, Nagykárolyi, Szatmári, Szilágysomlyói, Zilahi Egyházmegyék*. Debrecen, 2004
- Vende 1908 Vende A., *Szatmár vármegye községei*. în: Borovszky Samu (ed.) *Magyarország Vármegyéi és Városai, Szatmár Vármegye*, Budapest, 1908, p.33-168.

Documente și culegeri de documente istorice

- A. Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula, *Anjou kori okmánytár. Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. V. 1347-1352.* (Budapest, 1887).
- C. Tóth: Lelesz. C. Tóth Norbert, *A leleszi konvent országos levéltárában Introductoriae et Statutoriae sorozat 1387-1410 közötti oklevelei.* (Pótlás a Zsigmond-kori oklevéltár I-II. kötetéhez). (Nyíregyháza 2006).
- Dáné/Szabadi 2002 Dáné Veronka / Szabadi István, *A Tiszántúli Református Egyházkerület Zsinati iratai I. 1578-1735 – Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani* 24. (Debrecen 2022)

Preliminary report on the 2018 archaeological research from the Reformed Church in Berchez

(Abstract)

Unfortunately, the study of mediaeval monuments in the Chioar region (ro: Țara Chioarului, hu: Kővár vidék.) can be considered neglected compared to other parts of Maramureș County. A significant part of the known mediaeval material culture in the region comes from the archaeological research in Chioar Fortress (ro:Cetatea Chioarului, hu:Kővár vára), highlighting in particular the monetary treasures of the late Middle Ages and pre-modern times from the region. In 2018, a partial archaeological investigation of the Reformed Church of Berchez took place. The aim of this work is to present and interpret the results of the archaeological excavations. The main purpose of the open cuts was to investigate the interior and exterior of the nave, in the areas where works affecting the floor were to be carried out during the renovation. Among the results obtained, we would first like to emphasize the masonry elements identified, as the foundations found on the north, north-west and south sides of the nave give us clear indications of the renovation and reconstruction work that was carried out on the church. First and foremost, I consider it important to publish this article because I believe it can contribute to a better knowledge of the mediaeval monuments in the Chioar region (ro: Țara Chioarului, hu: Kővár vidék.).

Sebastian BELBE

Muzeul Județean Satu Mare
sebastian_belbe@yahoo.com

1. Fundațiile Z1-Z3

2 Fundațiile Z4-Z5-Z6-Z7-Z8-Z9 în S5/2018

3. Stratigrafia și podeaua de piatră surprins în S2/2018

4. Fundația Z5 (stânga) și Z4 (dreapta) în S5/2018

5. Fundația Z3 și Z13 S5/2018

6. Z11, fundația contrafortului identificat în S6/2018

Planșa 1. Documentația foto a diferitelor structuri zidite

1. Groapa de intervenție lângă Z3.

2 M3 identificat în S5/2018

3. Relația fundațiilor (Z2-Z11) identificat în S6/2018

4. Fundația Z10 identificat în S2/2018

5. Aplici de bronz și urme de sicriu de lemn in situ

6. M1/2018 identificat în S2/2018

Planșa 2. Documentația foto a secțiunilor cercetate

Bisericile române surori în fruntea luptei pentru emancipare a românilor din Bihor și părțile vestice

DUMITRU NOANE

Cuvinte cheie: Ignatie Darabant, Supplex, Samuil Vulcan, Dioceza greco-catolică, consistoriul ortodox.

Key words: Ignatie Darabant, Supplex, Samuil Vulcan, Greek Catholic Diocese, Orthodox Consistory.

Înființarea instituțiilor bisericești românești; evoluția lor după 1692

Cronica Notarului Anonim al regelui Bela, care ne dă informații despre raporturile dintre voievodatul bihorean al lui Menumorut și Bizanț, sugerează indirect o întindere în aceste părți și a ierarhiei bisericești constantinopolitane. Astfel, ca și în cazul Bălgradului, pe lângă reprezentantul politico-administrativ, împăratul bizantin a trimis și un ierarh pentru administrarea treburilor religioase în cadrul formațiunii respective. După cucerirea arpadiană din 903, ierarhia religioasă de rit bizantin se mută din reședința provinciei, dar va continua să fie foarte activă și în secolele următoare, dovadă stând cele două scrisori ale papei Inocențiu al III-lea: cea din 16 aprilie 1204 prin care, neliniștit de activitatea unor „biserici ale monahilor greci” din dieceza Oradea și Veszprém, a cerut celor doi episcopi catolici să ia măsuri pentru „a înființa un episcopat în frunte cu unul din aceia... care să ne fie supus nemijlocit”; cea din 1205 către arhiepiscopul de Caloccea - din care făcea parte și Episcopia de Oradea -, despre o episcopie ce nu este supusă nici unei mitropolii și care se afla pe pământul fiilor cneazului Bela (ori poate Bâlea): in terra filiorum Bele kneze¹. Ar fi posibil ca să fie vorba de așezămintele monahale de la Voievozi și Seghiște, a căror existență a fost dovedită, arheologic și documentar, începând cu veacul al XIII-lea.

Cârmuirea duhovnicească a acestei părți de țară au avut-o mitropolii Transilvaniei, astfel că, în Evanghelia cu învățătură tipărită de diaconul Coresi, în 1581, mitropolitul Ghenadie este numit „luminatul mitropolit din tot ținutul Ardealului și al Orăzii”. De asemenea, la 4 decembrie 1628, Ghenadie II se intitula „arhiepiscop al scaunului Bălgradului și al Vadului și al Oradiei și al Sătmarului și toată țara Ardealului”. Așezarea Oradiei alături de Vad și Sătmar - cu episcopi atestați istoric - este o mărturie a existenței episcopiei ortodoxe române a Oradiei, fiind cunoscut obiceiul ierarhilor de a înscrie în titulaturile lor numai scaune episcopice existente. După anul 1660, unele regiuni din vestul țării, în care și Bihorul, au ajuns sub stăpânire otomană, creându-se pașalâcul de Oradea. Turcii, mai îngăduitori în cele religioase fiind preocupați mai mult de adunarea contribuției populației subjugate, au permis apariția și activitatea unor ierarhi ortodocși trimiși, cu aprobarea marelui vizir, se pare chiar de către Patriarhia din Constantinopol. Este perioada din care s-au păstrat cele mai vechi matricole ale bisericii ortodoxe din Velența (1667).

În 1692, teritoriile fostului pașalâc de Oradea au ajuns sub dominația habsburgilor, astfel că prozelitismul calvin, foarte puternic înainte de 1660, a fost înlocuit de cel catolic, întregul secol XVIII și cel următor fiind dominate de frământări religioase². S-a pornit mișcarea pentru atragerea la greco-catolicism a populației românești și din această zonă și, pentru a se asigura succesul acțiunii, cei interesați au făcut tot ce le-a stat în putință ca scaunul episcopiei ortodoxe de la Oradea să nu mai fie ocupat³, astfel că episcopia Oradiei a rămas vacantă până în 1920.

Un eveniment de o importanță deosebită în viața românilor orădeni l-a constituit înființarea Consistoriului ortodox din Velența, prin decretul împăărătesc al lui Leopold din 20 februarie 1792, în frunte cu un arhimandrit sau protosințel, cu precizarea de a fi al doilea Consistoriu al eparhiei arădene. Episcopul de Arad Pavel Avacumovici (1786-1815), printr-o scrisoare circulară redactată în termeni sărbătorești, a comunicat decizia împărătească „Cinstitului Cliros și slăvitului norod ortodox” din ținutul Oradiei, la 24 august 1793, când s-a și făcut organizarea Consistoriului în frunte cu protopopul Teodor Arsici. Clerul și credincioșii bihoreni au acordat mult interes acestei instituții,

¹ Documente privind istoria României, seria C, Transilvania, vol. I, p. 28-29.

² Pentru frământările religioase din Bihor în secolele XVIII-XIX vezi: Nicolae Fîru, *Monografia Bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu Lună) din Oradea*, Oradea, 1934; Ștefan Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I., Oradea, 1935; Gh. Lițiu, *Biserica Ortodoxă Română din Eparhia Oradea din veacul al XVIII-lea până în zilele noastre*, în: *Mărturii-Evocări*, 1980.

³ Gheorghe Tulbure, *Biserica Ortodoxă Română din Oradea Mare*, în *Luceafărul*, IX (1910), nr. 3, p. 69.

prin care a fost condusă viața bisericească din Bihor până la restaurarea episcopiei Oradei, în 1920⁴.

Odată cu făurirea statului național român în forma sa definitivă, la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, și viața bisericească în Bihor, ca și în toată țara, a intrat pe făgașul unei depline libertăți de organizare. La acea dată în fruntea Consistoriului orădea se afla, începând din 1917, ca vicar, arhimandritul Roman Ciorogariu, puternică personalitate bisericească și politică națională a românilor din Arad și Bihor. Cu prilejul vizitei făcută de regele Ferdinand I la Oradea, în 23 mai 1919, Roman Ciorogariu, întâmpinându-l pe suveran în fruntea unei delegații, a primit de la acesta asigurarea regală că „*Episcopia Oradei Mari se va reînființa mai curând decât credeți*”. Au urmat, pe rând, luarea măsurilor pentru reînființarea episcopiei; mai întâi votarea legii, în Parlamentul și Senatul României, sancționată de rege. Foarte curând episcopia s-a organizat pe protopopiate, Roman Ciorogariu fiind ales și hirotonit ca arhiereu. Întronarea s-a putut face numai după ce noul ales episcop a scăpat ca prin minune, doar cu mâna dreaptă frântă, din atentatul din parlament. Instalarea a avut loc la 11/24 aprilie 1921.

* * *

Cele mai vechi informații documentare referitoare la comunitatea greco-catolică din Oradea datează din perioada imediat următoare asediului cetății orădene din 1692, când, la 13 septembrie 1692, preoții români din jurul orașului Oradea au trecut de sub autoritatea spirituală a superintendentului calvin din Debrețin, sub aceea a episcopului greco-catolic Ioan Iosif de Camillis, care își avea reședința la Muncaci⁵. Apoi, în anul următor, la 6 septembrie 1693, episcopul de Camillis a înființat la Oradea un protopopiat greco-catolic în fruntea căruia l-a instalat pe Demetriu Paulin⁶, același care, peste câțiva ani, la 20 iulie 1701, a fost invitat de episcopul transilvănean Atanasie Anghel să treacă sub autoritatea sa episcopală⁷. Evenimentul cel mai important de la sfârșitul secolului al XVII-lea pentru Biserica greco-catolică din Oradea și Bihor, a fost prezența episcopului Ioan Iosif de Camillis în fața congregației nobiliare a comitatului Bihor, întrunit la Cetariu⁸ în 17 ianuarie 1695, ocazie cu care a prezentat forului administrativ suprem al comitatului originalul diplomei imperiale emise de Leopold I, la 23 august 1692, prin care a legalizat existența acestei biserici⁹. Episcopul a cerut atunci recunoașterea oficială a bisericii sale și pe teritoriul comitatului Bihor, ceea ce s-a și întâmplat. Congregația bihoreană a dat curs cererii episcopului de Camillis și a validat oficial Biserica greco-catolică pe teritoriul comitatului Bihor, punând doar condiția ca, în fiecare localitate, să nu existe mai mult de un preot de rit unit.

Conștient de importanța transferului conducerii bisericii greco-catolice în mâinile celor care formau marea majoritate a enoriașilor acestui cult, episcopul romano-catolic orădean a solicitat Sfântului Scaun confirmarea protopopului orădean ca episcop sufragane¹⁰. La 22 februarie 1748 noul episcop orădean, Paul Forgács, l-a propus ca episcop greco-catolic sufragane de Oradea pe Meletie Kovács, a cărei candidatură a fost acceptată de nunțiul apostolic din Viena. La 15 decembrie 1748 Meletie a fost consacrat la Máriapócs de episcopul de Muncaci, Emanuel Olsavszki, ca episcop sufragane greco-catolic¹¹, în subordinea episcopului catolic orădean de rit latin. La 26 iulie 1775 a fost semnat decretul imperial de fondare și dotare a Episcopiei greco-catolice orădene, în fruntea căreia a fost numit Moise Dragoș¹². Noua dieceză, formată prin separarea din episcopia similară a Muncaciului (azi Mukacevo, Ucraina) a parohiilor greco-catolice din comitatele Bihor, Békés, Csongrád, Arad, Cenad și Banatul timișorean, a fost a doua episcopie greco-catolică românească

⁴ Despre întemeierea și activitatea Consistoriului până în 1920, știri bogate la Ștefan Lupșa, *Op. cit.*, 1935, p. 60-80.

⁵ Zenovie Păclișanu în lucrarea sa, *Istoria Bisericii române unite*, nu știa nimic despre această perioadă de început a bisericii bihorene (ediția din 1995, p. 174-178).

⁶ Gh. Gorun, *În jurul constituirii Bisericii Greco-catolice din părțile de vest*, în *Acta Transylvanica*, I, 2004, p. 210-11

⁷ O. Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 141.

⁸ Gh. Gorun, *În jurul constituirii Bisericii Greco-catolice din părțile de vest*, p. 211

⁹ Prezentarea ei la Gh. Gorun, *Patenta imperială din 1742 a Mariei Tereza de reconfirmare a statutelor Bisericii greco-catolice*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria *Theologia graeco-catolica Varadiensis*, nr. 2, 2004, p. 167-176.

¹⁰ Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia. 1777-1927*, Oradea, 1932, p. 18

¹¹ Bunyitay V., *Biharvármegye oláhjai és a vallás unió*, Budapest, 1892, p. 57

¹² Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari ...*, 1932, p. 50. Moise Dragoș a fost consacrat ca episcop de către papa Pius al VI-lea, prin bula *Apostolatus officium* din 23 iunie 1777, iar Episcopia greco-catolică din Oradea a fost înființată prin bula *Indefessum* din 17 iunie 1777. Din acest motiv, ca an al înființării este considerat anul 1777.

înființată în secolul al XVIII-lea, după cea a Făgărașului al cărui scaun episcopal s-a aflat la Blaj. Dar episcopul Moise Dragoș (1777-1789) a putut păstori în condiții complet diferite față de predecesorul său, mult mai bune calitativ: el a fost independent de episcopul catolic orădean de rit latin, atât din punct de vedere juridic și canonic, cât și economic, întrucât a beneficiat de un venit anual de 10.800 florini. Prin înființarea acestei eparhii, Episcopia romano-catolică orădeană a fost substanțial redusă, pierzând trei sferturi din numărul total de credincioși¹³, precum și domeniul Beiușului cu cele aproape 140.000 de iugăre cadastrale¹⁴.

Fiind cea mai importantă comunitate a episcopiei, comunitatea orădeană a beneficiat nu numai de atenția specială a conducătorilor eparhiei, ci și de prezența elitei acesteia, a clericilor, preoților, profesorilor și oamenilor de cultură care au intrat în sfera de atracție a scaunului episcopal orădean. Chiar și o simplă enumerare a acestora este impozantă, atât din punctul de vedere al istoriei vieții confesionale românești, cât și al istoriei culturii, a celei românești și a celei din Europa Centrală.

Episcopul Vasile Erdeli (1843-1862) s-a dovedit un excelent organizator al eparhiei orădene, pe care a condus-o în buna tradiție a ierarhilor iluștri care l-au precedat. A avut meritul de a conduce cu succes comunitatea greco-catolică din Oradea în anii furtunoși și periculoși ai revoluției de la 1848-1849, într-o manieră care, chiar dacă nu s-a bucurat de o apreciere unanimă, i-a ferit pe membrii ei de violențe și vexațiuni imediate¹⁵.

La începutul secolului al XX-lea, comunitatea greco-catolică din Oradea a fost dominată de personalitatea ieșită din comun a episcopului Demetrie Radu (1902-1920). Cursul evenimentelor din preajma marii conflagrații l-au obligat să revină în diplomatie, câștigând prietenia lui I. C. Brătianu și încrederea suveranului. Ca atare, a fost trimis în două rânduri de către regele Carol I la Vatican, cu misiuni diplomatice de care s-a achitat cu succes.¹⁶ În cursul lunii mai 1912, episcopul Radu a fost trimis la Roma de către conferința episcopală greco-catolică de la Blaj pentru a se opune direct înființării episcopiei de Hajdudorog. Deși nu a putut să împiedice înființarea noii episcopii, în anul următor a izbutit să obțină revizuirea Bulei papale de înființare a episcopiei-pirat, care s-a dovedit a fi o diversiune politică a primului-ministru Tisza István. Deși condiția sa de înalt prelat al Bisericii catolice era incompatibilă cu activitatea partizană de partid, episcopul orădean Demetrie Radu a participat la pregătirea marii Uniri din anul 1918. A fost prezent la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, fiind unul din copreședinții ei. Întors la Oradea abia în mai 1919, l-a primit în palatul episcopal greco-catolic pe regele Ferdinand și pe regina Maria, având onoarea de a-i găzdui pe perioada prezenței lor în oraș. În anii următori încheierii primului război mondial, episcopul Radu a fost, fără îndoială, una din cele mai importante personalități orădene, cu acces la cele mai însemnate fotolii ale vieții politice românești. A fost senator de drept în Parlamentul român, reprezentând statul român în demersurile întreprinse încă în cursul desfășurării Conferinței de pace de la Paris pentru reglementarea raporturilor cu Sfântul Scaun și încheierea Concordatului cu acesta. Cu două zile înainte de plecarea la Roma pentru începerea tratativelor directe, a căzut victimă atentatului cu bombe săvârșit împotriva Parlamen-tului în ziua de 8 decembrie 1920.

Eforturi comune în lupta pentru emancipare a românilor din Banat și Crișana

1. Supplex Libellus Valachorum

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, grație activității prelaților orădeni, comunitatea greco-catolică din Oradea a devenit al doilea centru al românilor din Imperiul habsburgic, iar din punct de vedere cultural și politic a preluat inițiativa de la centrul blăjean. A fost momentul în care episcopul Ioan Bob a fost obligat de împrejurările politice să bată în retragere, lăsând mișcarea românească din Transilvania pentru drepturi politice naționale fără un conducător apt de a

¹³ Bunyitay V., Málnásy Ö., *A váradi püspökség története*, Budapest, 1935, p. 348

¹⁴ I. Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari ...*, 1932, p.59. Din acest domeniu care a avut exact 139.657 iugăre, în aparență imens, teren arabil a fost în jur de 2.000 de iugăre, și acesta de slabă calitate, vii și livezi circa 40 de iugăre, restul de 137.600 de iugăre au fost păduri de deal și pășuni(de deal și alpine). În schimb subsolul s-a dovedit a fi relativ bogat în minereuri și marmură pe care însă noul stăpân nu le-a exploatat niciodată pe măsura valorii sale.

¹⁵ I. Radu, *Op. cit.*, p. 115-117. În 29 august-1 septembrie 1848 a avut loc și un sinod eparhial, în care preoții semnatari ai unui manifest cunoscut ca „Proclamația de la Sarcău” au cerut alăturarea lor la revoluția ungară. Intuind pericolul, episcopul Erdeli a suspendat lucrările sinodului, punând capăt unei aventuri care ar fi putut avea urmări incalculabile.

¹⁶ Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari ...*, 1932, p. 176

o reprezenta cu vigoare. În această situație, în mod firesc, mișcarea românească din Transilvania l-a solicitat pe cel de-al doilea episcop greco-catolic român, Ignatie Darabant, care a îmbrățișat imediat cauza și s-a angajat să prezinte petiția națională românească suveranului¹⁷. Poziția episcopului orădean față de Supplex i-a conferit acestuia un prestigiu covârșitor, care s-a răsfrânt benefic și asupra Oradiei. Cel mai concludent argument în acest sens îl reprezintă evenimentele legate de momentul redactării și înaintării memoriului națiunii române, Supplex Libellus Valachorum, în care episcopul Ignatie Darabant a jucat un rol esențial. În această situație, Oradea a devenit o veritabilă capitală politică a românilor transilvăneni, chiar dacă, din punct de vedere politico-administrativ nici orașul și nici comitatul, nu făceau parte din marele principat al Transilvaniei.

Fără îndoială că cea mai importantă acțiune pe care episcopul Darabant a înscris-o în palmaresul său a fost cea legată de primul memoriu politic al românilor din Transilvania, Supplex Libellus Valachorum, înaintat împăratului Leopold al II-lea în martie 1791. Cercetările de ultimă oră îl scot pe Ignatie Darabant dintre autorii prezumtivi ai Supplexului¹⁸. Ignatie Darabant a fost implicat serios în întreaga mișcare de revendicări politice românești, asumându-și răspunderea fazei sale finale, de înaintare a memoriului la Curtea imperială. Acțiunea nu a fost chiar lipsită de primejdii, din moment ce poliția secretă imperială și chiar Cancelaria Aulică, s-au străduit din răspu-teri să împiedice ca memoriul să ajungă pe masa de lucru a împăratului. Episcopul orădean a reușit să dejoace cursele întinse de poliția secretă și să ocolească Cancelaria Aulică a Transilvaniei, memoriul ajungând, datorită lui, la Consiliul de Stat și de acolo la împăratul Leopold al II-lea¹⁹. Modul în care episcopul a înaintat memoriul românesc Curții imperiale a surprins nu numai pe adversarii lui, ci și pe autorii și promotorii întregii mișcări.

Episcopul Darabant a participat din culise și la întocmirea și înaintarea celui de-al doilea Supplex, datat 30 martie 1792, fiind de față, la Viena, în toată perioada de redactare a acestuia și consiliindu-i pe episcopii Ioan Bob și Gherasim Adamovici până când aceștia au prezentat memoriul în fața Curții²⁰. Și într-adevăr, cei doi episcopi ai românilor au sosit la Viena în cursul lunii decembrie 1791, cu misiunea de a susține în fața Curții imperiale postulatele națiunii române din Transilvania. Cea mai însemnată urmare a prezenței la Viena a celor doi arhieri români a fost înaintarea la Curte a unui nou Supplex, mult mai extins și mai bine argumentat, datat 30 martie 1792, care a fost semnat de data aceasta de cei doi episcopi români, semn că amândoi și-au asumat, în mod solidar, răspunderea pentru memoriul națiunii române din Transilvania. Cel de-al doilea Supplex, a fost redactat chiar la Viena de grupul de intelectuali români care au lucrat și la primul, coordonați și susținuți de episcopul orădean, singurul care a fost prezent la Viena din toamna anului 1791 până în primele zile ale lunii martie 1792, în preajma înaintării memoriului la Curte.

2. Școala și tipărirea de cărți românești

Întors de la Viena - imediat după predarea celui de-al doilea Supplex și moartea împăratului Leopold al II-lea, survenită pe neașteptate -, Ignatie Darabant a trecut la înfăptuirea câtorva din ideile care s-au desprins din întreaga experiență a mișcării Supplexului. Iluminist convins, conștient că ascensiunea socială a enoriașilor săi se putea face, în primul rând prin instrucție, episcopul greco-catolic orădean s-a străduit să dezvolte o rețea școlară proprie. La 30 ianuarie 1792, a obținut decretul de înființare a Seminarului greco-catolic, pe care l-a deschis în clădirea fostei mănăstiri a iezuiților, din târgul Olosig²¹, seminarul pregătind viitorii preoți și învățători ai diecezei. Pasul următor l-ar fi constituit înființarea unui Seminar propriu de rang universitar, pentru care a și primit aprobarea Consiliului Locumtenențial la 28 aprilie 1801, dar nu l-a putut deschide din cauza piedicilor puse de propriul său anturaj²². Episcopul Darabant a acordat o atenție specială cursului preparandial înființat anterior și care a funcționat în tot cursul anilor 1785-1790, condus de Simeon Maghiar. După moartea acestuia, episcopul Darabant l-a numit în locul vacant pe Ioan Corneli, unul din cei mai instruiți

¹⁷ Gh. Gorun, *Contribuții la biografia și activitatea episcopului Ignatie Darabant*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series Historia, XXXVI, nr. 1-2, 1991, p. 52-53

¹⁸ *Ibidem*, p. 51

¹⁹ *Ibidem*, p. 53

²⁰ *Ibidem*, p. 55

²¹ Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari ...*, 1932, p. 81. Acesta a fost denumit o vreme „Institut Leopoldin”, absolvenții săi urmând a frecventa Școlile de rang superior (universități) din Viena, Buda, Roma etc.

²² *Ibidem*, p. 82. Într-o etapă ulterioară, episcopul a intenționat să-l edifice la Beiuș, în centrul domeniului episcopal care i-ar fi asigurat, la urma urmei, subzistența.

preoți ai săi. Devenind prefect al școlilor naționale în 1792, Ioan Corneli s-a ocupat de probleme școlare până în 1806, când a fost demis în urma presiunilor unor stăpâni domeniali, nemulțumiți de consecvența cu care acesta a impus înființarea școlilor la sate²³. Cursul preparandial, devenit ulterior școală normală, a pregătit învățătorii necesari școlilor elementare, patronând educația școlară a unei bune părți a locuitorilor români din comitatele asupra cărora Episcopia greco-catolică și-a exercitat autoritatea spirituală.

În afara preocupărilor privind organizarea rețelei școlare proprii, episcopul Ignatie Darabant a fost foarte interesat de tipărirea cărților necesare atât școlilor, cât și publicării unor lucrări științifice românești fundamentale, făcând publice rezultatele muncii elitei intelectuale românești. Cum tipografia cea mai apropiată era cea din Buda, ce aparținea de Universitatea regală din Pesta - altminteri destinată prin statut sprijinirii activității editoriale confesionale greco-catolice -, după moartea cenzorului rutean al acesteia, Alexandru Ragazzi, Ignatie Darabant s-a grăbit, în anul 1799, să-l propună în locul vacant pe primul și cel mai erudit dintre corifeii Școlii Ardelene, Samuil Micu-Klein²⁴, cu care episcopul orădean se cunoștea de mult și era în relații apropiate. Primul demers al lui Darabant s-a izbit de regulile foarte precise ale greoiului aparat administrativ imperial. În 1803 Darabant a reluat chestiunea, propunându-l din nou pe Samuil Micu-Klein, de data aceasta ca cenzor și corector al cărților greco-catolice tipărite de Tipografia din Buda²⁵, iar în anul 1804 propunându-i pe Samuil Micu-Klein, Ioan Corneli și Nicolae Vitez, dar recomandându-l pe primul în mod special²⁶. De data aceasta demersul lui Darabant a fost încununat de succes, candida-tul propus de el în mai multe rânduri fiind acceptat ca cenzor și corector al cărților românești. Succesul lui Darabant a fost dublu: el a obținut controlul asupra tipăririi cărților românești la cea mai importantă tipografie din jumătatea de est a imperiului, iar acest control l-a putut exercita prin unul din cei mai erudiți intelectuali români ai momentului.

Odată cu scaunul episcopal, Samuil Vulcan a moștenit și conducerea mișcării pentru emancipare prin cultură a enoriașilor săi, mișcare inițiată de episcopul Ignatie Darabant. Prin urmare, lui i-a revenit și sarcina de a se ocupa de tipărirea cărților românești la Tipografia din Buda. După moartea lui Samuil Micu-Klein, Samuil Vulcan l-a propus ca înlocuitor al acestuia pe canonicul orădean Ioan Corneli, fostul prefect de studii depus în 1806, propunere însoțită și de o călduroasă recomandare a capacităților științifice și intelectuale ale acestuia²⁷. Dar Corneli a renunțat la post și pentru că știa cât de mult și l-a dorit Gheorghe Șincai. Apoi episcopul Vulcan l-a propus pe Petru Maior, propunere acceptată de împărat în 1808²⁸. Raporturile dintre episcopul orădean și Petru Maior au fost foarte bune, Samuil Vulcan ajutându-l pe acesta să-și tipărească opera istorică și să ducă la bun sfârșit Dictionarul „cel mare” al limbii române, tipărit până la urmă în anul 1825, după moartea lui Petru Maior, dar la insistențele repetate ale episcopului orădean. Când Petru Maior a ajuns în conflict cu episcopul Ioan Bob - care ceruse oprirea vânzării *Istoriei pentru începuturile românilor în Dachia* din cauza criticilor pe care Petru Maior i le-a adus -, episcopul Vulcan a fost acela care a găsit modalitatea de a-l scoate din încurcătură pe Petru Maior și de a salva cartea de la eventuala ei interdicere²⁹. După moartea lui Petru Maior, episcopul orădean i-a propus, la 26 mai 1821³⁰, pentru postul de revizor și corector al cărților românești pe Ioan Erdeli, Constantin Aldea și pe Vasile Gergely³¹. Dar o defecțiune, care i-a aparținut lui Gergely ce voia neapărat postul, a amânat ocuparea postului timp de 22 ani, până atunci acesta fiind girat de Ioan Teodorovici. În 1837 episcopul Vulcan a reluat chestiunea postului de revizor, propunându-l pe canonicul Teodor Aron, directorul liceului din Beiuș³², acceptat în cele din urmă de Curtea imperială și care a ocupat postul între anii 1842- 1848³³.

²³ Fl. Nica, *O Școală românească de un sfert de mileniu la Oradea*, în *Crisia*, XIII, 1983, p. 521

²⁴ Actul (conceptul scrisorii) este datat 6 septembrie 1799 și se află în A.N.-S.J.Bh., fond Episcopia greco-catolică Oradea, dos. 1079, f. 60

²⁵ *Ibidem*, f. 66-67

²⁶ *Ibidem*, f. 74-75

²⁷ A.N.-S.J.Bh., fond. cit., dos. 1079, f. 84. Datat 31 iulie 1807.

²⁸ Veress E., *A budai egyetemi nyomda román kiadványainak dokumentumai.1790-1848 (Documentele edițiilor românești ale tipografiei Universității din Buda.1780-1848)*, Budapest, 1982, p. 174-175

²⁹ Gh. Gorun, *Două scrisori inedite ale lui Petru Maior către Samuil Vulcan*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă. Politică-Naționalitate-Cultură*, Cluj, 1990, p. 207-209

³⁰ A.N.-S.J.Bh., fond. cit., dos. 1081, f. 1

³¹ *Ibidem*, f. 5, 8, 9

³² Veress E., *Op.cit.*, p. 420

³³ V. Bolca, *Școala normală română unită din Oradea.1781-1934*, Tipografia Scrisul Românesc, Oradea, 1934, p. 96

Samuil Vulcan a coordonat și imensa muncă de elaborare a dicționarului poliglot - *Lesiconul românesc-latinesc-unguresc-nemțesc* -, cunoscut sub titlul de *Lesiconul de la Buda*, tipărit în 1825, una din cele mai impresionante strădanii de ordonare și prezentare a vocabularului limbii române din acea vreme. La această adevărată întreprindere națională au colaborat succesiv Samuil Micu, Ioan Molnar-Piuaru, Gheorghe Șincai, Vasile Coloși, Ioan Corneli, Petru Maior, Ioan Teodorovici, Alexandru Teodori, Ștefan Körösi și Ioan Budai-Deleanu, sub nemijlocita coordonare a lui Samuil Vulcan³⁴. Iar când, în fine, *Lesiconul* a fost gata de tipar, episcopul Vulcan a fost solicitat să-și dea avizul asupra prefeței scrise de Ioan Teodorovici, prin aceasta editorul recunoscând indirect aportul decisiv al lui Samuil Vulcan la întreaga operă³⁵.

Om de cultură, Samuil Vulcan a fost posesorul unei biblioteci personale impresionante, nu atât prin numărul, cât prin valoarea și diversitatea cărților procurate. Catalogul acesteia, întocmit prima dată în 1830, conține 1574 de volume, din care 1457 în limbi străine, iar 117 în limba română³⁶. Iar acest număr a crescut în anii următori, după cum o confirmă un alt catalog, întocmit însă în 1862, dar care conține și cărțile bibliotecilor episcopilor Moise Dragoș, Ignatie Darabant și o parte a bibliotecii lui Vasile Erdeli. Prin urmare, este imposibil a separa biblioteca lui Vulcan din cele 2324 de titluri în 3480 de volume recenzate³⁷. În schimb din catalog reiese că Samuil Vulcan a suplinit lucrările ce-i lipseau, recurgând la copierea acestora acolo unde cărțile puteau fi găsite³⁸. De aici și numărul relativ mare al manuscriselor din biblioteca sa. Că Samuil Vulcan a avut un program propriu de tipărire a unor lucrări pe care le-a considerat necesare este dovedită de preocuparea episcopului de traducere și prelucrări, pe care le-a finanțat din veniturile sale. A avut și traducători pe care se pare că i-a agreat în mod deosebit: unul din aceștia a fost Pașca din Pericea, care a tradus și prelucrat mai multe opere: *Ars longae vitae per medicam corporis* de Fr. A. Fuchs, *Către sine însuși* de Marcus Aurelius³⁹, *Apoftegmatele* lui Erasmus din Rotterdam și *De vero devotione* de A. Muratori⁴⁰ etc. De semnalat speciala atenție pe care Samuil Vulcan a acordat-o cărților de medicină care puteau fi folosite în scopuri de popularizare a cunoștințelor medicale.

Dar biblioteca lui Samuil Vulcan n-a avut numai rostul de depozit de carte pentru uzul exclusiv al proprietarului. Simțul său cultural și științific este subliniat de deschiderea bibliotecii spiritelor interesate, fiind cunoscute numele a 27 de studenți ai Academiei orădene, elevi ai gimnaziilor locale și chiar a unor ucenici⁴¹ care au împrumutat, în perioada anilor 1816-1837, cărțile pe care le-au socotit a fi necesare. Dar au existat și mulți adulți care au împrumutat cărți: învățătorul Clintoc din Vintere, învățătorul Ioan Vancea din Vășad, I. Suciuc din Borod, Ioan Cherecheș din Oradea, învățătorul ortodox I. Popovici, sfântul, de asemenea ortodox, Zaharia Toma, M. Fogarași din Bocsig, Ioan Pop din Cheriuc, doi profesori beiușeni: Vasile Nistor și Sigismund Pop, preoții ortodocși Ioan Bodea din Chistag și Ioan Popovici din Chiribiș, precum și Vasile Aron și Ioan Fășie⁴². Cărțile au fost împrumutate pe perioade de la trei săptămâni până la un an, cititorii lor aparținând celor 50 de localități din eparhia orădeană⁴³. Au fost împrumutate, în primul rând, toate cărțile sale românești dar și numeroase cărți în limbi străine.

Episcopului Vulcan nu i se poate tăgădui o adevărată pricepere în alegerea și apoi susținerea colaboratorilor, mai mult sau mai puțin apropiați. A fost în bune relații cu Petru Maior și Gheorghe Șincai, pe care i-a sprijinit cu toate puterile sale și al căror manuscrite au rămas, în mare parte, în posesia episcopului. A purtat corespondență cu pictorul și profesorul Efrem Klein, care i-a făcut anumite servicii episcopului orădean. A adunat în jurul lui o seamă de intelectuali de valoare:

³⁴ Gh. Gorun, *Op. cit.*, 1990, p. 210

³⁵ *Ibidem*, p. 213

³⁶ V. Maxim, *Biblioteca lui Samuil Vulcan și cititorii săi*, în *Biblioteca și Școala*, Oradea, 1976, p. 207

³⁷ *Ibidem*, p. 211

³⁸ *Ibidem*, p. 212, 214

³⁹ Este vorba de prima traducere în limba română a filosofului stoic Marcus Aurelius.

⁴⁰ V. Maxim, *Op. cit.*, p. 215-216. De remarcat că episcopul Samuil Vulcan ar fi dorit să înființeze o *Ortăcie* sau *Societate bibliografică românească*, al cărui scop ar fi fost tipărirea cărților necesare dezvoltării culturii române, răspândirea culturii, coordonarea activității de traduceri și preluări de către intelectualii români și valorificarea eficientă a acestora. Proiectul a fost însă falimentat de mitropolitul de la Vârșet. Vezi și Iacob Radu, *Op. cit.*, p. 104.

⁴¹ V. Maxim, *Op. cit.*, p. 218

⁴² *Ibidem*, p. 219-222

⁴³ *Ibidem*, p. 223. Dar să amintim aici punctul de vedere al nepotului său, alt intelectual de marcă, Iosif Vulcan, care scria în 1893, despre episcopul Samuil Vulcan că „Toată viața lui fu un șir lung de acte filantropice și naționale-culturale. Reședința lui a devenit un azil al tuturor celor ce aveau trebuință de ajutor. Nici o mișcare culturală națională nu s-a inițiat fără știrea și conlucrarea lui. Nici o carte românească nu s-a tipărit fără să nu o fi încurajat și sprijinit”. Apud Iacob Radu, *Op. cit.*, 1932, p. 103.

canonicul Ioan Corneli, prefectul școlilor naționale între 1817- 1848 și mai apoi prepozit, Nicolae Borbola, doctor în drept civil și canonic, devenit profesor de drept natural la Academia regală din Oradea, Alexandru Dobra, ani buni secretarul episcopului, Vasile Erdeli, urmașul în scaunul episcopal, numeroșii profesori de la liceul beiușean, ș.a.

3. Desprinderea românilor ortodocși de sub influența Mitropoliei sârbe de Carloviț:

Privilegiile din 1690, cunoscute sub denumirea de Privilegiile ilire, au creat un puternic bloc ortodox în granița estică și sud-estică a imperiului și menținerea lui cu privilegii deosebite se explică prin nevoile de ordin militar ale imperiului, aflat în confruntare directă cu Poarta otomană, precum și rațiuni de ordin politic, izvorâte din nevoia echilibrării raportului de forțe prin contrapunerea blocului confesional ortodox stărilor și ordinelor opozante din Ungaria și Transilvania⁴⁴. Diploma imperială din 1690 a acordat nominal aceste privilegii populației și ierarhiei sârbe - fără să menționeze alte grupuri etnice de religie ortodoxă din zonă -, aria asupra căreia erau extinse cuprinzând teritoriile locuite de sârbi în 1690, mai puțin Banatul și Sirmium sau cele în care aceștia se vor așeza⁴⁵. În intervalul 1690-1740, ierarhia bisericească de la Carloviț a încercat însă să-și extindă autoritatea asupra tuturor popoarelor ortodoxe din Banat, Ungaria și Transilvania, dintre care cei mai numeroși erau românii și grecii, în ciuda faptului că actele emise de Viena limitau strict aria de cuprindere a privilegiilor asupra sârbilor. Dar disputa dintre Carloviț și Viena nu a fost dusă până la ultimele consecințe din cauza faptului că cele două părți aveau nevoie una de cealaltă: Viena de potențialul militar al populației sârbe, iar ierarhia sârbă de sprijinul dinastiei în fața contestației privilegiilor de către stările și ordinele privilegiate din Ungaria și Transilvania, care refuzau să accepte împărțirea privilegiilor până acum exclusive cu alte categorii sau etnii. Astfel, până la 1740, Carlovițul și-a extins treptat autoritatea asupra ortodocșilor din Banat, Ungaria de Sud, Arad și Bihor - ultimele fiind încorporate și ele în regatul Ungariei din 1714 -, aceste teritorii beneficiind, implicit și de privilegiile acordate inițial sârbilor. Ortodocșii din Transilvania și din Oltenia (1718-1738) depindeau de Mitropolia de Carloviț numai în chestiunile spirituale și nu se bucurau de beneficiile privilegiilor.

Ca o măsură de precauție, Iosif al II-lea a extins prevederile edictului de toleranță din 1781 și asupra ortodocșilor, accentuând importanța lor pentru Ungaria. Congresul național ilir din 1790 a susținut autonomia politică și teritorială a ortodocșilor subordonată Vienei, deci scoasă din structurile regatului maghiar și egalizarea statutului politic al ortodocșilor cu cel al celorlalte confesiuni. Românii ortodocși din Oradea au cerut Congresului din 1790 de la Timișoara înființarea unui consistoriu propriu, deziderat ce s-a materializat în 1793 prin înființarea consistoriului ortodox din localitate.

După încorporarea ortodocșilor în regatul maghiar, congresul a transferat disputa pe teren politic⁴⁶, deși a revendicat dezideratele menționate în numele națiunii ilire. Congresul nu a mai reprezentat un punct de vedere confesional, ci unul politico-național pentru că uniunea sârbo-română sub semnul privilegiilor s-a destrămat prin triumful națiunii etnice și al fenomenului de instituționalizare a bisericii pe baze naționale. Prin urmare, congresul din 1790 încheia practic relativ scurta carieră a națiunii ilire, afirmând aspirațiile națiunilor moderne în curs de constituire. Hotărârile dietei Ungariei din 1791-1792, au încheiat și existența practică a privilegiilor, o dată cu cea a „națiunii ilire”. Articolele dietale din 1791 recunoșteau liberul exercițiu al religiei ortodoxe în Ungaria și egalizau statutul ortodocșilor cu al celorlalți cetățeni de alte confesiuni⁴⁷. Legiuirile din 1791-1792 anulau practic o entitate ortodoxă autonomă în sistemul politic al Ungariei, făcând inoperante privilegiile.

După 1791-1792, pe fondul progreselor naționalismelor moderne, solidaritatea ortodoxă a popoarelor din teritoriile ce au beneficiat de efectele privilegiilor se estompează treptat în favoarea ideii de biserică națională, o contribuție însemnată la acest fenomen având-o *iluminismul*. Astfel, problemele confesionale își asociază și o componentă politică, devenind parte organică a ideologiei și practicii politice⁴⁸. Aceste reacții în sânul bisericii românești au o semnificație națională, angajând biserica în slujba idealului emancipării națiunii.

⁴⁴ Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române, în Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 98

⁴⁵ Textul diplomei la Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș, 1941, p.85-87.

⁴⁶ I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 140-143.

⁴⁷ Iulian Suci, *Istoria bisericii greco-catolice române din Transilvania și Ungaria de la 1810-1848*, în *Biserica și școala*, 1896, p. 277-278; Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935, p.1.

⁴⁸ Nicolae Bocșan, *Op. cit.*, p. 110.

Crearea unei biserici naționale autonome, eliberată de jurisdicția altor biserici străine, cu o ierarhie națională constituia unul din obiectivele fundamentale ale mișcării naționale în secolul XVIII și prima jumătate a secolului XIX, pentru că bisericile românești se aflau sub jurisdicția unor biserici străine: românii ortodocși din Banat, Arad, Bihor și Transilvania erau sub jurisdicția mitropoliei de Carloviț, cu episcopi sârbi în fruntea eparhiilor; episcopiile greco-catolice românești erau sub jurisdicția primatului Ungariei; românii uniți din nordul și nord-vestul Transilvaniei sub autoritatea episcopului rutean de Munkács.

Față de presiunile naționalismului maghiar, reacțiile naționale ale românilor au îmbrățișat în mod firesc ideea autonomiei bisericilor și a ierarhiilor naționale⁴⁹, modelul bisericii naționale fiind cristalizat în biserica greco-catolică odată cu Școala Ardeleană, iar în biserica ortodoxă după 1790. La români ideea de restaurare a mitropoliei a fost abordată și justificată din punct de vedere istoric, canonic și național; din punct de vedere istoric a fost susținută de istoriografia iluministă a Școlii Ardelene, reluată de generația preromantică a deceniilor 3-4 și finalizată de generația pașoptistă, care au pledat pentru restaurarea instituției uzurpate abuziv pentru a justifica legitimitatea ei. Și unii și alții nu revendicau o concesie ci o repunere în drepturi⁵⁰.

Idealul emancipării bisericești și al bisericii naționale autonome sub forma unei mitropolii s-a manifestat în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor prin proiecte de unificare a celor două biserici - momentul fiind pregătit de o campanie purtată de amândouă bisericile pentru toleranță și înfrățire sub semnul solidarității naționale ce s-a validat în mișcarea pentru Supplex din 1790-1792. Meritul de a fi conceput și inițiat realizarea practică a proiectului a aparținut lui Samuil Micu⁵¹, care a pledat pentru apropierea confesională, definind și forma în care se va realiza noul cadru bisericesc: „pravoslavnici de legea bisericii răsăritului”. Cu ajutorul lui Aron Budai a atras de partea acestui proiect personalități ale bisericii ortodoxe ardelenene, reușind să dezvolte o propagandă în favoarea unificării până la nivelul comunităților sătești, și astfel, cucerind aderența clerului și a credincioșilor. Au fost activi în susținerea proiectului Ioan Para și Petru Maior, care era preconizat a fi și candidat la episcopia unită a românilor ardeleni. Dacă la 1786, Mihail Pap propunea înlăturarea deosebiriilor confesionale dintre români prin numirea unui episcop unic de către împărat⁵², în mai 1796, la inițiativa lui Aron Budai, Ioan Popovici și Gheorghe Haines, a fost înaintată o petiție în numele clerului ortodox prin care se solicita dreptul de a alege un episcop „de neamul și sângele nostru român, patriot de țara noastră”.

Cu prilejul întrunirii din 1797 de la Sibiu, a fruntașilor ortodocși, vicarul Ioan Popovici a prezentat un program de revendicări ce cuprindea: primirea românilor învățați în funcții; îmbunătățirea situației clerului; egalitatea românilor de pe Pământul crăiesc cu sașii; reducerea robotei în comitate. Totodată, s-a propus ca, după moartea episcopului Bob, să se aleagă un singur episcop în Transilvania, până atunci conducerea treburilor bisericești să revină celor două consistorii și unei comisii alcătuită „din fețe bisericești și cei doi directori școlari”. Ca urmare s-a dat plenipo-tență lui Ioan Popovici, Aron Budai și Radu Tempea pentru a promova „cele ce se vor găsi spre folosul și fericirea clerului și neamului românesc”. Cei 3 desemnați cu promovarea proiectului au propus convocarea clerului ortodox la Alba Iulia pentru a realiza unirea românilor din Transilvania sub denumirea de „creștini de rit grecesc al bisericii orientale, adică catolici”, sub un singur episcop. După pensionarea lui Bob și înlocuirea lui cu cel mai în vârstă vicar, Ioan Para, clerul urma să fie informat despre hotărârea ortodocșilor, reunindu-se apoi la Alba Iulia cu aceștia pentru desemnarea candidaților din rândul cărora împăratul să numească episcopul⁵³.

Realizarea practică a proiectului era preconizată cu sprijinul cercurilor catolice - care să contrabalanseze opoziția stărilor protestante -, însă, episcopul catolic Ignățiu Batthyani, favorabil, în principiu, reuniunii confesionale, a ridicat dubii asupra modalităților de înfăptuire și asupra sincerității dorinței de unire. Guvernatorul Banffy s-a împotrivit proiectului, opinând că ascunde

⁴⁹ Oct. Bârlea, *Metropolia Bisericii române unite proclamată în 1855 la Blaj*, Perspective, X, 1987, nr.37-38, p.26-27

⁵⁰ Vezi Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, vol. III, București, 1969, p.339 și Petru Maior, *Istoria Bisericii Românilor*, Ed. Viitorul Românesc, 1995, p. 193.

⁵¹ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, București, Editura Științifică, 1963, p. 125-126.

⁵² Gyémánt Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania. 1790-1848*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 174.

⁵³ Vezi Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 173-175; Ioan Lupaș, *O încercare de reunire a bisericilor române din Transilvania la 1798*, în vol. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București, 1928, p. 389-405; Ștefan Lupșa, *Contribuții la istoria încercării de reunire a bisericilor românești din Transilvania la 1798*, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 492-509; Ioan Lumperdean, I.A. Pop, *Considerații istorice asupra Supplex-ului de la 1798*, în *Acta Musei Napocensis*, 21, 1984, p. 214-251.

interese politice, iar avantajele pe care le poate aduce erau mai mici decât consecințele periculoase ce le poate avea pentru ordinea socială, astfel că opinia sa finală era pentru dezbinare, cele două confesiuni acționând ca o contrapondere una față de cealaltă. Consiliul de Stat își însușește opiniile defavorabile proiectului, concluzionând că reunirea confesională nu va face altceva decât să adune laolaltă românii din cele două confesiuni, acordând ortodocșilor drepturi egale cu ale celorlalte confesiuni. La Viena s-a cristalizat ca politică față de români ideea promovării treptate a unirii religioase⁵⁴, fapt pentru care dosarul reuniunii religioase a românilor s-a închis în iulie 1800, iar, odată cu acesta și tactica întrevăzută de fruntașii celor două biserici pentru emanciparea românilor.

Ideea reuniunii bisericești nu a fost abandonată ci reluată în diferite ipostaze în secolul XIX, fiind asociată ideii de independență a bisericilor românești și de mitropolie autonomă, iar cel care a continuat această linie a fost episcopul greco-catolic de Oradea, Ignatie Darabant, care, din 1801, a inițiat tratative cu vicarul Ioan Popovici pentru trecerea ortodocșilor la unire. Un proiect asemănător a fost susținut de sârbul Paul Kengelac, care, în 1801, i-a propus episcopului Ignatie Darabant unificarea bisericilor ortodoxă și greco-catolică.

Inițiativa refacerii unității bisericești a românilor a fost preluată de episcopul Samuil Vulcan, care a susținut consecvent emanciparea românilor ortodocși de sub jurisdicția mitropoliei Carlovițului și numirea unor episcopi români în fruntea diecezelor românești din Banat și Transilvania⁵⁵. În tradiția deschisă de predecesorul său, Samuil Vulcan a îmbrățișat, la rândul-i, cauza politică a românilor transilvăneni, indiferent de confesiune. Pe românii ortodocși din Arad i-a sprijinit să-și aleagă episcop român în locul celui sârb și i-a ajutat „cu bani proprii” pentru „înființarea Preparandiei din Arad” (1812).

În 1805, la moartea vicarului Ioan Popovici, adunarea clerului ortodox de la Sibiu cerea alegerea unui episcop „de neamul nostru” și, de data asta, cererile ortodoxe au găsit audiență la Viena, în contextul războaielor împotriva Franței lui Napoleon și al politicii de reforme inaugurate de curte care avea în vedere și ridicarea ortodocșilor, astfel că, la 25 mai 1809, Viena a aprobat alegerea episcopului ortodox, dar alegerile au fost amânate de guvernul până în 15 septembrie 1810. La desemnarea noului episcop al Transilvaniei s-au confruntat două orientări din sânul bisericii ortodoxe românești: una favorabilă Carlovițului; alta dispusă să accepte unificarea cu biserica greco-catolică. În cele din urmă, la propunerea episcopului Samuil Vulcan, la 21 decembrie 1810, a fost numit Vasile Moga. Curtea a limitat sfera de acțiune a episcopului ortodox prin instrucțiunile în 19 puncte, care accentuau: caracterul nerecept al religiei ortodoxe în Transilvania, nevalabilitatea privilegiilor ilire în principat, oprirea legăturilor ortodoxiei de aici cu ortodoxia din Moldova și Țara Românească⁵⁶. Alegerea de la Turda din 1810 reprezintă un succes al curentului național și are o valoare simbolică, constituind un exemplu și un precedent pentru românii din părțile vestice, unde păstoreau episcopi sârbi.

Problema episcopilor români a existat și în biserica greco-catolică. Astfel, la Oradea, în 1787-1788, cererile clerului unit pentru numirea unui român în scaunul episcopal s-au confruntat cu interesele episcopului de Muncaci ce susținea numirea vicarului său, Andrei Zsetkel⁵⁷. La fel în 1805, când, la moartea lui Ignatie Darabant, episcopul de Muncaci a susținut candidatura lui Alexie Pocsy. Abia în vara anului 1806, când deputația a susținut pe lângă oficialitățile de la Viena numirea lui Samuil Vulcan, Consiliul Locumtenențial a făcut publică numirea lui Vulcan, oficial realizată la 25 octombrie 1806⁵⁸.

În Maramureș, românii din Satu Mare și Baia Mare se aflau sub jurisdicția episcopiei Muncaciului, deși la înființarea episcopiei Oradei, cei din zona Satu Mare au fost arondați la eparhia orădeană. În aceste împrejurări s-a conturat ideea înființării unei noi episcopii pentru românii greco-catolici din aceste teritorii, fapt pentru care, în noiembrie 1790, românii din Țara Oașului și zona Baia Mare au cerut în adunarea de la Derșida să fie scoși de sub autoritatea episcopiei de Muncaci, cerere reluată și în 1802 când au revendicat și un episcop de neamul lor. În 1805, protopopul de Baia Mare, Petru Pop, a înaintat un memoriu lui Samuil Vulcan cerându-i să susțină înființarea unei episcopii greco-catolice românești la Baia Mare. Consultat, în 1810, de Consiliul Locum-tenențial cu privire la reorganizarea episcopiei Muncaciului, episcopul Samuil Vulcan a propus desfacerea

⁵⁴ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 175-176.

⁵⁵ Iacob Radu, *Samuil Vulcan episcop român unit al Orăzii Mari (1806-1839) și biserica ortodoxă română*, Oradea, 1925, *passim*.

⁵⁶ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 150-151.

⁵⁷ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 160.

⁵⁸ Iacob Radu, *Op. cit.*, p. 90-92.

ei în trei eparhii, arondate după populația ce locuia în zonă, din care una românească la Baia Mare, încorporând românii din Satu Mare și Maramureș (155 de parohii), Chioar (91 de parohii), Solnocul de Mijloc (148 de parohii). Deși a fost susținut și de vicarul general al episcopiei de Criș (Slavonia), care propunea Sighetul ca sediu al noii episcopii românești, planul lui Vulcan nu s-a aprobat ci s-a aprobat numai înființarea episcopiei de Presov, parohiile greco-catolice din zona Satu Mare fiind încorporate sub administrația episcopiei Oradei. Episcopul Vulcan a făcut o nouă cerere, în 11 septembrie 1811, dar fără nici un rezultat pentru că un rescript imperial din 1816 a consacrat noua organizare, care a fost confirmată de bula papală din 1823.

Eparhiile ortodoxe românești din părțile vestice, Vârșeț, Timișoara, Arad, aparțineau Mitropoliei de Carloviț și erau păstorite de episcopi sârbi. Exclusivismul ierarhiei Carlovițului față de celelalte popoare așezate sub autoritatea sistemului privilegiilor ilire, dar și tendințele de autonomie confesională și politică a sârbilor, de a transforma biserica iliră într-o biserică sârbă, au generat reacții în biserica ortodoxă română, încurajate de cercurile catolice din Ungaria și Austria, care au favorizat emanciparea bisericească și ideea de unificare a bisericilor în cadrul bisericii unite. Reconsiderarea problemei românilor ortodocși în cercurile politice vieneze - în contextul insurecției sârbe și al pericolului potențial de a face front comun cu expansiunea Rusiei spre SE Europei -, explică atenția de care se bucură la Viena planurile de emancipare bisericească ale românilor.

Odată cu afirmarea curentului național în bisericile românești, s-a afirmat și ideea numirii unor episcopi români în fruntea acestor dieceze. Sub influența Supplexului ardelean din 1791, memoriul din 1807 înaintat împăratului în numele „întregului neam românesc din Banatul Timișoarei”, denunța tendințele ierarhiei sârbe care și-a „arogat supremația religioasă asupra întregii noastre națiuni”, lipsind populația majoritară a Banatului de „episcopii noștri, care să poată vorbi fără tălmăci cu parohii și credincioșii”⁵⁹. Petru Maior a formulat chiar planul unirii românilor ortodocși din Transilvania, Bucovina și Banat sub un mitropolit propriu, independent de ierarhia de la Carloviț⁶⁰, iar numirea lui Vasile Moga în fruntea episcopiei Transilvaniei a încurajat tendințele de emancipare a românilor ortodocși din regiunile vestice. În anii 1811-1812, episcopii Ioan Bob, Samuil Vulcan, Vasile Moga și Petru Maior au avansat mai multe planuri de ridicare a românilor ortodocși în domeniul cultural și bisericesc, ce condiționau progresul acestora de numirea unor episcopi români în fruntea diecezelor cu majoritate românească. În aceste împrejurări s-a înființat, în 1812, Preparandia de la Arad, care a devenit centrul vieții naționale și al mișcării de emancipare a românilor din părțile vestice.

Un rol deosebit în promovarea tendințelor de emancipare a românilor ortodocși de sub jurisdicția Carlovițului și numirea unor episcopi români în fruntea diecezelor din părțile vestice l-a avut episcopul Samuil Vulcan. Sub patronajul episcopului greco-catolic de Oradea s-a declanșat, în 1813, mișcarea pentru numirea unui episcop român în fruntea eparhiei arădene, care a antrenat o mare parte a clerului din episcopiile Aradului, timișoarei și Vârșețului. Mișcarea a fost inițiată de Dimitrie Țichindeal și susținută de profesorii de la Preparandie și, ca prim rezultat, la 14 iulie 1814 a fost înaintată împăratului petiția semnată „tot clerul și neamul românesc” din eparhia Aradului, redactată cu concursul lui Samuil Vulcan și inspirată de argumentația Supplexului ardelean din 1791. Acțiunea petiționară s-a bucurat de o primire favorabilă în cercurile politice și bisericești ale imperiului și, la 2 august 1814 împăratul era de acord cu numirea unui român⁶¹. În 1815, împăratul îi cerea lui Samuil Vulcan să propună un candidat favorabil unirii pentru scaunul vacant al Aradului. Acțiunea românească era încurajată de primatul Ungariei, de palatin, de miniștri și de comitat, care văd în ea o posibilitate de a slăbi rezistența ortodoxiei și de a facilita prozelitismul catolic, acreditându-se ideea că prin separația de ierarhia sârbă se poate favoriza trecerea românilor la unire. Era o altă ipostază a planurilor de unificare religioasă, susținută și de episcopul Vulcan, ce preconiza trecerea românilor ortodocși de sub jurisdicția Carlovițului la biserica greco-catolică și dobândirea unei ierarhii naționale. Mișcarea a avut un puternic ecou în cercurile clerului și intelectualității române din părțile vestice.

Ideea trecerii la unire nu a fost împărtășită însă de o parte a protagoniștilor, favorabili menținerii credinței ortodoxe. Din 1815 în fruntea mișcării a fost desemnat Moise Nicoară, care a acționat în acest sens, refuzând compromisul cu cercurile guvernamentale și trecerea la unire, fiind sprijinit în efortul

⁵⁹ Petiția la Iosif Vulcan, *Viața și activitatea lui Dimitrie Țichindeal*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare”, seria a II-a, t. XIV, 1891-1892, p. 326-328, apud N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 125.

⁶⁰ Ideea lui Maior, în *Istoria bisericii românilor*, Buda, 1813, p. 130-131, apud Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 152.

⁶¹ Cornelia Bodea, *Moise Nicoară*, Arad, 1943, p. 62, apud N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 126.

său de inteligența românească din Transilvania și Banat⁶². Din ianuarie 1816 apar însă divergențe în sânul mișcării în legătură cu tactica preconizată pentru atingerea obiectivului propus și se profilează două grupări distincte: o grupare condusă de Țichindeal și influențată de Samuil Vulcan susținea calea unirii; o grupare condusă de Moise Nicoară susținea independența de acțiune și menținerea ortodoxiei. Ca urmare, în 1817 mișcarea a intrat în recul și din cauza divergențelor dintre cele două grupări, mărturisite deschis de Moise Nicoară la sfârșitul anului, într-un patetic semnal de alarmă ce demasca politica de dezbinare a românilor promovată de Habsburgi. În *Considerațiuni istorice asupra politicii de dezbinare religioasă întreprinsă de Habsburgi*, din 1819, Moise Nicoară a explicat politica religioasă a Vienei prin teama de expansiunea rusă în Balcani, care, în numele panslavismului, putea face corp comun cu blocul ortodox din monarhie, amenințând direct interesele imperiului; el pleda pentru independența și egalitatea confesiunilor, considerate deopotrivă ca drepturi și caracteristici ale unei națiuni.

În 1820 clerul și poporul român din dieceza Aradului au solicitat numirea lui Vasile Moga pe scaunul vacant al Aradului⁶³.

Tot în 1820, inițiativa emancipării bisericii ortodoxe a fost preluată de episcopia Timișorii, prin protopopul Vasile Georgevici. Mișcarea declanșată de Vasile Georgevici, cu sprijinul lui Samuil Vulcan, continua linia lui Țichindeal, calea unirii⁶⁴, fiind încurajată de vizita la Roma, în 1819, a împăratului Francisc, care a revigorat prozelitismul catolic și a stimulat orientarea liderilor români spre cercurile catolice. Întemeiat pe argumente liberale, de ordin cantitativ, juridic și politic, pe numărul covârșitor ce-l reprezentau românii, Vasile Georgevici revendică, în 1822, dreptul pentru români de a candida la rangul de mitropolit, numirea de episcopi români în diecezele românești, aducând doin nou în atenția înaltelor cercuri problema bisericii ortodoxe⁶⁵. Memoriul din 29 septembrie exprimă necesitatea egalei îndreptățiri a tuturor națiunilor de religie ortodoxă „fără preferință sau părtinire” pentru a se uni într-o „națiune neunită, de ritul grec” prin „identitatea religiei și a drepturilor cetățenești”. Memoriul a expus revendicările cu caracter general ale tuturor românilor ortodocși din teritoriile încorporate în Ungaria, în vederea constituirii unei entități ortodoxe românești în această zonă și aduce ca argument sarcinile purtate de români, proporțional cu numărul lor, invocă legislația referitoare la ortodocși, măsurile favorabile luate de împărații precedenți, antecedente istorice. Dezideratele formulate stau la baza petițiilor următoare, ce vor relua problematica generală sau numai aspecte pariculare ridicate cu acest prilej⁶⁶.

Problematica românească revenea astfel în atenția curții într-o conjunctură marcată de interesul pentru afirmarea individualităților culturale și bisericești ale națiunilor, precum și de preocupările pentru consolidarea catolicismului, încurajate de Restaurația catolică. Pentru susținerea cererilor românești, Vasile Georgevici apela, în 21 noiembrie 1822, la sprijinul arhiepiscopilor de Viena și Strigoni. Viena favoriza prozelitismul greco-catolic ca mijloc de întărire a catolicismului și mișcarea românească a exploatat acest curs al politicii vieneze, orientându-și cererile, prin intermediul episcopului Samuil Vulcan, spre cercurile romano-catolice, tot mai influente în conducerea imperiului.

La 1 septembrie 1823, împăratul trimitea cancelariei aulice spre referire o petiție a clerului român din Ungaria și Banat, care solicita: separația românilor din Ungaria de ierarhia sârbă; la școlile teologice românești să fie numiți profesori dintre românii învățați; fondul școlar și bisericesc să fie separat de cel al sârbilor; episcopiile românești vacante, până la numirea noilor episcopi români, să fie administrate de protopopi vrednici⁶⁷. Promisiunea de a favoriza unirea nu a convins autoritățile centrale care au văzut în această ofertă un mijloc de a ajunge la scopul principal, respectiv separația de sârbi. La 4 octombrie 1823 este semnalată o altă petiție, înaintată de clerul și poporul român din eparhia Vârșet, asemănată de Consiliul Locumtenențial cu memoriul lui Moise Nicoară din 1816 și cu petiția ortodocșilor din Timișoara înaintată în 1820.

⁶² Cornelia Bodea, *Op. cit.*, p. 66.

⁶³ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 155.

⁶⁴ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 384.

⁶⁵ Gyémánt Ladislau, *Rolul lui Vasile Georgevici în mișcarea de emancipare a românilor bănățeni*, în „Banatica”, 3, 1975

⁶⁶ N. Bocșan, Gyémánt L., *Aspecte ale luptei culturale și politice a românilor bănățeni în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Banatica”, 2, 1971, p. 354-357.

⁶⁷ T. Botiș, *Pagini din istoria dezrobirii*, în vol. *Triumful ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929, p.161-190, *apud* N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 128.

Vasile Georgevici a făcut apel la cercurile catolice pentru susținerea cererilor românești, astfel că, memoriul înaintat la 4 februarie 1825 împăratului, a fost trimis și arhiepiscopului de Viena, iar cu mici modificări și celui de Strigoni, în 7 februarie. Revendica episcopi români sau cunoscători de limba română în episcopiile vestice, propunând la Vârșeț pe protopopii Ștefan Atanasievici, I. Tomici și Gh. Chirilovici, la Arad pe Ignațiu Carabeț iar la Timișoara pe Pavel Kengelac, cunoscător al limbii române. Pavel Kengelac îi făcuse în 1801, episcopului Ignatie Darabant oferta pentru unirea bisericilor greco-catolică și ortodoxă, motiv pentru care a fost eliminat de mitropolitul sârb din competiția pentru ocuparea scaunelor episcopale. Memoriul lui Georgevici indică clar scopul final al mișcării: „*de a realiza o turmă și un păstor în monarhia austriacă și de a se uni cu biserica universală*”⁶⁸; propunerile lui coincideau cu cele ale episcopului Vulcan, mai puțin candidatura lui Kengelac. Prin Mihail Tomici, funcționar la administrația erarială, Georgevici a cerut sprijinul lui Samuil Vulcan în vederea redactării unei noi petiții către împărat în problema separației de Carloviț, dar a fost temperat de către acesta din urmă, în așteptarea răspunsului la propunerile avansate.

Un plan intitulat „*Puncte pregătitoare pentru unirea națiunii române ortodoxe...*”, redactat de Mihail Tomici, la cererea patriarhului Veneției, Ioan Ladislau Pyrker, prin fratele său Ștefan Pyrker, asesor al administrației camerale din Timișoara, trădează neîncrederea cercurilor catolice în Paul Kengelac, ceea ce explică și rezerva lui Vulcan. Planul propunea menținerea vacanței celor 3 episcopii și încredințarea lor spre administrare lui V. Georgevici, I. Tomici și Șt. Atanasievici: „*oameni de încredere și realmente credincioși Înaltei Curți*”. Ei urmau să fie subordonați mitro-politului numit în treburile bisericești, în celelalte urmând să mențină o strânsă legătură cu Samuil Vulcan, prin Mihail Tomici; aceștia trebuiau să pregătească unirea treptată printr-o serie de măsuri.

Proiectul lui Mihail Tomici, ca și petițiile lui V. Georgevici, concordă cu un alt plan pus în legătură cu prozelitismul lui Samuil Vulcan, consultat de împărat în 5 decembrie 1825, asupra mijloacelor de promovare a unirii și a candidaților români favorabilii unirii cu biserica greco-catolică. Acest plan, elaborat probabil în 1826, susținea separarea bisericii românești de ierarhia sârbă, eliminarea sinodului la alegerea episcopilor și arhimandriților prin numirea lor direct de către împărat, reorganiza reia mănăstirilor și instituirea controlului statului asupra veniturilor, introducerea alfabetului latin și a calendarului catolic, înființarea unui seminar unic din veniturile mănăstirilor⁶⁹. Proiectele au fost susținute de abatele curții, Jacob Frint care, în referatul asupra lor, se declara favorabil numirii unor episcopi români în episcopiile vacante ca un mijloc de promovare treptată a unirii.

Consultate în legătură cu plângerile românești, autoritățile bisericești de la Carloviț au propus convocarea sinodului electoral întrerupt în 1816 pentru completarea scaunelor vacante de la Arad, Timișoara și Vârșeț, contactând astfel proiectele românești promovate de Vulcan. Printr-un memoriu, din 17 decembrie 1825, mitropolitul cerea confirmarea celor propuși, considerând neîntemeiate plângerile românești deoarece nu existau personalități pregătite pentru aceste funcții printre români. Consultat în legătură cu propunerile sârbești, episcopul Samuil Vulcan le-a respins și a cerut sprijinul arhiepiscopului primat al Ungariei în 5 iulie 1826. Curtea a doțat o poziție de compromis, numind pe Nestor Ioanovici ca episcop la Arad în 1828, iar în celelalte două eparhii pe Iosif Putnic și Maxim Manuilovici, cunoscători ai limbii române. Numirea lui Nestor Ioanovici reprezintă un succes în mișcarea de emancipare a bisericii române de ierarhia sârbă, prin care se încheie o etapă în procesul de constituire a bisericii naționale⁷⁰.

Comunitățile locale din părțile vestice s-au integrat și ele în lupta pentru episcopi români. Astfel, comunitatea ortodoxă din Oradea - în frunte cu Nicolae Jiga -, s-a adresat, în 1830, mitropoliei de Carloviț solicitând un episcop român în dieceza Aradului, iar în 1831, românii din Lipova - în frunte cu directorul școlar Lazăr Roșu -, au cerut sprijinul episcopului Vulcan pentru instituirea unui episcop român la Arad⁷¹.

În deceniul al patrulea, generația preromantică reia, ca expresie a autonomiei bisericii naționale, planurile de restaurare a mitropoliei române, chiar dacă acestea au fost bulversate ca urmare a prozelitismului episcopului Samuil Vulcan în direcția Aradului și Banatului. Ideea mitropoliei naționale devine acum o parte a programului național ca o problemă politico-națională și apoi bisericească. Petiția de la Ciacova⁷², din 20 februarie 1831, redactată în numele românilor ortodocși

⁶⁸ Gyémánt Ladislau, *Rolul lui Vasile Georgevici în mișcarea de emancipare a românilor bănățeni*, p. 198-200

⁶⁹ *Ibidem*, p. 202.

⁷⁰ N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 134.

⁷¹ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 156-157.

⁷² Traducerea românească la I.D. Suci, care o atribuie lui Șt. P. Niagoe și Damaschin Bojincă; în *Monografia mitropoliei*

din eparhia Timișorii, a fost primul document care a revendicat restaurarea mitropoliei românești. Cererea bănașenilor a coincis cu propunerile adresate curții de Samuil Vulcan, prin intermediul cancelarului Reviezky și, deși mitropolitul sârb a susținut pe Moise Manuilovici la Arad, curtea a mers pe linia compromisului și a numit ca episcop pe profesorul Gherasim Raț, apropiat de mitropolitul din Carloviț⁷³. Semnificativ pentru tendințele de unificare bisericească și de sinodalitate este și memoriul din 22 martie 1842, înaintat de vicarul Al. Șterca Șuluțiu episcopului Lemeni, în care îi cerea convocarea unui sinod mixt religios-național, la care să participe uniți și ortodocși, clerici și mireni⁷⁴.

În biserica ortodoxă, problema emancipării și democratizării a revenit în actualitate în 1845, odată cu moartea episcopului V. Moga, când concurența în jurul vicariatului episcopiei ortodoxe ardelene a reactivat cele două curente care s-au confruntat la începutul secolului în această eparhie: unul favorabil Carlovițului, care promova emanciparea cu concursul mitropolitului, al doilea, favorabil colaborării interconfesionale pe baze naționale. Mitropolia Carlovițului a susținut candidatura arhimandritului Andrei Șaguna care, la recomandarea Cancelariei aulice, a și fost numit vicar în 27 iunie 1846. În jurul lui Șaguna s-au grupat personalitățile ortodoxe favorabile reformării bisericii, iar în opoziție față de noul vicar s-au constituit două nuclee: unul raliat în jurul lui Ioan Moga și Moise Fulea ce grupa elementele tradiționale; al doilea constituit de G. Barițiu la Brașov, ce susținea dreptul de alegere al episcopului din rândurile proprii, fără intervenții din afară, cu participa-rea clericilor și mirenilor⁷⁵. Alegerile de la începutul lunii decembrie 1847 i-au desemnat drept candidați pe Ioan Moga, Moise Fulea și Andrei Șaguna, desemnat de împărat în 5 februarie 1848.

Dinspre episcopia orădeană, preotul Petru Rațiu, în 1842 și canonicul Iosif Pop Sălăgean, în 1845, au pledat pentru reunirea tuturor românilor în cadrele bisericii greco-catolice și restaurarea mitropoliei naționale. În 1846, prin articolul „Ungaria – greco-catolicismul și greco-răsăritismul”, Barițiu repune în dezbatere problema unificării bisericești, pledând pentru înfrățire, uniune, pentru o ierarhie națională, foile sale deschizând o dezbatere - ce se prelungește până izbucnirea revoluției și la care se angajează intelectuali din ambele confesiuni -, ce reține substratul politic al disputelor confesionale și implicațiile factorului politic în spatele uneia sau alteia dintre biserici. Din perspectiva bisericii ortodoxe, intervine în dezbatere bihoreanul Ioan Dragoș, susținând modificarea compoziției congresului după numărul credincioșilor și al sarcinilor prestate de aceștia⁷⁶. Apelul lui Barițiu prin intermediul „Gazetei” era o invitație la realism, spirit pragmatic și toleranță, pentru că cele două biserici erau o realitate, un produs al istoriei și cooperarea lor - sub semnul solidarității naționale -, constituia imperativul momentului, fără a nega interesul particular al fiecărei biserici, după cum se poate vedea dintr-o polemică - cu un fruntaș român din părțile vestice, care denunța prozelitismul greco-catolic -, în care susține că „nu vei afla religiiune fără scopuri egoistice și politice”⁷⁷. Ideea era susținută și de reprezentanți ai bisericii ortodoxe, cum se poate vedea dintr-o corespondență din Banat de la sfârșitul anului 1847, care era un apel la toleranță și împăcare⁷⁸.

4. Lupta pentru emanciparea națională a românilor din imperiu:

După înființarea Consistoriului ortodox din Oradea⁷⁹, întreaga viață spirituală a comunității ortodoxe orădene coordonată de acesta a înregistrat o mai precisă și mai eficientă direcționare. A fost mare nevoie de personalitatea puternică a președintelui Consistoriului, Mihail Manuilovici (1805-1829), pentru a face față ofensivei prozelitismului catolic inaugurat de episcopul Vulcan, dar și pentru a scoate episcopia Aradului de sub influența sârbă care s-a dovedit adesea, a fi nefastă. Fost învățător înainte de a se preoți, Manuilovici a știut din propria experiență că cele mai mari probleme care stau în fața comunității sale, sunt, în primul rând, ridicarea calității preoților săi și emanciparea culturală a enoriașilor, obiective foarte similare cu cele ale episcopului greco-catolic.

Banatului, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 154.

⁷³ Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935, p.362-365, *apud* N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 136.

⁷⁴ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 168.

⁷⁵ Gyémánt Ladislau, *Op. cit.*, p. 158-159.

⁷⁶ Ioan Dragoș, *Reflecție sinceră*, în „Gazeta de Transilvania”, 1846, nr. 53 și 54.

⁷⁷ „Gazeta de Transilvania”, anul X, 1847, nr. 84, p. 336, pe https://documente.bcucuj.ro/web/bibdigit/periodice/gazetadetransilvania/1847/BCUCLUJ_FP_P2538_1847_084.pdf, accesat în 12.04.2024.

⁷⁸ „Gazeta de Transilvania”, anul XI, 1848, nr. 6, p.21, pe https://dspace.bcucuj.ro/bitstream/123456789/144011/1/BCUCLUJ_FCS_SION_P16_1848_011_0006.pdf, accesat în 12.04.2024.

⁷⁹ Șt. Lupșa, *Op. cit.*, 1935, p. 67. Sediul său a fost în Velența. Vezi și Gh. Lițiu, *Op. cit.*, 1980, p. 171

Treburile spirituale ale comunității ortodoxe orădene au fost girate de un comitet parohial din care au făcut parte membri marcanți ai unor familii importante din viața economică și socială locală: Püspöki, Zombori, Driva, Raț, Nicolici, Stupa, Poinar, Popovici, Ioanovici etc. Ceva mai târziu, spre mijlocul secolului al XIX-lea, în comitetul parohial orădean au fost aleși mai tinerii Emanoil Gojdu și Nicolae Jiga, lideri de necontestat ai comunității. În 1844 cei doi epitropi au fost trimiși la Karlovac să discute chestiunea împrumutului contractat de comunitatea locală din Fondul național școlar, cu mitropolitul Iosif Rajacic, iar în timpul revoluției de la 1848, aceștia s-au aflat între deputații români plecați la Viena pentru a reprezenta în fața Curții imperiale interesele conaționaliilor lor⁸⁰. După 1850 amândoi au întemeiat fundații culturale și școlare ce au fost destinate sprijinirii progresului spiritual național românesc.

Comunitatea bisericească a românilor ortodocși din Oradea și Bihor a avut norocul să numere printre membrii ei, oameni de frunte, cu frumoase posibilități materiale, animați de un puternic atașament față de interesele poporului - Ioan Papp, Nicolae Lazăr, Aurel Lazăr, Nicolae Zigre -, fără a uita să pomenim pe primii cititori ai „Bisericii cu Lună”, Mihai Kristoff și Ioan Püspöki. Unul din meritele de seamă ale membrilor acestei comunități, preoți și credincioși mireni, îl reprezintă întemeierea și susținerea unei școli românești, alături de biserică, pentru creșterea tinerimii în limba și cultura maternă, precum și în tradițiile frumoase ale neamului românesc.

Lupta națională a românilor din Bihor, ca și din întreaga Transilvanie, a primit un impuls puternic începând cu anul 1870, odată cu aplicarea Statutului organic șagunian. Ca într-un adevărat parlament bisericesc, se întrunesc, începând din acest an, cei mai de frunte reprezentanți ai românilor ortodocși din Arad și Bihor, prilej potrivit pentru schimburi de păreri și dezbateri, nu numai în probleme bisericești, ci și în cele școlare, economice și chiar politice, pe cât îngăduiau împrejurările. Aici, în „sinoadele eparhiale”, ca și în cele protopopești și parohiale, s-a respirat în deplină libertate o viață națională și s-au putut lua măsuri pentru ocrotirea și progresul neamului. Tocmai din acest motiv, guvernul a venit să limiteze autonomia ce-i fusese recunoscută, sub pretextul „supremei inspecții”, iar „legea Apponyi” a constituit o grea lovitură dată școlilor confesionale românești, singurele care mai puteau păstra un caracter național în Transilvania (1907).

Păstoria episcopilor Ignatie Darabant (1789-1805) și Samuil Vulcan (1806-1839) a atras la Oradea o parte însemnată a elitei românești a vremii, începând cu corifeii Școlii Ardelene - Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai și Petru Maior -, al căror final de carieră s-a desfășurat cu sprijinul și îndemnul episcopilor Ignatie Darabant și Samuil Vulcan, după programul schițat, în linii mari, de episcopul Darabant în urma experienței dobândite cu prilejul momentului *Supplex Libellus Valachorum*. Programul viza în mod limpede ridicarea culturală, materială și spirituală a enoriașilor greco-catolici, a românilor în ansamblul lor, indiferent de apartenența lor confesională. În timpul revoluției de la 1848-1849, episcopul Vasile Erdeli a fost adept convins al federalizării popoarelor din bazinul dunărean, idee a cărei promotor a fost Nicolae Bălcescu⁸¹.

După ocuparea de către austrieci, în 1692, Oradea a fost un oraș pluriethnic, în care majoritari erau maghiarii, însă trăiau și foarte mulți români, slavi, evrei și chiar germani, astfel că, până după revoluția de la 1848-1849, a existat, în general, o anumită reprezentare în funcțiile publice ale orașului a tuturor categoriilor etnice. În perioada 1850-1860, a mai existat o reprezentare relativ bună a românilor în funcțiile publice din comitat și chiar în cele de la Primărie. La 1861 chiar unul din vicecomișii comitatului Bihor era român: Iosif Roman, fratele profesorului Alexandru Roman, care a reușit să se mențină în această funcție până în 1866⁸². Ea se menține încă și în 1862 când se spunea că „niciodată în Bihor atâția dregători români n-au mai fost”⁸³. Această situație era însă o reflectare a unor vremuri în declin postrevoluționar, nicidecum un câștig obținut, fiindcă în realitate situația politică a românilor continua să se deterioreze.

O atmosferă generală xenofobă a fost sesi-zabilă în Oradea după 1860, când devin tot mai vizibile acțiunile de excludere a limbii germane din viața publică. Atitudinea xenofobă nu a fost îndreptată doar împotriva germanilor, ce oricum reprezentau proporția cea mai mică din populația orașului, ci mai ales împotriva evreilor și a românilor. S-a păstrat în permanență și s-a accentuat

⁸⁰ Gh. Lițiu, *Op. cit.*, 1984, p. 144

⁸¹ Despre atitudinea lui din timpul revoluției, Gh. Gorun, *O mărturie despre activitatea din timpul revoluției de la 1848-1849 a episcopului orădean Vasile Erdeli*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, seria Theologia graeco-catolica Varadiensis*, nr. 1, 2003, p. 199-210. Vezi și O. H. Pop, *La Chiesa rumena unita 1830-1853*, Roma, 2005, p. 201-207

⁸² Nagyvárád, 30 august 1908, p. 5; T. Neș, *Oameni din Bihor*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1937, p. 52-53.

⁸³ *Concordia*, 1862, p. 179.

mereu, un anumit grad de reținere față de orice altă etnie, deci și față de români, situație care, în timpul războiului mondial, a atins limite maxime. Exista în oraș conștiința că cea mai mare parte a Bihorului era preponderent românească și că, orașul era o enclavă care, dacă voia să se păstreze, trebuia să vegheze și să împiedice încă din fașă orice manifestare care ar fi putut determina schimbarea unor situații existente. Această permanentă stare de veghe a avut și unele momente de mare tensiune, care ilustrau spaima față de lumea din afara barierelor orașului. Autoritățile erau neliniștite, iar această neliniște se transmitea prin presă - care a contribuit constant la întreținerea unei stări de spirit în acest sens - și opiniei publice maghiare din oraș, mai ales față de tendințele de autonomie a vieții culturale românești, de legăturile cu restul fraților din Transilvania și, îndeosebi, cu cei din România. Unirea din 1859, afirmarea europeană a noului stat, mai ales după 1881, au stârnit permanente suspiciuni și neîncredere față de concetățenii români, bănuiri în permanență și urmăriți pentru tendințe de „daco-românism”.

Școlile românești din Beiuș au fost mereu în atenția autorităților maghiare, care le supravegheau atent în speranța că vor descoperi ceva suficient de compromițător pentru ca liceul, deschis prin vrednicia episcopului Vulcan, să fie închis. În iunie 1888, cu ocazia preconizatei vizite a episcopului romano-catolic, L. Schlauch, prilejul s-a ivit prin scoaterea steagului unguresc de pe fațada liceului, de către îngrijitorul Vasile Duma, la rugămintea elevului Aurel Borgovan, care a și fost condamnat la închisoare pentru această „crimă”. S-a pus problema închiderii liceului, însă arhieriei români uniți, în convorbirea cu ministrul Csáki Albin, au ajuns la compromisul ca, la clasele superioare, toate materiile să se predea în limba maghiară, înafara religiei și limbii române. Ca să astâmpere rănila produse de această decizie, care va funcționa așa până în 1918, episcopul Mihai Pavel înființează internatul Pavelian, unde elevii vor primi o educație românească, având bibliotecă și pedagogi români⁸⁴. Un alt moment semnificativ al intoleranței maghiare a fost cel al eliminării studenților greco-catolici de la Seminarul romano-catolic în februarie 1912, pe motivul că era interzisă cu desăvârșire conversația în română. Pentru că li s-a respins dorința de a putea vorbi românește între ei, cei 16 studenți români au părăsit seminarul, oficial fiind eliminați⁸⁵.

De frica viitorului ce se prefigura de câte ori îi mergea bine României vecine, autoritățile de la Budapesta stingherea și oprima tot mai mult libertățile culturale și economice ale românilor din Ungaria și tolera strada care organiza manifestații ostile față de elementul românesc, încercând să-l terorizeze. O astfel de manifestație ostilă s-a petrecut la 20 septembrie 1877, în timpul luptelor de la Plevna, când, mânați de sentimente frățești, ungurii din Oradea au improvizat o mare serbare în cinstea fraților turci și s-au dedat la eroice vandalisme față de locuitorii români. Lumea a năvălit în sala teatrului pe la orele 6-7 seara și - după ce și-a manifestat bucuria în sonoritățile orchestrei, corului și declamațiilor -, și-a manifestat ura față de români prin demonstrații de stradă. „Au fost sparte ferestrele episcopiei greco-catolice, casa lui Nicolae Borbola a fost stropită cu noroiu, ramele ferestrelor sfărâmate. Casa lui Nicolae Jiga, în care locuia vicarul Andrei Papp și a lui Nicolae Zigre a fost batjocorită în același chip. Zairele i-au scos vinovați pe români, fiindcă n-au ținut seamă de sentimentele mulțimii”⁸⁶.

5. Radicalizarea acțiunilor de emancipare națională a românilor din Crișana:

Primele încercări de organizare politică a românilor din Oradea se înregistrează în condițiile unei tot mai evidente liberalizări, cu ocazia conferinței naționale care s-a ținut, la 15 aprilie 1867, în sala mare de la restaurantul Arborele Verde, prezidată de Ioan Pop. Aici s-a elaborat un document prin care se cerea reprezentarea proporțională a românilor în „Comitetul comitatens”, adică în organul reprezentativ al comitatului Bihor⁸⁷. Doi ani mai târziu, la 20 iulie 1869, s-a desfășurat la Oradea o adunare consultativă pentru a se încerca constituirea unei organizații politice, din inițiativa lui Simion Bica și Iosif Roman. S-a format un Comitet compus din 15 membri: I. Șorban, S. Bica, Iosif Roman, Partenie Cosma, Iustin Popfiu, I. Fășie, N. Palladi, Gheorghe Rozvan⁸⁸, G. Borha, N. Zigre, Teodor Lazăr⁸⁹, G. Vasilievici, I. Selagian, G. Dringo, Gavril Neteu. Aceștia urmau

⁸⁴ C. Pavel, Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului românilor din Bihor, Beiuș, 1928, p. 207.

⁸⁵ Ziarul „Nagyvárad”, nr. 34-35/1912. „Telegraful Român” (20 februarie 1912) constată cu satisfacție că școlile ungurești n-au putut strica conștiința națională a studenților români, alături de care se găsește întreaga opinie publică.

⁸⁶ T. Neș, *Oameni din Bihor*, ed. a II-a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006, p. 164.

⁸⁷ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni. 1849-1919*, Oradea, 1992, p.19.

⁸⁸ Tatăl lui Eugen Rozvan, socialistul de mai târziu.

⁸⁹ Tatăl lui Aurel Lazăr (T. Neș, *Oameni din Bihor*, ed. a II-a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006, p.340).

să elaboreze programul partidei naționale⁹⁰. Ideea a fost reluată de câțiva intelectuali din Oradea care, la 13 iunie 1871, au ținut o întrunire restrânsă, unde s-a hotărât convocarea unei adunări gene-rale a tuturor românilor bihoreni pentru organizarea lor într-un partid politic național. Acum s-a constituit o comisie pentru întocmirea unui proiect de statut pentru Reuniunea Politică a Românilor din Comitatul Bihor și s-a hotărât convocarea adunării generale pentru 1 iulie 1871, la Arborele Verde⁹¹. S-a ales un Comitet central compus din 25 de persoane în frunte cu canonicul Vasilie Nistor (președinte), vicarul episcopal Miron Romanul și avocatul Iosif Roman (vicepreședinți), George Popa și dr. Vasile Iuțiu (notari), Iosif Nuțiu(casier)⁹². De asemenea, se constituiau șase cercuri electorale pentru asigurarea reușitei candidaților proprii la alegerile pentru „Comitetul comitatens”. Alegerile din noiembrie 1871 n-au adus rezultatele scontate, dar românii au obținut totuși 85 de locuri. Era evident că Reuniunea Politică a Românilor din Bihor devenea tot mai mult un adevărat partid național român. Etapa următoare, care a marcat o creștere calitativă a organizării politice a românilor din Bihor și, implicit, din Oradea, a fost constituirea, la Sibiu (12-14 mai 1881) a Partidului Național Român. La acest moment au participat orădenii: Partenie Cosma, Iosif Vulcan, Iosif Roman, Nicolae Zigre, Alexandru Roman și Teodor Filip. Importanța participării lor la adunarea generală de constituire rezultă din faptul că aproape toți delegații orădeni au fost aleși în comisia de redactare a concluziilor⁹³.

Fruntașii mișcării naționale din Bihor au constituit unul dintre grupurile cele mai implicate în acțiunea „memorandistă”. La solicitarea vicepreședinților P.N.R., din 5 ianuarie 1892, în vederea alegerii delegației care urmau să participe la conferința generală a partidului, ce trebuia să se desfășoare la Sibiu până pe 20 ianuarie, bihoreni s-au conformat imediat directivei primite. În Cercul electoral Tinca, conferința alegătorilor români s-a desfășurat sub președinția preotului Damaschin Sârbu din Girișu Negru, unde alegătorii au hotărât trimiterea la Sibiu a delegaților Ioan Buna și Iosif Vulcan⁹⁴. Alegerile în Cercul electoral Ceica au fost conduse de protopopul tractului Beiuș, Elie Moga. Și aici au fost desemnate „cu aclamațiune” alte două personalități ale elitei bihorene, Nicolae Zigre și Iosif Roman, conferința desfășurându-se la chemarea lui Ioan Teoran, președintele filialei locale a P.N.R.⁹⁵. Aceștia doi vor fi aleși și în Cercul electoral al Salontei⁹⁶. Românii din Cercul electoral Aleșd, convocați de protopopul Teodor Filip, au optat pentru trimiterea la conferință a delegaților Florian Duma și Coriolan Papp, „advocați în Oradea Mare”⁹⁷. Pentru alegerea deputaților din Cercul electoral Marghita, Lazăr Pernea, parohul din Tarcea, a convocat adunarea în sala „otelului opidan Marghita”, însă prim-pretorul plasei a interzis desfășurarea conferinței în acel loc, așa încât lucrările s-au desfășurat într-una dintre camerele hotelului, pusă la dispoziție de un avocat român.

În zilele de 23 și 24 iulie 1893 s-a desfășurat la Sibiu o adunare generală a românilor - la care au fost de față peste 2000 de persoane - adunare ce „își însușia Memorandul” și aproba, în unanimitate, demersurile conducerii mișcării memorandiste. Semnificativă apare participarea la respectiva manifestare politică de anvergură a câtorva luptători bihoreni pentru cauza națională, ale căror nume au fost consemnate într-o adresă, din 13 august 1893, a ministrului de Interne către prefectul Bihorului, în care-i cere informații despre activitatea lor, pe cine au reprezentat și cu a cui însărcinare s-au deplasat la Sibiu⁹⁸. Deși a întreprins rapide cercetări, prefectul n-a reușit să stabilească decât faptul că persoanele menționate n-au comis fapte antistatale⁹⁹.

Reprezentanții filialelor P.N.R. au adoptat cu unanimitate o rezoluție de susținere a „Memorandumului” și solidarizare cu vârfurile politice românești târâte în proces de autoritățile maghiare. Serviciile maghiare de informații au fost însărcinate cu această ocazie să întocmească evidența celor care au participat la conferința P.N.R.¹⁰⁰. În urma lucrărilor de monitorizare s-a descoperit că aceleași persoane au fost delegate și la conferința ținută în 1891, în plus, la fel ca și atunci, și de data aceasta

⁹⁰ Viorel Faur, *Op. cit.*, p.19.

⁹¹ Blaga Mihoc, *Istorie și politică*, Oradea, 1993, p.103; vezi aici și statutul.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Viorel Faur, *Op. cit.*, 1992, p.21.

⁹⁴ ANIC-București, fond *Consiliul Național Sibiu*, dosar 4/1884-1892, f. 20. Apud Bihor. *Permanențe ale luptei naționale românești(1892-1900)*, vol. I, Documente, București, 1988, p.154 (în cont. Bihor. *Permanențe*, 1988).

⁹⁵ *Ibidem*. Apud Bihor. *Permanențe*, 1988, p.86-86.

⁹⁶ *Ibidem*. Apud Bihor. *Permanențe*, 1988, p.83.

⁹⁷ *Ibidem*. Apud Bihor. *Permanențe*, 1988, p.84.

⁹⁸ A.N-S.J.Bh., fond *Prefectura județului Bihor*, dos. 1/1892, f. 48. Apud Viorel Faur, *Op. cit.*, 1992, p. 23.

⁹⁹ Vezi și Viorel Faur, *Momente ale luptei românilor din Bihor pentru drepturi și unitate națională(1849-1918)*, Editura MEGA, Cluj-Napoca, 2018, p. 41.

¹⁰⁰ AN-SJBh, fond *Prefectura județului Bihor*, dos. 2/1893, f. 39. Apud: A. Țărău, *Bihorul și mișcarea memorandistă*, în *Cetatea Cavalerilor*, nr. 2(18) februarie 2022, p. 13.

și-au legitimat participarea ca reprezentanți ai protopopiatelor Marghita, Beiuș, Tinca, Aleșd și Ceica. Pe listă figurau: Vasile Ignat (avocat în Beiuș), Anton Paladi (preot greco-catolic în Finiș), Paul Pap (fost judecător de plasă în Vașcău, avocat la Beiuș), Alexandru Boiț (fost prim pretor în Beiuș, moșier în același loc), Iosif Vulcan (redactorul revistei literare românești «Familia»), dr. Ioan Buna (fost cancelist al comitatului, avocat la Oradea), dr. Florian Duma, dr. Coriolan Pop, Nicolae Zigre, Iosif Roman (locuitori în Oradea, avocați), Ioan Ternovian (preot în Sânlazăr, plasa Marghita) și Ioan Filimon (preot greco-catolic în Cenaloș), bărbați ce au exprimat voința populației românești din Bihor în acele clipe memorabile.

Apropiata adunarea de la Sibiu a declanșat încă odată reacția violentă a populației maghiare din Oradea, pentru prima dată în 22 iulie. În sensul provocării acestor acțiuni se încadrează și materialul publicat în numărul ziarului „Nagyvárad” din 6 august 1893, care semnală apariția unei broșuri la Arad, intitulată „Trădătorii de țară”, lansată de către preotul greco-catolic Pituk Béla, din Dieceza Oradiei, în care acesta învinovătea o serie de figuri marcante ale vieții spirituale românești de conspirație împotriva statului austro-ungar. Preotul greco-catolic își ataca episcopul, pe Mihai Pavel, acuzându-l de românizare forțată.¹⁰¹ După relatarea în presa maghiară a celor petrecute la Sibiu și a numelor celor care au participat la adunare, mai multe grupuri de „patrioți” au luat cu asalt sediile instituțiilor române din oraș și locuințele intelectualilor participanți, dedându-se la distrugeri de bunuri materiale. Presa orădeană, Szabadság și Nagyvárad, a contribuit la ieșirea în stradă a mulțimii care a spart geamurile instituțiilor românești și a devastat casele intelectualilor români din oraș, în noaptea de 9/10 august.¹⁰² La atacurile presei din Oradea s-au asociat și cele ale unor periodice din Budapesta, care au reușit să înfierbânte presiunile extremiştilor, astfel că Oradea a avut parte de o noapte de groază (9/10 august 1893), cum nu s-a mai întâmplat decât în anul 1877.

Ziarul „Nagyvárad” nr. 183/1893, scria următoarele: „Întâmplatu-s-au faptele de groază în noaptea de 9-10 August 1893. Spre seara zile de 9 August pe străzi tălăzuiau oameni înarmați cu pari și lanțuri. Mulțimea se adună în piața S. Ladislau. În cofetăria de lângă episcopia rom. unită se îngrămădise o lume de doamne și domni eleganți, ca să privească din loje interesantul spectacol. La ora 9 se dete semnalul: «Jos cu trădă-torul nemernic!». O piatră, urmată de o grindină de pietre, sbură spre ferestrele reședinței. N-a rămas întreg un geam. Sunete stridente, țipete, șuerătrui, fluierături învolburau cerul. Primarul Rimler Carol cu poliția sosi în pas alergător. Mulțimea continuă asediul cu pietre, Se-ntonează «Szozat»-ul și «Kossuth nó tája». Reședința fu devastată. După această ispravă, mulțimea șerpui pe strada Teleki la locuințele canonicilor. Casa canonicului Kövéri fu atacată cu pietre. Ferestrele și pervazurile fură sfărâmate. În casa canonicului Sarcadi Th. n-a rămas o mobilă neatinsă. Urmează marșul spre casa lui Nicolae Zigre. «Aici locuște marele maghiarofob!». În câteva secunde obloanele fură sfărâmate. Din casă se auziau fugă și țipete. De aici mulțimea s-a-ndreptat spre preparandia română unită. Toate cărămizile depozitate în stradă pentru construcție, fură asvârlite în fereștri: «Aici se fabrică trădătorii!». «Sus la Seminar!». Mulțimea în pas alergător trecu în topote podul Crișului, ducând cu sine pietre și cărămizi. În drum mai atacă casa canonicului Aug. Luran și a avocatului Florian Duma. Lui Coriolan Pop, delegat la conferința extraordinară din Sibiu, îi făcură manifestație. «Jos cu Coriolan Pop!», «Să plece la Sibiu!». Goata se-ntoarce din nou la episcopie. Rândurile ei sunt îngroșate de publicul care ieșea din teatru. Începură un nou atac contra reședin-ței. În 10 minute sfărâmară tot ce mai rămăsese. În aer se amestecară țipete și clinchete de geamuri sparte, se agitau lațuri. La 10.30 mulțimea îngrămădită în piața Sf. Ladislau, cânta cântece patriotice. Un nou svon. În cofetăria de lângă episcopie, avocatul român Dr. I. Buna a declarat: «Și eu i-aș bate pe unguri!». Mulțimea aleargă la casa lui Ioan Buna din strada Szilágyi Deș. «Aici locuște omul care a strigat: Păcat că răsare soarele asupra Ungariei!». Au devastat tot, în casă și afară din casă. Apoi iau pe rând casele lui Nic. Diamandi, I. Erdelyi, clădirile consistoriului ortodox român, a lui Dr. Demetriu Kiss din fața poștei și casa pensionarului I. Nistor. De aici s-au îndreptat spre Velența către biserica rom. ort., dar aici au fost opriți de husari”¹⁰³.

Dacă unele periodice maghiare, ca „Pesti Hirlap”, au aprobat devastările, motivând că „agitațiile daco-romane” au devenit primejdioase pentru statul maghiar, altele ca „Pester Lloyd”, „Egyetertes” și „Magyar Hirlap” își exprimau temerea că „demonstrațiile de la Oradea vor avea un ecou internațional mai puternic decât Memorandul” și „Replica”. Presa românească din imperiu a publicat note și comentarii de o justificată vehemență, condamnând aceste expresii ale unui comportament barbar, care trebuiau eliminate din viața societății. Întâmplările de la Oradea, ca notă a tratamentului

¹⁰¹ Familia, 28 ianuarie 1894, p.47; Nagyvárad, 8 februarie 1894, p.5; Familia, 29 aprilie, 1894, p.192; Nagyvárad, 17 mai, 1894, p.5-7.

¹⁰² Nagyvárad 20 ianuarie 1898, p.3-4; Teodor Neș, Op. cit., p.172-177; Bihor. Permanențe, 1988, p.175-177, 205-206

¹⁰³ Teodor Neș, Op. cit., 2006, p. 172.

la care era supusă populația românească, au avut un puternic ecou, atât în Transilvania, cât și în alte zone locuite de români. Așa cum scria în ziarul orădean „Nagyvárad”, intelectualii români de la sate „au avut grijă” ca să aducă „la cunoștința poporului” evenimentele de la Oradea. Dacă până atunci, populația românească din Bihor ar fi fost liniștită, această „stare de spirit” s-a schimbat de când „foile românești au publicat cel mai groaznic descrieri despre manifestațiunile de stradă din Oradea”. Intelectualii români din Oradea, Bihor și chiar din Transilvania „au trecut sau au călătorit prin părțile Bihorului și au povestit cu mari exagerări, distrugerile barbarilor orădeni”. Toate acestea „și-au făcut efectul”, în sensul că în români s-a deșteptat „spiritul de la 1848-1849”, astfel ei au „crezut...că sunt din nou în prag vremurile lui lancu” și este evident că „se pregătesc de răzvrătire”

În loc să-i condamne cu severitate pe cei care au participat la acțiunea distructivă din oraș, autoritățile maghiare reflectau la adoptarea unor măsuri de constrângere a românilor. Ziarul „Nagyvárad”¹⁰⁴ s-a aflat în fruntea celor care doreau pedepsirea românilor, pe care-i prezenta ca pe niște agitatori „fără suflet”, care subminează statul dualist. El afirma că Jandarmeria a descoperit „o mulțime de acte agitatorice pline de idei contaminatoare daco-române!”, insistând totodată ca să fie „tăiate toate firele care duc aici din România”.

În 16 septembrie 1893, fruntașii români - canonicul Kövári T., N. Zigre, Paul Vela, T. Sarcadi, I. Erdélyi, Dem. Chiș, Coriolan Pop, S. Ciceronescu, D. Mureșanu, N. Mărcuș, P. Mihuțiu, M. Dițiu, Nic. Diamandi, T. Păcală, I. Buna, V.I. Papp, Florian Duma, I. Bochiș și Iustin Ardelean - au reclamat Ministerului de Interne, Poliția din Oradea, deoarece fusese avizată printr-un bilet de canonicul Ciceronescu, despre demonstrația ce se pregătea, dar nu a luat nici o măsură¹⁰⁵. Reclamanții au intentat proces contra instigatorilor. Prima dezbatere s-a ținut în 27 mai 1896. Acuzații erau: Bertsey Gheorghe, Fehér Dezső (Nagyvárad Napló), Sas Ede (Nagyvárad), Halász L., Vidovits I. (ziariști)¹⁰⁶. În 14 Aprilie 1897 procesul s-a dezbătut la Curtea de Apel. Ziariștii au fost achitați de jurați. Pedepșiți au fost țapii ispășitori obscuri, precum Gencz, Klein și Szilágyi¹⁰⁷.

Datele exacte despre teroarea instaurată de elemente antiromânești din Oradea, precum și cu privire la vandalisme la care au recurs, le găsim în raportul din 31 octombrie 1893, trimis de Nicolae Zigre către Consistoriul ortodox orădean¹⁰⁸, unde scria: „Cu profundă mâhnire și indigna-țiune vin a raporta că, în urmarea agitațiunilor urmărite de unii corifei șoviniști..., în foile maghiare «Szabadság și Nagyvárad» (numerele din 6 și 8 august curent), îndreptate contra episcopului român greco-catolic Mihai Pavel și, indirect, în contra tuturor românilor, în 9 august st.n., seara pe la 8 ore, o masă turbulentă de canalii au erupt cu vehemență turbată asupra tuturor românilor din loc și asupra instituțiilor noastre confesionale. Au atacat, în mod vandalic, casele și locuințele fruntașilor români, apoi localitățile (edificiile) instituțiilor noastre confesionale, spărgând toate ferestrele și dărâmând tot ce s-a putut... În privința aranjării acestor atacuri vandalice în public s-au ridicat acuze grave și asupra inspectorului regesc Lajos Orban, care... a recunoscut cum că și dânsul a avut parte în aranjarea demonstrațiunilor proiectate politic... Responsabilitatea cea mai mare pentru aceste atrocități și vandalisme cade asupra Poliției orașului, care... n-a luat măsurile pentru împiedecarea criminalității comise în contra noastră”.

Secretarul consistorial Nicolae Zigre, expunea astfel un tablou fidel al condițiilor și modului în care s-au manifestat „patrioții” unguri. El afirmă că la originea manifestației s-au aflat gazetele orădene de limbă maghiară „Szabadság” și „Nagyvárad”, care în numerele lor din 6 și 8 august au aduse grave acuzații episcopului unit Mihail Pavel, pe care-l suspectau de infidelitate față de stat și chiar de uneltire împotriva acestuia în complicitate cu elita mișcării naționale. „O masă turbulentă de canalii au erupt cu vehemență turbată asupra tuturor românilor din loc și asupra instituțiilor noastre confesionale. Au atacat în mod vandalic casele și locuințele fruntașilor români, apoi loca-țiile instituțiilor noastre confesionale, spărgând toate ferestrele și dărâmând tot ce s-a putut. Astfel, pe lângă fruntașii fraților români greco-catolici din loc, au suferit dintre fruntașii noștri (...) Iosif Goldiș, vicariu episcopesc, subsemnatul Nicolae Zigre, avocat și secretar consistorial, Dr. Ioan Duma, Dr. Florian Duma, advocați, Iosif Papp, episcop, Toma Păcală, protoprezbiter, Elia Bochișiu, învățător și Ioan Groza, asesor referent. Au fost atacate biserica noastră centrală, școala de lângă biserică, casa parochială, locuința consistorială și locația alumneului fundațiunei Jigaiane de pe strada «Kö Faragó»; daunele materiale în toate locurile au fost considerabile”¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Ziarul „Nagyvárad”, 12 Oct. 1893.

¹⁰⁵ Ziarul „Nagyvárad”, nr. 591/1895.

¹⁰⁶ Ziarul „Nagyvárad”, nr. 97/1896.

¹⁰⁷ Ziarul „Nagyvárad”, nr. 87/1897.

¹⁰⁸ Viorel Faur, *Op. cit.*, 2018, p. 46-47.

¹⁰⁹ A. Țărău, R. Milian, M. Georgiță, *Românii din Crișana în Primul Război Mondial. Documente. De la nădejdea autonomistă la certitudinea unionistă (1848-1918)*, Editura PRIMUS, Oradea, 2018, p. 159-161.

Ceea ce s-a petrecut la Turda, unde a fost devastată casa dr. Ioan Rațiu, a luat la Oradea o amploare și mai mare, comisia oficială, constituită pentru a analiza situația, constatând distrugerile-le, pe care le aliniaza în 19 puncte¹¹⁰. Au fost provocate mari pagube materiale - prin spargerea a sute de ferestre și distrugerea de mobilier: oglinzi, mese, uși, dulapuri, scaune și obloane de ferestre -, la personalitățile ecleziastice și politice orădene, precum și la instituții românești: Episcopia greco-catolică, Consistoriul ortodox din Oradea, Internatul ortodox „Nicolae Jiga”, Școala normală română unită, Seminarul greco-catolic.

6. Împreună în ceasul împlinirii idealului național:

Ponderea în Partidul Național Român a organizației bihorene se va dovedi în preajma și în timpul războiului, în marile momente ale destinului românesc, atunci când, pentru un timp, centrul de acțiune al românilor ardeleni va fi la Oradea.

Prin cuvântul lui Vasile Goldiș, Partidul Național Român a declarat că un partid naționalist va trăi atâta vreme cât în Ungaria vor exista naționalități, dar contele Tisza István părea să nu înțeleagă rostul unui partid separat dacă are în programul său puncte comune cu partidele maghiare. Neîncrederea maghiarilor într-un astfel de partid vine din ideea că ființa independentă a partidului român ascunde scopuri nemărturisite și, de aceea, singura cale de împăcare este desființarea Partidului Național Român și încadrarea românilor în partidele politice maghiare, astfel având tot sprijinul guvernului de a se afirma liber pe toate terenurile. Dacă conducătorii partidului român nu vor accepta desființarea, ungurii vor contesta calitatea lor de a fi adevărații reprezentanți ai românilor și vor impune arhierilor să-i conducă pe români pe „calea moderațiunii și a înțelegerii frățești cu națiunea maghiară”. Considerau că se poate apela cu tot dreptul la conducătorii bisericești în ale căror mâini „se află depusă puterea supremă a conducerii Românilor”, pentru ca aceștia să „părăsească atitudinea indiferentă și să nu tolereze ca profeții mincinoși să conducă neamul românesc pe cărări greșite și primejdioase”. Arhierii vor fi secondați de toți românii care și până acum au luat parte la viața publică maghiară ca membrii ai unuia sau altuia din partidele politice maghiare¹¹¹.

În Oradea, activitatea Partidului Național Român s-a resimțit în toate momentele de seamă ale vieții politice a orașului, atunci când s-a pus problema unei atitudini față de problemele etniei pe care o reprezenta. Totuși, sau poate tocmai de aceea, activitatea sa a trebuit să se desfășoare semilegal. O astfel de activitate a fost mascată sub forma unei șezători organizate de Reuniunea „Hilaria” (10 martie 1910), la care au fost invitați fruntașii vieții politice românești din Transilvania: Teodor Mihali, Vasile Lucaciu, dr. Alexandru Vaida-Voievod. Cu această ocazie s-a ținut o consfătuire în casa lui Mihai Pavel, președintele organizației Bihor a Partidului Național Român¹¹², în care s-a discutat chestiunea atitudinii față de problemele curente (modificarea declarațiilor lui Tisza față de români, alegerile din anul respectiv, etc.). Alături de președintele Mihai Pavel, în fruntea organizației județene Bihor erau: dr. Aurel Lazăr, dr. Ioan Ciordaș și dr. Coriolan Pop¹¹³, ei făcând parte și din Comitetul de 40 al partidului. Izbucnirea războiului, perspectivele noi care au apărut în fața mișcării naționale a românilor, l-au găsit pe dr. Aurel Lazăr în tabăra adeptilor intransigenți ai înfăptuirii dezideratului național¹¹⁴.

Ca răspuns la crearea Consiliului Național din Oradea și comitatul Bihor care, prin componență, se dovedea a fi maghiar, la 3 noiembrie s-a constituit, în casa dr. Aurel Lazăr, Consiliul Național Român, compus din: dr. Aurel Lazăr (președinte), Roman Ciorogariu, Coriolan Pop, Iacob Radu, dr. Ioan Ciordaș, Sever Erdeli, Nicolae Zigre jr., Florian Stan, Vasile Chirvai, Ștefan Domocoș, Grigorie Egri, Andrei Horvat, dr. Demetriu Mangra, Ioan Sfurlea, Nerva Traian Cosma. Secretar a fost ales Sever Andru.¹¹⁵ Din acest consiliu s-a ales un Comitet executiv, compus din următorii șase membri: dr. Aurel Lazăr, Roman Ciorogariu, Iacob Radu, Coriolan Pop, Nicolae Zigre jr., Sever Erdeli. Tot acum a luat ființă și Consiliul Militar Român în frunte cu căpitanul Emil de Herbay¹¹⁶. Ziarul

¹¹⁰ Ziarul „Nagyvárad”, nr. 197/1893.

¹¹¹ Discursurile contelui Ștefan Tisza. 1893-1915 * Contribuțiuni istorice la cunoașterea chestiunii naționalităților * Adunate de un Român iubitor de adevăr, Tipografia Poporul Român, Budapesta; apud Teodor Neș, Op. cit., p. 416

¹¹² Teodor Neș, *Oameni din Bihor*, ed. a II-a, p.533.

¹¹³ *Ibidem*, p. 532.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 528-533.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 556

¹¹⁶ Barbu Ștefănescu, *Gărzile naționale românești din Bihor în luptă pentru unirea Transilvaniei cu România*, în *Crisia*, IX, 1979, p. 796-797.

Nagyvárad publica a doua zi Proclamația Consiliului Național Român din Oradea Mare¹¹⁷. Localul casei comitatului a fost împărțit în două: o aripă pentru români și una pentru maghiari¹¹⁸.

În comitat revoluția țărănească era în plină desfășurare. La 5 noiembrie, Consiliul Național Român din Oradea a redactat un manifest către populația românească, iar Consistoriul ortodox român o circulară către preoțimea și învățătorimea de sub jurisdicția sa, prin care se îndemna la liniște¹¹⁹. Aceasta și pentru că guvernul Károlyi încerca să insinueze că în spatele acestei revoluții se afla Consiliul Național Român. Organizarea gărzii naționale românești era sabotată la capitolele arme și soldă, pentru a se crea o disproporție între cele două formațiuni paramilitare. La 18 noiembrie, în ședința comună a celor două Consilii Naționale din Oradea, dr. Aurel Lazăr a cerut libera folosire a însemnelor naționale proprii și acordul ca, pe clădirea comitatului să fie arborai și drapelul românesc¹²⁰.

Părintele spiritual intransigent și omul cu vederea politică cea mai lucidă în fruntea românilor orădeni era Roman Ciorogariu, episcopul vicar ortodox. „Unchieșul” era elementul catalizator în jurul căruia se adunau toți și din care iradia liniștea și speranța. La 16 noiembrie, Roman Ciorogariu a primit o adresă din partea Consiliului Național Român Central, emisă cu o zi înainte, prin care i se comunica hotărârea de a se organiza o mare adunare națională, al cărei loc de desfășurare urma să fie comunicat ulterior¹²¹. La 27 noiembrie, presa orădeană anunța că adunarea națională a romanilor ardeleni va avea loc la Alba Iulia și că, fără îndoială, ea va vota unirea Transilvaniei cu România¹²². Se explica, în același timp, foarte clar, că aceasta derivă din dreptul la autodeterminare a românilor din Ungaria și Transilvania. De aceea, românii nu vor aștepta conferința de pace, ci își vor hotări ei înșiși propria lor soartă la Alba Iulia¹²³.

Delegații Consiliului Național Român din oraș erau: dr. Iustin Ardeleanu, avocat, dr. Sever Erdeli, avocat, dr. Ioan Boroș, avocat, Ioan Pogani, proprietar în Velența, dr. Coriolan Pop, director de bancă și Gavril Dudulescu¹²⁴. Participau din oficiu: Roman Ciorogariu, episcop vicar, dr. Demetrie Radu, episcop greco-catolic, Ioan Gentz, protopop (aceasta fiind, însă, bolnav, l-a înlocuit Petru Popescu) și Andrei Horvath, protopop. Din partea ASTREI: dr. Sebastian Marta și prof. Augustin Maghiar. Din partea „Hilariei”: dr. Vasile Chirvai și dl. Valer Mărcuș. Din partea studenților de la Academia de drept: Nerva Jercan și Nerva Traian Cosma. Din partea instituțiilor bisericești: dr. Iacob Radu, dr. Gheorghe Miculaș, Grigore Rițiu, Petru Tămăian, Grigore Pop, Gheorghe Tulbure¹²⁵. Numărul total al delegaților oficiali din comitatul Bihor se ridica la 200 și, deoarece nu s-a pus la dispoziție un tren special, s-au atașat patru vagoane la trenul de Békéscsaba¹²⁶ și, de acolo, la cel de Arad. Mii de bihoreni, în special din părțile de sud ale comitatului, au trecut munții pe jos sau cu căruța, participând la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, într-o unanimă dorință de a consfinți și pe această cale unirea Transilvaniei cu România.

Vizita scurtă a generalului Henri Mathias Berthelot, comandantul misiunii militare franceze din România, a avut un efect deosebit asupra moralului românilor din oraș. Venind cu trenul dinspre Arad, duminică, 29 decembrie, generalul francez a fost întâmpinat în gară de autoritățile comitatului și ale orașului: Ágoston Péter, Rimler Károly, Lukács Ödön, Keszthelyi Zoltán și dr. Berkovits René. Din partea Consiliului Național Român au fost de față: Roman Ciorogariu, dr. Coriolan Pop, Florian Stan, Radu Iacob, Gheorghe Tulbure și maiorul Herbay.

La 26 martie, din ordinul directoriului, elementele care periclitau țelurile Republicii Ungare a Sfaturilor, urmau să fie internate. Roman Ciorogariu a fost convocat la sediul militar al acestui directoriu, punându-i-se în vedere că, întrucât românii din Oradea și Bihor s-au situat constant pe poziția aplicării hotărârilor Adunării de la Alba Iulia, se opun deci scopurilor pentru care luptă Republica Ungară a Sfaturilor, se consideră necesară internarea fruntașilor Consiliului Național

¹¹⁷ Ziarul „Nagyvárad”, 5 noiembrie 1918, p. 4.

¹¹⁸ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1926, p. 160.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 160-161.

¹²⁰ Ziarul „Nagyvárad”, 19 noiembrie 1918, p. 3.

¹²¹ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 168.

¹²² Ziarul „Nagyvárad”, 27 noiembrie 1918, p. 2-3.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ I. Popovici, V. Covaci, Gh. Mudura, I. Călușer, M. Apan, A. Ilea, A. Caciara, 1918. Bihorul în epopeea Unirii, Documente, Oradea, 1978, p. 240 (în cont. Documente Bihor.1918).

¹²⁵ Ziarul „Nagyvárad”, 27 noiembrie 1918, p. 3.

¹²⁶ Între Salonta și Arad nu exista atunci linie ferată directă, legătura fiind prin Békéscsaba, unde trebuia să se schimbe trenul. Ziarul „Nagyvárad”, 30 noiembrie 1918, p. 6.

Român. Această internare s-a realizat în felul următor: 25 membri ai Consiliului Național Român cu domiciliul în oraș nu puteau părăsi localitatea fără autorizația directoriului. De un tratament aparte „beneficiau” Roman Ciorogariu, dr. Vasile Chirvai, dr. Savu Marta, dr. Teodor Popa și Nerva Traian Cosma, care trebuiau să vină zilnic, la orele 17:00, la sediul vicariatului din str. Uri nr. 6 (actuala str. R. Ciorogariu), fiind verificați aici de un delegat al directoriului. Cei mai periculoși pentru bolșevici erau Coriolan Pop și Roman Ciorogariu, al căror domiciliu urma să fie supravegheat ziua și noaptea, de doi grăniceri înarmați¹²⁷. În sediul Consiliului Național Român a fost instalat Consiliul comunist românesc, care a propus conducătorilor români fuziunea deoarece, din acel moment, ei urmau să reprezinte națiunea română. Se insinua că, în caz de refuz, se va trece la represalii. Deși internată la domiciliu, conducerea Consiliului Național Român a refuzat, după ce Roman Ciorogariu a respins categoric orice colaborare¹²⁸. Căpitanul șef al poliției obținut predarea românilor care se aflau în detenție, în frunte cu Roman Ciorogariu și dr. Iustin Ardeleanu, iar la ora 3 dimineața a anunțat că a preluat comanda asupra orașului¹²⁹.

Situația a devenit deosebit de încordată în noaptea de 19 spre 20 aprilie. Noua conducere a Oradiei neștiind cât timp va putea asigura oprirea forțelor bolșevice, a apelat la comandamentul român al Diviziei 6 de la Tileagd, solicitându-i ca trupele române să intre în oraș. În dimineața primei zile de Paști, 20 aprilie 1919, fruntașii orașului au ieșit în întâmpinarea comandanților armatei române. Generalul Traian Moșoiu, însoțit de generalii săi și de ofițeri superiori au intrat în clădirea Primăriei orașului la ora 14, procedând la preluarea oficială a conducerii urbei.

Festivitatea s-a încheiat în fața Primăriei, unde, la ieșire, au fost întâmpinați de corul „Hilaria” dirijat de Nicolae Fîru și de vicarul episcopal Roman Ciorogariu¹³⁰, care va rosti următoarea cuvântare: „Domnule General! Provedința divină a revărsat asupra noastră mila cea cerească, să serbăm ziua Sfintei Învieri, ca sfânta zi de Înviere a neamului românesc. Astăzi se înfăptuiește și pe acest pământ idealul unirei. Nici o parte a românismului n-a fost espusă atât de mult peirei, ca țara Bihorului. Astăzi își primește răsplata pentru eroismul, cu care și-a păstrat limba și legea străbună la aceste margini. Armata română încă vine în numele civilizațiunii, să împlinească postulatele dreptului popoarelor, promulgate de marele areopag constituit la Versailles. Ne rugăm, să fie cuprinsă în misiunea aceasta civilizatori că și ocrotirea elementelor de ordine a concetățenilor noștri Maghiari, cari împreună cu noi au suferit ororile anarhiei bolșevice, ce le-am îndurat sub teroare, de sub care astăzi ne eliberați [...]”.

La rândul său, generalul Traian Moșoiu le vorbește celor prezenți cu mult entuziasm:

„Prea sfinte Părinte, Domnilor!

[...] anul trecut, când am pășit în fruntea armatei pe pământul Ardealului, am simțit o adâncă emoție. Aceeași emoție adâncă mă cuprinde astăzi, când intru pentru întâia oară în orașul D-Voastră, ca să vă slobozesc din suferințe. Gândul nostru este de mult îndreptat spre D-Voastră. Știam în ce situație critică a-ți rămas. Și fără să mai ezităm, am alergat, să vă salvăm. Cu ziua de astăzi Regele Ferdinand al României a pus stăpânire asupra acestui oraș și a județului Bihor. De azi încolo D-Voastră sunteți cetățeni ai României-Mari. Aceasta nu este numai o vorbă spusă într-un moment de elan, ci este o realitate vie. Sunteți anexați și alipiți de trupul Țării românești pe vecii vecilor. Vă mulțumesc pentru buna primire și vă rog să strigați împreună cu mine: Trăiască M. Sa Regele Ferdinand! Trăiască România-Mare!”.

¹²⁷ Documente Bihor. 1918, p. 444-445.

¹²⁸ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 234.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 252-253.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 257-258. Szabadság, cotidian orădean, 1 mai 1919, p.1.

Romanian sister churches at the forefront of the fight for the emancipation of Romanians in Bihor and the western parts

(Abstract)

This year marks 210 years since, under the patronage of Bishop Samuil Vulcan, in 1813, the movement for the appointment of a Romanian bishop to head the diocese of Oradea, initiated by Dimitrie Țichindeal and supported by the teachers of the Preparandie, which involved a large part of the clergy of the dioceses of Arad, Timișoara and Vârșețului. The movement was taken over in 1819 by the diocese of Timisoara through the protopope Vasile Georgevici with the support of Samuil Vulcan. In 1831, the Romanians of Lipova, led by the school director Lazăr Roșu, asked Bishop Vulcan for support in establishing a Romanian bishop in Arad. This year also marks the 130th anniversary of the anti-Romanian demonstration of 9 August 1893, when several groups of „patriots” stormed the headquarters of Romanian institutions in the city - especially the church, Greek-Catholic and Orthodox alike - and the homes of Romanian intellectuals of both denominations, destroying material goods. As expressions of barbaric behaviour that had to be eliminated from the life of society, the events in Oradea, an eloquent example of the treatment to which the Romanian population was subjected, had a strong echo both in Transylvania and in other areas inhabited by Romanians. The Hungarian media even expressed the fear that „the demonstrations in Oradea will have a stronger international echo than the Memorandum” and the „Reply” itself.

Starting from these two events - which this year celebrate a commemorative figure - we thought it appropriate to dwell a little more closely, more deeply, on the fact that, despite some differences that sometimes manifest themselves, the two Romanian churches behaved like two sisters, who embraced, with all their might, the political cause of the Transylvanian Romanians, regardless of denomination.

And in this respect, Oradea has something to be proud of, starting from the moment of the two Supplexes - especially the one of 1792, which was signed this time by the two Romanian bishops, thanks to Ignatie Darabant - until the moment of 1919, when - both at the entry of the Romanian troops led by General Traian Moșoiu as well as at the visit of the royal family to Oradea on 23 May - the hierarchs of the two churches knew how to stand side by side and spare no effort.

Dumitru NOANE

Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal
noanedumitru@yahoo.com

„Timpul” Revoluției Franceze. Un ceasornic republican în colecțiile muzeului băimărean

LUCIA POP

Cuvinte cheie: muzeu, colecții, ceasornic, pendula de perete, evoluție, revoluția franceză, calendar republican, cadran astronomic

Keywords: Museum, Collections, Clock, Wall Clock, Evolution, French Revolution, Republican Calendar, Astronomical Dial

Un important studiu filozofic elaborat de gânditorul Constantin Rădulescu-Motru evidențiază în repetate rânduri utilitatea ceasornicului prin comparația intermediară dintre *Timp* și *Destin*. (cartea „Timp și Destin” a apărut inițial în anul 1940 la Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol al II-lea»). Rolul orologeriei, în acest context, este tratat ca un domeniu indispensabil în universul celor două elemente. Iată ce spune eminentul filozof în Prefața cărții sale: „În schimbările periodice ale naturii am putut găsi o succesiune pentru inventarea orologiului iar pentru găsirea timpului trăit, nu, căci pe acesta l-am găsit în unitatea vieții..... Am păstrat denumirea de *timp* pentru timpul industrializat în ceasornic, adică pentru sistemul inventat de rațiunea omenească, iar pentru timpul trăit am întrebuițat denumirea de *destin*.....Pe cadranul ceasornicului minutele sunt egale între ele și de aceeași natură, în orice stare sufletească s-ar găsi acela care poartă ceasornicul”¹.

Spre deosebire de alte unități de măsură în care toate unitățile sunt multipli sau submultipli ai unității fundamentale, unitățile de timp se abat de la această regulă, întrucât sunt incomensurabile, adică nu putem găsi o unitate care să se cuprindă de un număr întreg de ori în celelalte unități. De aici, multitudinea de calendare încercate de om, dintre care le amintim pe cele mai utilizate: calendarele solare, calendarele lunare și calendarele luni-solare.

La începuturi, împărțirea zilei în unități mai mici de timp nu a fost un lucru tocmai ușor. Rolul nopții a fost extrem de important, noaptea determina ziua și începutul ei. Împărțirea zilei a fost făcută după natură, astfel: răsăritul Soarelui, înălțarea Soarelui, culminația, coborârea, amurgul, noaptea. Însă aceste părți erau imprecise și inegale. O împărțire mai bună - în ore - a apărut doar atunci când omul și-a construit instrumente precum gnomonul, ceasuri solare sau clepsidre.

Revenind la calendare, cel mai vechi calendar solar este cel egiptean, bazat pe revărsările Nilului. El are 12 luni de câte 30 de zile (luni arbitrare) plus încă 5 zile suplimentare. Adică 365 de zile, exact aceeași împărțire ca și în cazul calendarului republican francez, care a funcționat între anii 1792 și 1805, perioadă din care datează și acest ceas mural.

Din punct de vedere astronomic, echinocțiile și solstițiile sunt printre cele mai importante date într-un an. Iată care au fost aceste date în perioada în care a fost în uz calendarul republican francez.

An/Data	Echinocliul de primăvară	Solstițiul de vară	Echinocliul de toamnă	Solstițiul de iarnă
1792	19 martie	20 iunie	22 septembrie	21 decembrie
1793	20 martie	21 iunie	22 septembrie	21 decembrie
1794	20 martie	21 iunie	22 septembrie	21 decembrie
1795	20 martie	21 iunie	23 septembrie	21 decembrie
1796	19 martie	20 iunie	22 septembrie	21 decembrie
1797	20 martie	21 iunie	22 septembrie	21 decembrie
1798	20 martie	21 iunie	22 septembrie	21 decembrie
1799	20 martie	21 iunie	23 septembrie	21 decembrie
1800	20 martie	21 iunie	23 septembrie	22 decembrie
1801	21 martie	22 iunie	23 septembrie	22 decembrie
1802	21 martie	22 iunie	23 septembrie	22 decembrie
1803	21 martie	22 iunie	24 septembrie	22 decembrie
1804	20 martie	21 iunie	23 septembrie	22 decembrie
1805	21 martie	22 iunie	23 septembrie	22 decembrie

¹ C. Rădulescu-Motru, *Timp și Destin*, Ed. Semne, București, 2006, p. 9.

După cum se poate observa, cea mai des întâlnită dată în acea perioadă pentru echinocțiul de primăvară a fost 20 martie, care este a 80 – a zi a calendarului într-un an bisect, sau, mai des, a 79 – a zi într-un an comun. Pe acest ceas, apare inscripția „Aequinocxium” în dreptul lunii martie (Tertius), iar sub inscripție în dreptul datei de 19 martie (data echinocțiului în anii 1792 și 1796) apare simbolul Υ (simbolul constelației zodiacale Berbec). Diametral opus, sub echinocțiul de toamnă (a 265 – a sau a 266 – a zi din calendar) apare simbolul Ω (simbolul grafic pentru zodia Balanță).

Pământul nu se rotește în jurul Soarelui pe un cerc perfect ci pe o elipsă. Din acest motiv, avem o distanță maximă a Pământului față de Soare (152,1 milioane kilometri) numită afeliu și o distanță minimă a Pământului față de Soare (147,1 milioane kilometri) numită periheliu. Iată datele de producere ale acestor evenimente în perioada 1792-1805.

An/Dată	Periheliu	Afeliu
1792	1 ianuarie	1 iulie
1793	29 decembrie	29 iunie
1794	29 decembrie	2 iulie
1795	31 decembrie	30 iunie
1796	30 decembrie	1 iulie
1797	30 decembrie	1 iulie
1798	31 decembrie	29 iunie
1799	29 decembrie	2 iulie
1800	1 ianuarie	1 iulie
1801	31 decembrie	30 iunie
1802	30 decembrie	3 iulie
1803	2 ianuarie	1 iulie
1804	31 decembrie	1 iulie
1805	31 decembrie	3 iulie

Data periheliului se află în zodia Capricorn, de aceea apare simbolul grafic al zodiei în dreptul periheliului Υ , iar data afeliului este în zodia Racului cu simbolul grafic aferent. Aceste informații științifice, din care o bună parte fac trimitere directă la configurația cadranelor parțial astronomic al pendulei care face obiectul acestei prezentări, au fost redactate, la solicitarea noastră, de colegii specialiști de la Muzeul de Științe Astronomice Baia Mare, mai precis de domnul Ignat Ovidiu, managerul acestei instituții culturale.

O foarte sumară incursiune în istoria ceasului ne va contura o imagine de ansamblu asupra evoluției acestui instrument de măsură a timpului pe care omul, l-a inventat și l-a perfecționat mereu din dorința legitimă de a-și ușura traiul zilnic. Avem nevoie de această imagine pentru a dezvolta un context favorabil prezentării noastre fiind vorba despre un ceasornic cu totul diferit de ceea ce am văzut cei mai mulți dintre noi. Evoluția în timp este extrem de interesantă, chiar, pe alocuri, controversată iar faptul că adesea apar informații noi, din trecutul mai îndepărtat sau din trecutul mai apropiat, menține interesul și dorința de cunoaștere a celor implicați, pentru acest domeniu multidisciplinar care este orologeria. Fără a prezenta amănunte din istoria orologeriei, putem spune că o certitudine în această evoluție spectaculoasă este faptul că, ceasurile moderne, ceasurile de astăzi, își au rădăcinile în ceasurile mecanice. Ceasurile de buzunar și de mână le-au urmat acestora secole mai târziu.

Astfel, primul ceas mecanic a fost realizat în anul 1275 în Anglia. Acesta avea caracteristici simple asemănătoare mecanismelor de astăzi. Trebuie să precizăm faptul că, primele ceasuri nu indicau în realitate ora, ci monitorizau oarecum timpul, bătând cu putere din oră în oră, ceea ce era evident în folosul oamenilor care locuiau în orașe. Această semnalare sonoră a scurgerii timpului de lucru dar și de odihnă, contribuia într-un mod semnificativ, așa cum spuneam anterior, la ușurarea vieții umane cotidiene. Invenția ceasului în forma sa actuală este atribuită meșterului german Peter Henlein (meșter lăcătuș din Nürenberg) și datează din anul 1510. Deși ceasul său a fost descris ca fiind un ceas de buzunar, acesta era atât de mare încât nu încăpea în buzunar motiv pentru care era purtat la gât.

O altă opinie susține că istoria ceasului a început abia în anul 1574, când se presupune că un meșter necunoscut ar fi realizat primul ceas de buzunar din bronz. Nici în ceea ce privește începuturile ceasului de mână istoricii nu se pun de acord. Unii susțin că primul ceas a fost fixat la încheietura reginei Elisabeta I a Angliei de către Robert Dudley în anul 1571. Cu toate acestea, micul fragment de istorie este adesea uitat iar unii specialiști în domeniu susțin că primul proprietar al unui ceas de mână a fost regina de Napoli, sora lui Napoleon Bonaparte, Caroline Murat, ceasul fiind realizat de Abraham-Louis Breguet în anul 1817, meșter ceasornicar al cărui nume a dezvoltat în timp cunoscutul brand elvețian de lux „Breguet”².

Din considerente foarte variate, istorice, tehnice, artistice sau memoriale, ceasornicul, constituie obiectul inițierii și dezvoltării de către muzee a unui segment patrimonial spectaculos și de mare atracție pentru public. Este momentul oportun acum pentru a aminti constituirea colecției și organizarea muzeului ceasului „Nicolae Simache” din Ploiești. Nicolae I. Simache, profesor emerit, fost director al Muzeului Regional de Istorie din Ploiești este cel care, în perioada 1954-1963 a inițiat și a dezvoltat colecția de orologerie care constituie fundamentul actualului muzeu de importanță națională, care îi poartă numele. Am amintit acest moment, important în istoria muzeelor din România, deoarece există o oarecare legătură între cele două instituții muzeale, din Ploiești și din Baia Mare, legătură care va fi dezvăluită în cele ce urmează³.

Colecția de orologerie a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș este o colecție relativ tânără, are o istorie de 50 de ani în spate. Parcursul dezvoltării acesteia a început în anul 1974 când au intrat în evidența științifică primele câteva zeci de exemplare. Prin achiziționarea lor de la Benedek Mihai (1914-?), cunoscut și priceput meșter ceasornicar din Baia Mare. Momentul primelor achiziții a fost oportun pentru constituirea și, ulterior, dezvoltarea prin achiziții și donații a unei noi și inedite colecții în structura patrimonială a muzeului nostru. Forma, diversitatea, ingeniozitatea tehnică și artistică a ceasornicelor oferă colecției complexitatea specifică unui patrimoniu de excepție, cu mare căutare la publicul vizitator. Colecția de ceasornice aflată în administrarea Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș numără aproximativ 300 de piese aparținând perioadei de timp cuprinse între secolele XVIII-XX cu mecanisme fabricate în diferite ateliere europene, respectiv în Austria, Elveția, Franța, Germania, Italia, România dar și în Japonia, America de Sud, Statele Unite ale Americii sau Canada. Predomină numeric ceasurile de perete, cu greutate și cu arc, cu cadrane emailate pe care orele sunt marcate cu cifre romane sau arabe, înrobite cu chenare decorative. Uneori, pe cadran sau în spatele mecanismului este inscripționat numele meșterului ceasornicar precum Ignaz Herlinger (Austria, Viena) sau vestitul Gustav Becker (Germania, Freiburg). În această categorie se remarcă prin somptuozitate dar și prin detalii tehnice impunătoare pendule de salon care, odinioară, constituiau una dintre cele mai importante componente ale ambientului interior caracteristic îndeosebi secolului al XIX-lea dar și ceasurile populare, țărănești sau vechile ceasuri cu cuc care își găseau locul în interioarele mai puțin somptuoase. Mecanisme, cu gong și greutate, cu tragere la 8, 10 sau chiar 100 de zile, sunt adăpostite în impresionante cutii (tip mobilă), construcție manuală, cu frumoase elemente decorative. La fel de spectaculoase sunt ceasurile de buzunar, de postament sau ceasurile portative⁴. Așa cum am spus anterior, istoria este una dintre științele care gravitează în jurul uneia dintre cele mai ingenioase invenții ale omului, respectiv a ceasornicului. Pe de o parte, ceasul are propria sa evoluție istorică, pe de altă parte, în istoria omenirii, timpul măsurat după ceasornice a decis victorii sau înfrângeri pe diferite paliere, așadar vorbim despre ceasuri și ore istorice.

O exemplificare, spunem noi, pertinentă la această afirmație este pendula de perete contemporană Revoluției Franceze (1789-1799), cea mai veche piesă din colecție și cu cea mai palpitantă istorie în spate (fig.1-2). Ceasul amintit mai sus a fost achiziționat în anul 1974 și a făcut parte din grupajul primelor piese cumpărate de la meșterul băimărean Benedek Mihai. La momentul respectiv credem, pe de o parte, că meșterul nu cunoștea semnificația istorică a pendulei altfel ar fi atenționat cumpărătorul, respectiv muzeul asupra importanței „ceasului rotund de perete”, pe de altă parte, dumnealui, cu siguranță, a ajuns în posesia acestuia cu ceva timp în urmă, probabil într-o conjunctură nesemnificativă. Aproximativ în aceeași perioadă, meșterul ceasornicar, dorind

² <https://www.gasesteceas.ro/istoria-ceasurilor>

³ Dumitru Nedelea, *Pelerinaj printre orologii*, vol. I, Editura Noel Computres, Ploiești, 2001, pp.7-11.

⁴ Viorel Rusu, Lucia Pop, *Călătorie în universul ceasului. Colecția de orologerie. A journey in the universe of the clock. The horological collection*. Seria „Colecții muzeale”, Editura Eurotip, Baia Mare, pp. 3-7.

să înstrăineze colecția, a oferit-o spre cumpărare recent înființatului muzeu al ceasului din Ploiești⁵. Domnul Dumitru Nedelea, muzeograf⁶, avea în grijă colecția de ceasuri și desigur l-a vizitat pe meșterul băimărean, cunoscându-i astfel orologiile adunate de-a lungul timpului. Muzeul din Ploiești nu dispunea de fonduri pentru a achiziționa colecția astfel încât l-a sfătuit pe domnul Benedek să se adreseze Muzeului Județean Maramureș ceea ce acesta a și făcut. Achizițiile de ceasornice au fost demarate de domnul Mihoc Blaga în anul 1974, pe atunci muzeograf, ulterior profesor universitar și membru al Uniunii Scriitorilor, iar din anul 1976 am continuat dezvoltarea colecției care a ajuns, iată, la aproape 300 de exemplare.

Povestea acelei pendule de perete începe în vârtoarea acelor vremuri tulburi, revoluționare care au schimbat mersul istoriei, care au marcat omenirea.

Revoluția franceză se consideră, în general, că a început la 14 iulie 1789 cu asediul Bastiliei și s-a încheiat cu lovitură de stat din 18 Brumaire din anul VIII (9 noiembrie 1799), lovitură de stat a lui Napoleon Bonaparte împotriva regimului constituțional. Această perioadă a fost marcată de numeroase reforme al căror scop principal a fost să distrugă funcționarea *Ancien Régime* (vechea monarhie feudală). Printre altele se dorea instituirea unui nou sistem social și juridic, a unui nou sistem de greutate și măsuri (pe care îl cunoaștem astăzi drept sistemul metric) și a unui nou calendar. Acest, un altfel de calendar, are o foarte strânsă legătură cu ceasornicul nostru zecimal fapt pentru care vom oferi câteva informații despre el.

Calendarul republican francez sau calendarul revoluționar a fost adoptat de Convenția Națională din Franța în ziua de 22 septembrie 1792, dată intrată în istorie ca *ziua proclamării Republicii*, scopul fiind comemorarea sfârșitului monarhiei și nașterii republicii. Acest calendar înlocuia calendarul gregorian (inițiat de papa Grigore al XIII-lea la 15 octombrie 1582) pe care Franța l-a adoptat repede odată cu primul grup de țări catolice respectiv cu Italia, Spania, Portugalia. Crearea „sistemului metric provizoriu”, în august 1793, a atras după sine reforma calendarului revoluționar astfel încât acesta a fost prezentat Convenției în septembrie 1793 și a intrat în vigoare în 24 octombrie 1793. Conform noului calendar, anul începea la 22 septembrie odată cu echinocliul de toamnă, nu mai cuprindea ciclurile săptămânale iar schema matematică avea ca fundament „*bogățiile naturii, pentru a-i face (pe oameni n. n.) să iubească câmpurile și să desemneze metodic ordinea influențelor cerului și a producțiilor pământului*” după cum a spus Fabre d'Églantine, poet, dramaturg, revoluționar, membru în comisia de proiectare a noului calendar revoluționar. Un an calendaristic revoluționar era împărțit în 12 luni cu câte 30 de zile fiecare (360 de zile) plus 5 zile (6 în anii bisecți) adăugate la sfârșitul anului. La rândul ei, fiecare lună era împărțită în trei decenii, fiecare deceniu având 8 zile și jumătate de muncă și doar o zi și jumătate de odihnă garantată⁷. Cum măsura timpul ceasul revoluționar? Fiecare zi a Calendarului Republican era împărțită în zece ore, fiecare oră în 100 de minute zecimale și fiecare minut zecimal în 100 de secunde zecimale. O oră era deci echivalentă cu 144 minute convenționale, adică mai mult de două ori o oră convențională, mai exact 2 ore și 24 de minute ale ceasului sexagesimal clasic. Mai putem adăuga faptul că un minut era echivalent cu 86,4 secunde convenționale (cu 44% mai mult decât un minut convențional) și o secundă era echivalentă cu 0,864 secunde convenționale (Cu 13,6% mai puțin decât o secundă convențională)⁸.

Ceasurile de perete de acest fel au fost construite pentru a afișa această dată zecimală, dar acest sistem nu a funcționat mult timp. Utilizarea obligatorie a timpului zecimal a fost suspendată oficial la 7 aprilie 1795, cu toate acestea unele orașe din Franța au continuat să folosească timpul zecimal până în anul 1801.

Curiozitatea și dorința de a afla dacă mai sunt și alte muzee care gestionează astfel de piese, ținând cont de perioada foarte scurtă de utilizare, am aflat următoarele: În localitatea Vizille din Franța, regiunea Auvergne-Rhône-Alpes, în vara anului 1989 a fost inaugurat Muzeul Revoluției Franceze. cu ocazia manifestărilor dedicate bicentenarului Revoluției Franceze. Acest muzeu,

⁵ Muzeul Ceasului „Nicolae Simache” din Ploiești, este unic în rețeaua muzeală din România. Acesta a fost înființat în anul 1963 de profesorul Nicolae Simache (1905-1972) care a donat primele 300 de ceasuri.

⁶ Dumitru Nedelea (1930-2013), a fost un pasionat desăvârșit de orologerie fapt pentru care a renunțat la cariera militară și a intrat în echipa profesorului Nicolae Simache (1965) alături de care a participat la înființarea unei secții noi la muzeul din Ploiești și ulterior al muzeului care va purta numele distinsului profesor. L-am cunoscut prin anii 1980, am colaborat cu dumnealui iar publicațiile de orologerie, ale cărui autor este, au fost și îmi sunt de folos și astăzi.

⁷ <https://www.rfi.ro/cultura-125710-pagina-istorie-„Când francezii și-au făcut propriul-calendar-republican>, Bianca Pădureanu (05. 10. 2022)

⁸ <https://slabire.koshachek.com/articles/calendarul-republican-sau-calendarul-revolutionar.html>

găzduit în castelul François de Bonne (1540-1625), importantă personalitate din istoria medievală locală, cuprinde, în principal, tablouri, desene și schițe dar și obiecte precum busturi, plăci pictate, contemporane revoluției. Politica de achiziții a acestui muzeu are un caracter permanent iar toate sau marea majoritate a pieselor au câte o poveste interesantă în spate. În anul 2014, în contextul acestei politici, a fost achiziționat un ceasornic zecimal bazat pe Noiembrie 1793-Aprilie 1795, numărând 100 secunde/minut, 100 minute/oră, 10 ore/zi⁹. Acest ceasornic republican, deși prezintă o formă diferită, are cadranul asemănător cu al pendulei din colecția muzeului nostru.

⁹ https://ro.frwiki.wiki/wiki/Musée_de_la_Révolution_française

Time of the French Revolution.
A Republican Timepiece in the Baia Mare Museum collections
(Abstract)

The County Museum of History and Archaeology Maramureş is one of the few cultural institutions of regional importance in Romania which treasures and showcases a rich horological collection. The development of this collection has begun back in 1974 when the first dozens of clocks were scientifically catalogued. These clocks were purchased from Benedek Mihai (1914-?), a well-known and skilled clockmaker from Baia Mare. One of the most valuable timepieces in this collection is a pendulum dating from the French Revolution. This decimal clock, which beats 100 seconds / minute, 100 minutes / hour, 10 hours / day, was used for a very short period of time – between November 1793 and April 1795. The decimal clock system of the Revolution was developed in correlation with a new calendar. According to this new calendar, a year consisted of 12 months of 30 days each plus 5 (6 in leap years) extra days added at the end. Furthermore, each month was divided into 3 decades of 8 and a half days of work and one and a half day for rest. While commoners did not easily grow accustomed to the new time measurement system, some cities did continue to use it until 1801.

Lucia POP

Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş
lucipop50@yahoo.com

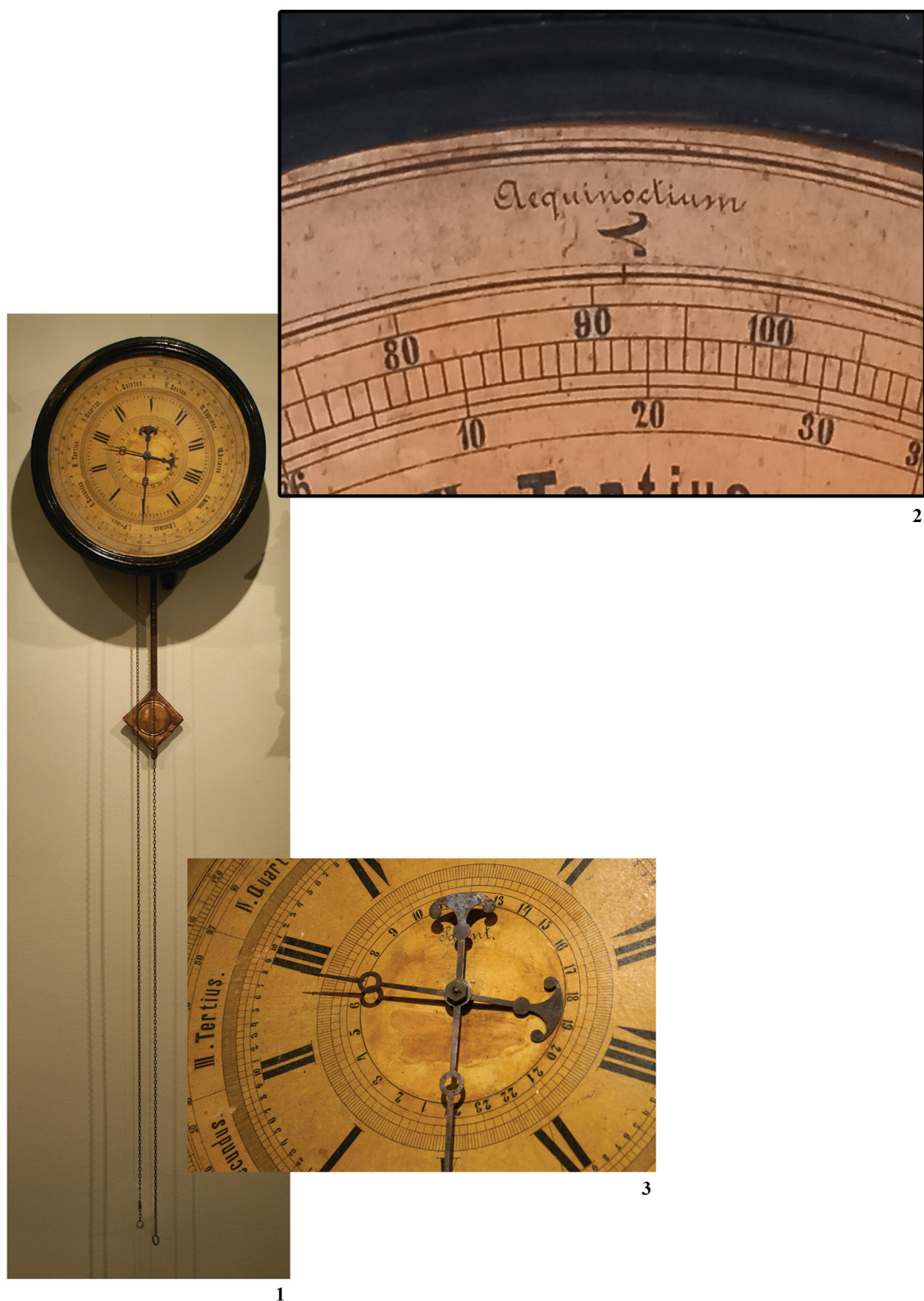

Fig.1 - 1: Pendula de perete contemporană revoluției franceze, perioada oficială de valabilitate noiembrie 1793 - aprilie 1795; 2-3: detalii cadran.

Fig.2 - Pendula de perete contemporană revoluției franceze, detalii cadran.

Raul Dona, memorialist al Primului Război Mondial

PETRE DIN

Cuvinte cheie: primul război mondial, Raul Dona, România Mare, mizerie, spitale.

Keywords: First World War, Raul Dona, Greater Romania, misery, hospitals.

Autorul acestui jurnal, Raul Dona, este exponentul elitei intelectuale care se alătură efortului militar al României în Primul Război Mondial pentru realizarea idealului național de făurire a României Mari. Din biografia sa tumultuoasă, caracteristică de altfel oricărei personalități, selectăm câteva repere mai importante care jalonează dezvoltarea profesională și implicarea în evenimentele primei conflagrații mondiale. Iulia Vladimirovici, autoarea prefeței memoriilor subliniază numirea acestuia ca medic secundar pe o perioadă de patru ani, începând din iunie 1899 la Serviciul Ginecologic al Spitalului Filantropia. La finalul a doi ani de activitate la Serviciul chirurgical al Spitalului Colentina, revine la Spitalul Filantropia, finalizându-și stagiul de medic secundar în anul 1903¹.

În viața sa personală intervine un eveniment fericit prin căsătoria la 7 februarie 1916 cu Niculina Delavrancea, a treia fiică a scriitorului Barbu Ștefănescu Delavrancea, iar ceremonialul nunții a avut loc la Dragosloveni, aproape de localitatea Râmnicu Sărat, la moșia scriitorului Alexandru Vlahuță și a soției sale, Ruxandra, apropiată ai familiei Delavrancea².

Intrarea României în război, înfrângerile armatei sale, refugiul în Moldova și privațiunile condiției de refugiat, dezorganizarea administrației, penuria alimentelor, a lemnului, prețurile exorbitante ale produselor sunt temele constante ale operei sale. Însemnările din 6 martie 1917, de la Vaslui reprezintă paradigma frustrărilor generate de administrația coruptă și incompetentă, a ineficienței alianței cu Rusia, a dezinteresului prefectului pentru administrarea serviciilor publice și a sacrificiului medicilor contaminați cu tifosul exantematic. Situația deplorabilă a aprovizionării cu alimente a condus la introducerea sistemului de cartelă, dar pentru a căror obținere trebuia să faci anticameră la poliție, să-ți neglijezi serviciul de la spital sau să argumentezi că ai îndeplinit alte formalități. Sugestive în acest sens sunt demersurile pentru cumpărarea unei cantități de vin pentru masă sau pentru achiziționarea unor cutii de chibrituri, care însumează timp de așteptare la Directorul Prefecturii Județene și la Administrația financiară³.

Forma estetică rafinată, măiestria artistică în reliefarea acestor aspecte dezolante semnifică forța de atracție necesară inserării în comunicarea noastră a unui fragment din jurnal. „Ca să poți cumpăra puțin vin pentru masă de pe la unii jidovi cari au butoaie cu vin, trebuie să ai autorizație de la directorul prefecturii județene. Pentru obținerea acestui bilet, altă anticameră, altă pierdere de vreme: când e în birou și nu primește pe nimeni, căci, are treabă, fie că nu e la birou. Ca să capeți o cutie de chibrituri - și ce chibrituri, strici 20 până să ia unul foc - sau puțină sare trebuie să te milogești pe la Administrația Funciară. Să te duci de 3-4 ori ca să capeți o cutie de chibrituri”⁴.

Caracteristic perioadelor de instabilitate economică și socială sunt și inițiativele oficialităților de ameliorare a nivelului de trai al populației și de stopare a speculei la produsele de primă necesitate. Eșecul acestora se materializează prin faptul că prețurile pe care le stabilește administrația sunt mult mai mari decât cele solicitate de negustori înaintea fixării prețurilor maximele. În viziunea lui Raul Dona explicația constă în aceea, că negustorii i-au mituit pe administratori și au obținut un avantaj financiar în defavoarea cetățenilor, fapt recunoscut chiar și de către unii dintre negustori⁵.

Însemnările sale atestă respectul față de normele sociale aflate în vigoare, absența oricărei veleități de a pleda în favoarea unei revolte solitare în fața atâtor abuzuri și reliefează un profil uman fidel vocației de medic devotat pacienților. Dar acest ideal, bineînțeles, se pretează la critici vehemente asupra funcționării ineficiente a administrației, asupra corupției din societate în momentele dramatice ale Primului Război Mondial. Jurnalul său evidențiază după, expresia lui Jean Starobinski coborârea principiilor în realitatea istoriei și unde discursul rațiunii va identifica spațiul

¹ Vladimirov 2018, p. 11.

² *Ibidem*.

³ Dona 2018, p. 60.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

de inserție⁶. Astfel, comportamentul său solidar cu oamenii onești din administrație și din serviciul militar, critica acerbă a insuficienței aprovizionări a spitalelor cu lemne și a populației cu bunuri și alimente se încadrează în această realitate istorică sumbră.

Expresie a subiectivității autorului, jurnalul medicului militar subliniază că originea suferințelor societății românești nu provin doar din cauze economice și materiale, ci și din cauza deficiențelor de ordin moral și unul din cele mai frapante exemple îl oferă lipsa de activitate în exercitarea autorității a prefectului în județ. Meticulos și pragmatic în formularea argumentelor Raul Dona menționează că prefectul nu se implică în administrarea rețelei de drumuri, a celei sanitare a orașului Vaslui, ci vizează doar interesele personale și ale politicianismului. *„Trimite cutărui ministru la Iași lemne etc. etc. și aici spitalele rămân cu cioate putrede sau cu nimic. Prin spitale n-a fost deloc, niciodată, nici o inspecție, nimic, nimic. Nici cel puțin un om al lui n-a venit cu scop să vadă: ce se face? Se face oare ceva? Ce ar fi de făcut? Când e vorba să se mai pună peste complet 100 de bolnavi vine delegatul Comitetului și înghesuie câte doi într-un pat, unii peste alții, fracturi peste arsuri, sau amputați peste tifizi, și asta se cheamă administrație. Cui să reclami ca să nu-ți impuie că-l plictisești? Vino cu ceva bun de spus, dar cu doleanțe, cine nu știe.... toți sunt sătui!”*⁷.

Textul uzitat are o importanță deosebită în percepția corectă asupra funcționării aparatului administrativ în perioada Primului Război Mondial. Sociologul Gabriel Tarde remarca că actul de virtute cel mai eroic este foarte simplu în sine și nu diferă de actul de moralitate obișnuită decât prin intensitatea sa⁸. Or, dacă introducem enunțul sociologului francez în studiul nostru, constatăm că una dintre virtuțile esențiale ale eroului nostru constă în consecvența atitudinii de a critica vehement realitățile dramatice în care conviețuiește și curajul asumării atitudinilor în fața corupției, incompetenței și imoralității administrației publice. Această trăsătură admirabilă se asociază cu compasiunea și îngrijirea, aproape eroică, acordată bolnavilor din spitalul din Vaslui.

Un aspect interesant al însemnărilor îl denotă și percepția privind Revoluția din Rusia. Evenimentele politice rusești s-au soldat cu o lovitură de stat concretizată prin capturarea partidului germanofil clandestin patronat de țarina Alexandra și tolerat din slăbiciune de țarul Nicolae al II-lea, aflat sub controlul țarinei. Tumultul revoluției a determinat abdicarea țarului, arestarea țarinei și uciderea a 6-8 mii de germanofili. Indiferent de evoluția Revoluției din Rusia, Raul Dona consideră că ajutorul rusesc a fost foarte slab încă de la debutul conflictului și în aceeași manieră se manifestă și în 1917⁹.

O interpretare pertinentă asupra evenimentelor din Rusia le oferă Antonella Astorri și Patrizia Salvadori ce notează faptul că, după victoriile germane și austro-ungare pe frontul din Galiția, moralul trupelor rusești s-a diminuat, prețul alimentelor cresc, iar birocrația țaristă administrează ineficient și corupt societatea rusă. Dacă în 1905, loialitatea armatei față de Nicolae al II-lea a determinat stoparea revoluției, în 27 februarie 1917, conform calendarului rus, garda imperială a fraternizat cu revolta și după trei zile, țarul a abdicat în favoarea fratelui său Mihail, care a renunțat la domnie¹⁰.

Pragmatic și riguros în îndeplinirea obligațiilor de serviciu, Raul Dona subliniază că epidemia de tifos exantematic evoluează în mod constant. Pe lângă bolnavii sosiți de pe front victime sigure au fost în egală măsură și cadrele medicale. Lipsa meritocrației a devenit atât de evidentă încât nici unul dintre medicii care onorează serviciul sanitar al ultimelor șase luni nu a fost înaintat în grad sau decorat, în schimb sunt astfel recompensați politrucii, pezevenghii și lichelele¹¹.

Evenimentele Primului Război Mondial îl determină pe Raul Dona la reflecții profunde asupra experiențelor vieții militare, profesiei de medic și la colportarea de imagini dureroase privind cruzimile conflictului și dificultăților în aprovizionarea cu alimente și bunuri. Jurnalul său este o critică acidă a realităților existențiale ce le incumbă războiul, a protagoniștilor acestor evenimente, a ineficienței administrației civile, aspecte ce exprimă sensibilitatea și talentul său literar. *„Of, Doamne, de-am scăpa odată de mizeria asta și de săcâiala asta de fiecă moment! Dimineata fac pe sluga în casă, după spital mă duc la pâine, căci altfel nu capăt, mă milogesc pentru puțin vin cu 2,60 litrul de poșircă; ca să cumperi ceva, trebuie să fii mare norocos și la pungă gros. Leafa nu ne-a dat-o la 15 luna trecută, ca de regulă, și azi, 6 martie, tot nu poate plăti casierul. Hoțul meu de proprietar vrea să mă puie să-i plătesc și apa și*

⁶ Starobinski 1990, p. 49.

⁷ Dona 2018, p. 63.

⁸ Tarde 2007, p. 134-135.

⁹ Dona 2018, p. 61.

¹⁰ Astorri și Salvadori 2005, p. 126-127.

¹¹ Dona 2018, p. 64.

canalul și abonamentul la gunoi, pe care-l plătește de atâția ani, nu mai mult azi, fiindcă stăm la el”¹².

Tensiunile și dificultățile inerente Primului Război Mondial reprezintă momentul favorabil al proliferării zvonurilor. Așa cum subliniază, Jean Noël Kapferer zvonul desemnează apariția și circulația unor informații, fie încă neconfirmate public de către sursele oficiale, fie dezmințite de acestea. Se poate afirma că zvonul este anterioară sursei oficiale, fie că o contrazice pe aceasta. Deci, zvonul e o raportare la autoritate, dezvăluind secrete și determinând autoritatea să se exprime¹³. Elocvent în acest sens este scrisoarea din 7 martie 1917, Vaslui, în care Raul Dona prezintă informația uciderei Kaizerului. Știrea a fost relatată și de către directorul poliției, care completează zvonul cu informația conform căreia moartea Kaizerului a fost provocată de un ofițer. Altă versiune constă în faptul că a fost linșat de publicul revoltat în stradă, unde încercase să impună liniștea și calmul¹⁴.

Relevant pentru pacifismul și pledoaria în favoarea dispariției brutalității în relațiile internaționale este ilustrat prin următoarele aserțiuni din conținutul scrisorii. *„Dispariția acestei forțe geniale în Rău era o necesitate pentru omenire. Întrăurirea în venirea Pacea în Europa va fi ajutată, desigur, prin acest fapt. Un geniu criminal superior dispare în mod exemplar – multe învățăminte sunt de tras și pentru Istorie, și pentru cei favorizați de soartă, cari dețin puterea și desconsideră dreptul celor pe care îi asupresc și cari în circumstanțe nu pot crâcni”*¹⁵.

Însemnările din 11 martie 1917, Vaslui, vin în continuitatea registrului tematic anterior prin îngrijirea bolnavilor și a răniților din spitale și derularea operațiunilor militare. Așa cum era de așteptat în urma discuției cu dr. Cantacuzino, directorul Serviciului Sanitar a fost desființat serviciul de chirurgie la spital și a fost repartizat la spitalul 253 de la Școala de fete cu specializarea în boli interne. Zvonul cu privire la uciderea Kaizerului s-a dovedit a fi un mesaj lipsit de existență reală, fiind inventat de rușii de la Marele Cartier din Bârlad. În aceeași notă zvonistică s-a colportat ideea unei revoluții în câteva orașe germane importante precum Hamburg, Bremen și Berlin¹⁶.

În jurnal întâlnim imagini dezolante privind îngrijirea bolnavilor, iar constatările lui Raul Dona exprimă nemulțumirea față de elita politică conducătoare incapabilă să amelioreze situația din spitale. Astfel, soldații mor de tifos exantematic ca în timpul lui Napoleon I, când epidemia a încetat după ce a produs multe victime. Îngrijirea ce li se acordă acestora este sumară și bolnavii de holeră sunt tratați în același pat cu cei bolnavi de tifos exantematic, și în acest context critica este vehementă căci, și nedreptățile sunt flagrante. *„Asta se cheamă îngrijire. Poftim de a spune cui va din cei mari ți-aprinzi paie în cap, treci de bârfitor sau trădător, și vai de tine! Morții sunt duși la groapă în care pline, peste care îndeasă cadavre câte 2-3 milițieni (cioclii de ocazie)”*¹⁷.

O notă aparte este reprezentat în jurnal de însemnările sale din 15 martie 1917, Vaslui, în care prezintă în detalii degradarea unui maior culpabilizat de lipsă de curaj în retragerea din Muntenia și reacția societății față de acesta. Contemporan al acestor evenimente Raul Dona subliniază că după degradare au urmat admonestările diverselor persoane care i-au amplificat umilințele și dezamăgirile maiorului degradat. Deși era însoțit de două santinele spre închisoare un elev de colegiu l-a înjurat și scuipat, în strada locuită de evrei, aceștia l-au huiduit și insultat, iar ajuns la închisoare, un jandarm l-a lovit îngrozitor, înjurat și umilit. În percepția sa nedreptățile sunt cu atât mai evidente cu cât, colonelul trădător Crăiniceanu a fost condamnat la 15 ani, cu circumstanțe atenuante, iar pe ordonanța lui care trebuia să execute ordinul superiorului a fost condamnat la moarte. În aceeași situație, generalul Cocărăscu, care a fugit și el din fața inamicului, deși în ipostaza de general nu era atât de expus, l-au achitat¹⁸.

Registrul tematic al însemnărilor este îmbogățit prin contribuția medicilor și a sacrificiului lor în susținerea războiului. Se impune să precizăm că medicii au fost expuși multor privațiuni și unei insecurități constante în condițiile mijloacelor sanitare deficitare și a unor eforturi excepționale în vindecarea bolnavilor. Pe acest fundal, autorul evidențiază decesul doctorului Horawitz, doctorul Mirbach din Tikir era grav bolnav, în delir, locotenent-colonelul medic Ionel D-trescu Mumuianu se afla în agonie, cu delir, moartea maiorului dr. Andreescu ca urmare a infectării cu tifos exantematic¹⁹.

¹² Ibidem, p. 64-65.

¹³ Kapferer 1993, p. 39.

¹⁴ Dona 2018, p. 65.

¹⁵ Ibidem, p. 66.

¹⁶ Ibidem, p. 67.

¹⁷ Ibidem, p. 68.

¹⁸ Ibidem, p. 70.

¹⁹ Ibidem, p. 69.

În ciuda eforturilor extraordinare, Raul Dona menționează că nu s-a acordat nicio recompensă medicilor pentru demersurile lor, nici decorări, nici avansări, ci doar Costineștii și Duma au fost favorizați. Cu modestie se include în ipostaza celor mai nedreptățiți și argumentează frustrările inventariind privațiunile suferite în război. La Cernavodă trebuia să trateze 700 de răniți zilnic, apoi în Transilvania a suportat retragerea precipitată și calvarul din Bicz, iar la Oituz a suferit mizeria anotimpului ploios, fără adăpost și a numărului colosal de răniți generat de luptele derulate permanent ziua și noaptea. Sosit în Vaslui, autorul susține că a avut un spital cu cei mai grav răniți, în condițiile în care era singurul chirurg. În afara celor răniți a început să trateze degerații, dar efortul era inutil, căci mureau din cauza lipsei focului și a hranei²⁰.

Permanentele frustrări datorate deficiențelor sistemului medical, inexistența meritocrației din societatea românească, sentimentul constant al insecurității insinuează uneori resemnarea în fața dificultăților existenței cotidiene. Singurii care îi întrețin dorința de a trăi și de a depăși calamitățile războiului sunt fiica și soția sa care îi insuflă prin înțelepciune și inteligență speranța într-un viitor mai bun. „Mi se face capul calendar după vizita celor 150 de bolnavi, dimineața, la spital. N-am ce-mi trebuie, personal ignorant, infirmieri iok, sanitare iok, termometre 2 pentru 150 de bolnavi, seringi nu, ace – unul și stricat etc. etc. etc. Mă aștept și sunt resemnat să capăt tifosul și să mă curețe, căci sunt și surmenat, de luni de zile, și extenuat și [fără] energie de rezistat la orice cauză distrugătoare”²¹.

Ultimele enunțuri sunt ilustrative pentru deficiențele majore ale spitalelor din Vaslui, expunerea medicilor la pericolele tifosului exantematic și al holerei și starea deprimantă, uneori, a lui Raul Dona, constrâns să trateze pacienții în condiții neadecvate. Ca urmare apar și semnalele de alarmă împotriva nedreptăților flagrante manifestate prin dureroase constatări. „Mult își mai bate joc statul nostru de noi bieții răbdători și supuși ca boi în jug. Veni – va oare, vreodată, ziua răfuieiilor?”²².

Situația spitalelor reprezintă o temă majoră existentă și în Memoriile Reginei Maria. Din descrierile acesteia rezultă că, în ciuda faptului că se confruntă cu numeroase privațiuni răniții sunt impresionați de vizitele reginei și ale alaiului regal, iar medicii percep gestul regal ca o mângâiere și încurajare. Regina constată că bucătăriile și cămarile vizitate sunt foarte bine conduse și întreținute. Sugestiv pentru implicarea reginei Maria în efortul de război al României sunt însemnările din Bacău, 13 /26 august 1917, în care descrie demersurile acesteia pentru ameliorarea sistemului medical. „Zi de muncă încordată și grea, spitale, spitale, spitale, unul după altul ziua întreagă, începând cu un imens spital militar înființat în niște mari barăci care fuseseră înainte ale artileriei. Se aflau acolo peste 1000 de răniți; am intrat în toate sălile și ne-am făcut toată datoria fără șovăire, cu toată marea noastră oboseală; noroc că ziua nu era chiar așa de călduroasă”²³.

Afirmațiile reginei Maria denotă că suferințele nu-i sunt intangibile, ci sunt resimțite în mod dureros, fapt reliefat în însemnările din 27 / 9 septembrie ,1917, Coțofănești. Înzestrată cu un talent literar remarcabil, descrie impactul vizitei regale la spitalul din localitate asupra sensibilității bolnavilor, remarcă forța prin care bolnavii își suportă durerile, credința în capacitatea de vindecare a reginei, dar și cuvintele de mulțumire ale răniților la adresa reginei în acest spațiu dominat de suferință, groază și durere²⁴.

Revenind la Raul Dona, constatăm critica vehementă a realităților societății românești, a corupției și a indifferenței autorităților față de deficiențele de aprovizionare cu alimente, cu lemne și cu medicamente. La acest nivel al cercetării sesizăm libertatea absolută a autorului acestui jurnal privind exprimarea opiniilor, dar și scepticismul că prin diatriba sa ar stopa nedreptățile din funcționarea societății. De asemenea, subliniem că Raul Dona este paradigma omului exemplar care evită credința în prejudecăți, stereotipuri, întruchipează personajul în slujba adevărului și exprimă aprehensiunea față de discuțiile sterile și malițioase. „Adesea mă gândesc la o societate, la o lipsă de reacționare contra acestui sistem odios de guvernare și administrare. Nici unul nu-și face datoria, n-au decât un singur gând: să profite el cât mai iute, cât mai mult, cât mai mereu. Administrația spitalelor e un jaf ignobil: când nu e una, când nu e alta, când unul ia tot și altul nu mai ajunge să capete. De ce? S-a pus un singur om la depozitul regional: el trebuie să facă plăți, să treacă în condică, să împartă instrumentele, să dea la reparare, să primească de la reparare și ascuțit etc., să dea merinde, să aprovizioneze cu merinde etc. etc. etc. Apoi e posibil să facă un singur om atâta treabă și bine? La comitet e același lucru, pe capul unuia curg toate belele,

²⁰ Ibidem, p. 71-72.

²¹ Ibidem, p. 72.

²² Ibidem, p. 76.

²³ Memoriile Reginei Maria a României 2012, p. 10.

²⁴ Ibidem, p. 22-23.

dacă mai e un copist, doi, pe lângă el, aceștia nu sunt puși pentru a rezolva numeroasele chestii ce vin acolo”²⁵.

John Stuart Mill consideră că străduințele dezinteresate de a promova binele altora nu trebuie diminuate, ci se impune să fie sporite, dar pentru realizarea acestora nu este necesară folosirea gârbaciului și a biciului, ci utilizarea educației²⁶. Acestei teoretizări se pliază și universul gândirii medicului român care face o critică acidă a sistemului de guvernare și administrare ce nu vizează ameliorarea funcționării sale, ci o perpetuare a jafului public din spitale. În viziunea lui Raul Dona demn de dispreț este ignoranța oficialităților care investește într-o singură persoană activități care nu pot fi rezolvate de acesta, dată fiind volumul uriaș de lucru, fapt ce argumentează o extraordinară necunoaștere în domeniul guvernării și administrării. Detaliile mărunte din viața cotidiană, explicațiile pertinente privind funcționarea defectuoasă a administrației nu reușesc să-i modifice rațiunea existenței de medic, aceea de a trata dezinteresat, uman și creștinește pacienții din spitale și de a se bucura discret de satisfacția ce o produce salvarea unei vieți.

Deosebit de interesante sunt și observațiile sale sociologice privind cauzele care determină funcționarea ineficientă a administrației publice, dezordinea și nerespectarea legislației și a lipsei de disponibilitate a instituțiilor față de problematica cotidiană a românilor. Cu o sinceritate dezarmantă recunoaște că impunerea unor obligații exagerat de mari unei singure persoane care ar putea fi îndeplinite doar de cinci sau zece persoane reprezintă chestiunea de fond a neîmplinirilor. Aspectul nu este solitar, ci se întâlnește în armată, administrație încât dacă un funcționar și-ar îndeplini obligațiile care îi revin nici în șapte vieți nu le-ar putea rezolva. Acesta este motivul pentru care, mai nimeni, nu-și face datoria²⁷. Eleganța exprimării, raționamentul argumentativ al lui Raul Dona sunt motivele care ne determină să facem apel la formule plastice din jurnal pentru a realiza dificultățile funcționarului în realizarea sarcinilor de serviciu. *„Inovațiunile, cererile de hârtie, rapoarte, statistici nesfârșite de tot soiul și mai ales absolut inutile, cari zac prin dosare și arhive, necontrolate sunt iarăși corvoada distrugătoare de folos din munca funcționarului. El, ca să fie în regulă cu forma, neglijează principalul pentru paperaserie [pentru] rapoarte a căror întârziere atrage mai degrabă observațiile decât un control al activității lui, care nu se face mai niciodată. Lipsa de organizare de sus, sus de tot, dezordinea sus, sus de tot, nerespectarea legilor și dispozițiilor de sus, sus de tot, abuzul groaznic dător de prost exemplu, tocmai din partea celor ce ar trebui să se jeneze puțin, cel puțin când fură fără răgaz! Asta ne-a dus la situația tristă în care am ajuns și cred sigur că o să ne mai afunde”²⁸.*

Din perspectivă hermeneutică citatul denotă insuficienta responsabilitate a factorului politic în actul guvernării, impunerea unui specific birocratic activității funcționarului manifestat prin întocmirea de rapoarte și statistici inutile, abuzuri ce inspiră imaginea unui exemplu negativ. Aceste aspecte imputate ierarhiei politice și administrative antrenează mentalitatea lui Raul Dona în direcția unei stări de spirit decepționate care explică în mare măsură situația dificilă a României. Să recunoaștem că este o diagnoză nefericită atribuită realităților românești, dar blamul nu ține de subiectivitatea autorului, iar imaginarul nu încarnează un personaj obișnuit cu administrația, ci un cetățean care crede, încă, în progresul, bunăstarea și înfăptuirea României Mari.

Expresia decepționată asupra clasei politice, indiferent de partidul care guvernează, atribuirea de invective generate, în viziunea sa, de promovarea interesului personal sunt aspecte care nu favorizează crearea României Mari. De asemenea, sunt taxate cu vehemență afacerile lui Brătianu, care și-a trimis vinul obținut în podgoriile de la Florica în 60 de vagoane la Galați și apoi la Odessa. În acest context acțiunile politicienilor pot conduce la deficiențele frontului și la generalii trădători, care au fost cumpărați de germani. *„Cu porci Constantinesci, Taki Ionești, Brătieni, Costinești etc. etc. cari nu respectă nimic și nu-și văd decât de interesul lor, nu se poate face RRRRRomânia Maaaaare, ci pe cea mai mică posibil. Îmi spunea deunăzi Garoflid, un om prea serios și în măsură să știe, căci e inspector agricol și vine în contact cu fel de fel de lume, că Brătianu și-a trimis vinul de la Florica în 60 de vagoane pe nume străin (Ardeleanu) la Galați, tocmai în timpul retragerii, când trenurile gemeau de lume și liniile erau encombrate de vagoane și trenuri cari așteptau cu zilele prin gări. De la Galați, acel vin a fost trimis la Odessa: faptul e cert. Comentariile se fac degeaba. E stare de asediu: cască gură că ți se va închide, și încă de veci. Nici un prefect, din cei ce au făcut maltrapazlâcuri cu vitele la frontieră în preziua războiului, nici unul n-a fost pedepsit, nici cum trebuia, nici altfel. Cu așa moravuri, ce poți aștepta, decât defecțiuni a fronturilor? Muică, Popovici, Iliescu, Cocărăscu, Socec, Costescu, Basarabescu și alții sunt generali aproape sigur trădători, căci prea e mare*

²⁵ Dona 2018, p. 76-77.

²⁶ Mill 1994, p. 98.

²⁷ Dona 2018, p. 77.

²⁸ Ibidem.

tâmpenia ca să-i avem așa proști. Toți cumpărați și ademeniți de nemții ce mișunau prin țară și de agenții lor români, deja cumpărați, fiindcă atâta așteptau, să se vândă. Dacă ar fi făcut-o din convingere (trădarea) m-aș înclina, dar au trădat pentru bani”²⁹.

Acest citat prezintă o importanță deosebită deoarece îl situează pe Raul Dona în ipostaza oamenilor cu opinii asupra realității cotidiene. José Ortega y Gasset afirmă că majoritatea oamenilor nu au opinii și se impune ca acestea să vină din exterior, prin presiune. Filosoful spaniol pledează în favoarea opiniilor căci în absența lor conviețuirea umană ar deveni un haos și un neant istoric. Fără opinii, existența ar fi lipsită de arhitectură, de organicitate³⁰. Pornind de la enunțurile lui José Ortega y Gasset, considerăm că prin memoriile medicului român obținem o imagine mai completă asupra realității, suntem în măsură să receptăm sensibilitatea unui segment de putere care își dorește forța economică, poziții sociale în disprețul oricăror principii și norme de bun simț, dar surprindem și eroi ce se sacrifică în favoarea idealului național sau își exercită profesia în mod exemplar. Prin critica vehementă, Raul Dona își exprimă adeziunea la o societate circumscrisă progresului economic, social, cultural, politic, dar în egală măsură și receptării valorilor morale care trebuie să triumfe în devenirea României. Însemnările sale mai exprimă și necesitatea trăirii într-o veritabilă plenitudine, cu aspirații naționale desprinse din evenimentialul fervent al timpului și al teribilei forțe a imprevizibilului cotidian.

Confruntat cu dezordinea și corupția inspirate de sistemul turco-ruso-român, cu disperarea, abuzurile și indiferența administrației, Raul Dona se pronunță în favoarea ordinii și corectitudinii simbolizate de germani. În ceea ce privește relațiile dintre germani și români din perspectivă imagologică, Klaus Heitmann sublinia faptul că acestea nu s-au comparat niciodată cu interesul manifestat de germani față de polonezi. Condițiile geografice și geopolitice oferă explicații plauzibile privind nivelul redus al însemnătății românilor față de germani și austrieci³¹. În ciuda acestor determinări obiective românii i-au perceput pe germani ca pe un element de ordine și corectitudine în muncă, fapt reliefat și de Raul Dona. Prin comparație cu germanii, bulgarii sunt apreciați pentru seriozitatea cu care se administrează, iar românii sunt caracterizați prin furt și chiul. În spațiul românesc sunt valorizate mai mult ariviștii, mizerabilii și oameni pișcherii³².

Critica sa nu are un caracter distructiv, demolator, ci urmărește stoparea dezordinii, corupției și implicarea mai eficientă a administrației în gestionarea multiplelor aspecte provocate de război. Însemnările sale sunt și o pledoarie în favoarea respectării valorilor morale, a exercitării puterii prin valorizarea normelor de drept, a opiniei publice și a valorilor vieții de familie.

Pe acest fundal criticile virulente ale medicului român sunt asociate cu predilecție decepției provocate de comportamentul degenerat al unor îmbogățiți de război care influențează negativ viața cotidiană a românilor. „Mare, mare scârbă mă-neacă, sărmană țară! O poftă de sadic mă cuprinde să jupoi o lichea de vie, să asist la linșarea mizerabililor îmbuibăți care-și bat joc de viața noastră fără nici o sancțiune, ocrotindu-se între ei”³³.

Însemnările eroului nostru din 25 martie 1917 sunt relevante pentru satisfacția intrării SUA în război împotriva Germaniei care la nivelul sensibilității sale desemnează debutul unei perioade mai favorabile pentru aspirațiile românilor, dar exprimă și decepțiile generate de proliferarea tifosului exantematic în spitale. Victime ale flagelului nu sunt doar civilii sau militarii, dar în egală măsură și personalul medical. Astfel, fostul său coleg de facultate Haralambie Botescu cu o sănătate bună și o situație favorabilă în politică a fost răpus, la fel și medicul francez Pierre Jean Clunet, care era riguros în aplicarea igienei, medicul Felix și colonel doctor Papadopol³⁴.

Sugestiv pentru impactul tifosului exantematic asupra bolnavilor și comportamentul infam al unor cadre medicale militare sunt însemnările lui Raul Dona din 13 aprilie 1917. Confruntat cu multiple chestiuni de natură profesională, autorul acestor memorii a fost informat de avansarea în gradul de locotenent-colonelul în data de 1 noiembrie 1916, acordându-i-se salariul și vechimea în cele 6 luni ca o compensație a injustițiilor la adresa sa din ultimul timp. În prealabil menționăm că au fost avansați alte cadre militare care nu se distinseseră prin nimic, dar erau protejați de sistemul politic. Nedreptatea a fost reparată de colonelul dr. Andreescu Ghiță, care l-a reabilitat și avansat. În

²⁹ *Ibidem*, p. 78.

³⁰ Gasset 1994, p. 150.

³¹ Heitmann 2014, p. 45-46.

³² Dona 2018, p. 79.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 80-81.

schimb, recunoaște că generalul dr. Antoniu l-a trimis pe front, deși era maior în calitate de medic de batalion la un regiment de infanterie, unde în mod firesc erau trimiși doar studenți sau sublocotenenți. Intenția era ca Raul Dona să se confrunte cât mai mult cu privațiunile inerente războiului și să fie cât mai expus în ipostaza de medic³⁵.

Însemnările sale evocă fără echivoc și influența factorului politic în luarea deciziilor în domeniul medical. Astfel, pornind de la disputa cu Ioan E. Costinescu, fiul ministrului de stat Emil Costinescu, generalul dr. Antoniu i-a redactat un raport incorect împotriva lui Raul Dona care s-a soldat cu mutarea sa. Ulterior, autorul raportului este cuprins de regrete, i se confesează acestuia invocând lipsa de caracter a lui Costinescu. „Să înțeleagă fiecare care ar ceti asta vreodată ce e de înțeles.....Eu nici nu vreau să am în minte de reținut o răzbunare. Dacă e o justiție imanentă, să le vie.....Dreptatea mea s-a făcut – am fost reabilitat, după multe suferințe, ce e drept, dar întru tot, căci Puica și leninul mă dedomajază”³⁶.

Figurile politicianilor, evenimentele războiului și ale vieții de refugiat, egoismul și indiferența autorităților sunt temele esențiale ale însemnărilor din 23 aprilie 1917. Deficiențele sistemului de aprovizionare cu alimente sunt ameliorate cu ajutorul proviziilor pe care le primește de la clienții recunoscători. Aceste realități au loc pentru că provocările sunt numeroase și eroii trebuie să le găsească soluții într-un interval de timp scurt. Astfel, Raul Dona primește o găină, 45 de ouă proaspete și o jumătate de miel. Într-un climat normal acest fapt poate genera discuții, dar în contextul războiului un asemenea gest devine impresionant, mai ales că în ultima săptămâna familia sa a mâncat fasole și mămăligă. În acest registru tematic, mărturisește cu franchețe că a trăit mai mult din pomeni, căci de cumpărat, cu excepția semințelor de dovleac și de floarea soarelui, nu se găsește nimic. Pentru a achiziționa carne trebuie să aștepti aproximativ 3 ore dimineața cu riscul de a fi infectat cu păduchi exantematici, motiv pentru care a și renunțat să mai cumpere de la măcelărie³⁷.

Așa cum reiese din paginile jurnalului, recunoștința sa este orientată cu dragoste spre soția Niculina Delavrancea, percepută în ipostaza de mamă ideală și soție binecuvântată. Imaginea pozitivă a soției sale este un element constant al descrierilor din jurnal, Raul Dona subliniindu-i întotdeauna bunătatea și înțelegerea manifestată în tumultul vieții de refugiat în Moldova. „Îmi ghicește toate dorințele și mi le previne, mă calmează în starea de nervi – surexcitație – în care mă aflu. Mai ales cu boala lui Jubi am fost grozav de izbit și consumat timp de 4 zile, până l-am crezut scăpat, în fine, de tifos vreo complicație. Nu mă supără Puica cu nimic, niciodată, și nu știu cum i-aș putea fi mai iubitor și recunoscător că mă face fericit în timpurile astea de suferință”³⁸.

Penuria de alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte, măsurile sanitare necorespunzătoare sunt motive care au amplificat evoluția epidemiei de tifos exantematic. Fonduri pentru instalații de deparazitare se încasează, dar nu se ajunge la funcționarea acestora. Astfel, păduchii îi infectează pe bolnavi și lipsa de bunăvoință a autorităților de a întreprinde ceva practic îl dezamăgesc pe Raul Dona. Acestei realități i se asociază și regimul de inaniție. Alimentația bolnavilor este alcătuită dintr-un orez fiert cu un „oșcior”, ceai de salcâm sau de fân, căci ceaiul cel bun este livrat altora, pâine cu țărâte din abundență și corpi străini cu făină mucedă și amară care generează bolnavilor, convalescenților de tifos recurent și exantematic diaree, inaniție, anterite, marasm până la moarte³⁹.

Din perspectiva aprovizionării deficitare cu instrumente medicale de strictă necesitate medicul militar menționează că pentru un spital alcătuit din 120-150 de bolnavi este dotat cu singur termometru. În condițiile în care pentru a lua temperatura la un singur pacient este nevoie de 7-8 minute, se întreabă retoric cum poate fi utilizat acesta la toți bolnavii întrucât acesta este singurul indiciu prețios care te ajută în aplicarea unui tratament corect. În ciuda solicitărilor la Comitetul pentru termometre, Raul Dona nu a primit un alt instrument. Au fost câteva termometre, dar bolnavii cu delir le-au spart, recunoaște medicul, și ar trebui câte un instrument pentru fiecare pacient, ceea ce consideră că este imposibil⁴⁰.

Registru tematic al însemnărilor sale este focalizat în data de 6 mai 1917 pe chestiuni de natură militară. Cu informația epocii și filtrată prin sensibilitatea sa el lansează ideea trădării demnitarului rus Boris Stürmen, confirmată de o oficialitate rusă, trădarea țarinei Alexandra și a țarului Nicolae al II-lea, evenimente care au condus la pierderea unei jumătăți din teritoriul țării. În percepția lui Raul

³⁵ Ibidem, p. 86-87.

³⁶ Ibidem, p. 88.

³⁷ Ibidem, p. 93.

³⁸ Ibidem, p. 94.

³⁹ Ibidem, p. 95.

⁴⁰ Ibidem, p. 95.

Dona germanii sunt obraznici și impostori încercând să livreze mentalității colective imaginea că nu cunosc sentimentul de insecuritate datorită înfrângerii care se contura la orizont⁴¹.

Informații interesante referitoare la pregătirile pe care le fac trupele române pentru începerea ofensivei împotriva germanilor sunt reliefate în însemnările din 22 mai 1917. Deși medic, are acuratețea necesară de a prezenta derularea evenimentelor din perspectiva militară în detalii, fapt care decodifică calitățile sale de strateg în război. El semnalează că a început deplasarea a 28 de baterii în zona frontului și mai rămân în dotare 18 baterii de completat și deplasat spre front⁴². În acest context, prin comportamentul său extraordinar, prin sentimentele și aspirațiile în slujba realizării României Mari, Raul Dona se dovedește o personalitate medicală exemplară care sintetizează în sine rezistența în fața agresorului extern, credința în triumful cauzei naționale, dar și promotorul unei pledoarii în favoarea pacifismului. *„Așteptăm ca pe Mesia să înceapă ofensiva generală Adevărată și să se sfârșească odată cu porcăria asta de război. Aflu că a fost ieri-alaltăieri la Iași un incendiu formidabil care a distrus echipamente militare și muniții în valoare de câteva milioane. Focul a fost desigur pus de hoții cari vreau să-și mascheze hoția sau nu s-au săturat gheșeft. Am rămas foarte trist la știrea acestei noi nenorociri pentru țară”*⁴³.

Tonul critic la adresa mizeriei din Vaslui este un aspect constant și în însemnările din 1 iunie 1917. Dificultatea vieții este agravată de mulțimea muștelor, datorită murdăriei din curțile vasluienilor, fapt ce poate transmite cu rapiditate boli infecțioase. Penuria alimentelor revine în mod frecvent în memoriile sale unde menționează că abia o singură dată pe săptămână se poate aproviziona cu carne, iar atunci prețul este de 4 lei kilogramul. *„Dacă-ți place; dacă nu, du-te de te înghesuie 5 ceasuri ca să capeți o pele sau un os împruțit de vită moartă bolnavă!”*⁴⁴.

Alt aspect reliefat se referă la vizita Reginei Maria în spitalele din Vaslui. Raul Dona consemnează faptul că Regina s-a deplasat la fiecare pat al bolnavilor oferindu-le țigări, bomboane, o floare, o carte, iar celorlalți bolnavi le-a dăruit câte o iconiță din lemn⁴⁵. Prin asemenea gesturi la nivelul sensibilității bolnavilor vizita Reginei Maria a avut un impact extraordinar, amplificându-i popularitatea și imaginea sa hiperbolizantă. Referindu-se la acest aspect, Ioan Scurtu subliniază că activitățile sale politice menite să-l influențeze pe regele Ferdinand și acțiunile organizate de Crucea Roșie i-au atras apelativul de „mama răniților”⁴⁶.

Este cazul să afirmăm că dificultățile profesiei de medic, insuficiența medicamentelor și a instrumentelor medicale, lipsa de eficiență a administrației în aprovizionarea populației cu alimente și lemne au condus la decepții și la insinuarea efemerității vieții. *„Desigur că în vreme de război trebuie să suferi, și că suferințele noastre, pe lângă ale altora, sunt nimica toată. Dar mă gândeam cât e de scurtă viața și cât de puțin o să am eu și ai mei, toți din întruchiparea ce va să fie ori să vie! Ajung la poteau, istovit, cheltuit, și, când m-a descăleca mobilizarea ce duc în spinare, rămân deșelat au proprie et au figuré! Mai am câțiva ani de trăit și mi se duce viața așa de prostește! De s-ar isprăvi dracului porcăria asta mai iute!”*⁴⁷.

Momentele finale ale însemnărilor acestei date se referă la registrul militar al evenimentelor conflictului. Profilul de medic militar îi impregnează mentalității sale ideea trădării generată de ruși și germani care converg la încheierea unei păci separate a autorităților ruse cu cele germane, fără anexiuni teritoriale. Din perspectivă ideologică tratatul vizează paradisul terestru gestionat de germani. În descrierea armatei române refăcute și aptă pentru ofensivă, Raul Dona, are încredere în soldați, în timp ce ofițerii întâlniți în comisiile de reformă urmăresc transferul de pe front la zonele sedentare. Se întreabă și el revoltat cum este posibil ca militari de carieră și educați în posibilitatea unui iminent război să vizeze spații sedentare. *„Cei mari, putorile ale mari, crapă pe ghiftuie de mâncăruri bune pe la popote și de gheșefturi (de, ca omul!) și se cotlonesc prin curți marțiale, prin stat-majoare, prin comisii și paracomisii. Azi, nevasta unuia de la o curte marțială ne spunea că i-a trimes bărbatul nu mai puțin 25 de cutii odată, de pesmeți, din cari noi nu putem căpăta nici o cutie. Tot ea are stofă militară de a îmbrăcat 3 copii, meditorii copiilor, și-a făcut rochie șimanta din stofă militară. Când mă gândesc cât am umblat până să capăt de o hăinuță pentru mine”*⁴⁸.

⁴¹ Ibidem, p. 96.

⁴² Ibidem, p. 99.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, p. 100.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Scurtu 1991, p. 68.

⁴⁷ Dona 2018, p. 100-101.

⁴⁸ Ibidem, p. 101-102.

Textul uzitat este relevant pentru falsitatea principiilor de conviețuire din societatea românească a Primului Război Mondial și relevă exacerbarea intereselor individuale în detrimentul celor comune. Este evidentă și criza credinței în idealurile comune, triumful egocentrismului structurat pe proliferarea interesului de grup și dispersia sentimentului național. Această anatomie a societății românești nu-i poate perveti crezul intelectual și moral al lui Raul Dona, care înseamnă speranța în victoria principiului unității naționale prin realizarea României Mari.

Critica sa devine mai vehementă, nemulțumirile și frustrările cresc în amploare pe măsura consemnării realităților cotidiene înregistrate în armată. „Față de abuzurile unora, de ghiftuială revoltătoare, cum să nu-ți fie lehamite de război, când tu tragi targa pe uscat și înghiți în sec? Trec pe lângă noi soldați cu sofertașe, cari duc de pe la popote mâncare la ofițerii cu familie, cari iau mâncare acasă (de obicei activi și cu grade mari). Ce să vezi pe sofertaș, la etajul superior (la vedere): prăjituri cu creme, éclair-uri etc! La popotă pe noi nu ne primește, trebuie să ai o mare, mare trecere. Când te plângi, lumea te ia en grippe și evită. Asta e o regulă și trebuie să evităm de a ne plânge, ca să nu fim anoști. Rămânerăbdarea”⁴⁹.

În viziunea medicului militar, Raul Dona, soluția pentru înlăturarea abuzurilor, corupției și ineficienței din administrație o întrevide prin ocuparea țării pe o perioadă de vreo cincizeci de ani de către germani. „Desigur, n-am mai vedea gheșefturile și nerușinarea de azi, incuria și bunul plac al colachipsiților și îmbuibăților regimului nefast care duce țara și pe noi la peire, după ce au trădat alianța ce avem cu germanii, singurii cari ne-ar fi dus la izbândă”⁵⁰.

Textul este important pentru percepția pozitivă a modelului cultural și politic reprezentat de Germania. Această opțiune politică, menționează Lucian Boia, este reiterată de o pleiadă de intelectuali cu mari merite în cultura română. Astfel, Ioan Slavici susține că românii încadrați în monarhia habsburgică au progresat sub puternica influență a culturii germane⁵¹, iar Tudor Arghezi disprețuiește balcanismul societății românești și admirația sa este orientată spre soliditatea și eficiența Germaniei⁵². Inserat acestei mentalități este și viziunea medicului militar, Raul Dona favorabilă Germaniei ce semnifică ordine, administrație eficientă și stoparea abuzurilor și a corupției.

La finalul acestui studiu, am considerat că se impune formularea următoarelor concluzii:

Raul Dona este reprezentantul elitei intelectuale care se alătură efortului de război al României în timpul Primului Război Mondial pentru realizarea României Mari. Ca atare, intrarea României în conflict, privațiunile condiției de refugiat în Moldova, dezorganizarea, ineficiența administrației românești, penuria alimentelor, a lemnului, prețurile exorbitante și mizeria din spitale sunt temele constante ale jurnalului său.

Însemnările sale descriu influența factorului politic în luarea deciziilor în domeniul medical, figurile politicianilor, trădările unor ofițeri superiori, dar și evenimentele fericite ale vieții de familie. Astfel, Raul Dona relevă cu admirație bunătatea și înțelegerea soției sale, percepută în ipostaza de mamă ideală și soție binecuvântată, care îi asigură echilibrul vieții în acest tumult al vieții de medic militar, dar și creșterea frumoasă a fiicei sale.

⁴⁹ Ibidem, p. 102.

⁵⁰ Ibidem, p. 102-103.

⁵¹ Boia 2009, p. 307.

⁵² Ibidem, p. 147.

Bibliografie

- Astorri și Salvadori 2005 A. Astorri și P. Salvadori, *Istoria ilustrată a Primului Război Mondial*, traducere Ilieș Câmpeanu, București, 2005.
- Boia 2009 L. Boia, „Germanofili” *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, 2009.
- Dona 2018 R. Dona, *Jurnalul unui medic militar 1917-1918. Cu acuarele și desene de Niculina Delavrancea-Dona*, Ediție îngrijită de Iulia Vladimirov și Viorica Milicescu, București, 2018.
- Gasset 1994 J. O. y Gasset, *Revolta maselor*, traducere de Coman Lupu, București, 1994.
- Heitmann 2014 K. Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775-1918. Un studiu imagologic*, Ediția a II-a, traducere și introducere de Dumitru Hîncu, Iași, 2014.
- Kapferer 1993 J. N. Kapferer, *Zvonurile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*, prefața de Septimiu Chelcea, traducere de Marina Vazaca, București, 1993.
- Memoriile Reginei Maria a României 2012 Memoriile Reginei Maria a României, *Povestea vieții mele*, vol. XI, București, 2012.
- Mill 1994 J. S. Mill, *Despre libertate*, traducere de Adrian Paul Iliescu, București, 1994.
- Scurtu 1991 I. Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947*, Editura Danubius, București, 1991.
- Starobinski 1990 J. Starobinski, *1789 emblema unei rațiuni*, traducere și prefață de Ion Pop, București, 1990.
- Tarde 2007 G. Tarde, *Opinia și mulțimea*, traducere și prefață de Nicoleta Corbu, București, 2007.
- Vladimirov 2018 I. Vladimirov, *Prefață*, în R. Dona, *Jurnalul unui medic militar 1917-1918. Cu acuarele și desene de Niculina Delavrancea-Dona*, Ediție îngrijită de Iulia Vladimirov și Viorica Milicescu, București, 2018

Raul Dona as a memorist of the First World War

(Abstract)

Raul Dona is a representative of the intellectual elite who joined Romania's war effort during the First World War for the achievement of the Greater Romania. As such, the constant themes of his diary are Romania's entry into the conflict, the deprivations of a refugee in Moldova, the disorganisation and inefficiency of the Romanian administration, the shortage of food, wood resources, exorbitant prices and the misery in hospitals.

His notes describe the influence of the political factor in making decisions in the medical field, the portraits of politicians, the betrayals of senior officers and the happy events of family life. Thus Raul Dona admiringly reveals the kindness and understanding of his wife, perceived as an ideal mother and blessed wife who provides him both a balanced life in the tumult of the events as a military doctor and a beautiful upbringing of his daughter.

Petre DIN

Liceul Teoretic „Gheorghe Lazăr” Avrig
petre_din@yahoo.com

Lumea internațională în ziarul *Pentru Socialism*. De la revoluția din Ungaria la instaurarea comunismului în Cuba (1956-1959) II

IOAN BOTIȘ

Cuvinte cheie: război rece, comunism, spionaj, „vânătoare de vrăjitoare”, ordine mondială, presa comunistă, lumea internațională.

Keywords: cold war, communism, espionage, „witch-hunt”, world order, communist press, international world.

Continua prăbușire a economiilor burgheze și viața de mizerie din țările capitaliste

În februarie 1957, *Pentru Socialism* concluziona că anul 1956, în lumea capitalului, a fost un an de continuă înrăutățire a situației economice, în special în țări ca Anglia, Franța, Italia, Grecia, Coreea de Sud și Vietnamul de Sud, cu tot ce presupunea aceasta: creșterea șomajului, prețurilor și inflației, înrăutățirea condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor, scăderea producției industriale și a celei agricole, scumpirea vieții în general¹.

Din cauza sistării navigației pe Canalul de Suez și a distrugerii conductelor de petrol de pe teritoriul sirian, aprovizionarea industriei britanice cu produse petroliere a devenit tot mai greu de rezolvat. Mai mult, taxele de transport pe vase s-au scumpit din zi în zi, afirma *Pentru Socialism*². O acută lipsă de petrol s-ar fi făcut resimțită în toate țările vest-europene, în condițiile în care Italia importa din Orientul Apropiat și Mijlociu peste 90% din întreaga cantitate de petrol consumată în țară, Germania 85%, Anglia aproximativ 75% și Elveția peste 60%³.

La Paris rezervele de benzină pur și simplu au secat, susținea ziarul; majoritatea stațiilor de benzină erau goale, iar în fața celor care mai aveau puține rezerve de combustibil existau cozi nesfârșite; se vindeau doar 5-10 litri de benzină, ceea ce a dus la reducerea cu 32% a circulației vehiculelor pe străzi⁴. „Încetarea importării petrolului în urma scoaterii din funcțiune a conductei de petrol Irak Petroleum Company a provocat panică pe piața europeană a petrolului și a dus la creșterea prețului produselor europene. Taxele de transport au crescut cu 20-30%”, concluziona *Pentru Socialism*⁵.

În martie 1957, *Pentru Socialism* anunța că, în Franța, prețurile la combustibil au fost majorate cu 10%, concomitent scumpindu-se prețul petrolului lampant și al altor produse petrolifere, această mărire fiind a patra în anul 1957⁶. Ziarul *Pentru Socialism* explica și de ce se produceau aceste scumpiri: transportul petrolului din Golful Persic, ocolind pe la Capul Bunei Speranțe, costa de șase ori mai mult decât transportul prin Canalul de Suez, iar costul transportului produselor petrolifere din Golful Mexic crescuse de aproape trei ori de la izbucnirea crizei Suezului⁷. O altă problemă cu care se confrunta Franța era reducerea volumului construcției de locuințe⁸.

În martie 1957, *Pentru Socialism* își informa cititorii că Jean Philippi, secretarul de stat pentru problemele bugetare, a prezentat un tablou sumbru al finanțelor Franței. Potrivit oficialului francez situația Franței era caracterizată de un dezechilibru economic și financiar, de exporturile în scădere

¹ I Catoi, „Strălucite victorii obținute de constructorii comunismului în anul 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.960, Marți, 5 februarie 1957, p.4.

² „Economia burgheză întâmpină mari dificultăți în urma agresiunii împotriva Egiptului”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.89, Vineri, 15 noiembrie 1956, p.4.

³ „În țările vest-europene se resimte o acută lipsă de petrol”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.898, Sîmbătă, 24 noiembrie 1956, p.4.

⁴ „Se agravează criza de petrol în țările occidentale”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.900, Marți, 27 noiembrie 1956, p.4; „În țările vest-europene se resimte o acută lipsă de petrol”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.898, Sîmbătă, 24 noiembrie 1956, p.4.

⁵ „În țările vest-europene se resimte o acută lipsă de petrol”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.898, Sîmbătă, 24 noiembrie 1956, p.4.

⁶ „În Franța au fost majorate prețurile la combustibil”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.

⁷ *Loc.cit.*

⁸ La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

și importurile în creștere, astfel încât deficitul bugetar era tot mai mare.⁹ Franța se confrunta nu doar cu grave probleme economice, ci și cu probleme sociale, înregistrând o creștere a criminalității, în special în rândurile minorilor¹⁰.

Nici britanicii nu stăteau mai bine. În orașe precum Glasgow, Liverpool și Birmingham nu s-a vândut nici măcar un litru de benzină pe zi, existau cozi interminabile de oameni care așteptau să primească tichete pentru benzină care urmau să fie valabile începând cu 17 decembrie 1956, zi în care începea oficial raționalizarea petrolului în Anglia¹¹. Această măsură marca sfârșitul rezervelor de petrol de care dispusesse Anglia înainte de agresiunea împotriva Egiptului și presupunea reducerea în mod drastic a consumului de petrol în industrie, creșterea prețurilor la produsele petrolifere (tendință manifestată încă înainte de introducerea raționalizării), creșterea prețurilor transporturilor și, ca urmare, o scumpire a costului vieții britanicilor¹².

Pentru *Socialism* anunța că în Anglia construcția de locuințe a fost suspendată din cauza creșterii costurilor materialelor de construcție și a dobânzilor la împrumuturi, iar aceasta a dus la sporirea chiriilor până la pragul reprezentat de 40-50% din salariul unui muncitor¹³. Criza politică și economică din Anglia a generat, afirma *Pentru Socialism*, un val de emigrări către Canada și Australia¹⁴.

În timp ce guvernul danez și-ar fi anunțat intenția de a reduce cu 30% consumul de petrol, autoritățile suedeze au luat măsura interzicerii circulației autoturismelor particulare de sâmbătă până luni¹⁵. În Danemarca s-au scumpit prețurile la bere, tutun și unele produse de larg consum¹⁶. În Austria au crescut prețurile la principalele produse alimentare și mărfuri de larg consum, au sporit taxele pentru serviciile comunale, producția industrială a fost restrânsă, a crescut numărul concedierilor în rândul muncitorilor și a scăzut puterea de cumpărare¹⁷.

Nici Statele Unite ale Americii nu au scăpat de această criză a petrolului, prețul benzinei crescând brusc cu 10%, concomitent cu manifestarea tendințelor de creștere a prețului petrolului brut și al păcurii folosite de americani pentru încălzirea locuințelor¹⁸. Pentru *Socialism* afirma că unul dintre simptomele alarmante ale crizei care se manifesta în economia Statelor Unite ale Americii îl constituia reducerea considerabilă sau amânarea planurilor de investiții ale întreprinderilor industriale, tendință mult accentuată în domeniul construcțiilor de locuințe¹⁹. Americanii ar fi redus considerabil producția în industria de automobile (existau stocuri uriașe de automobile noi nevândute) iar în industria oțelului piața americană era suprasaturată, stocurile de diferite produse de oțel nevândute crescând neconținut²⁰. Urmare a acestei stări de fapt United Steel Corporation și-a stins un furnal și trei cuptoare Martin²¹. O restrângere a activității a cunoscut industria cuprului și au fost închise mai multe mine, în vreme ce industria siderurgică continua să lucreze sub nivelul capacității de producție²².

Cea mai mare primejdie pentru economia americană rămânea, în continuare, inflația, considera *Pentru Socialism*²³. Creșterea șomajului s-a datorat și scăderii producției de textile și confecții cu 7%, a celei de cauciuc și piele cu 2%, a aparatelor de radio și televiziune cu 22%, a diferitelor obiecte de uz casnic cu 12%²⁴.

⁹ „Politica economică a guvernului Mollet viu criticată”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.999, Vineri, 22 martie, 1957, p.4.

¹⁰ „Creșterea criminalității în Franța”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1017, Vineri, 12 aprilie 1957, p.4.

¹¹ „Se agravează criza de petrol în țările occidentale”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.900, Marți, 27 noiembrie 1956, p.4.

¹² *Loc.cit.*

¹³ „Suspendarea construcției de locuințe în Anglia”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.931, Joi, 3 ianuarie 1957, p.4.

¹⁴ „Aspecte ale crizei politice și economice din Anglia”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.977, Duminică, 24 februarie 1957, p.4.

¹⁵ „Se agravează criza de petrol în țările occidentale”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.900, Marți, 27 noiembrie 1956, p.4.

¹⁶ „Pe marginea evenimentelor internaționale”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1109, Miercuri, 31 iulie 1957, p.4.

¹⁷ „Cresc prețurile în Austria”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.988, Sâmbătă, 9 martie 1957, p.4.

¹⁸ „Scumpirea benzinei în S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.902, Joi, 29 noiembrie 1956, p.4.

¹⁹ „Realități americane. Simptome alarmante de criză în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.987, Vineri, 8 martie 1957, p.4.

²⁰ Ion Cătoi, „Noi simptome de declin în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1013, Duminică, 7 aprilie 1957, p.4.; „Realități americane. Simptome alarmante de criză în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.987, Vineri, 8 martie 1957, p.4.

²¹ Ion Cătoi, „Noi simptome de declin în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1013, Duminică, 7 aprilie 1957, p.4.

²² „Aspecte din «lumea liberă»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.

²³ „Realități americane. Simptome alarmante de criză în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.987, Vineri, 8 martie 1957, p.4.

²⁴ Ion Cătoi, „Noi simptome de declin în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1013, Duminică, 7 aprilie 1957, p.4.

În Statele Unite ale Americii, situația din industria de automobile și în construcția de locuințe era foarte grea²⁵. Totuși, cu toate că automobile nu se prea produceau în America, accidentele mortale s-au înmulțit în așa măsură încât s-au atins cifre record (669 de astfel de accidente produse doar în câteva zile), paradox neexplicat de cei de la *Pentru Socialism*²⁶. Probabil pentru că nu se mai construiau locuințe, în New York, alături de „zgârie nori”, existau cocioabe mizerabile²⁷.

Pentru Statele Unite ale Americii, prognozele erau extrem de sumbre. *Pentru Socialism* considera că o spirală inflaționistă de mari proporții va fi urmată de o depresiune catastrofală, economia americană „pierzând ritmul”²⁸. Una dintre cauzele acestei situații era bugetul militar uriaș care apăsa atât de greu asupra umerilor contribuabililor americani²⁹. Rezultatele erau deja vizibile: costul vieții a crescut cu 18% în S.U.A., prețurile au crescut la aproape toate bunurile și serviciile, cea mai mare creștere înregistrându-se în construcții, transporturi și asistență medicală³⁰. Condițiile de muncă ale lucrătorilor americani erau extrem de grele, numai în anul 1956, doar în statul California, înregistrându-se 750.000 de accidente de muncă³¹.

Cu toate că economia americană se prăbușea fără putință de tăgadă, *Pentru Socialism* constata că, o altă situație paradoxală, dominația economică și politică a Statelor Unite ale Americii asupra Franței și Angliei se întărea³². Noul instrument prin care americanii vizau înlocuirea colonialismului anglo-francez, iremediabil compromis, cu noul colonialism american era doctrina Eisenhower, considerată doar o reeditare a doctrinei Truman din 1947³³.

Degradarea modului de viață american era vizibil și prin faptul că, în ultimii șapte ani, a crescut neîncetat numărul cazurilor de delincvențe în rândul tinerilor americani, 50.000 de copii și adolescenți compărând în cursul anului 1955 în fața tribunalelor pentru copii din Statele Unite ale Americii.³⁴ Criminalitatea creștea în S.U.A. în rândul tuturor categoriilor de vârstă, dar fenomenul era îngrijorător în rândul tinerilor³⁵. „Otrava literaturii, artei, cinematografiei decadente și a propagandei de război își face efectul în rândurile tineretului”³⁶. La fiecare 4,1 minute se săvârșea un asasinat, un viol sau un atac în scop de asasinat pe teritoriul american, iar dintre cele 2.563 de crime săvârșite în anul 1955 în S.U.A., 46% au avut ca autori tineri sub 18 ani³⁷.

O viață de mizerie duceau în Statele Unite până și veteranii de război. *Pentru Socialism* relatează că un veteran al primului război mondial, mutilat, s-a sinucis aruncându-se de la etajul 17, deoarece nu avea bani să-și plătească chiria³⁸. În Statele Unite ale Americii se trăia atât de greu, ne spune *Pentru Socialism*, încât peste 40 de condamnați de drept penal care aveau dreptul să fie eliberați înainte de termen pentru bună purtare au hotărât să rămână mai departe în închisoarea Sing-Sing, speriați de amenințarea șomajului care îi aștepta afară³⁹.

Agricultura Statelor Unite se confrunta cu o criză de supraproducție iar încercările guvernului de a rezolva criza prin reducerea suprafețelor însămânțate s-au dovedit zadarnice; veniturile fermierilor au continuat să scadă din an în an (55.000 de fermieri din sud, cultivatori de bumbac, s-au ruinat), iar cheltuielile de producție au crescut⁴⁰. Existau însă, remarca *Pentru Socialism*, și oameni care se îmbogățeau mereu și duceau o viață de lux și desfrâu: marii fabricanți, bancherii și exploataorii oamenilor muncii⁴¹.

²⁵ I.Ostrovitianov, „Monopolurile – dușmani ai dezarmării”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.906, Marți, 4 decembrie 1956, p.4.

²⁶ „Cifra record de accidente mortale în S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.927, Vineri, 28 decembrie 1956, p.4.

²⁷ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.

²⁸ „Realități americane. Inflația – o primejdie serioasă pentru economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.973, Miercuri, 20 februarie 1957, p.4.

²⁹ *Loc.cit.*

³⁰ *Loc.cit.*

³¹ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.

³² „Doctrina Eisenhower și aliații franco-britanici ai S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.

³³ *Loc.cit.*

³⁴ „O consecință semnificativă a «modului de viață american»”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.928, Vineri, 29 decembrie 1956, p.4.

³⁵ I.Cătoi, „Realități americane”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1054, Marți, 28 mai 1957, p.4.

³⁶ *Loc.cit.*

³⁷ *Loc.cit.*

³⁸ „Viața de mizerie a veteranilor de război americani”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1012, Sâmbătă, 6 aprilie 1957, p.4.

³⁹ „În «raiul» american”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1344, Miercuri, 7 mai 1958, p.4.

⁴⁰ „Criza din agricultura S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.

⁴¹ I.Cătoi, „Realități americane”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1054, Marți, 28 mai 1957, p.4.

Cu mare atenție s-a aplecat *Pentru Socialism* și asupra problemelor rasiale cu care se confruntau americanii, semnalând diferite aspecte ale discriminării rasiale practicate în Statele Unite ale Americii. Astfel, Camera reprezentanților din statul Georgia a hotărât să înscrie „de urgență” pe ordinea de zi un proiect de lege prin care erau interzise toate manifestările sportive sau cu caracter social la care ar participa persoane de rase diferite⁴². În statele sudice ale S.U.A se înmulțeau actele de terorism ale rasiștilor care voiau să împiedice cu orice preț aplicarea deciziei Curții Supreme a Statelor Unite cu privire la desființarea segregăției rasiale în transporturile publice⁴³.

În Montgomery, statul Alabama, teroriștii rasiști au dinamitat trei biserici ale negrilor și două locuințe ale unor pastori de culoare, informa *Pentru Socialism*⁴⁴. Școlilor pentru negri din S.U.A. le era repartizat cel mai mare procent de învățători neexperimentați, muncitorii negri erau folosiți doar la munci necalificate și, în regiunile sudului, cetățenii negri erau împușcați în timp ce își exercitau dreptul de a călători cu mijloacele de transport publice⁴⁵.

Ku Klux Klanul practica metode de teroare: arderea de cruci de lemn în apropierea locuinței „delicventului” (ca avertisment), dinamitarea locuințelor negrilor, focuri de armă trase prin geam, amenințarea cu moartea prin telefon, biciuirea etc., fără ca guvernul federal să ia vreo măsură împotriva lui⁴⁶. Conducătorii Klanului erau, potrivit ziarului *Pentru Socialism*, în general oameni lipsiți de cultură, bețivi, asasini, hoți, excroci, care aveau la activ diferite delict⁴⁷.

Conflictul din zona Suezului a adus și alte deservicii puterilor imperialiste, potrivit ziarului *Pentru Socialism*, printre acestea numărându-se și hotărârea guvernului egiptean de a nu mai exporta bumbac în Anglia și Franța, Egiptul căutând noi piețe de desfacere pentru bumbacul său⁴⁸.

Prejudiciile îngrijorătoare aduse reputației Marii Britanii în străinătate precum și economiei țării în urma agresiunii împotriva Egiptului au fost subliniate, potrivit celor de la *Pentru Socialism*, în cadrul unui miting organizat la Coventry de deputatul laburist Strachey, acesta criticând vehement agresiunea dispusă de guvernul englez în Orientul mijlociu⁴⁹. „Noi am intrat și am plecat din Egipt, am obținut blocarea Canalului, am întrerupt alimentarea noastră cu petrol, am transformat pe fiecare arab într-un dușman al nostru, am deschis Orientul mijlociu penetrației rușilor, am provocat dezbinare în Commonwealth, ne-am certat cu americanii, ne-am ruinat pe noi înșine, și toate acestea fără nici un rost”, ar fi afirmat deputatul laburist⁵⁰.

Înrăutățirea situației oamenilor muncii englezi era dovedită de creșterea șomajului, în Coventry fiecare al șaselea muncitor fiind șomer sau lucrând săptămâna de lucru incompletă⁵¹. Mișcarea grevistă din Anglia atinsese, în 1957, proporții uriașe. Existau un milion de greviști în industria construcțiilor și 200.000 în industria construcțiilor navale⁵². Cu întreaga economie amenințată de criză prin lipsa de petrol, Anglia mai înregistra și o acută lipsă de dolari, astfel încât rezervele de aur și de dolari ale zonei lirei sterline au atins (în decembrie 1956) un nivel mai coborât decât plafonul considerat minim pentru securitatea financiară a Angliei, susținea *Pentru Socialism*⁵³.

La toate aceste nenorociri se mai adăuga faptul că întreaga presă britanică se afla în slujba intereselor clasei dominante. Caracterizată de neprincipialitate și caracter senzațional, presa engleză folosea în mod iresponsabil pornografia și știrile despre crime⁵⁴. Îndepărtându-se tot mai mult de popor și devenind tot mai reacționară, tot mai mult un bun al marilor monopoluri, presa capitalistă

⁴² „Un nou aspect al discriminării rasiale în Statele Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.978, Marți, 26 februarie 1957, p.4.

⁴³ „Rasiștii americani își continuă activitatea lor criminală”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.939, Sâmbătă, 12 ianuarie 1957, p.4.

⁴⁴ *Loc.cit.*

⁴⁵ „Aspecte ale discriminării rasiale în S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.976, Sâmbătă, 23 februarie 1957, p.4.

⁴⁶ I.Cătoi, „Realități americane”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1054, Marți, 28 mai 1957, p.4.

⁴⁷ *Loc.cit.*

⁴⁸ „Guvernul egiptean nu va mai exporta bumbac în Anglia și Franța”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.900, Marți, 27 noiembrie 1956, p.4.

⁴⁹ „În legătură cu pierderile Angliei provocate de agresiunea împotriva Egiptului”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.906, Marți, 4 decembrie 1956, p.4.

⁵⁰ *Loc.cit.*

⁵¹ „Înrăutățirea situației oamenilor muncii englezi”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.937, Joi, 10 ianuarie 1957, p.4.

⁵² „Mișcarea grevistă din Anglia ia proporții uriașe”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1003, Miercuri, 27 martie 1957, p.4.

⁵³ „Doctrina Eisenhower și aliații franco-britanici ai S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.

⁵⁴ „Cum arată libertatea presei în Anglia”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1047, Duminică, 19 mai 1957, p.4.

scria doar ce își doreau marii fabricanți, bancherii, militariștii, revanșarzii și cercurile conducătoare⁵⁵.

La fel ca Statele Unite ale Americii, Marea Britanie se confrunta cu o creștere a criminalității în rândurile minorilor. Din cinci crime comise la Londra în anul 1956, două au fost săvârșite de tineri sub 21 de ani și peste 50% din actele de violență din cuprinsul Londrei au fost comise de minori⁵⁶. O situație similară putea fi întâlnită în Japonia: 107.347 de minori au fost judecați la Tokio pentru săvârșirea unor delict grave⁵⁷. La fel ca în America, în Anglia continuau persecuțiile împotriva populației de culoare. Astfel, la Londra, 2.000 de huligani au aruncat cu pietre și sticle în casele locuite de cetățeni de culoare, atacuri banditești similare înregistrându-se și în Nottingham⁵⁸.

Una dintre explicațiile profunde crize economice priu care treceau țările occidentale a fost identificată de *Pentru Socialism* în militarizarea economiilor țărilor respective. În Italia, spre exemplu, au crescut vertiginos cheltuielile militare cauzate de întreținerea trupelor americane staționate în Italia⁵⁹. „Militarizarea economiei este cea mai bogată sursă a profiturilor monopolurilor și cea mai convenabilă formă de aplicare a măsurilor monopoliste de stat cu ajutorul cărora monopolurile scontează să rupă rețeaua contradicțiilor, care a prins în mrejele ei economia capitalistă contemporană (...) Militarizarea economiei ascute contradicția fundamentală a capitalismului între caracterul social al producției și forma de însușire privat-capitalistă, care este cauza crizelor economice”, afirma I.Ostrovitianov într-un articol publicat în *Pentru Socialism*⁶⁰. Scăderea producției industriale în alte ramuri decât cele legate de producția de război și creșterea considerabilă a numărului falimentelor aveau aceeași cauză⁶¹. Cursa nebunească a înarmărilor era cauza înrăutățirii situației economice a Europei occidentale, creșterii taxelor și impozitelor, inflația ducând la scăderea nivelului de trai al oamenilor⁶².

Situația clasei muncitoare din Italia devenise atât de disperată încât un mare număr de șomeri italieni a organizat un „marș al foamei” spre Roma⁶³. În timpul acestui marș, informa *Pentru Socialism*, au avut loc ciocniri cu poliția, după care mari detașamente de poliție i-au înconjurat pe greviști, i-au încărcat în camioane și i-au trimis în comunele lor⁶⁴.

Cea mai mare mizerie și înapoiere era înregistrată în regiunile sudice ale Italiei, caracterizate de criză, inflație și un tot mai accentuat proces de penetrație a capitalului străin în economia italiană⁶⁵. „Eroicul popor muncitor al minunatei Italii flămânzește, somează, trăiește în mizerie și ignoranță. Șomajul a crescut cu 33,4%. Salariile sînt mai mici decât în alte părți ale Italiei”, scria în *Pentru Socialism*⁶⁶.

În Cipru, dominația colonialistă britanică a dus la consecințe nefaste pentru economia insulei. Renumit altădată pentru pădurile sale, Ciprul a ajuns să importe lemn; vestitele sale mine de aramă erau exploatate de monopolurile engleze, asigurând imense profituri pentru acestea și o cruntă exploatare pentru minerii ciprioți; asigurările sociale erau inexistente și existau doar 16 medici la 380.000 de locuitori din 627 de sate; Ciprul importa alimente; în bugetul insulei cea mai mare parte din venituri au fost repartizate poliției pentru reprimarea mișcării de eliberare a poporului cipriot⁶⁷. Toate acestea au făcut ca ziarul *Times* să numească insula Cipru „cenușăreasa imperiului”⁶⁸. Nici în Turcia lucrurile nu stăteau mai bine, din moment ce țara se confrunta cu o uriașă datorie externă, se resimțea lipsa de carne, fructe și cafea, în vreme ce foametea a devenit un „eveniment la ordinea zilei”⁶⁹.

⁵⁵ I.Cătoi, „Din lumea capitalului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1065, Duminică, 9 iunie 1957, p.4.

⁵⁶ „Creșterea criminalității în rândurile minorilor”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1110, Joi, 1 august 1957, p.4.

⁵⁷ *Loc.cit.*

⁵⁸ „Continuă persecuțiile împotriva populației de culoare”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1446, Joi, 4 septembrie 1958, p.4.

⁵⁹ La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

⁶⁰ I.Ostrovitianov, „Monopolurile – dușmani ai dezarmării”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.906, Marți, 4 decembrie 1956, p.4.

⁶¹ *Loc.cit.*

⁶² Ion Cătoi, „Despre situația economică a Europei occidentale în anul 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1045, Vineri, 17 mai 1957, p.4.

⁶³ „Un mare număr de șomeri italieni au organizat «marșul foamei» spre Roma”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 1022, Joi, 18 aprilie 1957, p.4.

⁶⁴ *Loc.cit.*

⁶⁵ „Aspecte din «lumea liberă»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.

⁶⁶ *Loc.cit.*

⁶⁷ M.Niciu, „În fața hărții. Cipru – vulcan al anticolonialismului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1009, Miercuri, 3 aprilie 1957, p.4.

⁶⁸ *Loc.cit.*

⁶⁹ A.Becea, „Prin lumea foamei”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1343, Miercuri, 7 mai 1958, p.4.

În caz particular, consecințele grave ale militarizării economiei vest-germane erau următoarele: creșterea datoriei publice a R.F.G. la 53,9 miliarde mărci vest-germane, creșterea numărului falimentelor (doar în luna octombrie 1956 au intrat în faliment 334 de întreprinderi industriale), scăderea continuă a numărului întreprinderilor industriale, o împovărare fiscală sporită, provocată de creșterea impozitelor și lipsa de credite în condiții satisfăcătoare⁷⁰. Marca vest-germană s-a devalorizat cu 88% comparativ cu valoarea ei din anul 1948, a crescut șonajul, a scăzut producția, activitatea de investiții s-a redus, aproape toate categoriile de mărfuri s-au scumpit și au crescut tarifele la căile ferate și transportul auto⁷¹.

Cu toate acestea, Republica Federală Germană și-a propus, afirma același ziar, să tragă foloase din înfrângerea agresiunii împotriva Egiptului, înlăturând complet Anglia și Franța de pe piața orientală, pentru a le lua locul⁷². Cum ar fi fost posibilă o asemenea penetrare a pieței orientale, în condițiile în care Germania occidentală nu mai producea, șomajul crescuse și activitatea de investiții s-a redus, *Pentru Socialism* nu ne mai spune. Guvernul de la Bonn avea și numeroase cheltuieli rezultate din întreținerea trupelor de ocupație franceze (223 milioane de mărci), americane (350 milioane de mărci) și engleze (558 milioane de mărci)⁷³.

În R. F. Germană, din cauza degradării vieții, studențimea trăia în condiții materiale foarte grele. Două treimi dintre studenții din Germania occidentală erau siliți să lucreze pentru a-și câștiga mijloacele de existență și pentru a plăti taxele, concluzia ziarului fiind cutremurătoare: „o întreagă generație flămânzește”⁷⁴.

În realitate, Germania federală a cunoscut o creștere economică excepțională, la care a contribuit în mare măsură politica liberală a ministrului de Finanțe, Erhardt⁷⁵. La aceasta s-a adăugat introducerea unui sistem de pensii excepțional, considerat a fi unul dintre cele mai generoase măsuri luate de Adenauer⁷⁶.

Nici Franța nu stătea mai bine, potrivit ziarului *Pentru Socialism*, balanța comercială franceză devenind cronic deficitară. La sfârșitul anului 1956, deficitul bugetar ajunsese la aproximativ 1.000 milioane de franci⁷⁷. Războiul din Algeria înghițea fonduri considerabile, care erau cheltuite pentru importul de armament și de materii prime pentru industria de război⁷⁸. În același timp, războiul algerian a redus posibilitățile exportului francez⁷⁹.

Cu toate că numărul șomerilor era în continuă creștere în toate țările occidentale, *Pentru Socialism* susținea că agenți ai Uniunii cărbunelui și oțelului încercau să recruteze cetățeni unguri refugiați în Austria pentru minele belgiene care, din cauza relelor condiții de lucru, duceau lipsă de brațe de muncă. Unii dintre aceștia erau ademeniți să plece la minele de uraniu din Congoul belgian, unde mortalitatea în rândul muncitorilor era foarte mare⁸⁰. Unguroaicele erau și ele chemate la lucru, în barurile de noapte vest-germane⁸¹. Din cei 21.000 de refugiați unguri sosiți în Anglia au putut să-și găsească de lucru abia 8.000, mulți dintre ei fiind nevoiți să rămână în lagăre pentru că nu au avut cu ce să-și plătească chiria⁸². În Austria existau alți 15.000 de refugiați unguri, a căror situație era și mai disperată, dovadă numeroase sinucideri și tentative de sinucidere înregistrate în rândurile acestora⁸³.

În Olanda, scria în *Pentru Socialism*, au urcat prețurile la pâine, lapte, carne, unt și alte produse, prețurile produselor petrolifere au crescut cu peste 25%, au crescut considerabil prețurile la cărbune și urma să crească chiriile⁸⁴.

⁷⁰ „Consecințele grave ale militarizării economiei vest-germane”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.

⁷¹ „Consecințele militarizării Germaniei occidentale”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.

⁷² „Creșterea expansiunii economice a Germaniei occidentale în Orientul apropiat și mijlociu”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.998, Joi, 21 martie 1957, p.4.

⁷³ „Aspecte din «lumea liberă»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.

⁷⁴ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.

⁷⁵ Jan Palmowski, *Dicționar de istorie universală contemporană: de la 1900 până azi*, Editura BIC ALL, București, 2005, vol.1, p.8.

⁷⁶ *Loc.cit.*

⁷⁷ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.

⁷⁸ „Consecințele războiului din Algeria asupra situației financiare a Franței”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1120, Marți, 13 august 1957, p.4.

⁷⁹ *Loc.cit.*

⁸⁰ „O soartă de neînviat”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.903, Vineri, 30 noiembrie 1956, p.4.

⁸¹ *Loc.cit.*

⁸² „Situația jalnică a refugiaților unguri”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1017, Vineri, 12 aprilie 1957, p.4.

⁸³ *Loc.cit.*

⁸⁴ „Câteva cuvinte despre costul vieții în Olanda”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.969, Vineri, 15 februarie 1957, p.4.

Economia Portugaliei trecea și ea printr-o criză profundă. Nivelul de trai din Portugalia era unul dintre cele mai scăzute din Europa, muncitorii portughezi primeau un salariu de mizerie, existau zeci de mii de șomeri parțiali sau totali, deficitul comerțului exterior era în creștere, toate acestea petrecându-se pe fondul înăbușirii libertăților democratice și a interzicerii sindicatelor muncitorești⁸⁵. Copiii sufereau, se pare, cel mai mult în regimul lui Salazar. *Pentru Socialism* scria că 40% dintre copii mureau din cauza bolilor produse de subnutriție, iar cei care ajungeau la vârsta școlară „beneficiau” de principalele metode de educație în școlile dominate de preoți: bătaia și postul⁸⁶. În țara lui Salazar existau foarte mulți cerșetori, iar muncitorii calificați și chiar funcționarii primeau salarii de mizerie⁸⁷.

Tot în Peninsula Iberică, situația economică a Spaniei se înrăutățea rapid, iar semnele unei nemulțumiri generale au devenit tot mai evidente, ceea ce ducea la concluzia, enunțată de *Pentru Socialism*, că Franco se afla în fața celei mai grave crize din întreaga sa carieră politică, mai exact pe marginea prăpastiei⁸⁸. Prestigiul generalisimului se afla într-o scădere simțitoare, astfel încât, în numeroase cercuri, se discuta în secret (dar nu atât de secret încât *Pentru Socialism* să nu afle) despre cele mai potrivite metode pentru înlocuirea lui Franco⁸⁹.

În Irlanda de Nord, bogățiile țării erau acaparate în cea mai mare parte de imperialiștii englezi, populația irlandeză suferind greu sub jugul asupririi naționale și al înrobirii economice, informa *Pentru Socialism*⁹⁰. Ca urmare, a luat amploare mișcarea de eliberare națională ce se desfășura în Irlanda, producându-se ciocniri violente între irlandezi și forțele de ordine engleze.

Răsculații irlandezi, care luptau pentru realipirea Irlandei de Nord la Republica Irlanda, folosind arme automate, bombe și grenade, atacau posturile de poliție și cazarmile, distrugeau legăturile telefonice și telegrafice, izolând astfel anumite localități, și produceau pagube de sute de mii de lire sterline⁹¹. În replică, englezii au trimis în Irlanda de Nord forțe militare aeropurtate și au trecut la arestări masive în rândurile populației locale⁹².

Pentru Socialism remarcă faptul că, în ultimii șapte ani, dificultățile financiare și economice ale Taivanului au crescut continuu⁹³. „Uriasele cheltuieli militare și întreținerea aparatului ciankaișist excesiv de încărcat constituie cauza deficitului bugetar în continuă creștere, pe care autoritățile gomindaniste se străduiesc să-l acopere prin sporirea diferitelor impozite percepute de la populație”, scria *Pentru Socialism*,⁹⁴ care mai adăuga că problemelor dezvoltării și construcțiilor nu li se acorda aproape nici o atenție în Taivan, iar administratorii ciankaișiști erau preocupați doar de propria lor îmbogățire⁹⁵.

La aceste dificultăți economice și financiare cu care se confrunta Taivanul se mai adăuga lipsa libertăților fundamentale. Închisorile și lagărele de concentrare din Taivan erau arhipline, se operau percheziții și arestări în masă și multe regiuni au fost declarate zone interzise și îngrădite cu sîrmă ghimpată⁹⁶.

În fabrici, uzine și mine cele mai elementare reguli de protecție a muncii nu erau respectate, motiv pentru care se înregistrau numeroase accidente de muncă, 50.000 de oameni murind sau fiind mutilați în astfel de accidente⁹⁷. Impozitele au crescut în Taivan în fiecare an, ajungând să fie, la sfârșitul anului 1956, de 53 de ori mai mari decât în anul 1949⁹⁸. Scăderea producției industriale a dus la creșterea șomajului, iar în agricultură s-a ajuns la o situație dezastruoasă. Din cauza autorităților americane și a clicii ciankaișiste care jefuiau fără milă populația insulei, s-a ajuns la ruina în masă

⁸⁵ „Nivelul de trai din Portugalia – unul dintre cele mai scăzute din Europa”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.969, Vineri, 15 februarie 1957, p.4.

⁸⁶ „«Raiul» lui Salazar”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 1039, Vineri, 10 mai 1957, p.4.

⁸⁷ A.Becea, „Prin lumea foamei”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1343, Miercuri, 7 mai 1958, p.4.

⁸⁸ „Franco pe marginea prăpastiei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.977, Duminică, 24 februarie 1957, p.5.

⁸⁹ *Loc.cit.*

⁹⁰ „Evenimentele din Irlanda de Nord”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.924, Duminică, 23 decembrie 1956, p.4.

⁹¹ *Loc.cit.*

⁹² „Evenimentele din Irlanda de Nord”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, nr.988, Simbătă, 9 martie 1957, p.4; „Evenimentele din Irlanda de Nord”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.924, Duminică, 23 decembrie 1956, p.4.

⁹³ „Situația economică extrem de grea din Taivan”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.

⁹⁴ *Loc.cit.*

⁹⁵ *Loc.cit.*

⁹⁶ „În Taivan închisorile și lagărele de concentrare sînt arhipline”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.967, Miercuri, 13 februarie 1957, p.4.

⁹⁷ „Situația grea a populației din Taivan”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.927, Vineri, 28 octombrie 1956, p.4.

⁹⁸ *Loc.cit.*

a țăranilor, cărora li se confisca două treimi din recoltă⁹⁹.

O altă țară asiatică, Coreea de Sud, se confrunta și ea cu grave probleme economice, potrivit celor de la *Pentru Socialism*. Spre exemplu, în ianuarie 1957, în Coreea de Sud existau peste 90.000 de gospodării țărănești care nu dispuneau de rezerve de alimente, ceea ce însemna că 480.000 de oameni sufereau de foame¹⁰⁰. Din cauză că, în timpul ocupației americane, producția de orez a scăzut continuu, aproape 60% din țăranii din provinciile Kunsangul de nord și Kunsangul de sud se hrăneau cu iarbă, scoarță de copaci și cu tărațe, iarba de mare constituind hrana obișnuită pentru un număr de peste 200.000 de pescari din Coreea de Sud¹⁰¹. În fața acestui dezastru, cabinetul R.P.D.Coreene, animat de o generozitate emoționantă, a hotărât să ofere 15.000 de tone de orez țăranilor din Coreea de Sud care îndurau foame¹⁰².

Cei 12 ani de ocupație americană ar fi adus Coreei de Sud greaua povară a impozitelor legate de pregătirile de război, declinul industriei și agriculturii, pauperizarea maselor de oameni ai muncii și șomaj¹⁰³. Numai aproximativ 18% din numărul total al întreprinderilor lucrau normal, industria satisfacea doar 30% din nevoile țării și peste 40% dintre familiile țărănești îndurau foamea¹⁰⁴.

În insulele Okinawa și Bonin, „închiriate” de americani, mii de locuitori au fost izgoniți de pe pământurile lor și lipsiți de orice mijloace de existență, astfel încât guvernul japonez a fost nevoit să ia măsuri de ajutorare¹⁰⁵. Cu toate acestea, mulți au murit de foame, iar alții – familii întregi – și-au pus capăt singuri zilelor, nevăzând nici o scăpare din situația tragică în care se aflau, informa *Pentru Socialism*¹⁰⁶.

În Algeria, poporul a ajuns într-o stare de neagră mizerie, nota *Pentru Socialism*, ca urmare a faptului că invadatorii europeni au smuls populației băștinașe cele mai bune terenuri pentru agricultură, împingându-i pe algerieni spre pustiuri¹⁰⁷. Colonialiștii francezi și spanioli au acaparat terenurile cele mai fertile și foloseau din plin sistemul de exploatare capitalist în agricultură, angajând pe moșiile lor mâna de lucru salariale a populației băștinașe¹⁰⁸. S-a format și o pătură de moșieri băștinași, dar aceasta nu însemna că algerienii o duceau mai bine. 80% din recolta strânsă revenea moșierilor, existau nu mai puțin de două milioane de șomeri, 181 de nou-născuți dintr-o mie mureau înainte de a atinge vârsta de patru ani și peste 80% dintre copiii algerieni nu aveau posibilitatea de a frecventa cursurile școlare¹⁰⁹.

Nici în Africa subsahariană lucrurile nu stăteau mai bine. În teritoriul Ruanda-Urundi, aflat de 40 de ani sub tutela Belgiei, unica bază a economiei era producția de cafea¹¹⁰. Exista un singur medic la 60.000 de locuitori, nivelul de trai al populației era foarte scăzut, două treimi dintre copii nu mergeau la școală și abia 26 dintr-o mie aveau șase clase, ne spune *Pentru Socialism*.

Economiile țărilor din America Latină erau și ele afectate de o criză sporită de încercările americanilor de a acapara piețele latino-americane. Faptul era explicabil prin aceea că toți oamenii de stat nord-americani și-au făcut un ideal din a subjuga țările Americii Latine intereselor marilor monopoluri¹¹¹.

Astfel, economia Argentinei era amenințată de inflație, devalorizarea monedei naționale, pesosul, a dus la scumpirea costului vieții cu 10%, anumite articole s-au scumpit chiar cu 25-300%, deficitul bugetar se ridica la aproximativ 1.077 de milioane de pesos, exista un deficit al balanței de plăți și rezerva de aur și devize a scăzut într-un singur an cu 145 de milioane de dolari. Ca urmare, Argentina nu mai putea decât cu mare greutate să se împrumute în străinătate și existau aproximativ 300.000 de greviști, alți 150.000 pregătindu-se să intre și ei în grevă¹¹².

⁹⁹ *Loc.cit.*

¹⁰⁰ „Foamete în Coreea de Sud”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.987, Vineri, 8 martie 1957, p.4.

¹⁰¹ „Foamete și mizerie în Coreea de sud”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr 1038, Joi, 9 mai 1957, p.4.

¹⁰² *Loc.cit.*

¹⁰³ „Ce au adus Coreei de sud cei 12 ani de ocupație americană”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1122, Joi, 15 august 1957, p.4.

¹⁰⁴ *Loc.cit.*

¹⁰⁵ A.Becea, „Prin lumea foamei”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1343, Miercuri, 7 mai 1958, p.4.

¹⁰⁶ *Loc.cit.*

¹⁰⁷ „În fața hărții. Algeria”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.982, sâmbătă, 2 martie 1957, p.4.

¹⁰⁸ *Loc.cit.*

¹⁰⁹ *Loc.cit.*

¹¹⁰ „Aspecte din «lumea liberă»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.

¹¹¹ „Adevărata față a imperialismului american. Împărăția mizeriei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1140, Sâmbătă, 7 septembrie 1957, p.4.

¹¹² „Economia Argentinei este amenințată de inflație”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.923, Sâmbătă, 22 decembrie 1956, p.4.

În octombrie 1957, *Pentru Socialism* își informa cititorii că valul de crime care s-a abătut asupra Argentinei era fără precedent¹¹³. Spargerii de bănci aveau lor aproape în fiecare zi, erau frecvente furturile de automobile, atacurile armate în scopuri de jaf, atât ziua cât și noaptea, adesea chiar pe străzile principale din Buenos Aires, astfel încât, pentru prima dată în istoria Argentinei, autoritățile au recurs la folosirea avioanelor pentru urmărirea unor criminali¹¹⁴. Cei mai mulți infractori erau tineri sub 20 de ani, motiv pentru care ziarele au cerut „suprimarea filmelor și literaturii criminale”¹¹⁵.

În Brazilia, unde domnea foametea, au sporit considerabil prețurile produselor alimentare și ale obiectelor de larg consum și, la fel ca în Argentina, în Chile și în Uruguay, a crescut prețul vieții și a scăzut salariul¹¹⁶. Situația țăranilor brazilieni era extrem de grea. Aceștia erau exploatați crunt de marii proprietari feudali, duceau o viață de mizerie, înapoiere, lipsă de drepturi, erau lipsiți de asistență medicală și aveau salarii foarte mici¹¹⁷. Printr-o situație grea trecea și învățământul din Brazilia: jumătate din populația țării era analfabetă, 8.300.000 de copii nu puteau să urmeze învățământul mediu din cauza taxelor școlare ridicate și a prețurilor mari ale manualelor, iar salariile profesorilor erau mizerabile¹¹⁸.

În Guatemala, trustul american United Fruit Company a avut în anul 1955 un beneficiu de nu mai puțin 100 de milioane de dolari, în vreme ce șapte zecimi din populație trăia în cocioabe dărămate și insalubre și opt zecimi din populație era analfabetă¹¹⁹. În Venezuela, unde domneau societățile americane Royal Dutch și Standard Oil, lipsa de hrană era deosebit de alarmantă¹²⁰. *Pentru Socialism* amintea și crimele regimului dictatorial din Venezuela, regimul lui Perez Jimenez, viața a numeroși venezueleni deținuți în închisori din motive politice aflându-se în primejdie¹²¹.

După toate aceste treceri în revistă ale unor stări de fapt din lumea aflată în afara lagărului socialist, concluzia nu putea fi decât aceea că „lumea capitalistă prezintă un tablou sumbru, întunecat, care nu prevestește nimic bun”¹²². Acest tablou era întregit de omul de știință brazilian Josue de Castro, autor al volumului *Cartea neagră a foametei*, citat de *Pentru Socialism*, care susținea că, în statele capitaliste, potrivit datelor statistice ale O.N.U., în anul 1955, numărul oamenilor subnutriți reprezenta 59% din populația globului, existând astfel un miliard de oameni subalimentați sau care sufereau de foame¹²³.

Pentru Socialism mai constata că, în capitalism, soarta femeilor era deloc de invidiat. În capitalism femeia era o ființă umilită și batjocorită, lipsită de drepturi egale cu ale bărbatului, sluga preaplecăată a acestuia, un obiect de desfrâu pentru clasele stăpânitoare, ținută în întuneric, mizerie și neștiință de carte¹²⁴.

Realitatea era, însă, mult diferită de imaginea Occidentului creionată în *Pentru Socialism*. De fapt, evoluția Europei occidentale către o unitate economică a contribuit la o redresare atât de rapidă a statelor occidentale, încât analiștii occidentali au denumit fenomenul „un miracol”¹²⁵. Noile formule de guvernare adoptate pe plan național au contribuit și ele la acest remarcabil efect economic și s-a generalizat practica guvernelor vest-europene de promovare a programelor de bunăstare socială¹²⁶. „Au fost puse în aplicare reforme prin care practic toți cetățenii, indiferent de nivelul venitului, beneficiau de locuințe, educație și asistență sanitară. Statul bunăstării sociale (...) a fost curând instaurat aproape în toate țările vest-europene”, afirmă John R.Barber¹²⁷.

¹¹³ „În lumea capitalului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1187, Vineri, 1 noiembrie 1957, p.4.

¹¹⁴ *Loc.cit.*

¹¹⁵ *Loc.cit.*

¹¹⁶ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4; „Adevărata față a imperialismului american. Împărăția mizeriei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1140, Sâmbătă, 7 septembrie 1957, p.4.

¹¹⁷ „În Brazilia ca în evul mediu”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1041, Duminică 12 mai 1957, p.4.

¹¹⁸ „Situația grea a învățământului în Brazilia”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1241, Sâmbătă, 4 ianuarie 1957, p.4.

¹¹⁹ „Adevărata față a imperialismului american. Împărăția mizeriei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1140, Sâmbătă, 7 septembrie 1957, p.4.

¹²⁰ *Loc.cit.*

¹²¹ „Crimele regimului dictatorial din Venezuela”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.

¹²² Ion Cătoi, „Despre situația economică a Europei occidentale în anul 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1045, Vineri, 17 mai 1957, p.4.

¹²³ „Socialismul iese învingător în întrecerea economică cu capitalul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1190, Marți, 5 noiembrie 1957, p.4.

¹²⁴ „Soarta femeii în socialism... și în capitalism”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1295, Sâmbătă, 8 martie 1958, p.4.

¹²⁵ John R.Barber, *Istoria Europei moderne*, Editura Lider, București, 1993, p.486.

¹²⁶ *Ibidem*, pp.486 și 497.

¹²⁷ *Ibidem*, p.497.

Viața minunată din țările lagărului socialist

Cu totul altfel se prezentau lucrurile în țările lagărului socialist, deoarece „sistemului economic mondial socialist îi corespunde o linie de dezvoltare mereu ascendentă, un avânt neconținut, ridicarea continuă a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii”, după cum scria *Pentru Socialism*¹²⁸.

Modelul de urmat pentru toate țările era, evident, Uniunea Sovietică, ale cărei progrese, în toate domeniile, erau impresionante. *Pentru Socialism* ținea să remarce că, în anul 1913, producția pe cap de locuitor din Rusia era de 13-14 ori mai mică decât în S.U.A., în 1967 ea ajungând să fie de doar 2,6 ori mai mică¹²⁹.

În U.R.S.S. a crescut considerabil producția articolelor de calitate superioară, care erau tot mai mult cerute datorită creșterii bunăstării populației Uniunii Sovietice¹³⁰. Se produceau mai multe țesături de mătase, pluș și catifea, țesături pentru toalete de seară pentru femei, precum și țesături de in, de lână și încălțăminte¹³¹.

Pentru Socialism susținea că, în anul 1956, în Uniunea Sovietică au fost extrase 430 de milioane de tone de cărbune, aproape cu 40 milioane tone mai mult decât în anul precedent¹³². La această performanță s-a putut ajunge și datorită faptului că, în minele carbonifere sovietice, erau folosite aproape 70.000 de diferite mecanisme¹³³. Comparativ cu anul 1955, producția globală a industriei sovietice a crescut, în anul 1956, cu 11%, au luat o mare amploare electrificarea, mecanizarea, introducerea celui mai modern utilaj de înaltă productivitate și a tehnologiei înaintate¹³⁴.

După lansarea cu succes a primului satelit artificial, în imaginația lui Hrușciiov s-a născut ideea că Uniunea Sovietică nu numai că era, din punct de vedere științific și militar, înaintea Statelor Unite ale Americii, dar și că, în curând, urma să le depășească producția industrială¹³⁵. Hrușciiov afirma că, împreună cu China comunistă, Uniunea Sovietică producea deja o jumătate din producția industrială a lumii¹³⁶.

Agricultura sovietică înregistra și ea succese deosebite: s-a atins un înalt grad de mecanizare a agriculturii, au sporit suprafețele pământurilor desțelenite, recolta globală a crescut cu 20%, a sporit considerabil șeptelul de vite și a crescut producția de produse animaliere (lapte, carne, ouă, lână etc)¹³⁷. Anul 1956 ar fi fost un an cu producții record la cereale, bumbac, sfeclă de zahăr, cartofi, floarea-soarelui și alte culturi.¹³⁸ Totodată, au crescut veniturile în bani ale colhoznicilor¹³⁹.

Toate acestea s-au realizat concomitent cu creșterea comerțului interior și exterior al Uniunii Sovietice și cu creșterea nivelului material și cultural de viață al poporului sovietic.¹⁴⁰ Radioul a căpătat o largă răspândire, existau 2.650.000 de difuzoare în casele colhoznicilor și 1.278 de aparate de radio¹⁴¹. *Pentru Socialism* remarca și faptul că Uniunea Sovietică a rezolvat sarcina reducerii de două ori a mortalității populației în doar 30 de ani, în vreme ce S.U.A., Franța și Anglia au avut nevoie de aproximativ 85 de ani pentru a rezolva această problemă¹⁴².

¹²⁸ Ion Cătoi, „Despre situația economică a Europei occidentale în anul 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1045, Vineri, 17 mai 1957, p.4.

¹²⁹ „Socialismul iese învingător în întrecerea economică cu capitalul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1190, Marți, 5 noiembrie 1957, p.4.

¹³⁰ „Creșterea considerabilă a producției industriei ușoare în U.R.S.S.”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.920, Miercuri, 19 decembrie 1956, p.4.

¹³¹ *Loc.cit.*

¹³² „U.R.S.S. 1956. 40 de milioane tone de cărbune mai mult decât în 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.937, Joi, 10 ianuarie 1957.

¹³³ *Loc.cit.*

¹³⁴ „Strălucite victorii obținute de constructorii comunismului în 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.960, Marți, 5 februarie 1957, p.4.

¹³⁵ Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura BICC ALL, București, 2003, p.497.

¹³⁶ *Loc.cit.*

¹³⁷ „Strălucite victorii obținute de constructorii comunismului în 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.960, Marți, 5 februarie 1957, p.4.

¹³⁸ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

¹³⁹ *Loc.cit.*

¹⁴⁰ „Strălucite victorii obținute de constructorii comunismului în 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.960, Marți, 5 februarie 1957, p.4.

¹⁴¹ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

¹⁴² *Loc.cit.*

În Uniunea Sovietică, țară a minunilor, a fost produsă și experimentată o pasăre nemaivăzută, o pasăre mecanică. *Pentru Socialism* își informa cititorii că această originală pasăre, care întrecea prin proporțiile ei de câteva ori cea mai mare pasăre cunoscută, a fost construită și experimentată de aeromodelistul sovietic Solodov¹⁴³. Schema acestui aparat de zbor cu aripi mișcătoare a fost creată de inginerul Boldîrev, în cadrul institutului aviatic din Moscova, calculele arătând că aparatul va putea atinge o mare înălțime, iar viteza sa va fi de patru ori mai mare decât a unui avion cu elice cu putere asemănătoare. De asemenea, aparatul urma să fie mai economicos în ceea ce privește consumul de carburanți¹⁴⁴. Pasărea cu aripi mișcătoare n-a fost văzută însă niciodată, în nici o țară a lumii, foarte probabil din cauza faptului că zbura la o mare altitudine.

Mai aflăm din *Pentru Socialism* că, în China populară, aflată pe drumul construirii socialismului, primul plan a fost îndeplinit înainte de termen, că industria, agricultura, știința și arta se dezvoltă și înfloresc neconținut, că nivelul de trai material și cultural al oamenilor muncii chinezi crește continuu și că industria grea se dezvoltă cel mai repede¹⁴⁵.

Capitala Chinei, Pekin, unul dintre cele mai mari și mai frumoase orașe ale lumii, s-a dezvoltat în ultimii șapte ani mai mult și mai repede decât în orice altă perioadă a îndelungatei sale istorii. Frumusețile sale arhitecturale antice au fost restaurate, zi de zi apăreau noi clădiri, se construiau fabrici în suburbiile estice ale orașului, iar în vestul capitalei noul oraș universitar ocupa o treime din întreaga suprafață a Pekinului¹⁴⁶. Și pentru că tot existau multe facultăți, în R.P.Chineză se desfășura o amplă activitate de lichidare a analfabetismului, *Pentru Socialism* remarcând că astfel a crescut numărul studenților¹⁴⁷.

În China nouă, susținea *Pentru Socialism*, unde poporul este la putere, organizarea liber consimțită a țăranilor în gospodăriile colective era un fenomen cu totul firesc, ziarul imperialist *Economist* susținând în mod eronat și cu rea credință că țăranii chinezi ar fi fost supuși „presiunilor”¹⁴⁸. De fapt, procesul extrem de rapid al cooperativizării agriculturii dovedea că în agricultura chineză a avut loc o adevărată revoluție¹⁴⁹. Până în anul 1956, 91,7% din totalul gospodăriilor țărănești intraseră deja în cooperative de toate tipurile¹⁵⁰. Mao Tze-dun afirma că înființarea cooperativelor trebuia realizată în urma unei lupte tenace¹⁵¹.

China mai avea de rezolvat câteva „mici” probleme, *Pentru Socialism* publicând o cuvântare rostită de Mao Tze-dun la 27 februarie 1957, la cea de a unsprezecea ședință a Consfăturii supreme de stat, cuvântare în care liderul chinez a vorbit despre contradicțiile existente în rândurile poporului¹⁵². „În etapa actuală, în perioada construirii socialismului, poporul este alcătuit din toate clasele, păturile și grupurile sociale care aprobă și sprijină construcția socialistă și participă la această construcție. Dușmanii poporului sînt forțele sociale care se împotrivesc revoluției socialiste, au o atitudine ostilă construcției socialiste și o subminează”, afirma Mao¹⁵³. Marele om de stat considera că nu pot fi aplicate metode administrative pentru lichidarea religiei, că oamenii nu pot fi siliți să nu mai fie credincioși și că toate problemele de ordin ideologic puteau fi soluționate numai prin metode democratice (prin discuție, critică, convingere și educare) și nu prin metode de constrângere și reprimare¹⁵⁴.

Mao Tze-dun nu ezita să afirme că, în China, mai existau contrarevoluționari și că aceștia trebuie stărpiți, precum și faptul că, în viitor, mai pot apărea elemente contrarevoluționare noi, dar că, oriunde aceste elemente își îndeplinesc acțiunile lor murdare, trebuie nimicite cu hotărâre¹⁵⁵.

¹⁴³ „În U.R.S.S. a fost experimentată pasărea mecanică”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.

¹⁴⁴ *Loc.cit.*

¹⁴⁵ „China populară pe drumul construirii socialismului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.988, Sîmbătă, 9 martie 1957, p.4; „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.

¹⁴⁶ „În capitalele țărilor de democrație populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.904, Sîmbătă, 1 decembrie 1956, p.4.

¹⁴⁷ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

¹⁴⁸ „«Economist» s-a dat de gol”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.978, Marți, 26 februarie 1957, p.4.

¹⁴⁹ „China populară pe drumul construirii socialismului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.988, Sîmbătă, 9 martie 1957, p.4; „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.

¹⁵⁰ „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.

¹⁵¹ „În legătură cu problema rezolvării juste a contradicțiilor din rândurile poporului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1077, Duminică, 23 iunie 1957, p.4.

¹⁵² *Loc.cit.*

¹⁵³ *Loc.cit.*

¹⁵⁴ *Loc.cit.*

¹⁵⁵ *Loc.cit.*

Pornind de la ideea că în procesul construirii societății socialiste oricine are nevoie de reeducare (și exploatatorii și oamenii muncii), Mao Tze-dun constata că, în ultimul timp, munca politico-ideologică în rândurile intelectualității și ale tineretului studios a slăbit, ceea ce a dus la apariția unor devieri în rândurile lor¹⁵⁶. „Lipsa unor concepții politice juste este echivalentă cu lipsa de suflet. Reeducarea ideologică în perioada care a trecut a fost necesară și a dat rezultate pozitive, dar metodele au fost întrucâtva brutale și au jignit pe unii oameni. Asta nu e bine”, afirmase Mao¹⁵⁷. Marele lider chinez remarca și faptul că reformele democratice nu au fost încă îndeplinite în Tibet, deoarece acolo condițiile nu erau coapte încă, dar „nu e grabă, reformele vor fi îndeplinite și acolo”¹⁵⁸.

În rest, Mao Tze-dun sublinia un lucru bun realizat în China comunistă și anume faptul că țărănimea o ducea mai bine, dar și că „nivelul de trai al întregului popor va putea fi ridicat treptat numai prin eforturi susținute de-a lungul câtorva decenii”¹⁵⁹. Până atunci, construcția de mașini agricole se dezvoltă în China într-un ritm uimitor¹⁶⁰. Ocupând locul al doilea în lume, după Uniunea Sovietică, China se putea lăuda că a depășit Statele Unite ale Americii la producția de grâu, obținând, în anul 1957, o producție record de grâu de toamnă, de 32 de milioane de tone¹⁶¹.

Realitatea era însă departe de imaginea furnizată de Mao Tze-dun. În China, urmând exemplul sovietic, toate resursele au fost puse în slujba dezvoltării industriale, în defavoarea agriculturii, astfel încât, până în anul 1958, consecințele grave ale acestei politici au devenit evidente¹⁶². China a fost inundată de produse industriale de calitate inferioară pentru care nu exista cerere, iar producția agricolă a scăzut atât de mult încât milioane de chinezi au ajuns să sufere de foame¹⁶³.

Anunțat de Mao în anul 1958, Marele Salt Înainte propunea „trei ani de eforturi și de lipsuri și o mie de ani de fericire”¹⁶⁴. De fapt, a fost răsturnat modul de viață al țăranilor, constrânși să se grupeze în unități gigantice alcătuite din mii, chiar zeci de mii de familii, în care totul era în comun, începând cu mesele. Producția agricolă trebuia dezvoltată în proporții enorme, grație unei munci faraonice de irigare și a unor metode noi de cultivare a pământului, iar diferența dintre munca agricolă și cea industrială trebuia suprimată, prin înființarea de unități industriale pretutindeni, în special de mici furnale¹⁶⁵. Scopul urmărit de Mao era acela de a asigura autosuficiența fiecărei comunități locale și de a permite o creștere accelerată a industriei, dar totul a dus la o catastrofă alimentară și la declanșarea unei foamete cumplite în China, care a dus la moartea a 30-40 de milioane de oameni¹⁶⁶.

Pentru Socialism amintea prietenia de nezdruncinat dintre Uniunea Sovietică și China, colaborările economice minunate dintre cele două țări, trecând cu vederea că relațiile dintre cele două state comuniste deveniseră, de fapt, tensionate, Mao delimitându-se de „destalinizarea” lui Hrușciov și acuzându-l pe acesta că „l-a trădat pe Stalin”¹⁶⁷.

Socialismul se dovedea biruitor și în țările de democrație populară din Europa Centrală și de Est. Polonia se putea lăuda că a construit în anii socialismului peste 200 de nave comerciale și nave mari de pescuit, în următorii ani preconizându-se construirea a peste 300 de nave cu un deplasament total de 834.000 de tone¹⁶⁸.

În Slovacia populară, constructorii socialismului au ridicat opt mari hidrocentrale și numeroase hidrocentrale mici, au construit 145 de noi întreprinderi industriale, printre care turnătorii, uzine constructoare de mașini, uzine chimice, fabrici textile și altele și au modernizat și extins 170 de

¹⁵⁶ *Loc.cit.*

„În legătură cu problema rezolvării juste a contradicțiilor din rândurile poporului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1078, Marți, 25 iunie 1957, p.4.

¹⁵⁷ *Loc.cit.*

¹⁵⁸ *Loc.cit.*

¹⁵⁹ „În legătură cu problema rezolvării juste a contradicțiilor din rândurile poporului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1077, Duminică, 23 iunie 1957, p.4.

¹⁶⁰ „Să cunoaștem țările frățești”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1341, Sâmbătă 3 mai 1958, p.4.

¹⁶¹ „China a depășit S.U.A. la producția de grâu”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1393, Joi, 3 iulie 1958, p.4.

¹⁶² Jan Palmowski, *Dicționar de istorie universală contemporană: de la 1900 până azi*, Editura BIC ALL, București, 2005, vol.1, p.182.

¹⁶³ *Loc.cit.*

¹⁶⁴ Courtois, Stéphane; Werth, Nicolas; Panné, Jean-Louis; Paczkowski, Andrej; Karel Bartosek; Margolin, Jean Louis, *Cartea neagră a comunismului*, Editura Humanitas/Editura Fundația Academia Civică, București, 1998, p.460.

¹⁶⁵ *Loc.cit.*

¹⁶⁶ *Loc.cit.*

¹⁶⁷ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996, p.513.

¹⁶⁸ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.

întreprinderi industriale¹⁶⁹. Alte realizări priveau sistemele de învățământ și de sănătate: existau în Slovacia 22.000 de studenți și mortalitatea infantilă a scăzut¹⁷⁰.

Mari succese înregistrase Republica Cehoslovacă în ceea ce privește producția de oțel, cărbune și energie electrică, depășind Franța la acest capitol (producție pe cap de locuitor) și la producția de fier brut, unde egalase producția Angliei și Republicii Federale Germane¹⁷¹. Repetatele reduceri de prețuri au contribuit la belșugul vieții populației¹⁷². Pentru *Socialism* anunța că, până în 1960, producția de mașini agricole a Cehoslovaciei va crește de șase ori, că se produceau deja pluguri îmbunătățite, secerători-legători, treierători automate, mașini de recoltat și că se vor produce 36 de noi tipuri de mașini agricole¹⁷³.

În Sofia, capitala Bulagiei socialiste, s-au construit 12.000 de apartamente, numeroase case de cultură, spitale, școli, policlinici, cămine și s-a acordat o atenție deosebită amenajării spațiilor verzi, în așa fel încât, în 12 ani, guvernul popular democrat al Bugariei a creat un număr de parcuri și grădini egal cu acelea create de toate guvernele burgheze dinainte de 9 septembrie 1941¹⁷⁴. Ca urmare a creșterii grijii pentru ocrotirea sănătății, sporul anual al populației din capitala bulgară s-a dublat, iar mortalitatea a scăzut cu 50%¹⁷⁵.

În Bulgaria se produceau 132 de noi tipuri de țesături, 240 de noi modele de încălțăminte, 240 de noi tipuri de articole metalice, precum și 57 de tipuri de articole de porțelan și sticlă¹⁷⁶. În țara vecină și prietenă, exista o industrie modernă dezvoltată, se înregistraseră succese în cooperativizarea agriculturii și au fost obținute realizări importante în domeniul chirurgiei toracice¹⁷⁷. Nivelul de trai era atât de ridicat în capitala Bulgariei, încât era anunțată construirea în viitor a unei băi publice cu 600 de locuri¹⁷⁸.

Tirana a devenit în anii comunismului un important centru cultural și industrial, capitala Albaniei fiind aprovizionată cu de 22 de ori mai multă energie electrică decât primea întreaga Albanie în anul 1938, ne spune *Pentru Socialism*¹⁷⁹. S-au construit multe fabrici și uzine, producția industrială a crescut de 12 ori față de 1938 și funcționau 12 școli medii și tehnice, precum și șase instituții de învățământ superior¹⁸⁰. Asistența medicală din Albania era gratuită pentru cei care se aflau în câmpul muncii și pentru familiile acestora, existau 124 de spitale, cu 6.900 de paturi, tratamentele medicale în spitale, clinici și dispensare erau gratuite, iar prețurile medicamentelor erau moderate¹⁸¹.

Ungaria se dezvoltă și ea, e drept că doar cu ajutor multilateral sovietic. Uniunea Sovietică acordase Ungariei un credit de 750.000.000 de ruble și îi livrase mari cantități de produse și materii prime, „nu din dorința de a desface surplusul de mărfuri, ci în interesul comun al tuturor popoarelor care construiesc socialismul”¹⁸². Nedispunând de suficiente resurse de materii prime, Ungaria își satisfăcea nevoile prin importul din U.R.S.S., afirma *Pentru Socialism*, care furniza și o listă scurtă a importurilor ungare: minereu de fier, fontă, bumbac, petrol, plumb, nichel, materii prime pentru producția de îngrășăminte minerale, lemn de construcție, cherestea, grâu, cereale furajere, laminate de oțel, cocs, cărbune, cupru, păcură, cositor, bunuri de larg consum și alte mărfuri¹⁸³.

Ceva mai slab dezvoltată decât celelalte țări din lagărul socialist, R. P. Mongolă se pregătea și ea de un viitor luminos. Cu toate că Mongolia avea o climă nefavorabilă pentru dezvoltarea economică, în cei 36 de ani de putere populară s-au pus bazele unei economii socialiste. Și pentru că nu prea puteau fi înregistrate succese deosebite în nici un domeniu de activitate, *Pentru Socialism* se concentra pe viitorul Mongoliei anunțând că aceasta va crește șeptelul de vite și, în paralel, va crește

¹⁶⁹ „Se dezvoltă și înfloarește Slovacia populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.967, Miercuri, 13 februarie 1957, p.4.

¹⁷⁰ *Loc.cit.*

¹⁷¹ „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.

¹⁷² *Loc.cit.*

¹⁷³ „Din țările de democrație populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1004, Joi, 28 martie 1957, p.4.

¹⁷⁴ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

¹⁷⁵ *Loc.cit.*

¹⁷⁶ „Din țările de democrație populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1004, Joi, 28 martie 1957, p.4.

¹⁷⁷ „Din țara vecină și prietenă Republica Populară Bulgaria”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1006, Sâmbătă, 30 martie 1957, p.4.

¹⁷⁸ *Loc.cit.*

¹⁷⁹ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.

¹⁸⁰ *Loc.cit.*

¹⁸¹ „Să cunoaștem țările frățesti”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1341, Sâmbătă 3 mai 1958, p.4.

¹⁸² „Declarația guvernelor Uniunii Sovietice și Republicii Populare Ungare”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1007, Sâmbătă, 30 martie 1957, p.4.

¹⁸³ *Loc.cit.*

producția de îmbrăcăminte, mobilă și produse alimentare¹⁸⁴. Deja, în anul 1956, în R.P.Mongolă, efectivul de vite crescuse cu 1.300.000 de capete¹⁸⁵.

Existau totuși câteva realizări economice ale Mongoliei demne de a fi menționate. Astfel, au crescut extracția de cărbune, producția de energie electrică și volumul producției industriale, au fost înființate 670 de cooperative agricole, iar transporturile s-au modernizat, trecându-se de la transportul cu calul și cămila la transporturile feroviare, aeriene, pe apă și auto¹⁸⁶. *Pentru Socialism* ținea să precizeze că toate aceste mărețe realizări au beneficiat de sprijinul substanțial oferit de Uniunea Sovietică și China¹⁸⁷. Deloc de neglijat era revoluția culturală produsă în Mongolia, țară care se putea lăuda cu cei 8.000 de studenți la un milion de locuitori și cu faptul că „în mare parte analfabet în trecut, poporul mongol are oameni de știință, medici, ingineri, scriitori, artiști”¹⁸⁸. Republica Democrată Vietnam se putea lăuda și ea că și-a crescut producția industrială de cinci ori într-un singur an¹⁸⁹.

Concluziile se impuneau de la sine și *Pentru Socialism* nu se sfia să facă acest lucru. În ceea ce privește ritmul de creștere a producției industriale, țările socialiste au întrecut cu mult țările capitaliste, în ultimii cinci ani ritmul de dezvoltare a industriei în țările socialiste fiind de 2,6 ori mai rapid decât cel din țările capitaliste¹⁹⁰.

În țările socialiste șomajul a fost lichidat pentru totdeauna, s-a pus capăt mizeriei și foametei, salariul muncitorilor și funcționarilor creștea an de an, în vreme ce prețurile scădeau constant. „Socialismul asigură o îmbunătățire continuă a condițiilor de trai ale oamenilor muncii și, în cele din urmă, un asemenea nivel al bunăstării materiale la orașe și sate, care este inaccesibil oricărei țări capitaliste”, concluzionează *Pentru Socialism*¹⁹¹.

Trebuie remarcat faptul că, în această perioadă, în ziarul *Pentru Socialism* nu a apărut nici un articol referitor la progresele economice înregistrate de Coreea de Nord, țară în care Kim-Il Sung, creatorul „gândirii ciuce”, trecuse la edificarea socialismului de tip coreean.

Piața comună, instrument de luptă împotriva țărilor lagărului socialist

La 25 martie 1957, în Palazzo dei Conservatori din Roma, țările membre ale C.E.C.O. (Comunitatea Economică a Cărbunelui și Oțelului) au semnat Tratatul de la Roma, prin care lua naștere Comunitatea Economică Europeană (C.E.E. sau „Piața Comună”). Într-un acord separat, cele șase țări membre ale Pieței Comune (Germania, Franța, Italia, Belgia, Olanda și Luxemburg) au creat și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom), organizație comună însărcinată cu unificarea programelor de dezvoltare a energiei atomice ale statelor semnatare¹⁹². A mai fost semnată Convenția cu privire la instituțiile europene, mai multe declarații și protocoale, Tratatul de la Roma fixând câteva dintre principiile esențiale ale conviețuirii în UE¹⁹³. În ele erau enunțate, pentru prima dată, ideile care urmau să devină pilonii de bază ai existenței Uniunii Europene: abolirea între statele membre a obstacolelor din calea liberei circulații a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor, instaurarea unei politici comune în domeniul agriculturii și eliminarea taxelor vamale dintre statele membre¹⁹⁴. Totodată era prevăzută posibilitatea extinderii comunității, prin negocieri cu statele care doreau să adere.

Pentru Socialism s-a arătat interesat de nașterea Pieței Comune și a Euroatomului într-o măsură mult mai mare decât presa occidentală, *The Times*, spre exemplu, acordând evenimentului doar o treime de coloană. *Pentru Socialism* considera Piața Comună un bloc economic, politic și militar care urma să fie îndreptat în primul rând împotriva țărilor socialiste din Europa și împotriva altor state

¹⁸⁴ „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.

¹⁸⁵ „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.

¹⁸⁶ „Republica Populară Mongolă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1136, Marți, 3 septembrie 1957, p.4.

¹⁸⁷ *Loc.cit.*

¹⁸⁸ *Loc.cit.*

¹⁸⁹ „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.

¹⁹⁰ *Loc.cit.*

¹⁹¹ „Socialismul iese învingător în întrecerea economică cu capitalul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1190, Marți, 5 noiembrie 1957, p.4.

¹⁹² John R.Barber, *Istoria Europei moderne*, Editura Lider, București, 1993, p.485; Mircea Vasilescu, „Tratatul de la Roma s-a semnat în alb”, în *Historia*, An XVII, Nr.188, Aprilie 2017, p.14.

¹⁹³ *Loc.cit.*

¹⁹⁴ Mircea Vasilescu, „Tratatul de la Roma s-a semnat în alb”, în *Historia*, An XVII, Nr.188, Aprilie 2017, p.14.

europene, chiar dacă, pe moment, reprezenta doar latura economică, inițiatorii proiectului încercând să inducă în eroare opinia publică¹⁹⁵.

Germania occidentală urma să fie țara care va profita cel mai mult, deoarece economia ei, alimentată din plin cu dolari, întrecuse deja economiile țărilor cu care urma să fie parteneră în acest proiect. Mărfurile germane urmau să invadeze țările Pieței comune, economia Franței va primi o nouă și serioasă lovitură, iar economia Angliei, în absența livrărilor americane de petrol, s-ar afla pe marginea prăpastiei¹⁹⁶. „S.U.A. sînt interesate în crearea «pieței comune» și prin faptul că ele văd în aceasta posibilitatea creării unui potențial economic unic de război, a unui arsenal în Europa pus la dispoziția planurilor lor agresive îndreptate împotriva lagărului socialist. Crearea acestei piețe va înăspri și mai mult exploatarea de către capitaliști a clasei muncitoare din țările respective”, susținea *Pentru Socialism*¹⁹⁷.

Ziarul considera că întreaga activitate a pieței comune și Euratomului va fi subordonată scopurilor N.A.T.O având în vedere faptul că toate cele șase țări sunt membre N.A.T.O. Piața comună și Euratomul erau menite să devină baza economică a pactului nord-atlantic asigurând condițiile pentru înarmarea atomică a forțelor militare occidentale, în primul rând a celor vest-germane¹⁹⁸. Aceste planuri vor duce în mod inevitabil, considera *Pentru Socialism*, la intensificarea scindării Europei, vor îngreuna simțitor stabilirea colaborării economice și politice pe bază europeană și vor da naștere la noi greutăți în rezolvarea problemei securității europene¹⁹⁹. Urma să se ajungă la agravarea situației internaționale împiedicând în mod direct proporțional cu această agravare soluționarea problemei germane²⁰⁰.

Potrivit ziarului *Pentru Socialism*, crearea unor bariere vamale prohibitive în calea comerțului statelor membre cu alte țări nemembre ale pieței comune, precum și desființarea barierelor vamale între cele șase țări care vor constitui piața comună purtau în ele pericolul scumpirii necondiționate a prețurilor²⁰¹. „Piața comună va crea pericolul înlăturării din circuitul economic al întreprinderilor mai slabe, în favoarea celor mari, deschizând astfel perspectiva sumbră a pauperizării unor largi păături mijlocii”, considera *Pentru Socialism*, care oferea singura soluție eficace pentru evitarea acestei situații: renunțarea la aceste proiecte și inițierea unor discuții largi intereuropene²⁰².

Era evident că piața comună va duce la subordonarea economiilor țărilor vest-europene intereselor americanilor și la penetrația capitalurilor și mărfurilor americane în țările occidentale ale Europei²⁰³. *Pentru Socialism* susținea că ziarul american *Journal of Commerce* recunoștea că Statele Unite sunt vital interesate în acest plan atât sub aspect economic cât și politic²⁰⁴.

De remarcat faptul că *Pentru Socialism* nu a acordat același spațiu formării Uniunii economice Benelux, fapt petrecut la Haga în urma unei întâlniri între liderii Belgiei, Olandei și Luxemburgului, tratatul semnat stipulând libera circulație a capitalului, mărfurilor și oamenilor între aceste state²⁰⁵.

Primul satelit artificial al Pământului, o grandioasă realizare sovietică

În ziua de 9 octombrie 1957, *Pentru Socialism* anunța că, în 4 octombrie 1957, a fost lansat cu succes primul satelit artificial al Pământului, ceea ce reprezenta o epocală realizare a științei și tehnicii sovietice²⁰⁶. „Toți admiră și recunosc marile succese ale științei și tehnicii celei mai înalte din lume – știința și tehnica constructorilor comunismului. Această grandioasă realizare sovietică

¹⁹⁵ „Despre «piața comună»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.994, Simbătă, 16 martie 1957, p.4.

¹⁹⁶ *Loc.cit.*

¹⁹⁷ *Loc.cit.*

¹⁹⁸ „În parlamentul vest-german. Dezbateri asupra tratatelor privind «piața comună» și Euratomul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1001, Duminică, 24 martie 1957, p.4.

¹⁹⁹ „Pentru o adevărată colaborare economică între țările europene”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.997, Miercuri, 20 martie 1957, p.4.

²⁰⁰ „În parlamentul vest-german. Dezbateri asupra tratatelor privind «piața comună» și Euratomul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1001, Duminică, 24 martie 1957, p.4.

²⁰¹ *Loc.cit.*

²⁰² *Loc.cit.*

²⁰³ „Piața comună duce la subordonarea economiilor țărilor vest-europene intereselor S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1004, Joi, 28 martie 1957, p.4.

²⁰⁴ *Loc.cit.*

²⁰⁵ *Istoria ilustrată a secolului al XX-lea*, Editura Aquila, Oradea, 2007, p.355.

²⁰⁶ „Satelitul artificial al pământului, o epocală realizare a științei și tehnicii sovietice”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1167, Miercuri, 9 octombrie 1957, p.4.

aduce un aport uriaș la tezaurul științei și culturii universale”, scria *Pentru Socialism*, care nu uita să amintească că și americanii au proiectat să construiască și să lanseze un astfel de satelit, dar nu au reușit și nici nu vor reuși decât peste mult timp²⁰⁷. Mai trebuia spus că satelitul sovietic avea 83,5 kilograme, de opt ori mai mult decât cel proiectat în S.U.A.

În ziua de 5 noiembrie 1957, *Pentru Socialism* anunța lansarea celui de-al doilea satelit artificial al Pământului, acesta cântărind o jumătate de tonă, satelit care urma să ajungă la o depărtare de 1.700 kilometri de suprafața Pământului, cu 800 de kilometri mai sus de orbita satelitului nr.1²⁰⁸. Greutatea sporită a satelitului era dată de aparatele științifice și de măsurare menite să ajute la studierea unor probleme medico-biologice importante în legătură cu zborurile interplanetare. În acest scop, într-o cabină ermetică specială a satelitului, se afla un animal, câinele Laika, ale cărei principale funcții fiziologice erau înregistrate cu ajutorul unor aparate speciale²⁰⁹. Alte măsurători vizau razele cosmice și radiația solară de scurtă lungime de undă în regiunile ultraviolete și roentgen ale spectrului, informație care i-a încântat cu siguranță pe oamenii muncii cititori ai ziarului²¹⁰. *Pentru Socialism* nu a mai oferit nici o informație despre destinul cățelușei lansate de sovietici în spațiu, un pas planificat, precursor necesar tentativelor cu subiecți umani. Abia în anul 2002, a apărut informația că Laika a murit la 5-7 ore de la lansare, din cauza supraîncălzirii capsulei în care se afla.

Satelitul nr.2, care înconjură Pământul de 14 ori pe zi, era considerat de *Pentru Socialism* un triumf gigantic al științei socialiste, „încă un mare pas al oamenilor de știință sovietici spre cucerirea cosmosului”²¹¹. „Cercurile reacționare din Occident sînt uluite de succesele răsunătoare ale U.R.S.S. și turbă de mînie”, afirma *Pentru Socialism*²¹².

Realizările științei sovietice au uimit întreaga lume, *Pentru Socialism* spicuiind din presa imperialistă următoarele: „este aproape sigur că un rus va fi primul care va pune piciorul pe lună” (*Economist*) și „asemenea realizări uimitoare sînt posibile numai într-o țară mare și bogată” (*Yorkshire Post*)²¹³.

Nu puteau fi trecute cu vederea eșecurile americanilor în tentativele acestora de a ajunge și ei în spațiul cosmic. În 7 decembrie 1957, *Pentru Socialism* își informa cititorii că, înainte cu doar o zi, a eșuat lansarea primului satelit american, acesta explodând la sol din cauza unei pierderi subite de presiune în camera de explozie a primei trepte a rachetei²¹⁴. Oricum, prin comparație cu sateliții sovietici, cel american era doar o jucărie cu greutatea de 1,5 kilograme și un diametru de doar 16 centimetri²¹⁵. Un articol cu titlul „Cel mai grav eșec din istoria Statelor Unite” are subtitluri semnificative: „Derută la Washington”, „A suferit un insucces întreg faimosul mod de viață american”, „Occidentul imperialist condus de S.U.A. a rămas în urma Uniunii Sovietice”, „Defecțiunea principală constă în ideologia și politica guvernanților americani”²¹⁶.

În mai 1958, *Pentru Socialism* anunța lansarea pe orbită a celui de-al treilea satelit artificial construit de sovietici. Numit „Luna Roșie”, cel de-al treilea „sputnik” era mult mai greu decât primii doi sateliți, cântărind o tonă și jumătate²¹⁷.

Henry Kissinger considera că Hrușciov a interpretat lansarea pe orbită a sputnikului, din prima încercare, ca pe o dovadă că Uniunea Sovietică o lua înaintea democrațiilor în domeniul științific și în cel militar deopotrivă²¹⁸. După părerea lui Henry Kissinger, chiar și în Occident începea să câștige teren argumentul că un sistem planificat ar putea în cele din urmă să se dovedească superior economiei de piață²¹⁹.

²⁰⁷ Loc.cit.

²⁰⁸ „Al doilea satelit artificial al pământului a stârnit admirația opiniei publice mondiale”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1190, Marți, 5 noiembrie 1957, p.4.

²⁰⁹ Loc.cit.

²¹⁰ Loc.cit.

²¹¹ „Satelitul nr.2 – un triumf gigantic al științei socialiste. Încă un mare pas al oamenilor de știință sovietici spre cucerirea cosmosului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1191, Miercuri, 6 noiembrie 1957, p.4.

²¹² Loc.cit.

²¹³ „Este aproape sigur că un rus va fi primul care va pune piciorul pe lună”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1200, Sîmbătă, 16 noiembrie 1957, p.4.

²¹⁴ „A eșuat lansarea primului satelit american”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1218, Sîmbătă, 7 decembrie 1957, p.4.

²¹⁵ Loc.cit.

²¹⁶ „Cel mai grav eșec din istoria Statelor Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1221, Miercuri, 11 decembrie 1957, p.4.

²¹⁷ „Cel de al treilea sputnik în centrul opiniei publice mondiale”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1353, Sîmbătă, 17 mai 1958, p.4.

²¹⁸ Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura BICC ALL, București, 2003, p.497.

²¹⁹ Loc.cit.

Instaurarea regimului comunist în Cuba, „zaharnița yankeilor”

În ediția sa din data de 6 decembrie 1956, *Pentru Socialism* făcea prima mențiune despre insurecția armată din Cuba împotriva regimului reacționar al lui Batista, insurecție condusă de Fidel Castro²²⁰. Ziarul își informa cititorii că, în 3 decembrie 1956, pe litoralul de sud-est al Cubei, în provincia Oriente, a fost debarcat un detașament expediționar în ajutorul insurgenților. În această regiune au fost trimise trupe guvernamentale pentru a reprima mișcarea revoluționară²²¹.

În ianuarie 1957, *Pentru Socialism* condamna teroarea fascistă declanșată în Cuba de regimul Batista. Ziarul susținea că au dispărut numeroase persoane din diferite zone ale Cubei, că pe străzi și șosele au fost găsite cadavrele câtorva tineri secerăți de gloanțe, în vreme ce mulți alți patrioți cubanezi au fost răniți și că, în întreaga țară, au luat amploare samavolniciile regimului Batista²²².

În ediția sa din 15 martie 1957 ziarul *Pentru Socialism* constata că regimul dictatorului Batista a înăsprit și mai mult măsurile teroriste împotriva adversarilor regimului său. Cu toate acestea, un grup de insurgenți a reușit să dezlănțuie un atac împotriva Havanei, să ocupe un post de radio și să încerce ocuparea palatului dictatorului cubanez²²³. Ca urmare, situația din capitala Cubei a devenit confuză, autoritățile interzicând circulația în oraș pe timpul nopții²²⁴.

Ion Cătoi scria un articol mai amplu despre situația din Cuba, pe care o numea „zaharnița yankeilor”, în ediția din 14 aprilie 1957 a ziarului *Pentru Socialism*²²⁵. Cătoi remarcă faptul că, după al doilea război mondial, teroarea imperialiștilor împotriva populației cubaneze a devenit și mai cruntă, rolul de călău în reprimarea mișcării populare cubaneze pentru libertate revenindu-i sângerosului dictator fascist Fulgencio Batista, „slugoiul credincios al fabricanților și bancherilor americani”²²⁶. „Sînt asasinați și întemnițați sute și mii de patrioți, conducători ai muncitorimii, partidul socialist-popular (comunist) este scos în afara legii”, scria Ion Cătoi²²⁷.

Pentru Socialism analiza situația din Cuba, unde Fulgencio Batista, un dictator ajuns la putere prin mijloace neconstituționale, sprijinit activ de guvernul american, trebuia să facă față valului de nemulțumire populară, metoda de guvernare devenind opresiunea cea mai feroce²²⁸. În timp ce Batista făcea eforturi disperate pentru a-și menține crudul regim de forță prin îngrozitoare vărsări de sânge, Cuba era marcată de mizerie, întuneric, ignoranță, suferințe, toate acestea reprezentând „binefacerile” cotozirii Cubei de către imperialiștii americani.

Poporul cubanez a fost împins la insurecție de sărăcie și suferințe, susținea ziarul *Pentru Socialism*: din cei 6.100.000 de locuitori ai insulei, circa 1.000.000 erau șomeri; cerșetoria atinsese proporții nemaîntâlnite în state latino-americane; aproximativ 100.000 de locuitori ai capitalei Havana erau lipsiți de orice adăpost; muncitorii de pe plantații trăiau în bordeie de iarbă; prostituția făcea ravagii²²⁹. „În acest timp, în hoteluri și vile luxoase yankeii americani și capitaliștii locali duc o viață de lux și desfriu revoltător”, mai scria *Pentru Socialism*²³⁰.

În ediția sa din 7 august 1957, *Pentru Socialism* arăta că muncitorii și funcționarii din majoritatea covârșitoare a întreprinderilor și instituțiilor din Santiago au intrat în grevă, aceasta extinzându-se asupra altor șase orașe din răsăritul țării²³¹. În sudul munților Sierra Maestra din provincia Oriente, în ziua de 2 august, a avut loc o nouă ciocnire între trupele guvernamentale și forțele de răsculați conduse de Fidel Castro, „fruntaș al tineretului”²³². Dacă în august situația din Cuba era „extrem de încordată”, în septembrie ea devenise doar „încordată”, cu toate că luptele au ajuns să se dea pe străzile cartierelor mărginașe ale capitalei Cubei, Havana, și detașamente de răsculați din unitățile militare conduse de Fidel Castro, cărora li s-au adăugat unități din marina militară cubană și poliția maritimă, au atacat și au ocupat, după lupte care au durat câteva ore, localul poliției din orașul

²²⁰ „Insurecție armată în Cuba împotriva regimului reacționar al lui Batista”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.908, Joi, 6 decembrie 1956, p.4.

²²¹ *Loc.cit.*

²²² „Să înceteze teroarea fascistă din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.940, Duminică, 13 ianuarie 1957, p.4.

²²³ „Atac armat împotriva palatului dictatorului Batista”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.993, Vineri, 15 martie 1957, p.4.

²²⁴ *Loc.cit.*

²²⁵ „Cuba – o semicolonie a Statelor Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1019, Duminică, 14 aprilie 1957, p.4.

²²⁶ *Loc.cit.*

²²⁷ *Loc.cit.*

²²⁸ „Ce se întâmplă în America Latină?”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1052, Sîmbătă, 25 mai 1957, p.4.

²²⁹ „Cuba – o semicolonie a Statelor Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1019, Duminică, 14 aprilie 1957, p.4.

²³⁰ *Loc.cit.*

²³¹ „Situație extrem de încordată în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1115, Miercuri, 7 august 1957, p.4.

²³² *Loc.cit.*

Cienfuegos, din centrul Cubei²³³.

În întreaga țară domnea o atmosferă încordată. Pentru a ține situația sub control, autoritățile au recurs la arestări în masă în rândurile cetățenilor, în special ale juriștilor și medicilor, mulți dintre aceștia acuzați că ar fi colectat medicamente, alimente și bani pentru insurgenții lui Fidel Castro, care acționau în munții Sierra Maestra²³⁴. „Autoritățile din Cuba prigonesc chiar și pe medicii care acordă asistență medicală răniților și bolnavilor din rândurile partizanilor lui Castro”, mai scria în *Pentru Socialism*²³⁵.

În martie 1958, au intrat în grevă 75.000 de studenți și elevi din școlile medii, în timp ce deținuții politici continuau să rămână în închisori, erau menținute cenzura și starea de asediu pe tot teritoriul Cubei, se operau arestări în masă în rândurile tineretului și activitatea partidelor de opoziție era interzisă²³⁶. O „comisie de armonie” constituită cu scopul de a stabili un acord între regimul lui Batista și Fidel Castro e eșuat în demersurile sale²³⁷. Unități ale poliției, armatei terestre, maritime și aeriene patrulau pe străzile orașelor Havana, Santiago de Cuba, Pinar Del Rio, Matansas, Cienfuegos, au fost revocate garanțiile constituționale și a fost înăsprită cenzura presei, radioului și televiziunii²³⁸.

În *Pentru Socialism* au apărut informații privitoare la apelul adresat de Fidel Castro poporului cuban, un manifest prin care liderul insurgenților chema poporul să răstoarne regimul dictatorial al lui Batista, să nu mai plătească impozite guvernului și le cerea soldaților, marinarii și aviatorilor să treacă de partea insurgenților²³⁹. Fidel Castro avertiza că, dacă dictatorul Batista nu va pleca din postul său de președinte la 5 aprilie 1958, trupele insurgenților vor începe un „război necruțător” împotriva lui în întreaga Cubă²⁴⁰. În replică, toți funcționarii și salariații serviciilor publice cubaneze au fost declarați „rezerviști ai forțelor armate”, ei putând fi mobilizați oricând considera guvernul că este necesar pentru a împiedica mișcările greviste²⁴¹. Prin această măsură erau supuse jurisdicției militare 250.000 de persoane, respectiv toți salariații și muncitorii de la transporturile terestre, navale și aeriene, de la întreprinderile de interes public, birourile guvernamentale, hoteluri, bănci și întreprinderi similare²⁴².

Un decret prevedea pedeapsa cu închisoarea și amendă pentru răspândirea de știri false susceptibile să prejudicieze prestigiul statului, au fost înființate „tribunale criminale de urgență” și era pregătit un nou decret ce prevedea sancțiuni și mai severe pentru acțiunile de sabotaj care erau tot mai frecvente pe teritoriul Cubei²⁴³.

În iulie 1958, regimul lui Batista se deteriora vizibil. După lupte înverșunate cu insurgenții, 11.000 de soldați bine înarmați au fost nevoiți să se retragă, detașamentele revoluționarilor intensificându-și atacurile împotriva garnizoanelor militare²⁴⁴. Regimul Batista a recurs la teroare. Forțele guvernamentale de reprimare au întreprins acțiuni împotriva tuturor locuitorilor provinciei Oriente suspectați că simpatizează cu insurgenții. Sute dintre aceștia au fost închiși, uciși sau torturați cu sălbăticie, cei rămași în viață alegând să fugă în munți și să se înroleze în detașamentele lui Castro²⁴⁵. Atrocitățile cele mai mari erau săvârșite de detașamentele de bandiți plătiți, în număr de peste 1.500, care se aflau în slujba guvernului²⁴⁶. Alte atrocități erau săvârșite de avioanele militare ale lui Batista care, aprovizionate cu combustibil la baza militară din Guantanamo, bombardau nu doar trupele insurgenților, ci și centre populate pașnice, unele dintre acestea fiind șterse de pe fața pământului²⁴⁷.

Cu toate acestea, trupele lui Fidel Castro deveneau tot mai puternice (în decembrie 1958

²³³ „Situație încordată în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1140, Sîmbătă, 7 septembrie 1957, p.4.

²³⁴ „Teroarea din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1199, Vineri, 15 noiembrie 1957, p.4.

²³⁵ *Loc.cit.*

²³⁶ „În Cuba continuă greva celor 75.000 de studenți și elevi”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1.300, Vineri, 14 martie 1958, p.4; „Situația din Cuba continuă să rămână încordată”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1303, Marți, 19 martie 1958, p.4.

²³⁷ „Situația din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1301, Sîmbătă, 15 martie 1958, p.4.

²³⁸ „Situația din Cuba continuă să rămână încordată”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1303, Marți, 19 martie 1958, p.4.

²³⁹ „Apelul adresat de Fidel Castro poporului cuban”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1304, Miercuri, 19 martie 1958, p.4.

²⁴⁰ *Loc.cit.*

²⁴¹ „Acțiunile împotriva dictaturii lui Batista se extind în întreaga Cubă”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1331, Sîmbătă, 19 aprilie 1958, p.4.

²⁴² *Loc.cit.*

²⁴³ *Loc.cit.*

²⁴⁴ „Să înceteze teroarea în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1394, Vineri, 4 iulie 1958, p.4.

²⁴⁵ *Loc.cit.*

²⁴⁶ *Loc.cit.*

²⁴⁷ *Loc.cit.*

ajuseseră la 10.000 de oameni) și armata dictatorului Batista suferea înfrângeri repetate²⁴⁸. Actele de sabotaj se înmulțeau, insurgenții reușiseră să izoleze Havana de restul țării, să captureze garnizoana guvernamentală din orașul Caimanara, situat în fața bazei americane de la Guantanamo, să cucerească orașul Fomento, în vreme ce în rândul trupelor guvernamentale domina pesimismul și nesiguranța²⁴⁹. Trupele lui Castro au ajuns să controleze aproape în întregime trei din cele șase provincii ale Cubei și să înconjoare cel mai mare oraș din provincia Oriente, Santiago de Cuba, izolându-l de celelalte regiuni ale țării²⁵⁰. Guvernul Batista făcea eforturi extraordinare pentru a înjgheba noi formațiuni militare. Au fost constituite 30 de noi batalioane de luptă, dotate cu arme de proveniență britanică, sosite de curând în Cuba, inclusiv tancuri²⁵¹.

Dictatorul Batista a demisionat și a părăsit Cuba la 1 ianuarie 1959²⁵². Victoria finală a lui Fidel Castro și a trupelor sale de insurgenți din Cuba nu a fost relatată de *Pentru Socialism*, dar, în ediția sa din 8 ianuarie 1959, ziarul consemna că președintele interimar al Cubei, Manuel Urrutia, a cerut Republicii Dominicane extrădarea fostului dictator Batista și că, în Cuba, domnea o atmosferă antiamericană²⁵³. Două zile mai târziu, *Pentru Socialism* relatează că Fidel Castro, numit în funcția de comandant suprem al forțelor armate ale Cubei, și-a făcut intrarea în Havana, după ce trupele sale au parcurs într-un marș triumfal întreaga Cubă, de la orașul Santiago la Havana²⁵⁴.

Pentru Socialism a identificat cinci cauze ale prăbușii dictaturii lui Batista: armata lui Batista era una de mercenari care nu doreau să-și riște viața într-un război civil; ofițerii nu se bucurau de nici o simpatie; populația era de partea insurgenților; existau resentimente considerabile împotriva dominației străine asupra economiei cubane și țărani trăiau în mare sărăcie²⁵⁵.

Era evident că americanii nu vedeau cu ochi buni schimbările produse de Fidel Castro în Cuba, cercurile reacționare americane intensificând campania propagandistică împotriva noului guvern al Cubei și a liderilor mișcării care a răsturnat dictatura sângeroasă a lui Batista²⁵⁶. „Noul guvern a declarat că nu va tolera nici un amestec în treburile interne ale Cubei și va promova o politică internă și externă independentă”, concluziona *Pentru Socialism*.

²⁴⁸ „Armata dictatorului Batista suferă mereu înfrângeri”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1440, Joi, 28 august 1958, p.4
 „Trupele lui Fidel Castro numără peste 10.000 de oameni”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1538, Luni, 22 decembrie 1958, p.4.

²⁴⁹ „Trupele lui Fidel Castro numără peste 10.000 de oameni”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1538, Luni, 22 decembrie 1958, p.4.

²⁵⁰ „Succese ale insurgenților în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1494, Joi, 30 octombrie 1958, p.4.

²⁵¹ „Situația din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1540, Miercuri, 24 decembrie 1958, p.4.

²⁵² *Istoria ilustrată a secolului al XX-lea*, Editura Aquila, Oradea, 2007, p.358.

²⁵³ „Manuel Urrutia – președintele provizoriu al Cubei”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1562, Joi, 8 ianuarie 1959, p.4.

²⁵⁴ „Fidel Castro a sosit la Havana”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1554, Sâmbătă, 10 ianuarie 1959, p.4.

²⁵⁵ „Cauzele prăbușirii dictaturii lui Batista”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1558, Miercuri, 14 ianuarie 1959, p.4.

²⁵⁶ „Continuă presiunile americane împotriva Cubei”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1561, Luni, 19 ianuarie 1959, p.4.

**The International World in the Newspaper Pentru Socialism.
From the Hungarian Revolution to the Establishment of Communism in Cuba
(1956-1959) II**

(Abstract)

At the end of the Second World War it was briefly believed that the two great powers were going to reach a common understanding concerning the new world order to be established. However, lacking a common adversary, the alliance between the Americans and the Soviets was swiftly breaking up. Moreover, the two superpowers, The U.S.A. and The U.S.S.R, started to clash in different places on the globe which led to a period of smouldering conflict marked by a few violent crises, a time span named by its contemporaries „The Cold War”.

In the period of time we are examining (1953-1956), the written press from România, just like the ones from the other socialist countries within the influence of the Soviet Union, was stuck in bitter dogmatism. The Propaganda and Confusion Department of the Central Committee was organising a vast system of messages meant to create a false reality. There was a newspaper in every county, which was nothing else than the broadcasting means of the County Party Committee and of the County Popular Council. In Maramureș, this was the newspaper *For Socialism*, a mere speaking trumpet of the unique Party.

After having obtained the political power, the communist leaders have aimed at the insertion of the Marxist-Leninist ideology deep in the social consciousness and the consolidation of dogma within people, the written press having a conclusive part in the accomplishment of this prerequisite. In order to ensure its absolute domination, the communist leaders used the written press in their endeavours to influence public opinion and have done this by using mostly a basic language, which did not address the intelligentsia but the wide, predominantly uneducated, masses.

A mixture of lies and partial truths, some quite believable, were what was called „official information”, information which the journalists had to publish and wherein reality was carefully filtered, certain events not mentioned and others altered with the help of a wooden language, so that anything that could have had a negative connotation would be attributed to the West. At the same time, the image of the multiple benefits of communism was strongly promoted.

Ioan BOTIȘ

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
botis.ioan@yahoo.com

Bibliografie

Lucrări generale

- Barber, John R.**, *Istoria Europei moderne*, Editura Lider, București, 1993.
- Courtois, Stéphane; Werth, Nicolas, Panné, Jean-Louis; Paczkowski, Andrej; Karel Bartosek; Margolin, Jean Louis**, *Cartea neagră a comunismului*, Editura Humanitas/Editura Fundația Academia Civică, București, 1998.
- Furet, François**, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996, p.513.
- Istoria ilustrată a secolului al XX-lea*, Editura Aquila „Oradea”, 2007.
- Kissinger, Henry**, *Diplomația*, Editura BICC ALL, București, 2003.
- Palmowski, Jan**, *Dicționar de istorie universală contemporană: de la 1900 până azi*, Editura BIC ALL, București, vol.1., 2005.

Articole din reviste de specialitate

- Vasilescu, Mircea**, „Tratatul de la Roma s-a semnat în alb”, în *Historia*, An XVII, Nr.188, Aprilie 2017, p.14.

Articole din Pentru Socialism

- „Acțiunile împotriva dictaturii lui Batista se extind în întreaga Cubă”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1331, Sâmbătă, 19 aprilie 1958, p.4.
- „Adevărata față a imperialismului american. Împărăția mizeriei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1140, Sâmbătă, 7 septembrie 1957, p.4.
- „A eșuat lansarea primului satelit american”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1218, Sâmbătă, 7 decembrie 1957, p.4.
- „Al doilea satelit artificial al pământului a stârnit admirația opiniei publice mondiale”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1190, Marți, 5 noiembrie 1957, p.4.
- „Apelul adresat de Fidel Castro poporului cuban”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1304, Miercuri, 19 martie 1958, p.4.
- „Armata dictatorului Batista suferă mereu înfrângeri”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1440, Joi, 28 august 1958, p.4.
- „Aspecte ale crizei politice și economice din Anglia”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.977, Duminică, 24 februarie 1957, p.4.
- „Aspecte ale discriminării rasiale în S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.976, Sâmbătă, 23 februarie 1957, p.4.
- „Aspecte din «lumea liberă»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.
- „Aspecte din lumea socialistă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1020, Marți, 16 aprilie, p.4.
- „Atac armat împotriva palatului dictatorului Batista”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.993, Vineri, 15 martie 1957, p.4.
- Becea, A.**, „Prin lumea foamei”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1343, Miercuri, 7 mai 1958, p.4.
- Cătoi, I.**, „Despre situația economică a Europei occidentale în anul 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1045, Vineri, 17 mai 1957, p.4.
- Cătoi, I.**, „Din lumea capitalului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1065, Duminică, 9 iunie 1957, p.4.
- Cătoi, I.**, „Noi simptome de declin în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1013, Duminică, 7 aprilie 1957, p.4.
- Cătoi, I.**, „Realități americane”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1054, Marți, 28 mai 1957, p.4.
- Cătoi, I.**, „Strălucite victorii obținute de constructorii comunismului în anul 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.960, Marți, 5 februarie 1957, p.4.
- „Ce au adus Coreei de sud cei 12 ani de ocupație americană”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1122, Joi, 15 august 1957, p.4.
- „Cel de al treilea sputnik în centrul opiniei publice mondiale”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1353, Sâmbătă, 17 mai 1958, p.4.

- „Cel mai grav eșec din istoria Statelor Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1221, Miercuri, 11 decembrie 1957, p.4.
- „Ce se întâmplă în America Latină?”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1052, Sâmbătă, 25 mai 1957,
- „China a depășit S.U.A. la producția de grâu”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1393, Joi, 3 iulie 1958, p.4.
- „China populară pe drumul construirii socialismului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.988, Sâmbătă, 9 martie 1957, p.4.
- „Cifra record de accidente mortale în S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.927, Vineri, 28 decembrie 1956, p.4.
- „Cîteva cuvinte despre costul vieții în Olanda”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.969, Vineri, 15 februarie 1957, p.4.
- „Consecințele grave ale militarizării economiei vest-germane”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.
- „Consecințele militarizării Germaniei occidentale”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.
- „Consecințele războiului din Algeria asupra situației financiare a Franței”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1120, Marți, 13 august 1957, p.4.
- „Continuă persecuțiile împotriva populației de culoare”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1446, Joi, 4 septembrie 1958, p.4.
- „Cresc prețurile în Austria”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.988, Sâmbătă, 9 martie 1957, p.4.
- „Creșterea criminalității în Franța”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1017, Vineri, 12 aprilie 1957, p.4.
- „Creșterea criminalității în rândurile minorilor”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1110, Joi, 1 august 1957, p.4.
- „Creșterea expansiunii economice a Germaniei occidentală în Orientul apropiat și mijlociu”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.998, Joi, 21 martie 1957, p.4.
- „Creșterea considerabilă a producției industriei ușoare în U.R.S.S.”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.920, Miercuri, 19 decembrie 1956, p.4.
- „Crimele regimului dictatorial din Venezuela”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.
- „Criza din agricultura S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1010, Joi, 4 aprilie 1957, p.4.
- „Cuba – o semicolonie a Statelor Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1019, Duminică, 14 aprilie 1957, p.4.
- „Cum arată liberatea presei în Anglia”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1047, Duminică, 19 mai 1957, p.4.
- „Declarația guvernelor Uniunii Sovietice și Republicii Populare Ungare”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1007, Sâmbătă, 30 martie 1957, p.4.
- „Despre «piața comună»”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.994, Sâmbătă, 16 martie 1957, p.4.
- „Din țara vecină și prietenă Republica Populară Bulgaria”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1006, Sâmbătă, 30 martie 1957, p.4.
- „Din țările de democrație populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1004, Joi, 28 martie 1957, p.4.
- „Doctrina Eisenhower și aliații franco-britanici ai S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.
- „Economia Argentinei este amenințată de inflație”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.923, Sâmbătă, 22 decembrie 1956, p.4.
- „Economia burgheză întâmpină mari dificultăți în urma agresiunii împotriva Egiptului”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.89, Vineri, 15 noiembrie 1956, p.4.
- „«Economist» s-a dat de gol”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.978, Marți, 26 februarie 1957, p.4.
- „Este aproape sigur că un rus va fi primul care va pune piciorul pe lună”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1200, Sâmbătă, 16 noiembrie 1957, p.4.
- „Evenimentele din Irlanda de Nord”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.924, Duminică, 23 decembrie 1956, p.4.

- „Evenimentele din Irlanda de Nord”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, nr.988, Sâmbătă, 9 martie 1957, p.4.
- „Foamete în Coreea de Sud”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.987, Vineri, 8 martie 1957, p.4.
- „Foamete și mizerie în Coreea de sud”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1038, Joi, 9 mai 1957, p.4.
- „Franco pe marginea prăpastiei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.977, Duminică, 24 februarie 1957, p.5.
- „Guvernul egiptean nu va mai exporta bumbac în Anglia și Franța”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.900, Marți, 27 noiembrie 1956, p.4.
- „Insurecție armată în Cuba împotriva regimului reacționar al lui Batista”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.908, Joi, 6 decembrie 1956, p.4.
- „În Brazilia ca în evul mediu”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1041, Duminică 12 mai 1957, p.4.
- „În capitalele țărilor de democrație populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.904, Sâmbătă, 1 decembrie 1956, p.4.
- „În Cuba continuă greva celor 75.000 de studenți și elevi”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1.300, Vineri, 14 martie 1958, p.4.
- „În fața hărții. Algeria”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.982, sâmbătă, 2 martie 1957, p.4.
- „În Franța au fost majorate prețurile la combustibil”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.
- „În legătură cu pierderile Angliei provocate de agresiunea împotriva Egiptului”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.906, Marți, 4 decembrie 1956, p.4.
- „În legătură cu problema rezolvării juste a contradicțiilor din rândurile poporului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1077, Duminică, 23 iunie 1957, p.4.
- „În lumea capitalului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1187, Vineri, 1 noiembrie 1957, p.4.
- „În parlamentul vest-german. Dezbateri asupra tratatelor privind «piața comună» și Euratomul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1001, Duminică, 24 martie 1957, p.4.
- „În «raiul» american”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1344, Miercuri, 7 mai 1958, p.4.
- „Înrăutățirea situației oamenilor muncii englezi”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.937, Joi, 10 ianuarie 1957, p.4.
- „În Taiwan închisorile și lagărele de concentrare sînt arhipline”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.967, Miercuri, 13 februarie 1957, p.4.
- „În țările vest-europene se resimte o acută lipsă de petrol”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.898, Sâmbătă, 24 noiembrie 1956, p.4.
- „În U.R.S.S. a fost experimentată pasărea mecanică”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.936, Miercuri, 9 ianuarie 1957, p.4.
- „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 966, Marți, 12 februarie 1957, p.4.
- „La noi... și la ei”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.974, Joi, 21 februarie 1957, p.4.
- „Mișcarea grevistă din Anglia ia proporții uriașe”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1003, Miercuri, 27 martie 1957, p.4.
- Niciu, M.**, „În fața hărții. Cipru – vulcan al anticolonialismului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1009, Miercuri, 3 aprilie 1957, p.4.
- „Nivelul de trai din Portugalia – unul dintre cele mai scăzute din Europa”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.969, Vineri, 15 februarie 1957, p.4.
- „O consecință semnificativă a «modului de viață american»”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.928, Vineri, 29 decembrie 1956, p.4.
- „O soartă de neînviat”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.903, Vineri, 30 noiembrie 1956, p.4.
- Ostrovitianov, I.**, „Monopourile – dușmani ai dezarmării”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.906, Marți, 4 decembrie 1956, p.4.
- „Pe marginea evenimentelor internaționale”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1109, Miercuri, 31 iulie 1957, p.4.
- „Pentru o adevărată colaborare economică între țările europene”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.997, Miercuri, 20 martie 1957, p.4.
- „Piața comună duce la subordonarea economiilor țărilor vest-europene intereselor S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1004, Joi, 28 martie 1957, p.4.

- „Politica economică a guvernului Mollet viu criticată”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.999, Vineri, 22 martie, 1957, p.4.
- „«Raiul» lui Salazar”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 1039, Vineri, 10 mai 1957, p.4.
- „Rasiștii americani își continuă activitatea lor criminală”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.939, Sâmbătă, 12 ianuarie 1957, p.4.
- „Realități americane. Inflația – o primejdie serioasă pentru economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.973, Miercuri, 20 februarie 1957, p.4.
- „Realități americane. Simptome alarmante de criză în economia S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.987, Vineri, 8 martie 1957, p.4.
- „Republica Populară Mongolă”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1136, Marți, 3 septembrie 1957, p.4.
- „Satelitul artificial al pământului, o epocală realizare a științei și tehnicii sovietice”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1167, Miercuri, 9 octombrie 1957, p.4.
- „Satelitul nr.2 – un triumf gigantic al științei socialiste. Încă un mare pas al oamenilor de știință sovietici spre cucerirea cosmosului”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1191, Miercuri, 6 noiembrie 1957, p.4.
- „Să cunoaștem țările frățesti”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1341, Sâmbătă 3 mai 1958, p.4.
- „Să înceteze teroarea fascistă din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.940, Duminică, 13 ianuarie 1957, p.4.
- „Scumpirea benzinei în S.U.A.”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.902, Joi, 29 noiembrie 1956, p.4.
- „Se agravează criza de petrol în țările occidentale”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.900, Marți, 27 noiembrie 1956, p.4.
- „Se dezvoltă și înfloarește Slovacia populară”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.967, Miercuri, 13 februarie 1957, p.4.
- „Situația din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1301, Sâmbătă, 15 martie 1958, p.4.
- „Situația din Cuba continuă să rămână încordată”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1303, Marți, 19 martie 1958, p.4.
- „Să înceteze teroarea în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1394, Vineri, 4 iulie 1958, p.4.
- „Situația economică extrem de grea din Taivan”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.922, Vineri, 21 decembrie 1956, p.4.
- „Situația din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1540, Miercuri, 24 decembrie 1958, p.4.
- „Situația grea a învățământului în Brazilia”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1241, Sâmbătă, 4 ianuarie 1957, p.4.
- „Situația grea a populației din Taivan”, în *Pentru Socialism*, Anul VII, nr.927, Vineri, 28 octombrie 1956, p.4.
- „Situație încordată în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1140, Sâmbătă, 7 septembrie 1957, p.4.
- „Situația jalnică a refugiaților unguri”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1017, Vineri, 12 aprilie 1957, p.4.
- „Situație extrem de încordată în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1115, Miercuri, 7 august 1957, p.4.
- „Soarta femeii în socialism... și în capitalism”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1295, Sâmbătă, 8 martie 1958, p.4.
- „Socialismul iese învingător în întrecerea economică cu capitalul”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1190, Marți, 5 noiembrie 1957, p.4.
- „Strălucite victorii obținute de constructorii comunismului în 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.960, Marți, 5 februarie 1957, p.4.
- „Succese ale insurgenților în Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1494, Joi, 30 octombrie 1958, p.4.
- „Suspendarea construcției de locuințe în Anglia”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.931, Joi, 3 ianuarie 1957, p.4.
- „Teroarea din Cuba”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1199, Vineri, 15 noiembrie 1957, p.4.
- „Trupele lui Fidel Castro numără peste 10.000 de oameni”, în *Pentru Socialism*, Anul IX, Nr.1538, Luni, 22 decembrie 1958, p.4.

„Un mare număr de șomeri italieni au organizat «marșul foamei» spre Roma”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr. 1022, Joi, 18 aprilie 1957, p.4.

„Un nou aspect al discriminării rasiale în Statele Unite”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.978, Marți, 26 februarie 1957, p.4.

„U.R.S.S. 1956. 40 de milioane tone de cărbune mai mult decât în 1956”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.937, Joi, 10 ianuarie 1957.

„Viața de mizerie a veteranilor de război americani”, în *Pentru Socialism*, Anul VIII, Nr.1012, Sâmbătă, 6 aprilie 1957, p.4.

Mitologie minieră. Vâlve și pitici

MONICA LEONTINA GHIMAN

Cuvinte cheie: miner, imaginar, vâlve, pitici, zâne, pământ, tradiții, mit

Keywords: miner, imaginary, female magical beings (vâlve), dwarves, fairies, earth, traditions, myth

Cu rădăcini în preistorie, în prezent pe cale de dispariție, mineritul încă mai trăiește în inima foștilor mineri care povestesc și astăzi despre „cum a fost pe vremea lor”.

Minerii au avut forme proprii de organizare, au fost creatori de folclor cu tradiții unice, pentru ei viața și moartea se desfășurau împreună, drama și bucuria unuia devenea parte din semenul lor, aveau sfinți protectori, constituind o categorie socio-profesională cu un set de credințe specifice, unde elementele creștine întâlnesc elementele păgâne.

Sunt cunoscute informații inime despre viața de zi cu zi a minerilor, deoarece majoritatea informațiilor se referă la munca dificilă pe care au depus-o în „inima pământului” în scopul dezvoltării economice, aspectele sunt descrise în termeni de producție, cantitativi și cu noțiuni specifice exploatării miniere.

Oamenii cunosc, mai puțin, faptul că minerii, au avut un sistem de credințe, obiceiuri, viață socială și subiecte care nu pot fi discutate în afara comunității lor, cum ar fi creaturile fantastice cu spirite duale, care reprezintă atât binele, cât și răul. Comunitatea nu este conștientă de elementele semnificative ale vieții minerilor, ca de exemplu durerea profundă cauzată de moartea prematură sau alte suferințe medicale asociate cu viața minerilor. Minerul își organizează viața cu sentimentul fricii de necunoscut și cu nevoia constantă de a-și negocia destinul și viața.

Studiile de specialitate tratează mineritul ca pe un sistem și se referă în primul rând la instituțiile miniere și la eficiența acestora, mai puțin la oamenii cu meseria de miner, organizați în funcție de anumite standarde care nu sunt acceptate de întreaga comunitate. Minerilor le este atribuit rolul de „cârțițe” care extrag și produc minereul. Sunt centralizați, la nivel de statistici, prin cifre fără nici un fel de conținut uman.

O speranță este adusă de către scriitori și poeți, etnografi și etnologi care, cu deosebită atenție și finețe și-au canalizat atenția asupra acestei lumi uitate a minerilor, încercând, pe cât posibil, să-i descopere și redescopere tainele și misterele.

Pentru a înțelege modul în care oamenii din toate timpurile s-au raportat la loc, vreme și devenire, este esențial să ne raportăm întotdeauna la simbolul și rolul său în contextele culturale tradiționale și arhaice. Simbolismul este un limbaj care poate transmite sensuri care ar fi putut fi considerate pierdute sau chiar inexistente, un limbaj vechi și universal, un mijloc de comunicare internațională care depășește barierele de limbă, istorie, naționalitate, cultură și religie.

Simbolismul nu provine dintr-o necesitate pur intelectuală, ci vorbește despre necesitatea omului de a dobândi cunoștințe superioare, folosind frecvent percepția și intuiția. În lumea care ne înconjoară, orice lucru, inclusiv îmbrăcămintea, ornamentele, sărbătorile, au avut și continuă să aibă o semnificație simbolică. Acest lucru se datorează faptului că simbolul a făcut posibilă anularea ambiguității prin deschiderea unei căi de relaționare între invizibil și vizibil, fără a se altera relația dintre cele două stări.

Miturile și riturile oferă sens unor experiențe care discută relația omului cu natura, permițând oamenilor să urmărească obiective care se îndepărtează de lumea reală.

Omul are responsabilitatea de a lua decizii în interesul armoniei universale ca ființă cosmică. În viața lui, limitele nu sunt niciodată închise. Orice alegere pe care o ia înseamnă deschiderea unei noi porți. Unei limite deja depășite, îi urmează întotdeauna o altă limită mai mare, calea pe care o urmează oamenii este atât ciclică, cât și ascendentă.

Pentru mineri și civilizații minieră imaginarul face parte integrantă din existență, pentru aceștia paradigma „că o data intrați în mina nu au siguranța că vor mai ieși teferi la suprafață din adâncurile pământului” reprezintă o imagine arhetipală înrădăcinată în mentalul colectiv.

Structuri arhetipale capabile să îmbrățișeze elementele esențiale ale imaginației sunt identificabile și în viața minerilor. La intrare în mină aceștia își urează „Noroc Bun!” sau „Doamne Ajută!” făcându-și semnul Sfintei Cruci.

Conștiința umană deschide o lume de simboluri, oamenii au obligația să creadă în ceva, într-o „realitate”, oricare ar fi ea, care are o natură superioară, singura natură capabilă să dea sens lumii și condiției umane. Sacralul se află și la originea imaginației ca un fel de ax central care se dorește să acționeze ca intermediar între oameni și lumea transcendentă.

Orice act și orice lucru poate fi transformat în imaginar. Un imaginar esențial provine din adâncuri. În plus, există un joc al imaginarului, adică un imaginar care este conceput și perceput ca ficțiune, un imaginar care este considerat la fel de important, chiar mai important decât lumea reală.

Putem spune că minerul poartă o mască în mina, joacă un rol. Întoarcerea la suprafață este o acțiune simbolică care se referă la mișcarea în timp și spațiu, reluarea unui drum parcurs sau revenirea la un punct inițial, revenirea la centru, la starea inițială care devine scopul principal al acestei mișcări. Revenirea are o semnificație pozitivă, deoarece înseamnă o „reîncărcare a bateriilor energetice”, ceea ce înseamnă un nou început, un nou ciclu, o nouă evoluție. Cu toate acestea, umbra simbolică a „drumului fără întoarcere” se ridică deasupra oricărei întoarceri, la care este obligată orice ființă umană.

Mina în mentalitatea civilizației miniere reprezintă un centru, un centru în inima muntelui. Traseul minerului de la suprafața pământului până în inima acestuia este plin de praguri, de încercări pe care acesta le depășește din dorința de a ajunge în centrul pământului.

Existența vieții omului în mina se desfășoară zilnic între „început și sfârșit”, un drum „cu intrare” a cărui ieșire este incertă, datorită riscurilor impuse de această meserie, zilnic minerul face o călătorie inițiatică în inima pământului, o permanentă stare de frământări și griji pentru propria persoană, pentru colegi cât și pentru familia care-l așteaptă să revină teafăr acasă.

Pe parcursul călătoriei, pot apărea „noduri”, „poduri” și „obstacole”. Orice inițiere creează o legătură între mijloacele de realizare și obiectivele sale. Din acest motiv, elementele precum interdicția, sancțiunea, pedeapsa, răzbunarea și sacrificiul vor avea un impact semnificativ asupra modului în care sunt structurate riturile de inițiere.

În viața minerilor există ființe supranaturale precum vâlvele sau piticii care sunt „judecători” ai comportamentului etic și moral al minerului. Vâlva Băii, vom vedea pe parcurs, îl oprește pe miner să ia o cantitate mai mare de aur decât cea folosită.

Pedeapsa și răzbunarea sunt cele două modalități principale de aplicare a sancțiunii. Orice sancțiune include atât acțiuni punitive, cât și acțiuni reparatorii, deoarece sancțiunile se concentrează pe acest drept al neinițiatului de a-și depăși condiția. Răzbunarea este o metodă obligatorie de rezolvare a conflictelor care se bazează pe un sistem complet de coduri culturale specifice, care nu sunt gratuite. Pentru că scopul final al răzbunării este de a elimina orice formă de violență și de a restabili ordinea, atât răzbunătorul, cât și victima au libertatea de a-și schimba rolurile.

Pedeapsa de a pierde identitatea, care de cele mai multe ori este dureroasă și uneori chiar „absurdă”, are scopul de a duce neinițiatul la începutul oricărei deveniri, pentru că doar moartea simbolică permite cu adevărat devenirea.

Intrarea minerului în mina poate fi considerată o astfel de călătorie inițiatică. Labirintul este format din mai multe drumuri încrucișate, dintre care unele nu au ieșire, ceea ce face dificil să găsești centrul său, care este ascuns de cei care nu știu nimic despre el. Acest centru este un loc sacru, unde va avea loc o revelație, așa că doar un inițiat va putea intra.

Orice călătorie inițiatică are de obicei două sensuri. Unul este descendent, care poate fi asociat cu o stare de rătăcire sau moarte spirituală, iar celălalt este ascendent, care se încadrează în seria semantică a regăsirii căii spirituale, a prefigurării unei reînvieri spirituale.

În interiorul Pământului pot exista diferite tipuri de ființe care locuiesc acolo, lucru evident, dacă apelăm la prima regulă a imaginarului. Cu toate acestea, principiul plenitudinii este înclinat în favoarea unui spațiu subteran în care trebuie să se întâmple ceva.

„Pământul găzduia nenumărate ființe fantastice - zâne, elfi, pitici, uriași, balauri - aflate prin caverne și galerii subterane, interiorul Pământului putea ascunde alcătuiți și peisaje binecunoscute: mări și lacuri subterane sau o lume centrală luminată de un soare în miniatură, această ultimă credință este prezentă atât în folclorul francez, cât și la indienii nord-americani¹.”

Zânele și piticii sunt două populații distincte în lumea subterană. Zânele se găsesc pretutindeni în pădure și în anexele acesteia, precum peșteri, lacuri, râuri, galerii, sunt ființe feminine înzestrate

¹ Lucian Boia, *Între înger și fiară, Mitul omului diferit din antichitate până în zilele noastre*, Seriile de autor Humanitas, București, 2011, p.146.

cu puteri supranaturale sau ființe venite de pe alte țărâmurii, cu trupul ușor și fluid, care aduce cu trupul omenesc, zânele sunt trimise ale unei lumi aflate într-o altă dimensiune. Este responsabilitatea lor să asigure contactul și trecerea. Se folosesc de farmecul feminin pentru a atrage pe cei morți în lumea lor sau pentru a se stabili în lumea noastră.

În timp ce zânele sunt cele mai importante personaje din folclorul celt, elfii și piticii sunt cei mai importanți eroi germani. Piticii trăiau în inima pădurilor, uneori în castele, dar mai ales în peșteri și în scobiturile munților, în adevărate palate subpământene. Societatea lor era bine structurată și ierarhizată, piticii erau meșteri iscusiți care se ocupau de topirea și prelucrarea metalului. Puterile supranaturale erau ascunse sub înfățișarea omenească, piticii făceau lucruri magice și aveau cunoștințe mai profunde decât oamenii, inclusiv capacitatea de a prezice viitorul.

Pădurea, pământul, muntele au devenit creuzetul unei lumi noi, datorită piticilor și zânelor. Acest lucru a permis oamenilor să interacționeze cu ființe care arătau aproape omenești, dar aveau puteri supranaturale.

O recuperare importantă pentru mitologia minerilor este lucrarea scrisă de Arpad Schreiber, conducător principal de mine, și adusă la lumină de Marian Boboc, redactor șef la ziarul „Conducător tehnic”² din Valea Jiului. Arpad Schreiber a fost un cadru tehnic minier cu preocupări publicistice remarcabile, de numele său se leagă apariția în Valea Jiului în perioada interbelică a două publicații tehnice semnificative: „Montanistică și metalurgie” și „Conducător tehnic”. Ambele publicații au oferit informații generoase și fascinante despre viața, istoria și mitologia minerilor. La sfârșitul anului 1933, Arpad Schreiber începe serialul Vâlva minei care a fost publicat în limbile română și maghiară, în revista *Conducător Tehnic* și conține 11 povești din ciclul Vâlva Minei, care sunt pline de mister și magie. „Vreau să reînvii și să culegi legende și tradiții vechi miniere care, atât în trecut, cât și în prezent, umblă din gură în gură printre populația minieră, care au fost moștenite din tată-n fiu și în care aurarul crede neclintit”³.

Tradițiile miniere spun că oamenii care lucrează sub pământ văd în mod regulat o forță supranaturală. Această forță apare de obicei ca un om mic, îmbrăcat în alb și cu o barbă albă lungă până la genunchi. Această arătare supranaturală are în mână sa o lampă strălucitoare care arde cu o flacără mare. De asemenea, uneori apare fără lampă și este înconjurată de o lumină orbitoare misterioasă. Această ființă supranaturală poate fi văzută și ca o fată îmbrăcată în haine albe sau negre sau chiar ca moșneag sau soldat.

Vâlva minei îi atrage pe mineri adesea prin diferite sunete sau semne. Cântă ca un cocoș, latră sau face un sunet similar cu tic-tac-ul unui ceasornic. Îi place să-și facă cunoscută prezența făcând un sunet ca vuietul cascadei. Minerii cred că dacă vâlva minei își face cunoscută prezența prin semne, atunci cauzează nenorocire. După ce vezi aceste semne, începi să privești mai cu atenție tot ce te înconjoară în mină. Vâlva este și bună și rea, „vâlva bună” atunci când are înfățișare de om și face bine. Vâlva bună îi ajută pe mineri să găsească aur și îi îndrumă prin galerii misterioase. După ce au găsit aurul, îi întoarce la locul de plecare. Tot atunci, vâlva minei îi spune minerului să nu spună nimănui despre ceea ce s-a întâmplat, deoarece în caz contrar îl va ajunge nenorocire. Minerii respectă instrucțiunile vâlvei pentru că sunt conștienți că le pot provoca daune grave. Se spune că unii mineri nu au ascultat sfaturile vâlvei și au lăudat-o pentru faptele ei bune și drept urmare au ajuns în nenorocire în mină.

Minerul nu vorbește cu nimeni despre asta. Își povestește pățaniile doar atunci când nu mai poate lucra în mină sau când se lasă de minerit. Atunci când un miner a avut norocul de a găsi o vână plină de aur, își schimbă aspectul, se îmbracă mai bine, trăiește mai bine, conform obiceiului moștenit de mineri.

Când vâlva este rea, adică agresivă și chiar înspăimântătoare, minerii sunt îngroziți și părăsesc minele. Când se întorc în mină în ziua următoare, constată că locul lor de muncă s-a surpat. Această ființă supranaturală nu numai că îi conduce pe mineri către locuri mai bogate în aur, dar atunci când există un pericol, îi înspăimântă și îi forțează să părăsească locul de muncă, protejând astfel viața lor. Minerul știe că vâlva minei îi ajută doar pe cei care sunt credincioși, așa că minerii se străduiesc să nu facă lucruri rele, sperând că ființa supranaturală le va descoperi aurul. După părerea minerilor, vâlva minei este o ființă care veghează și supraveghează minele.

² Revista apare prima dată în anul 1928, bilingv, 8 pagini, 4 în limba română, 4 în limba maghiară și ulterior în 16 pagini, ultima apariție a ziarului a fost în anul 1936.

³ <https://www.zvj.ro/articole-16056-O+poveste+cu+hellip++pove++ti+numai+bune+de+citit+la+gura+sobei+++Valva+minei.html>, Accesare site:16.05.2024.

Minerii cred că vâlva minelor este o ființă din lumea cealaltă trimisă de Dumnezeu pentru a-i veghea, a-i proteja pe cei buni și a-i pedepsi pe cei răi. În ultimul caz, așa cum am menționat anterior, este cunoscută sub numele de vâlva rea. În cazul în care vâlva minei dăunează unei persoane sau îi provoacă suferință, convingerea neclintită a minerului este că persoana a meritat suferința, deoarece, altfel vâlva minei nu i-ar fi făcut nici un rău.

Dacă minerul se întâlnește cu vâlva bună a minei, nu se teme de ea, îi ascultă sfaturile și o urmează oriunde merge. Minerul spune că vâlva minei apare rar în zilele noastre, ceea ce se datorează faptului că oamenii s-au stricat și sunt răi, așa că vâlva nu îi mai consideră vrednici de ajutor.

În mentalitatea arhaică tradițională se crede că fiecare meserie are câte o zână protectoare, „zâna semănăturilor s-a format din grăuntele de grâu, este foarte blândă și bună. Cine este om cu frica lui Dumnezeu, o poate vedea în ziua de Sf. Petru și Pavel, când împreună cu alte zâne, zboară în lumea cealaltă. Zâna pădurilor este o femeie foarte frumoasă, cu păr lung și negru, ai cărei ochi sunt negri precum cărbunele și luminează ca jăraticul, încât bărbatului, pe care această zână îl privește, îi este atât de dor de ea, încât moare de acest dor. De cele mai multe ori se arată vânătorilor îndrăgostiți, iar zâna cântă, de cuprinde toată pădurea asupra căreia domnește, melodii neînțelese în fața oamenilor.

Zâna apelor este jumătate femeie, jumătate pește. Are o voce îngerească, cu ajutorul căreia ademenește pe tineri și, pe căile valurilor veșnic alergătoare, îi conduce acolo, de unde nu mai este întoarcere.”⁴

Zâna minelor este diferită, fiecare tip de mină are zâna ei cu înfățișări diferite: copil mic, copil mare, soldat, mire, bătrân, fată fecioară, femeie bătrână, aceste ființe au glas de cocoș, câine, măgar sau alte animale. Vâlva minei este bivalentă, bună și rea, cea bună este de regulă albă, figura îi este înconjurată de o lumină misterioasă și e plină de bunătate. Se arată numai minerilor cu frica lui Dumnezeu și numai de la cântarea cocoșilor până la apusul soarelui, arată minerilor unde pot da de aur.

Vâlva rea este neagră cu figura înfiorătoare. De obicei, apare înainte de cântarea cocoșilor, minerilor răi la suflet și necredincioși aproape întotdeauna le aduce nenorocire.

Minerilor care au văzut vâlva le este interzis să povestească pentru că vâlva minei se răzbună și de cele mai multe ori omoară pe acei care nu i-au respectat îndrumările. De aceea, aceste cazuri nu se pot afla decât de la mineri bătrâni care, în urma incapacității lor de muncă, nu mai umblă prin mină și astfel nu trebuie să se mai teamă de răzbunarea vâlvei.

Printre miturile comunității miniere⁵ gnomii sau piticii subterani sunt cunoscuți pe scară largă. Se credea că în măruntaiele pământului gnomii păstrează comori ascunse, cum ar fi metale și pietre prețioase. Erau recunoscuți ca mineri, metalurgiști și fierari iscusiți, care, în domeniile lor subterane, făceau inele miraculoase, arme și alte obiecte magice. Piticii s-au ascuns în adâncul pământului, unde au construit orașe și palate. Ei nu iubeau oamenii lacomi pe bogățiile subterane și uneori îi speriau. Dintre numele gnomilor s-au remarcat minierii germani Nichel și Cobalt, de la care s-a preluat denumirea metalele descoperite mai târziu. O descriere sistemică a locuitorilor mistici din mină a dat-o Georgius Agricola în cartea „Despre ființele subterane” (1548).

Putem afirma că oamenii crează sisteme de gândire și raționamente crezând că acțiunile lor au o putere ascunsă ce poate controla lucrurile care-i înconjoară și dezvoltă o gândire de tip magico-ritualic, iar riturile care rezultă dobândesc funcții multiple. Practicile adoptate pot fi considerate etape intermediare în dezvoltarea gândirii și mentalității umane.

Când știi obiceiurile și simbolurile unui grup de oameni, poți oferi o explicație mai bună a evoluției lor și poți găsi cu adevărat ceea ce este special pentru ei. Civilizația minieră poate fi obiectul de studiu atât al istoricului, al antropologului și a sociologului, cât și a filosofului. Minerii sunt dedicați și iubesc profesia lor considerând-o drept chemare, „o cruce” pe care trebuie să o ducă.

⁴ <https://www.zvj.ro/articole-16056-O+poveste+cu+hellip++pove++ti+numai+bune+de+citit+la+gura+sobei+++Valva+minei.html>, Accesare site: 30.06.2024.

⁵ https://www.researchgate.net/publication/330548270_The_Philosophy_of_Mining_Historical_Aspect_and_Future_Prospect, Accesare site 30.06.2024

BIBLIOGRFIE

- Lucian Boia *Pentru o istorie a imaginarului*, București, editura Humanitas, 2000.
- Lucian Boia *Între înger și fiară, Mitul omului diferit din antichitate până în zilele noastre*,
Seriile de autor Humanitas, București, 2011.
- Ivan Evseev *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, editura Amarcord,
1994.
- Hennadii Haiko,
Pavlo Saik, Vasyl
Lozynskyi *The Philosophy of Mining: Historical Aspect and Future Prospect*, în: *Philosophy
and Cosmology*, vol. 22, 2019, p. 76-90.
- Évelyne Patlagean *L'histoire de l'imaginaire*, în: Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel
(Eds.) *La Nouvelle Histoire*, Paris, editura Retz C.E.P.L., 1978.

Webografie

<https://www.zvj.ro/articole-16056>
O+poveste+cu+hellip++pove++ti+numai+bune+de+citit+la+gura+sobei+++Valva+minei.html
Accesat în 16.05.2024.

Mining mythology. Female magical beings (vâlve) and dwarves

(Abstract)

Miners had their own forms of organization, they were creators of folklore with unique traditions, for them life and death went together, the drama and joy of one became part of their fellow man, they had patron saints, constituting a socio-professional category with a set of specific beliefs, where Christian elements meet pagan elements.

Monica Leontina GHIMAN

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
olariumonica100@yahoo.com

Mineritul în Maramureș - Bibliografie selectivă

MIORIȚA ȘTEF

Cuvinte cheie: istoria mineritului, colecția fond documentar, fond de carte curentă, bibliografie, județul Maramureș
Keywords: history of mining, documentary collection, current book collection, bibliography, Maramureș county

Istoria civilizației din nordul Transilvaniei este puternic amprentată de industria mineritului, iar acesta din urmă este în strânsă relație cu geomorfologia ținutului.

Un rol important în apariția acestei industrii l-a avut existența, în zonă, a unui lanț muntos de origine vulcanică. Zona montană din nordul Transilvaniei este parte componentă a Carpaților Orientali, de la Carpații Păduroși ai Maramureșului, până la masivul Rodnei, respectiv lanțul munților vulcanici Țibleș, Gutâi și Oaș.

Cele mai mari zăcămintе de minereuri neferoase au fost identificate (și ulterior exploatate) la Ilba, Nistru, Băița, Herja, Baia Sprie, Șuior, Căvnic, Băiuț, Poiana Botizei, Țibleș, Baia Borșa și Vișeu. Mineralizații cuprifere s-au găsit la Nistru, Poiana Botizei, Baia Borșa (Măgura), Vișeu (Măcârlău).

Zăcămintе cu conținut de metale auro-argintifere au fost identificate la Săsar, Valea Roșie, Dealul Crucii, Șuior, Băița. Acumulări de minereu de fier și mangan s-au semnalat la Răzoare și pe Valea Vaserului; roci caolinoase, în zona Țicău, depozite de dolomite din zona Măgureni (com. Cernesti); sarea gemă, la Ocna Șugatag și Coștiui¹.

În mod firesc, în jurul acestor zăcămintе de minerale exploatate fie la suprafață, fie la o adâncime rezonabilă în pământ, s-au înfiripat așezări omenești care au avut o evoluție diferită în timp. Dintre acestea, Baia Mare (*Rivulus Dominarum*) și Baia Sprie (*Mons Medius*) au cunoscut o dezvoltare progresivă devenind de timpuriu importante orașe miniere.

În lipsa unor documente care să certifice manifestări economice de tip minier pe parcursul primului mileniu (deși astfel de ipoteze au fost formulate²), se poate spune cu certitudine că mineritul se practica în acest perimetru încă din sec. al XIV-lea³. Mărturie stă un document emis de cancelaria regală maghiară, în 1329, prin care regele Carol Robert de Anjou (1301-1342), acordă orașelor Baia Mare și Baia Sprie dreptul de a popula teritoriul împădurit dintre cele două localități, cu scopul de a încuraja dezvoltarea mineritului⁴.

Însă primul document care oferă detalii despre situația mineritului din zonă este privilegiul emis de regele Ludovic I al Ungariei (1342-1382), în anul 1347, prin care sunt reînnoite privilegiile anterioare acordate orașului Baia Mare, inclusiv libertatea de a tăia din pădurile regesti „copaci puternici și mari, potriviți și trebuitori pentru facerea stolnelor, hrubelor și clădirilor”⁵. Mai mult, conducerea orașului primește dreptul de a alege „un magistru priceput al muntelui”, care „să cerceteze cu grijă toate pricinile ce se ivesc în ce privește lucrările de mină”.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, exploatările din bazinul minier băimărean au devenit principala sursă de procurarea a aurului pentru regatul maghiar⁶, motiv pentru care cetatea se bucură de sprijin și privilegii.

La începutul secolului al XV-lea, în Baia Mare exista deja o monetărie în care se băteau bani de aur și argint⁷. În anul 1455, Ioan de Hunedoara (1446-1453) acordă privilegiul scutirii de dări

¹ Staicu Bălănescu, Valeriu Achim, Aurel Ciolte, *Istoria conducerii mineritului, a metalurgiei neferoase și prețioase din Nord-Vestul României*, Baia Mare, 2002, p. 19.

² Autorii lucrării *Istoria conducerii mineritului* acreditează ideea că în Baia Mare și în împrejurimi ar exista galerii de mină de tip roman (p. 31).

³ Alți istorici sunt de părere că „începuturile medievale ale activității miniere sunt mai timpurii, cel puțin din a doua jumătate a secolului XIII” (Carol Kacsó, *Date cu privire la istoria mineritului din Maramureș*, în *Minerit și civilizație în Maramureș*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2010).

⁴ Kalaman Oszóczki, Ioan Sabou, *Direcția Minelor și Uzinelor Metalurgice Baia Mare*, în *Revista Arhivelor*, Anul X, nr. 1, 1967, București, p. 179.

⁵ Ibidem.

⁶ Carol Kacsó, *Date cu privire la istoria mineritului din Maramureș*, în *Minerit și civilizație în Maramureș*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2010, p. 6.

⁷ K. Oszóczki, I. Sabou, *Direcția Minelor și Uzinelor Metalurgice Baia Mare*, în *Revista Arhivelor*, Anul X, nr. 1, 1967, p. 180.

pentru „cei care vor deschide mina Căvnic”⁸. Principala ocupație a locuitorilor orașului Baia Mare este ilustrată și de sigiliul orașului din secolul al XIV-lea, care reprezintă simbolic „Dealul Crucii” cu intrarea în mină, înfățișând de o parte și de alta a intrării câte un miner lucrând⁹.

La mijlocul secolului al XVI-lea, infrastructura minieră locală (o galerie lungă de 674 stânjani, mai multe galerii și mine de suprafață, 14 șteampuri și 5 cuptoare-topitorii, minele și monetăria) au fost trecute din proprietatea regilor Ungariei, în proprietatea principilor Transilvaniei¹⁰. Aceștia din urmă au folosit sistemul arendării pentru exploatarea zăcămintelor¹¹, fapt care va duce la un declin accelerat al mineritului din regiune.

În secolul al XVIII-lea, minele din Baia Mare au fost subordonate Direcției Minelor din Košice. În acea perioadă s-a înființat Inspectoratul Superior Minier din Baia Mare, care a reorganizat întregul sistem de exploatare a minelor¹². Un secol mai târziu, fostul Inspectorat se transformă în Direcția Generală a Minelor din Baia Mare și este subordonată direct Ministerului de Finanțe de la Budapesta. După Marea Unire din anul 1918, statul român a preluat patrimoniul fostei Direcții, care a intrat în administrarea Ministerului Industriei și Comerțului¹³.

Evident, aceste obiective economice s-au reflectat și asupra structurii învățământului. În anul 1864, în Baia Mare a luat ființă prima școală cu profil minier (transferată, în anul 1873, în Baia Sprie), în paralel, mai mulți ingineri fiind trimiși la cursuri de perfecționare în Germania, Boemia și Polonia¹⁴. În perioada postbelică, în orașul de pe malul Săsarului au funcționat: un grup școlar minier, un liceu industrial de profil și învățământ superior tehnic.

În timpul regimului comunist, transformările din acest sector au fost semnificative: „producția a crescut, au fost introduse metode moderne de exploatare, s-au deschis noi exploatări, au fost efectuate numeroase prospecțiuni, a crescut siguranța muncii, salariații minelor au beneficiat de o serie de facilități...”¹⁵. La polul opus, s-au situat efectele negative asupra mediului.

Prăbușirea acestei industrii a început odată cu închiderea salinei de la Coștiui (în anul 1931) și a celei de la Ocna Șugatag (1951). După Revoluția din anul 1989 și exprimarea dorinței României de a adera la structurile Uniunii Europene, s-a declanșat criza care a dus, în final, la închiderea mineritului din nordul Transilvaniei: „Începând cu anul 2007, ca urmare a costurilor de producție și a eliminării subvențiilor acordate de la bugetul de stat, producția a fost sistată inclusiv în perimetrele la care ar fi fost posibilă activitatea în condiții economice, iar prin H.G. nr. 644 / 2 iunie 2007 s-a aprobat închiderea definitivă, conservarea și monitorizarea factorilor de mediu postînchidere a minelor și carierelor aflate în patrimoniul C.N. Remin S.A. Baia Mare”¹⁶.

Importanța deosebită a mineritului în contextul istoriei Maramureșului, evoluția fluctuantă și influențele inerente asupra membrilor comunităților locale dar și specificul civilizației dezvoltate de-a lungul timpului de acest străvechi meșteșug, sunt numai câteva aspecte generale prin care am dorit să conturăm contextul potrivit următoarei prezentări bibliografice. Considerăm util și oportun un studiu bibliografic dedicat mineritului din Maramureș, având în vedere atât complexitatea tematicii cât și interesul mereu crescând pentru cercetarea acestui vast domeniu. Venim, așadar, în întâmpinarea tuturor celor interesați de istoria mineritului în nord-vestul României, cu un bogat repertoriu de surse științifice.

Facem precizarea că, o mare parte din aceste lucrări se regăsesc în fondul documentar și de carte curentă din cadrul Bibliotecii Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș.

Pentru realizarea traducerii titlurilor lucrărilor editate în limba maghiară, am beneficiat de aportul domnului ing. Alex Costin, fapt pentru care îi mulțumim.

⁸ Gheorghe Pop, *Terminologie minieră din bazinele maramureșene*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 6.

⁹ K.Oszóczy, I. Sabou, *op. cit.*, p. 181.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Principele Bathory Sigismund arendează în anul 1588 minele de aur și argint din Baia Mare, Baia Sprie, Căvnic și Băița, baronului Herberstein pentru suma de 33 160 florini anual, iar în anul 1612, principele Gabriel Bathory întărește o înțelegere dintre Lisabon Ghellert și locuitorii orașului Baia Mare în privința arendării minelor (K.Oszóczy, I. Sabou, *Direcția minelor...*, p. 181).

¹² K.Oszóczy, I. Sabou, *op. cit.*, p. 182.

¹³ Idem, p. 183.

¹⁴ Gh. Pop, *op. cit.*, p. 7.

¹⁵ C. Kacsó, *op. cit.*, p. 15.

¹⁶ Lazăr-Aurel Pantea, *Amintiri despre minerit și oameni săi*, Baia Mare, 2021, p. 28.

Bibliografie selectivă

Fondul documentar „Schönherr Gyula”

- Agricola, Georgius**, *De re Metallica*, Basel, 1556.
- Antonescu, Constantin**, *Activitatea flotației de la exploatarea RIMMA din Baia Sprie*, în „Analele Minelor din România”, Anul XXII, nr. 3, București, 1939, pp. 97-101.
- Antonescu, Constantin**, *Prelucrarea minereurilor de la Minele Statului Baia Sprie*, în „Analele Minelor din România”, Anul XVII, nr. 6, București, 1934, pp. 231-237.
- Arapu, I.I.**, *Descrierea exploatarea miniere Dealul Crucii*, în „Analele Minelor din România”, Anul XVIII, București, 1935, nr. 1, p. 11-16; nr. 2, pp. 77-80; nr. 3, pp. 118-123.
- Belavány, Miklós**, *Nagybányai bányászati és pénzverő utasítás 1680-ból* [Instrucțiuni privind mineritul și monetăria din Baia Mare, în 1680], în „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle”, Budapesta, 1903, p. 170.
- Borovszky, Samu**, *Magyország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye* [Comitatele și orașele Ungariei. Comitatul Satu Mare], Budapest, 1908.
- Eckhart, Ferenc**, *A főbányagrófi hivatal szervezése* [Organizarea conducerii mineritului nobiliar], Századok, 1914, pp. 197-213.
- Farbaky, István**, *A bányászat a kultúra és közgazdaság szolgálatában* [În slujba mineritului, culturii și economiei], în „Bányászati és Kohászati Lapok”, I - IV, 1897, pp. 102-105, 117-119, 133-136, 153-157.
- Gárdonyi, András**, *A nagybányaiak bérleti szerződése a pénzverdére 1620* [Contractul de închiriere al monetăriei băimărene 1620], Magyar Történelmi Tar, 1875.
- Gólián, Károly**, *Kapnikbánya bányászata* [Mineritul în Cavnic], în „Bányászati és Kohászati Lapok”, 27, 1894, pp. 269-271, 287-288.
- Iancu, I.**, *Exploatarea miniere din Transilvania și Banat în anii 1918-1928*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928”, vol. I, București, 1929, pp. 447-487.
- Kosztka, János**, *A kereszthegyi vizemeles*, [Evacuarea apelor din Dealul Crucii], în „Bányászati és Kohászati Lapok”, nr. 3, Budapest, 1969.
- Krizsán, P. Pál**, *Oglinda orașului Baia-Mare*, Ed. Minerva, Baia Mare, 1933.
- Lazu, Constantin**, *Les entreprises de Baia-Mare* [Întreprinderi din Baia Mare], Extrait de „Correspondance Économique Roumaine”, organe officiel du Ministère de l'Industrie et du Commerce, X-e année, No. 4 (Juillet-Août), 1928. pp. 1-67.
- Meruțiu, V. Radu**, *Regiunea Baia Mare și Baia Sprie*, Cluj, 1936.
- Oblátek, Béla**, *A Nagybányai bányakerület monográfia* [Monografia minelor teritoriale din Baia Mare], Baia Mare, 1912, pp. 1-5, 91-107, 124-132.
- Palmer, Kalmán**, *Nagybánya és környéke* [Baia Mare și împrejurimi], 1894. pp. 89.
- Péchy, Antal**, *Magyar és német bányászati szótár / Bergmännisches Wörterbuch in ungarischer und deutscher Sprache* [Dicționar minier maghiar - german], Selmeczen, 1879.
- Preisig, E.**, *Geschichte der Máramoreser Bergbaues* [Istoria mineritului maramureșean], Oesterreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen 28, 1877, nr. 28, pp. 301-303, nr. 29, pp. 311-313, nr. 30, pp. 321-322, p. 12.
- Rákóczy, S.**, *A bányászat multja a magyar birodalom földjén* [Trecutul mineritului maghiar pe teritoriul regal], în „Bányászati és Kohászati Lapok”, 43, 1910, nr. 9, pp. 535-576; nr. 10, pp. 596-632; nr. 11, pp. 655-728; nr. 12, pp. 748-803.
- Schmidt, Franz Anton**, *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Großfürstenthumes Siebenbürgen* [Colecția cronologică și sistematică a legilor miniere a regatelor Ungaria, Croația, Dalmația, Slovenia și a Marelui Principat al Transilvaniei], vol. XVIII, Viena, 1837, pp. 7-17.
- Schmidt, Sandor**, *A bányászat az 1896-évi ezredéves országos kiállításon* [Mineritul în cadrul expoziției naționale Milenium, în 1896, din Budapesta], în: *Földtani Közlöny*, vol. 27, Budapest, 1897, pp. 15-63; *Földtani Közlemény* 27. köt. 1897, 1-4. füzet.
- Schmidt, László**, *A máramarosi bányászat fejlődésének története* [Istoria dezvoltării mineritului în Maramureș], în „Bányászati és Kohászati Lapok” 34, 1901, pp. 330-335.

- Szellemly Géza**, *Nagybányának és vidékének fembányászata* [*Exploatarea minelor metalice din Baia Mare și împrejur*], Baia Mare, 1894, pp. 1-34.
- Szmik, Antal**, *Adalékok Felsőbánya szabad királyi bányaváros monográfiájához* [*Contribuții la monografia orașului minier liber regal Baia Sprie*], Budapest, 1906, pp. 178-197.
- Urbán, Mihály**, *Kapnikbánya bányaművelésének története* [*Istoria mineritului din Cavnic*], în „Bányászati és Kohászati Lapok”, I-III, 1897, pp. 358-363, 377-382, 392-400.
- Wenzel, Gusztav**, *A magyar és erdélyi bányarendszer* [*Sistemul juridic minier din Ungaria și Transilvania*], Ed. A M. Tud. Akadémia Könyvkiado-Hivatala, Budapest, 1866.
- Wenzel, Gusztav**, *Magyarország bányászata kritikai története* [*Istoria critică a mineritului din Ungaria*], Ed. A M. Tud. Akadémia Könyvkiado-Hivatala, Budapest, 1880.
- Woditska, Istvan**, *A nagybányai m. kir. bányagazgatósági kerület monográfiája*, [Monografia Direcției Minelor Teritoriale Regale Baia Mare], *Nagybánya*, 1896, pp. 1-25, 105-144.

Fond de carte curentă

- *** *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, Vol. IV (1341-1350)*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1955, pp. 400-404.
- *** *Expoziția de Fotografii-Document: „Tradiția mineritului - factor de unitate în diversitatea etnică în spațiul românesc”*, Uniunea Culturală a Rutenilor din România, Baia Mare, 2002.
- *** *În lumea celor fără cer*, editat de Muzeul Județean de Mineralogie „Victor Gorduză” Baia Mare, 2021.
- Agricola, Georg**, *Despre minerit și metalurgie*, (traducere din limba germană), Ed. Soner, München, 1994.
- Achim, Valeriu; Ciolte, Aurel**, *Băiut: Documentar tehnic și monografic*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1991.
- Ardelean, Livia**, *Francisc Réti "Chronologia Rei Cameralis Marmatiae" - o descriere din 1805 a comitatului Maramureș*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul IV, nr. 4, Baia Mare, 2011, pp. 96-135.
- Ardelean, Cornel**, *Cavnic - oraș de mineri*, în „Munca”, Anul 28, nr. 7.559, București, 1972, pp. 1-2.
- Bălănescu, Staicu; Achim, Valeriu; Ciolte, Aurel**, *Istoria conducerii mineritului, a metalurgiei neferoase și prețioase din nord-vestul României*, Baia Mare, 2002.
- Balogh, Béla**, *Nagybányai ötvösök emlékei* [*Lucrările aurarilor din Baia Mare*], în „Bányavidéki Fáklya, Nagybánya”, Baia Mare, 1970.08.1.
- Balogh Béla**, *A bányászati oktatás kezdetei Nagybanyan és Felsőbányán* [*Începuturile învățământului minier în Baia Mare și Baia Sprie*], în „Bányavidéki Fáklya”, Baia Mare, 1972.11.4.
- Balogh, Béla**, *Középkori bányarendeletek* [*Regulamente miniere medievale*], în „Bányavidéki Fáklya”, Baia Mare, 1976.05.15.
- Balogh, Béla; Oszóczki, Kálmán**, *A bányászati oktatás kezdetei Nagybanyan és Felsőbányán* [*Începuturile învățământului minier la Baia Mare și Baia Sprie*], în „Művelődés”, nr. 8, Cluj-Napoca, 1978.
- Balogh, Adalbert**, *Aspecte privind pătrunderea capitalului străin în industria minieră din Maramureș între anii 1860-1918 (I)*, în „Marmatia”, nr. 4, Baia Mare, 1978, pp. 137-151.
- Balogh, Adalbert**, *Aspecte privind pătrunderea capitalului străin în industria minieră din Maramureș între anii 1860-1918 (II)*, în „Marmatia”, nr. 5-6, Baia Mare, 1979-1981, pp. 266-394.
- Balogh, Béla; Oszóczki, Kálmán**, *A nagybányai ötvös céh a XV-XVIII. Században* [*Breasla argintarilor din Baia Mare, în sec. al XV-XVII-lea*], în „Művelődés történeti tanulmányok”, București, 1979, pp. 121-137.
- Balogh, Béla**, *Nagybánya és környékének bányászata a XVII. Század közepe táján* [*Mineritul în Baia Mare și împrejurimile sale la mijlocul secolului al XVII-lea*], în „Bányavidéki Fáklya”, Baia Mare, 1979.10.13.
- Balogh, Béla**, *100 évvel ezelőtt bányászati és kohászati: kongresszus tartottak Nagybanyan* [*În urmă cu 100 de ani, la Baia Mare a avut loc un congres despre minerit și metalurgie*], în „Bányavidéki Újszó”, Baia Mare, 1994.04.29.
- Balogh, Béla; Oszóczki, Kálmán**, *Bányászat és pénzverés a Gutin alatt* [*Minerit și monetărie sub Gutin*], Miskolc-Rudabánya, 2001.
- Baron, Mircea**, *Din istoria mineritului aurifer din România 1918-1948*, Ed. Universitas, Petroșani, 2006.
- Baron, Mircea**, *Instalațiile de afinare a aurului brut de la Baia Mare și Săsar, până în anii '40 ai secolului al XX-lea*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul III, nr. 3, Baia Mare, 2010, pp. 193-215.

- Baron, Mircea**, *Aspecte privind funcționarea Complexului Minier Metalifer al Statului din Regiunea Baia Mare, în perioada interbelică*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul IV, nr. 4, Baia Mare, 2011, pp.162-185.
- Baron, Mircea**, *Istoricul înființării și dezvoltării exploatărilor aurifere ale Societății „Petroșani” (1932-1947)*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul V, nr. 5, Baia Mare, 2012, pp. 222-245.
- Bathory, Lajos**, *Dezvoltarea industriei extractive a metalelor prețioase după Unirea Transilvaniei cu România*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, nr. 11, 1968, pp. 159-170.
- Beregic, T. Valentin; Ilie, Paraschiv; Moldovan, Petru**, *Aspecte din bazinul minier Maramureș*, Baia Mare, 1969.
- Beregic, T. Valentin; Bogdan, Mihai; Ilie, Paraschiv; Popa, Ioan**, *Din istoria mineritului în Maramureș*, Baia Mare, 1985.
- Beregic, T. Valentin**, *Vulcanismul - obârșia mineritului maramureșean nemuritor*, Ed. Universității de Nord, Baia Mare, 2000, pp. 14, 18, 37, 57-58, 59.
- Beregic, T. Valentin; Cosma, Nicolae; Bogdan, Mihai**, *Mineritul de la poalele Gutâiului*, Ed. Universității de Nord, Baia Mare, 2001.
- Bilțiu, Pamfil**, *Incursiune în istoria mineritului din Maramureș*, în „Pro Unione”, Anul XVIII, nr. 1-4 (61-64), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2015, pp. 94-96.
- Blaskó, Ștefan**, *Miracolul adâncurilor*, Baia Mare, 2012.
- Bodiu, P. Anatolie; Popescu, F. Gabriel; Ilie, Paraschiv; Beregic, T. Valentin**, *Regiunea minieră Baia Mare (monografie)*, Oficiul de Documentare și Publicații Tehnice al Ministerului Minelor, Petrolului și Geologiei, București, 1970.
- Boroica, Ioan**, *Din trecutul activităților miniere în Băile Borșa, Maramureș, până în anul 1948*, în: *Țara Bârsei*, Ed. Muzeul „Casa Mureșenilor”, Brașov, 2021, pp. 161-173.
- Bud, Ioan; Simona, Duma; Ioan, Denuț**, *Accidente la iazuri de decantare*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2005.
- Bud, Ioan; Duma, Simona; Istvan, Dumitru**, *Studiu de potențial privind patrimoniul industrial minier al județului Maramureș (PIMM) și al oportunităților de valorificare a acestuia în scopuri muzeal turistice*, Baia Mare, 2006.
- Bud, Ioan; Gușat, Dorel; Duma, Simona**, *Impactul asupra mediului a exploatării minereurilor neferoase din regiunea minieră Baia Mare*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2019.
- Bud, Nicolae**, *Proiectele miniere: evaluarea din perspectiva dezvoltării durabile*, Ed. Academiei Române, București, 2021.
- Bud, Nicolae**, *Proiectele miniere: evaluarea din perspectiva dezvoltării durabile*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, Ed. Academiei Române, București, 2021.
- Căpâlnean, Vasile; Ioan, Sabău; Koloman, Oszóczki; Balogh, Adalbert; Schrek Vasile**, *Direcția Minelor și Uzinelor Metalurgice Baia Mare*, în „Îndrumător în Arhivele Statului Județul Maramureș”, București, 1974, p. 145-204.
- Chirilă, Eugen; Bandula, Octavian**, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, Baia Mare, 1966.
- Chirilă, Eugen; Socolan, Aurel**, *Tezaure și descoperiri monetare din Colecția Muzeului Județean Maramureș*, Baia Mare, 1971.
- Ciolte, Aurel; Achim, Valeriu**, *Triunghiul morții, Baia Sprie, 1950-1954*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 2000.
- Cosma, Eli**, *Documente privind minele de la Borșa*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, vol. 41, Cluj-Napoca, 2002, pp. 323-346.
- Costin, Alexandru-Daniel; Muntean Gheorghe; Todoran Sorin**, *Contribuția românilor din Baia Sprie, Satu Nou de Sus, Tăuții de Sus și Chiuzbaia la Marea Unire : studiu monografic*, Baia Mare, Ed. Ceconi, 2018, pp. 27-82.
- Covaci, Iosif**, *Valea Borcutului: povestea unei colonii miniere*, Ed. Letras, Snagov, 2020.
- Csoma, Gheorghe**, *Baia Mare - 670, Vol. 1, „...suprema tărie a orașului”: istoria orașului Baia Mare de la începuturi până la Unirea din 1918*, Ed. Helvetica, Baia Mare, 1999, pp. 122-126, 172-176, 191-225.
- Csoma, Gheorghe**, *Baia Mare - 670, Vol. 2, Arcuri peste timp: istoria orașului Baia Mare între 1918-1944*, Ed. Helvetica, Baia Mare, 2000, pp. 220-363.
- Csoma, Gheorghe**, *Baia Mare - 670, Vol. 3, Umbre și lumini: istoria orașului Baia Mare între 1845-1989*, Ed. Helvetica, Baia Mare, 2001, pp. 350-383.

- Danciu, Emil**, *Fanfara minerilor din Cavnic nu are voie să dispară!* în „Graiul Maramureșului”, Anul 15, nr. 4.070, 21 aug. 2003, p. 4.
- Donca, Cristian**, *Cavnicul abandonează mineritul în favoarea turismului montan*, în „Glasul Maramureșului”, Anul 5, nr. 1.444, 31 dec. 2001, p. 2.
- Donca, Cristian**, *Haldele de steril transformate în parcuri ecologice, în Cavnic*, în „Glasul Maramureșului”, Anul 8, nr. 2.326, 26 nov. 2004, p. 7.
- Dordea, Ion; Wollmann, Volker**, *Exploatarea sării în Transilvania și Maramureș în veacul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, vol. XX, Ed. Academiei R.S.R., Cluj-Napoca, 1970, p. 163-203.
- Dordea, Ion; Volker, Wollmann**, *Transportul și comercializarea sării din Transilvania și Maramureș în veacul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, vol. XXI, 1978, pp. 135-171.
- Dordea, Ion**, *Economia sării din Maramureș, în veacul al XVIII-lea*, Teză de doctorat, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, 1998.
- Dordea, Ioan**, *Aspecte tehnice ale transportului sării pe Tisa, în secolul al XVIII-lea*, în „Marmatia”, Nr. 7/2, Baia Mare, 2002, pp. 87-91.
- Dordea, Ioan**, *Statutul juridic și organizarea socio-profesională a lucrătorilor de la salinile din Maramureș la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în „Maramureș - colț de țară”, nr. 1, Baia Mare, 2006, pp. 49-68.
- Feștilă, S. Aurel; Pintilie, I. Ioan; Cadariu, I. Ioan; Sabou, V. Ioan; Achim, Valeriu**, *Monografia Municipiului Baia Mare*, vol. I, Baia Mare, 1972, pp. 243-278.
- Fărcaș, Andrei**, *Cavnicul - o localitate cu vechi tradiții minierești*, în „Pentru socialism”, Anul 34, nr. 8.634, 5 aug. 1983, pp. 3.
- Gârbe, Maria**, *În amintirea celor ce au suferit prin muncă silnică la Mina Baia Sprie*, în „Pro Unione”, Anul XVIII, nr. 1-4 (61-64), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2015, pp. 169-172.
- Glück, László**, *A Máramarosi sókamara igazgatása és gazdálkodása a szepesi kamara fennhatósága idején (1600-1604, 1614-1615)*, [Administrarea și gospodărirea Cămării salinare maramureșene subordonată Cămării de la Spiș (1600-1604, 1614-1615)], în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul II, nr. 2, Baia Mare, 2009, pp. 31-80.
- Glück, László**, *A Máramarosi Sókamara személyzete 1600 táján (Personalul Cămării Salinare maramureșene în jurul anului 1600)*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul III, nr. 3, Baia Mare, 2010, pp. 41-80.
- Goldenberg, Samuil**, *Contribuție la o istorie a Cămării și Monetăriei din Baia Mare*, în „Anuarul Institutului de Istorie” din Cluj, vol. I-II, Ed. Academiei R.P.R., Cluj, 1958-1959, pp. 153-162.
- Gorduza, Victor**, *Contribuții la cunoașterea mineralogiei topografice a bazinului Baia Mare și reflectarea ei în colecția Muzeului Județului Maramureș*, în „Marmatia”, nr. 3, 1977, pp. 219-231.
- Gorduza, Victor**, *Considerații privind valoarea de patrimoniu cultural național în lumea minerală*, în „Marmatia”, nr. 4, Baia Mare, 1978, pp. 466-470.
- Gorduza, Victor**, *Expoziții minerale*, în: *Marmatia*, nr. 5-6, Baia Mare, 1979-1981, pp. 616-617.
- Gușeth, Klara; Buciuman, Ana-Maria; Zsolt, Varga**, *Ghidul fondurilor și colecțiilor arhivistice privitoare la Transilvania anterioare anului 1918-1919 (vol. 11, județul Maramureș)*, București-Budapesta, 2015, pp. 58-63.
- Hăgan, Trofin**, *Contribuția minerilor din bazinul Baia Mare la refacerea economiei naționale, 1944-1947*, în „Anuarul Institutului de Istorie” din Cluj, vol. IX, Ed. Academiei R.S.R., Cluj, 1966, pp. 195-209.
- Huszár, Lajos**, *Az erdélyi fejedelemség pénzverése (Monetăria Principatului Transilvaniei)*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1995, p. 231.
- Iștvan, Dumitru**, *Mineritul pe teritoriul comunei Șișești*, în „Șișești Vatră Străbună”, II, Baia Mare, 2004, pp. 151-156.
- Iștvan, Dumitru; Minghiraș, Traian**, *Galeria medievală din Dealul Crucii*, în „Pro Unione”, Anul VII, nr. 1-2 (17-18), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2004, pp. 127-129.
- Iștvan, Dumitru**, *Zăcămintul de lignit și fier de la Tăuții de Sus*, în „Pro Unione”, Anul 7, nr. 3-4 (19-20), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2004, pp. 133-135.
- Iștvan, Dumitru**, *Florile de mină băimărene; trecut și prezent*, în „Pro Unione”, Anul 8, nr. 3-4 (23-24), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2005, pp. 117-120.

- Iștván, Dumitru**, *Drumuri miniere medievale la mina Dealul Crucii*, în „Pro Unione”, Anul X, nr. 4 (32), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2007, pp. 103-110.
- Iștván, Dumitru**, *Considerații privind cetatea medievală din Valea Borcutului*, în „Pro Unione”, Anul XI, nr. 1-2 (33-34), Baia Mare, 2008, pp. 30-33.
- Iștván, Dumitru**, *Exploatarea de oxi-hidroxizi de fier de la Cavnic - Budești - Botiza - Băiuț (sec. XVIII-XIX)*, în „Pro Unione”, Anul XII, nr. 3-4 (39-40), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2009, pp. 15-19.
- Iștván, Dumitru**, *Pulberării medievale în Baia Mare*, în „Pro Unione”, Anul 13, nr. 1-2 (41-42), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2010, pp. 13-15.
- Iszó, István**, *A magyar bányászat évezredes története, Vol. 4: A montanisztika magyarországi történetének forrásai és szakirodalma [Istoria milenară a mineritului maghiar]*, Ed. Magyar Olajipari Múzeum, Budapest, 2010.
- Iszó, István**, *A magyar bányászat évezredes története Vol. 5: A magyar bányászat kronológiája [Istoria milenară a mineritului maghiar, Vol. 5: Cronologia mineritului maghiar]*, Ed. Magyar Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg / Rudabánya, 2014.
- Kacsó, Carol**, *Contribuții la cunoașterea metalurgiei cuprului și bronzului în nord-vestul României*, în „Apulum”, nr. 15, Alba Iulia, 1977, pp. 131-154.
- Kacsó, Carol**, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău*, în „Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie”, nr. 32, București, 1981, pp. 371-381.
- Kacsó, Carol**, *Date cu privire la exploatarea timpurie de sare din Maramureș*, în „Sarea, Timpul și Omul”, Sfântu Gheorghe, 2006, pp. 97-121.
- Kacsó, Carol**, *Die Salz und Erzvorkommen und die Verbreitung der bronzzeitlichen Metalldeponierungen in der Maramuresch (Zăcămintele de sare și minereu și distribuția zăcămintelor metalice din epoca bronzului, în Maramureș)*, în „Surowce naturalne w Karpatach oraz ich wykorzystanie w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Materiały z konferencji”, Krosno 25-26 listopada 2008 r., Krosno, 2009, pp. 341-372.
- Kacsó, Carol**, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I-II*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2011.
- Kacsó, Carol**, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I*, Ed. a II-a, revăzută și adăugită, Ed. Ethnologica, Baia Mare, 2015.
- Kacsó, Carol; Iștván, Dumitru**, *Monumentul epigrafic din galeria de mină Borcut, de la Baia Sprie*, în „Studia - in honorem Florea Costea”, Bibliotheca Cumidavae, Brașov, 2007, pp. 385-394.
- Kacsó, Carol; Pop, Lucia**, *Date cu privire la istoria mineritului din Maramureș*, în „Minerit și civilizație în Maramureș”, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2010, pp. 5-18.
- Kacsó, Carol; Iștván, Dumitru; Minghiraș, Traian**, *Mina Piticilor de la Chiuzbaia*, în „Revista Bistriței”, nr. XXIV, Ed. Accent, Bistrița, 2010, pp. 385-399.
- Kacsó, Carol; Iștván, Dumitru; Minghiraș, Traian**, *Cercetări de arheologie montană la Băile Borșa*, în „Memoria Antiquitatis”, vol. XXV-XXVI, Piatra-Neamț, 2010, pp. 505-536.
- Kolozsvári, Julia**, *Aspecte stilistice ale terminologiei miniere din bazinele maramureșene*, Baia Mare, 1986.
- Kondrat, Norbert**, *Colonia de muncă Baia Sprie (1950-1955)*, în „Forme de represiune în regimurile comuniste”, Ed. Polirom, Iași, 2008, pp. 75-81.
- Kondrát, Robert; Uglea, Marius**, *Coloniile de muncă de la Baia Sprie, Cavnic și Valea Nistrului (1950-1955)*, în „Maramureș, colț de țară”, nr. 1, Baia Mare, 2006.
- Maghiar, Nicolae; Olteanu, Ștefan**, *Din istoria mineritului în România*, Ed. Științifică, București, 1970.
- Maghiar, Nicolae**, *Regiunea minieră Baia Mare: monografie*, în „Oficiul de Documentare și Publicații Tehnice al Ministerului Minelor, Petrolului și Geologiei”, 1971 pp. 7-8.
- Manilici, V.; Giușcă, D.; Stiopol, V.**, *Studiul zăcămintului de la Baia Sprie (reg. Baia Mare)*, în „Memoriile Comitetului Geologic” 7, 1965.
- Marian, Felix**, *Un medic al minerilor băimăreni din secolul al XVIII-lea - Samuel Rác (Samuilă Racz-Mihăilescu)*, în „Pro Unione”, Anul 19, nr. 1-4 (65-68), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2016, pp. 128-129.
- Marias, Z. Francisc**, *Metalogeneza districtului minier Baia Mare: model bazat pe sistemul hidrotermal Cavnic (Maramureș): evaluări comparative cu alte sisteme epitermale din lume*, Ed. Cornelius, Baia Mare, 2005.

- Marias, Z. Francisc**, *Mineritul băimărean la timpul viitor*, în „Pro Unione”, Anul 19, nr. 1-4 (65-68), Ed. Pro Unione, Baia Mare, 2016, pp. 67-72.
- Marias, Z. Francisc**, *Despre formarea minereurilor: modele și tipuri de depozite minerale hidrotermale*, Ed. Casei Corpului Didactic „Maria Montessori”, Baia Mare, 2019.
- Marias, Z. Francisc**, *Despre formarea minereurilor: modele și tipuri de depozite minerale hidrotermale*, Ed. Casei Corpului Didactic „Maria Montessori”, Baia Mare, 2021.
- Mersei, Iosif**, *Descrierea tehnică a exploatării miniere Capnic*, în „Descrierea exploatărilor aparținătoare Direcției Minelor Statului din Baia Mare”, Baia Mare, 1945, pp. 29-35.
- Mănărăzan, Mihaela**, *Privilegiile orașului minier Baia Mare în secolele XIV-XVI și importanța lor în procesul de dezvoltare urbană din NV Transilvaniei*, în „Marmatia”, nr. 9/2, Baia Mare, 2007, pp. 5-21.
- Mureșan, Diana Florentina**, *Activitatea Oficiului de Schimb al Aurului Baia Mare în perioada 1934-1938*, în „Maramureș - colț de țară”, nr. 1. Baia Mare, 2006, pp. 83-90.
- Marin, Ioan**, *Instalația de afinare a metalelor prețioase a Minelor și Uzinelor Statului din Baia Mare*, în „Miniera”, Anul XVII, nr. 2, 1942, pp. 50-54.
- Opriș, Valeriu**, *Baia Sprie - mobilitatea teritorială a forței de muncă din industria minieră*, în: *Marmatia*, nr. 5-6, Baia Mare, 1979-1981, pp. 381-385.
- Oscar, Edelstein; Kovacs, Marin**, *Dicționarul geologilor care au lucrat în zona Baia Mare și în ariile adiacente*, Ed. Risoprint, Baia Mare, 2014.
- Oszoczki, Koloman; Sabău, Ioan**, *Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare*, în „Revista Arhivelor”, Anul X, nr. 1, București, 1967, pp. 179-198.
- Oszóczki, Koloman**, *Aspecte din viața social-economică și mișcări ale muncitorilor din bazinul minier maramureșean, în anii premergători Unirii (1911-1918)*, în „Marmatia”, nr. 5-6, Baia Mare, 1979-1981, pp. 299-311.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Mineritul în viața economico-socială a Maramureșului*, în „Pro Unione”, Anul XII, nr. 1-2 (37-38), Baia Mare, 2009, pp. 83-87.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Să nu uităm mineritul maramureșean*, în „Pro Unione”, An. 12, nr. 3-4 (39-40), Baia Mare, 2009, pp. 19-21.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *De ce s-au închis minele. E posibilă revigorarea mineritului din Maramureș?*, în „Pro Unione”, Anul 13, nr. 1-2 (41-42), Baia Mare, 2010, pp. 99-104.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Restructurarea mineritului în Bazinul minier Borșa-Vișeu*, în „Pro Unione”, Anul 13, nr. 3-4 (43-44), Baia Mare, 2010, pp. 70-74.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Evoluția mineritului din Oaș-Satu Mare*, în „Pro Unione”, Anul 14, nr. 1-2 (45-46), Baia Mare, 2011, pp. 46-50.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Amintiri despre mineri și mineritul maramureșean*, în „Pro Unione”, Anul 14, nr. 3-4 (47-48), Baia Mare, 2011, pp. 104-106.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Din istoricul salinelor de la Ocna Șugata și Coștiui*, în „Pro Unione”, Anul 15, nr. 1-2 (49-50), Baia Mare, 2012, pp. 41-48.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Documente și obiective de neuitat din patrimoniul minier*, în „Pro Unione”, Anul 16, nr. 1-4 (53-56), Baia Mare, 2013, pp. 98-104.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Să nu uităm mineritul, oamenii și bogățiile subsolului din nord-vestul României: culegere de studii și articole publicate 1993-2013*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2013.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Vechiul centru minier și metalurgic Băiuț din Țara Lăpușului*, în „Pro Unione”, Anul 17, nr. 1-4 (57-60), Baia Mare, 2014, pp. 88-95.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Sărbătorirea Zilei Minerului în 2015, în Maramureș*, în „Pro Unione”, Anul XVI-II, nr. 1-4 (61-64), Baia Mare, 2015, pp. 227-228.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Baia Mare, Centru miniero-metalurgic*, în „Pro Unione”, Anul XVIII, nr. 1-4 (61-64), Baia Mare, 2015, pp. 158-163.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Din istoricul mineritului din Firiza - Herja - Chiuzbaia*, în „Pro Unione”, Anul XVIII, nr. 1-4 (61-64), Baia Mare, 2015, pp. 108-114.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Din istoricul mineritului, metalurgiei și al vieții oamenilor adâncurilor din nord-vestul României*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2015.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Scurt istoric al minelor de sare ale României*, în „Pro Unione”, Anul 19, nr. 1-4 (65-68), Baia Mare, 2016, pp. 62-66.

- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Zestrea subsolului Maramureșului: strategii, politici privind revigorarea mineritului*, Ed. Enesis, Baia Mare, 2017.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Mineritul în România, un sector cheie pentru relansarea economiei pe termen mediu și lung*, în „Pro Unione”, Anul 21, nr. 1-4 (73-76), Baia Mare, 2018, pp. 116-119.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Mineritul din Maramureș va renaște?: articole pro minerit*, Biblioteca Județeană Petre Dulfu, Baia Mare, 2019.
- Pantea, Lazăr-Aurel**, *Amintiri despre minerit și oamenii săi*, Baia Mare, 2021.
- Pârja, Viorica**, *De la halda de steril la... parc?* în „Graiul Maramureșului”, Anul 16, nr. 4.310, 5-6 iunie 2004, p. 8.
- Pop, Gheorghe**, *Terminologie minieră din bazinele maramureșene*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
- Pop, Leonard Alexandru**, *Mărturii ale mineritului maramureșean în filatelie*, Baia Mare, 2020.
- Pop, Lucia**, *Cartea de aur a Afinăriei din Baia Mare*, în „Marmatia”, nr. 12, Baia Mare, 2015, p. 311-323.
- Pop, Lucia**, *O călătorie în istoria orașului Baia Mare - Mineritul și monetăria*, în „Rivulus Dominarum: Baia Mare, șapte secole de istorie”, Ed. Print City Europe, Budapest, 2016, p. 105-112.
- Pop, Lucia**, *Incursiune în istoria orașului Baia Sprie*, în „Mons Medius. Istoria ilustrată a orașului Baia Sprie”, Ed. Print City Europe, Budapest, 2017, pp. 101-159.
- Pop, Lucia; Rusu, Viorel; Botiș, Ioan**, *Comorile Muzeului Maramureșului*, în „Magazin Istoric”, nr. 6 (675), București, 2024, pp. 45.
- Popa, Radu**, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, pp. 128-132.
- Popa, Radu; Kovács, Elena**, *În legătură cu extragerea metalelor prețioase la Baia Mare în secolul al XVI-lea*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, nr. 16/1, 1965, pp. 113-127.
- Popescu, Gheorghe**, *Dezvoltarea industriei minereurilor neferoase în bazinul Maramureș*, în „Revista Arhivelor”, București, 1962, pp. 338-345.
- Popescu, Traian; Wollmann, Volker**, *Localități miniere din Transilvania, Banat și Maramureș, într-un atlas din secolul al XVIII-lea*, Ed. Honterus, Sibiu, 2013, pp. 34-54.
- Prodan, David; Goldenberg, Samuel**, *Inventarele din 1553 și 1556 ale minelor și monetăriei din Baia Mare*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, vol. VII, Cluj, 1964, pp. 117-145.
- Racolța (Mojolic), Amalia Gabriela**, *Din activitatea Uzinelor de Plumb „1 Mai” Ferneziu în perioada 1948-1965*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul XIII, nr. 13, Baia Mare, 2020, pp. 193-207.
- Rafiroiu, I.**, *Evoluția mijloacelor de preparare mecanică a minereurilor la minele statului din Capnic*, în „Miniera”, Anul XVII, nr. 11, București, 1942, pp. 390-394.
- Rausch-Mátyas, Petra**, *Beiträge über die Beziehung der Zipser Kammer zur Niederösterreichischen Kammer: Ein kurzer Grundriss der Verwaltung der Bergkammer und der Münzstätten Nagyványa (Baia Mare) 1571-1613* [Studii referitoare la rapoartele Cămarii din Spis și Cămara din Austria de Jos: administrarea Cămarii de mină și a Monetăriei din Baia Mare în perioada 1571-1613], în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul IV, nr. 4, Baia Mare, 2011, pp. 37-51.
- Robescu, Gheorghe**, *Aspecte privind economia regiunii miniere Baia Mare între anii 1944-1947*, în „Marmatia”, nr. 5-6, Baia Mare, 1979-1981, pp. 348-356.
- Rustoiu, Aurel**, *Sarea Maramureșului și așezările dacice de pe Tisa Superioară*, în „Marmatia”, nr. 7/1, Baia Mare, 2003, pp. 201-218.
- Rusu, Viorel; Pop, Lucia**, *Minerit și civilizație în Maramureș: expoziție permanentă*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2017.
- Rusu, Viorel; Pop, Lucia; Botiș, Ioan**, *Baia Mare oraș liber regal. Vestigii și mărturii istorice medievale*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2013.
- Rusu, Viorel; Pop, Lucia**, *Drumul aurului: Afinăria din Baia Mare. Patrimoniul industrial*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2020.
- Sabău, Ioan**, *Despre monetăria din Baia Mare în sec. XV - XVII*, în „Marmatia”, nr. 3, 1977, p. 55-70.
- Socolescu, M.**, *Prospecțiuni miniere în regiunea Borșa*, în „Arhiva Comitetului de Stat al Geologiei”, București, 1949.
- Szikszai, Mihály**, *A máramarosí só továbbszállítása a Jászkunságban* [Transportarea sării maramureșene în teritoriul Jászkunság], în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul III, nr. 3, Baia Mare, 2010, pp. 109-119.

- Szinkulics, Veronica; Filip, Terezia**, *Născut într-un sat de miner*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2009.
- Ștefănescu, Traian**, *Realizări românești la mina Valea Roșie (Baia Mare)*, în „Miniera”, Anul XVIII, nr. 6, București, 1942, pp. 187-190.
- Tătar, Liviu**, *Perfecționări tehnice în industria minieră maramureșeană, în anii Republicii*, în „Marmatia”, nr. 3, 1977, pp. 143-150.
- Tătar, Liviu**, *Asociații de ajutor reciproc ale minerilor din bazinul Baia Mare, în secolul al XIX-lea*, în „Marmatia”, nr. 7/2, Baia Mare, 2002, pp. 147-151.
- Tohătan, Teodor; Bellu, Ștefan**, *U.U.M.R. Baia Sprie: zece ani în slujba mineritului [1970-1980]*, Baia Mare, 1980.
- Toma, Ioan**, *Scurt istoric privind dezvoltarea mineritului în bazinul băimărean*, în „Marmatia”, nr. 9/2, Baia Mare, 2007, pp. 128-132.
- Tudoran, Mircea**, *Cavnicul - o localitate cu vechi tradiții minerești*, în „Pentru socialism”, Anul 34, nr. 8.634, 5 aug. 1983, p. 3.
- Uglea, Marius**, *Exploatarea minieră Baia Sprie - Centrul de exterminare a deținuților politici*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul I, nr. 1, Baia Mare, 2008, pp. 120-133.
- Uglea, Marius**, *Colonia de muncă de la mina Cavnic, Maramureș*, în „Forme de represiune în regimurile comuniste”, Ed. Polirom, Iași, 2008, pp. 82-93.
- Uglea, Marius**, *Regimul coloniei de muncă de la Exploatarea Minieră Nistru*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul II, nr. 2, Baia Mare, 2009, pp. 243-254.
- Uglea, Marius**, *Colonia de muncă de la Mina Cavnic, componentă a sistemului concentrațional românesc*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul III, nr. 3, Baia Mare, 2010, pp. 224-234.
- Uglea, Marius**, *Evadatii de la Cavnic și Nistru - Ion Pantazi, Ion Ioanid, Țucă Marin - în documentele Securității*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul V, nr. 5, Baia Mare, 2012, pp. 261-274.
- Uglea, Marius**, *Consecințele evadărilor din 1953 de la coloniile de muncă din cadrul exploatărilor miniere Cavnic și Nistru*, în „Pro Unione”, Anul 15, nr. 1-2 (49-50), Baia Mare, 2012, pp. 29-33.
- Uglea, Marius**, *Coloniile de muncă de la exploatări miniere Baia Sprie, Cavnic și Nistru (1950-1955)*, Ed. Ethnologica, Baia Mare, 2016.
- Uglea, Marius**, *Câteva aspecte privind torționarii coloniilor de muncă de la exploatări miniere Cavnic și Baia Sprie (1950-1955)*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul XIII, nr. 13, Baia Mare, 2020, pp. 179-192.
- Uglea, Marius**, *Grevele deținuților politici de la colonia de muncă din cadrul Exploatării Miniere Baia Sprie (1953-1956)*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul XV, nr. 15, Baia Mare, 2022, pp. 149-169.
- Uglea, Marius**, *Cornel Onaca, Alexe Nicolae și Vasile Murariu - foști deținuți politici la coloniile de muncă miniere Baia Sprie și Cavnic*, în documentele Securității, în „Revista Arhivei Maramureșene”, Anul XVI, nr. 16, Baia Mare, 2023, pp. 163-181.
- Uglea, Marius**, *Szabó Zoltan - comandantul coloniei de muncă de la Exploatarea Minieră Baia Sprie*, în „Caietele Brătianu”, nr. 2, Societatea Academică „Gheorghe I. Brătianu”, Filiala Sighetu Marmăției, Maramureș, 2011.
- Ursu, Viorica**, *Colecția de opaițe și lămpi vechi de mină a Muzeului de Istorie din Baia Mare. Catalog selectiv. Expozițiile de la Baia Mare (1994) și Iași (1996)*, în „Marmatia”, nr. 7/2, Baia Mare, 2002, pp. 267-275.
- Übelhart, Walter; Făt Raul**, *Circulația monedelor minerești în bazinul auro-argintifer Baia Mare, Baia Sprie, Cavnic și Băiuț în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Pro Unione”, Anul XVIII, nr. 1-4 (61-64), Baia Mare, 2015, pp. 97-108.
- Vanci, Gh. A.**, *Instalația de cianurare a societății „Petroșani” de la Baia Mare*, în „Analele Minelor din România”, Anul XXIV, nr. 10, București, 1941, pp. 317-331.
- Varga, Petru; Gorduza, Victor**, *Colecția mineralogică a Muzeului Județean Maramureș*, în „Marmatia”, nr. 2, Baia Mare, 1971, pp. 351-360.
- Volker, Wollmann**, *Despre o nouă metodă de exploatare a sării din secolul al XVIII-lea în Maramureș*, în „Sub semnul lui Clio: Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu”, Cluj-Napoca, 1974, pp. 228-238.
- Volker, Wollmann**, *Arheologie industrială: din istoria patrimoniului tehnic pe teritoriul României*, Ed. Ulise, Alba Iulia, 2003, pp. 36-39.

- Volker, Wollmann**, O "relatare" din 1791 privind exploatarea sării în Maramureș, în „Marmatia”, nr. 8/1, Baia Mare, 2005, pp. 375-413.
- Volker, Wollmann**, *Die Münzstätte von Nagybánya (Baia Mare). Ein Beitrag zur Montangeschichte und Industriearchäologie der Marmarosch (Maramureș)*, [Monetăria Baia Mare: o contribuție la istoria mineritului și a arheologiei industriale din Maramureș], în: *Montan - und Industriegeschichte. Dokumentation und Forschung. Industriearchäologie und Museum (Festschrift für Rainer Slotta zum 60. Geburtstag)*, Paderborn-München-WienZürich, 2006, pp. 439-485.
- Volker, Wollmann**, *Patrimoniu preindustrial și industrial în România*, vol. I, Editura Honterus, Sibiu / Hermannstadt, 2010, pp. 62-87, 146-147, 225-226, 323-329.

Mining in Maramureș county: Selective bibliography

(Abstract)

The history of civilization in northern Transylvania is deeply marked by the mining industry, which is intrinsically linked to the geomorphology of the region.

The emergence of this industry was significantly influenced by the presence of a volcanic mountain chain in the area. The mountainous region in northern Transylvania is part of the Eastern Carpathians, extending from the Maramureș Wooded Mountains to the Rodna Massif, and including the volcanic mountain ranges of Țibleș, Gutâi, and Oaș. The subsoil of this region holds a substantial portion of Romania's reserves of gold, silver, copper, salt, and lead.

The largest deposits of non-metallic minerals were identified (and subsequently exploited) in locations such as Ilba, Nistru, Băița, Herja, Baia Sprie, Șuor, Căvnic, Băiuț, Poiana Botizei, Țibleș, Baia Borșa, and Vișeu. Copper mineralizations were found at Nistru, Poiana Botizei, Baia Borșa (Măgura), and Vișeu (Măcârlău). Gold-silver-bearing ores were identified in Săsar, Valea Roșie, Dealul Crucii, Șuor, and Băița. Iron and manganese ore accumulations were reported in Răzoare and along the Vaser Valley; kaolinite rocks in the Țicău area; dolomite deposits in Măgureni (Cernești commune); rock salt in Ocna Șugatag, as well as in the Vad-Oncești area.

Naturally, human settlements began to form around these deposits of valuable minerals—initially as small workers' colonies or hamlets, and later developing into well-structured villages. Among these, only Baia Mare benefited from privileges that enabled its rise to urban status.

A bibliographic study dedicated to mining in Maramureș is considered a valuable resource to support researchers focusing on this topic. It is worth noting that some of these works can be found within the collection of both historical and contemporary books housed at the Library of the Maramureș County Museum of History and Archaeology.

Miorița ȘTEF

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
stefmioritza@gmail.com

Recenzie: Cosmin Ionuț Patca, *Așezările de pe Valea Bistrei de la primele atestări documentare până la instaurarea administrației românești (secolele XIII-XX)*.

Studiu monografic, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2022, 532 p.

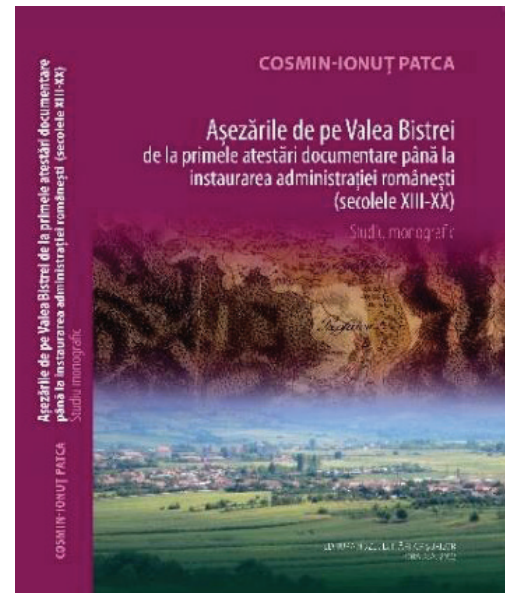
Spre deosebire de alte areale ale Bihorului istoric cel situat cu axa pe frumoasa vale a Bistrei (un afluent al Barcăului) a stat până recent prea puțin în atenția istoricilor în pofida faptului că trecutul lui poate fi restituit de o multitudine de surse documentare. Lucrarea de față intenționează tocmai să repare acest neajuns, focalizându-se pe istoria așezărilor din această microregiune (14 cu o existență până în prezent la care se adaugă un număr de altele, între timp dispărute) pe un interval de apoximativ șapte secole. Ecartul temporar pe care Cosmin Ionuț Patca și l-a asumat i-a oferit prilejul să abordeze trecutul acestor comunități în cheia braudeliană a „duratei lungi”, permițându-i să observe elementele de continuitate multiseculară, dar și fracturile, disfuncționalitățile sau transformările apărute pe parcurs. Efortul reconstituitiv a fost ușurat de faptul că toate localitățile din această zonă aparțin lumii rurale, fiind deci unitare dintr-o multitudine de perspective (de la universul ocupațional, la cel al bagajului mental), ca și de acela că autorul s-a născut și a copilărit în acest spațiu, având astfel capacitatea de a înțelege mai fidel firea oamenilor și specificul acestor locuri. Pe de altă parte însă, el a cerut eforturi considerabile ținând cont de repetatele schimbări politice și administrative pe care lumea bihoreană le-a înregistrat în acest interval de timp, de prezența aici a diverse comunități (alături de români au fost prezenți în curgerea timpului și maghiari, germani, slovaci, evrei și romi) și de necesitatea înțelegerii fiecăreia, ori de cea a recursului la interdisciplinaritate, prin apelul la o serie de informații și instrumente de lucru din aria unor discipline precum geografia, demografia, antroponimia sau toponimia.

După „Prefață” semnată de universitarul orădean Sorin Șipoș (coordonatorul tezei de doctorat care stă la baza acestui op) în rândurile introductive ne sunt indicate obiectivele asumate și metodele de lucru la care s-a recurs în timpul redactării ei. Chestiunile de ordin metodologic, atât de importante în orice tentativă de recuperare cât mai exactă a trecutului sunt abordate și în capitolul de debut al lucrării. Doar prin aplicarea instrumentelor de lucru potrivite, ne asigură autorul, studiile monografice își pot releva atuurile lor incontestabile (abordarea unui spațiu „precis și exhaustiv, în singularitatea sa”), scăpând de pericole precum hiperbolizarea unor fapte sau personalități locale ori extinderea concluziilor și investirea acestora cu o valabilitate generală.

Istoriografia problemei este abordată în capitolul secund, pentru o mai bună înțelegere a acestui capitol recurgându-se la secvenționarea literaturii existente pe criterii cronologice (respectiv în patru categorii: până în 1918, perioada interbelică și cea de până la instaurarea regimului comunist, cea comunistă și cea de după anul 1990), inventarierea și analizarea acestora făcându-se apoi pentru fiecare segment în mod individual.

Extrem de utilă pentru cercetător se dovedește apoi prezentarea caracteristicilor fizico-geografice ale arealului supus cercetării, formele de relief, rețeaua hidrografică, condițiile climatice, învelișul vegetal sau resursele naturale punându-și amprenta asupra vieții cotidiene a locuitorilor acestor comunități adesea mai intens decât factorii politici sau deciziile feluritelor organe statale.

Analizei evoluției istorice a localităților de pe Valea Bistrei de la primele atestări documentare și până la unirea Transilvaniei cu România îi este consacrat capitolul IV. Cercetarea cu atenție a masei documentare avută la dispoziție i-a permis bunăoară lui Cosmin Ionuț Patca să concluzioneze

că pentru evul mediu existența unei structuri monahale bine articulată, având centrul la Voivozi este o dovadă în afara oricărei îndoieli în legătură cu prezența românilor aici. Transformările și provocările pe care aceste așezări au trebuit să le înfrunte în timpul Marii Căpitănie de Oradea (1541-1660), a instituirii Pașalâcului otoman de Oradea (1660-1692), instaurării regimului habsburgic și a dualismului austro-ungar (1692-1918), precum și perioada primei conflagrații de proporții mondiale și cea de până la instalarea administrației românești sunt și ele bine surprinse de către autor, permițându-i, de pildă, să observe într-o manieră clară similitudinile dintre destinul acestor așezări și cel al celorlalte de pe cuprinsul Bihorului, dar și să evidențieze elementele unice sau de interes local.

Un loc important îl ocupă în economia lucrării spațiul dedicat chestiunilor ce țin de specificul etnic și confesional al acestui spațiu, cele două domenii amintite fiind completate de introducerea în discurs a unui set întreg de date demografice ce surprind dinamica populației cu pornire de la raportul dintre nașteri și decese ori de la cel al intrărilor și ieșirilor de populație. Prezentarea tendințelor generale de evoluție ori transformările înregistrate de către fiecare din aceste componente sunt bine puse în evidență de un mare număr de date care l-au obligat pe autor să utilizeze instrumente specifice istoriei cantitative (tabele, grafice).

Un volum consistent de informații cuprinde și capitolul dedicat toponimiei și antroponimiei, abordarea acestora fiind esențială pentru devoalarea unor aspecte ce țin de evoluția istorică, socială sau economică. În ambele cazuri discuția pornește de la prezentarea acestor aspecte în evoluția lor din evul mediu și epoca modernă, autorul recurgând pentru documentare inclusiv la cercetări de teren. Atât toponimele, cât și antroponimele, remarcă Cosmin Ionuț Patca, sunt în strânsă corelație cu structura etnică a arealului asumat spre cercetare, alături de cele româno-slave fiind prezente și cele maghiare, slovace ori germane.

Ultimul capitol se axează pe analizarea unor elemente subsumabile problemelor de spațiu, habitat și economie. Concluziile trase din analizarea surselor cartografice sunt importante, indicând, spre exemplu, o concentrare a așezărilor aproape de cursul de apă spre sfârșitul secolului al XVIII-lea după ce, în timpurile medievale, regula pare să o fi constituit prezența vetrelor de locuire în zone mai greu accesibile, ferite și mai ușor de apărat. Diversitatea cadrului geografic și-a pus amprenta și asupra ocupațiilor locuitorilor, alături de agricultură o pondere consistentă fiind deținută de activitățile de valorificare a resurselor naturale, consecință directă a principiilor cameraliste promovate de autoritățile vieneze (exploatarea pădurilor din vecinătate, ridicarea unor hute de potasă și sticlă etc.).

În mod indiscutabil lucrarea supusă analizei noastre în rândurile de mai sus reprezintă un produs remarcabil din multe puncte de vedere. El face cinste școlii istorice orădene și suntem convinși că își va găsi în scurt timp locul cuvenit în rândul producțiilor istoriografice actuale. Argumentele noastre vizavi de dimensiunea sa calitativă se sprijină, între altele, pe stilul cursiv și riguros, excelent completat de o serie de hărți, tabele, grafice, fotografii de epocă sau actuale, precum și pe concluziile clar formulate, excelent susținute de un vast material bibliografic (în bună măsură inedit) și de apelul la sursele orale. Laolaltă, ele indică un travaliu științific consistent care cu certitudine a reclamat un efort considerabil și o admirabilă capacitate de a sintetiza și filtra informația existentă, supunând-o în permanență examenului critic.

Ionuț CIORBA

Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal
 ciorbaionut@yahoo.com

Prescurtări bibliografice - Bibliographische Abkürzungen - Bibliographical abbreviations

ActaMN	Acta Mvsei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Zalău
Apulum	Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; N. S.: Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
Marmatia	Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare
Materiale	Materiale și Cercetări Arheologice. Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
MonMuz	Monumenta Muzeologica, Kecskemét
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München, Stuttgart
RevBistriței	Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
SCIV (A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie). Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
StComSatu Mare	Studii și Comunicări Satu Mare. Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare
StudComȘt	Studii și Comunicări Științifice, Baia Mare
TudGyűjt	Todoányos Gyűjtemény, Budapest
VatChio	Vatra Chioreană, Copalnic-Mănăstur

Tipar:

EUROTIP

Baia Mare, str. Dacia nr. 4

tel/fax: 0262 211 118

eurotipbm@yahoo.com

www.eurotip.ro